

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİNDE BASINDA
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMLERİ
(1912-1913)

SEMA SEZGİN

2502170093

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. Belkıs ULUSOY NALCIOĞLU

İSTANBUL – 2021

ÖZET

BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİNDE BASINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMLERİ (1912-1913) SEMA SEZGİN

Söylem, dilin anlamlandırması ve anlamlandırılanların toplum kültüründe neyi temsil ettiğine dayanmaktadır. Bir toplumun sözlü, yazılı ve görsel söylem biçimleri, özellikle o milletin kimlik, kültürel varoluş, varoluşun sürdürülebilirliği ve paylaştıkları anlamları hakkında bize ipucu verir. Bir temsil sistemi olarak milliyetçilik de geçmişten günümüze insanlar tarafından kendi kimliğini ve yaşadığı dünyayı tanımlamada ve anlamlandırmada kullanılmaktadır.

“Milletler veya uluslar çağı” olarak isimlendirilen 19. yüzyıl her şeyden önce asırlarca hakimiyet kurmuş imparatorlukların sonunu getiren ideolojik çeşitlenmelerin kitlesel hareketleriyle karakterize edilirken aynı zamanda söylemini de oluşturmuştu. Milliyetçilik, Batı’da toplumsal yapının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise 20. yüzyılın başında Balkan Savaşları, Türk milletinin uyanışını canlandıracak milliyetçi bir hareketliliği ortaya çıkarmıştı.

Savaş, Türk milleti için toprak kaybından çok sosyo-bilişsel ve sosyo-psikolojik kolektif bir uyanış hareketi olarak belirmiştir. Böylece “Türk milliyetçiliği” ülküsü olarak oluşan bu hareket, bir söylem biçimi de ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızın amacı Osmanlılık ideolojisi karşında gittikçe merkezi konuma yükselmeye başlayan Türk milliyetçiliğinin söylem yapısının kendini hangi bağlamlar, temsiller, bilişsel tutumlar ve söylemler üzerinden inşa ettiğini ve doğasında hangi kodları barındırdığını bulmaya çalışmaktır.

Söylemsel alanın en iyi gösteri alanlarından biri de kamusal söylemin yer aldığı basındır. Bu bağlamda çalışmamızda dönemin İkdâm gazetesi (ılımlı muhalif), Tanin gazetesi (hükümet yanlısı) ve Tasvir-i Efkâr (tarafsız/bağımsız) gazetesinde Türk milliyetçiliği/Türkçülük konulu metinler belirlenerek Teun A. Van Dijk’ın sosyo-bilişsel yaklaşımıyla eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Türk milliyetçiliği söyleminin belirlenen tarih aralığında Türkçe basında varlığı ile yapısının kendini

hangi bağlamlar, temsiller, bilişsel tutumlar ve söylemler üzerinden inşa ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu metinlerde Türk milliyetçiliğine gönderme yapan sözcük ve sözcük öbekleri belirlenerek içerik analizi yönteminden frekans analizine tabii tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Türkçülük, Milliyetçilik Söylemi, Basında Milliyetçilik, İkdâm, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Teun Van A. Dijk, Eleştirel Söylem Analizi.

ABSTRACT

TURKISH NATIONALISM DISCOURSES IN THE MEDIA DURING THE BALKAN WARS (1912-1913)

SEMA SEZGİN

Discourse is based on the interpretation of language and what the meanings represent in the culture of society. The verbal, written and visual forms of discourse of a society give us clues about the identity of that nation, cultural existence, sustainability of existence and the meanings they share. As a representation system, nationalism has also been used by people from past to present to define and make sense of their own identity and the world they live in.

The 19th century, which is called the “age of nations or nations”, was characterized by mass movements of ideological variations that brought the end of empires dominated for centuries, and at the same time formed its discourse. Nationalism has played a major role in shaping the social structure in the West. In the Ottoman Empire, at the beginning of the 20th century, the Balkan Wars revealed a nationalist movement that would revive the awakening of the Turkish nation.

The war has emerged as a socio-cognitive and socio-psychological collective awakening movement rather than a loss of land for the Turkish nation. Thus, this movement, which emerged as the ideal of “Turkish nationalism”, also created a form of discourse. The aim of our study is to try to find out which contexts, representations, cognitive attitudes and discourses the discourse structure of Turkish nationalism, which has begun to become increasingly central to Ottoman ideology, and which codes it contains in its nature.

One of the best venues of the discourse is the press where public discourse takes place. In this context, texts on Turkish nationalism / Turkism were determined in İkdâm newspaper (moderate opposition), Tanin newspaper (pro-government) and Tasvir-i Efkâr (neutral / independent) newspaper of the period, and subjected to critical discourse analysis with Teun A. Van Dijk’s socio- cognitive approach. It has been

determined that the structure of the Turkish nationalism discourse, with its presence in the Turkish press in the specified date range, has built itself over which contexts, representations, cognitive attitudes and discourses. In addition, the words and phrases that refer to Turkish nationalism were determined in the texts in question and subjected to frequency analysis from the content analysis method.

Keywords: Balkan Wars, Nationalism, Turkish Nationalism, Turkism, Discourse of Nationalism, Nationalism in the Press, İkdâm, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Teun Van A. Dijk, Critical Discourse Analysis.

ÖNSÖZ

Eleştirel söylem analizinin ideoloji çalışmaları 1980’li yıllardan sonra basın alanına kaymasıyla haber metinlerinin içerik ve konuşma biçimlerine ait ideolojik boyut daha fazla önem kazanmaya başlamıştı. Böylece dilbilim alanda ihmal edilen söylemin ideoloji yönü basında eleştirel söylem çalışmalarının biçimleriyle ele alınarak; metinlerin morfolojik yapısı sosyo-psikolojik ve bilişsel yönüyle genişletilmiştir. Bu da metin içinde üretilen söylem yapısının ve temsil sistemlerinin dil boyutunda derinlemesine inceleme imkânı sağlamıştır.

Tez çalışmamızın varsayım ve amacından hareketle Balkan Savaşı döneminde bir ülkü olarak ortaya çıkan Türk milliyetçiliği söyleminin temsil ve anlamlandırılma çabasının, basında alanına yansıyan milli söylemlerinin genel yapısını ortaya koymaktayız. Yavaş yavaş politığe evirilen bu ülkü, İstanbul basınında yer alan iktidar yanlısı ve iktidar karşıtı ana akım gazetelerde yoğun şekilde işlenmeye başlamıştı. Osmanlı’da fikir gazeteciliğinin yükselişte olduğu bu zamanlar, toplumda kanaat geliştirme açısından verimliydi. Böylece çalışmamız bu dönemde kolektif bir uyanış hareketinin oluşumunu sağlayan milli kanaatlerin iç yapısını tespit etmektedir. Bu çalışmayla hem söylem çalışmalarına hem de Türk milliyetçiliğiyle ilgili çalışmalara katkı sağlamayı temenni etmekteyim.

Doktora öğrenimim boyunca kendisini rol model olarak seçtiğim, bana her türlü katkısı ve desteği olan, tez boyunca sağlığıma ehemmiyet veren, tezimin her aşamasını titizlikle inceleyen ve yol gösteren, beni cesaretlendiren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Belkıs ULUSOY NALCIOĞLU’na şükranlarımı sunar ve teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tüm yaşamım boyunca bana büyük sabırla destek olan sevgili annem Emine SEZGİN’e sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

SEMA SEZGİN

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TANIMLAR

1.1 Milliyetçiliğin Felsefî Kökenleri	4
1.2 Milliyetçiliğin Yükselişi.....	12
1.3 Millet ve Milliyetçilik Kavramları.....	17
1.3.1 Milliyetçilik Türleri.....	25
1.3.1.1 Etnik ve Kültürel Milliyetçilik.....	25
1.3.1.2 Teritoryal Milliyetçilik.....	27
1.3.1.3 Siyasal Milliyetçilik	28
1.3.1.3.1 Liberal Milliyetçilik	29
1.3.1.3.2 Muhafazakâr Milliyetçilik.....	30
1.3.1.3.3 Marksizm ve Milliyetçilik	31
1.4 Milliyetçilik Teorileri.....	32
1.4.1 Modern Öncesi Dönem: İlkelci (Primordialist) Teori.....	35
1.4.2 Modern Sonrası: Modernist Teori.....	37
1.4.3 Etno-Sembolcü (Ethno-Symbolist) Teori.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

2. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE VE SONRASINDA OSMANLI'DA MİLLİYETÇİLİK VE GENEL VAZİYET

2.2 Savaş Öncesi Arka Plan: Balkanlarda Millileşme Süreci.....	47
2.3 Osmanlı'da Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi.....	53
2.4 19. Yüzyılda Osmanlı'nın Balkan Politikası	77
2.5 II. Meşrutiyet Dönemi Balkan Sorunları	83
2.5.1 Bosna-Hersek'in İşgali.....	84
2.5.2 Bulgaristan'ın Bağımsızlığı.....	85
2.5.3 Arnavutluk Ayaklanması.....	86
2.5.4 Makedonya Sorunu	87
2.6 Balkan Savaşları (1912- 1913)	88
2.7 Balkan Savaşları sonrası Osmanlı'da Genel vaziyet.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİ BASINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMLERİ

3.1 Balkan Savaşı Dönemi İktidar, Basın ve Türkçülük.....	96
3.2 Söylem ve Milliyetçilik	101
3.3 Milliyetçi Söylemin Bir Aracı Olarak Basın: İkdâm, Tanin, Tasvir-i Efkâr	107
3.4 Türk Milliyetçiliği Söyleminin Kategorileri: Bilişsel, Toplumsal ve Söylemsel Yapısı.....	113
3.4.1 Toplumsal Biliş ve Milli Uyanış: “Benlik Tasarımı”	116
3.4.2 Toplumsal Temsiller: “Hâkim Kültür Anlayışı ve Yeni Güç Arayışları”.....	124

3.4.3 Kültürel Ortak Alan ve Kültürel Kodlar: “Savaş ve Soy Miti”	129
3.4.4 Kanıtsallık: “Kültürel Farklılıklar”	134
3.4.5 Toplumsal Düşman: “Onlar ve Biz”	138
3.4.6 Bilişsel Tutumlar: “Türklük İnancı”	146
3.4.7 Milli Övünç: “Üstün Kavim Anlayışı”	153
3.4.8 Kanı Birliği (Konsensüs): “Kolektif Birlik”	157
3.4.9 Milli Ajitasyon (Dramatikleştirme).....	161
3.5 Balkan Savaşları Döneminde Türkçe Basında Türk milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı.....	168
SONUÇ	183
KAYNAKLAR	193
EKLER	208
ÖZGEÇMİŞ	214

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Millet ve Milliyetçiliğe Terim Olarak Yakın Kavramlar	18
Tablo 2. İlkelci ve Modernist Teoriye Göre Milletin Özellikleri	35
Tablo 3. Ethnieler ve Milletlerin Nitelikleri.....	46
Tablo 4. İkdâm Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912).....	169
Tablo 5. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912).....	170
Tablo 6. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912).....	173
Tablo 7. İkdâm Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1913).....	174
Tablo 8. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1913).....	176
Tablo 9. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1913).....	178
Tablo 10. Türk milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki Kullanım Sıklığı Karşılaştırması (1912).....	179
Tablo 11. Türk milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki Kullanım Sıklığı Karşılaştırması (1913).....	180

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İkdam Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912).....	169
Şekil 2. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912).....	171
Şekil 3. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912).....	173
Şekil 4. İkdam Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913).....	175
Şekil 5. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913).....	177
Şekil 6. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913).....	178

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :	adı geçen eser
a.g.m. :	adı geçen makale
İMRO:	İnternal Macedonian Revolutionary Organization
İTC:	İttihat ve Terakki Cemiyeti
TDK:	Türk Dil Kurumu
Y.D.:	Yazarın Dipnotu

GİRİŞ

Milliyetçilik söylemi, içerisinde milli devletleri ortaya çıkaran tarih, kültür, dil, ırk gibi pek çok unsuru barındırır. Kültürel dünya ile yakından ilişkili olan milliyetçilik söylemi tarihe, etnik kökene ve dile çokça atıf yapmaktadır. Terminolojisi genel olarak akademik dünyada Fransız İhtilali'yle kabul edilen ve yeni bir toplum tasavvuru olarak tanımlanan milliyetçilik, çoğu zaman bir uygarlık krizi sonucu mu yoksa bir akım olarak mı ortaya çıktığı tartışılmaktadır. Buradan hareketle çalışmamızın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda bir millet krizi olarak gördüğümüz Balkan Savaşları'nı savaş öncesi ve sonrasında bölgede ortaya çıkan milli yükselişe karşılık olarak Türk basınında nasıl bir Türk milliyetçiliği söylemi geliştirildiği ve içerisinde ne gibi kodlar barındırıldığını ortaya koymaktır.

Çalışmamızın varsayımlarından biri Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı devletinin resmî ideolojisi konumundaki Osmanlılık çizgisinin Balkan Savaşları süresince ve sonrasında oluşan toplumsal, siyasi ve iktisadi ortamın değişime uğraması nedeniyle siyasi Türkçülük fikrinin önceye göre daha hissedilir şekilde eklenmiş olduğudur. Bu bağlamda savaş, resmî ideolojiyi Türk milliyetçiliği fikrine doğru kaydırmıştır. İkinci varsayımımız; kamunun zihninde rıza üretimi ve fikir birliği sağlamada etkili olan kanaat geliştiren, kamusal söylemin yeniden yapılandırıldığı bir mecra konumundaki basın, siyasi Türkçülüğün üretiminde ve kitlelere benimsetilmesinde iktidarca istifade edilen bir araç olmuştur.

Çalışmada örneklem olarak dönemin İstanbul basınında ön plana çıkan İkdâm gazetesi (ılımlı muhalif), Tanin gazetesi (hükümet yanlısı) ve Tasvir-i Efkâr gazetesi (tarafsız/bağımsız) seçilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, 1 Ocak 1912 ve 31 Aralık 1913 tarihleri arasında Balkan Savaşı'nın başlama ve bitiş aralığını da kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bu kapsam içerisinde Atatürk kitaplığından dijital olarak elde edilen her üç gazeteden toplam 1386 gazete bulunmuş ve seçilen gazetelerin içerik taramasıyla makale, şiir ve milli hikaye malzemelerdeki Türkçülük fikrinin kuvvetlenmesine katkı sağlayan yazılarda; 1912'e ait Tanin gazetesi 26, İkdâm gazetesi 7 ve Tasvir-i Efkâr gazetesi 7 içerik bulunmuş, 1913'te ise Tanin 18, İkdâm 7 ve Tasvir-i Efkâr gazetesi 6 içerik

yayınlağığı tespit edilmiştir. Toplamda Türk milliyetçiliğiyle ilgili 71 metin Osmanlı Türkçesinden aktarılmıştır. Ayrıca verilerimizi kavramsal olarak destekleyecek literatür taraması yapılmıştır. Metinlerde Türk milliyetçiliği/Türkçülük konulu metinler belirlenerek Teun A. Van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımıyla eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca söz konusu metinlerde Türk milliyetçiliğine gönderme yapan sözcük ve sözcük öbekleri belirlenerek içerik analizi yönteminden frekans analizine tabii tutulmuş, Türk milliyetçiliği söyleminin belirlenen tarih aralığında Türkçe basında varlığı ile yapısının kendini hangi bağlamlar, temsiller, bilişsel tutumlar ve söylemler üzerinden inşa ettiği tespit edilmiştir.

Amaçlar ve varsayımlar kapsamında çalışmamızın erevesi üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde milliyetçiliğin tarihsel gelişimi ve kavramsal tanımlamaları yapılmıştır. Özellikle milliyetçiliğin felsefi kökenlerine değinilerek milliyetçiliğin çıkış noktası ile ilgili dşnrlere ait milli fikirler referans alınmıştır. Milliyetçilik tanımlarından sonra milliyetçilik türleri: Etnik ve Kültürel milliyetçilik, Teritoryal milliyetçilik ve Siyasal milliyetçiliğe değinilmiştir. Konu bağlamında milliyetçilik teorileri üzerine geliştirilen fikirlere yer verilmiştir. Bu erevede İlkelci (Primordialist) teori, Modernist teori ve Etno-sembolcü teoriler, Türk milliyetçiliği söyleminin özelliklerine referans sağlayacak şekilde yararlanılmıştır.

İkinci bölümde Balkan Savaşları ncesi ve sonrası genel vaziyete değinilerek savaş öncesi arka planda Balkan halklarının millileşme süreci, Osmanlı'da Türk milliyetçiliğinin gelişim süreci, Osmanlı'nın Balkan politikaları ve II. Meşrutiyet dönemi Balkan'ın vaziyeti, Balkan Savaşları (1912-1913) süreci ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sonuçları ele alınmıştır.

nc bölümde Balkan Savaşı dönemi basında Türk milliyetçiliği söylemi ncesi Osmanlı'da iktidar, basın ve Türkçülük ilişkileri, söylem ve milliyetçilik yapısı, bu yapının bir aracı olarak İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin yayın politikaları, Türkçü ve Türkçülüğe eğilimli yazar kadrosu ve iktidar ilişkileri ele alınmıştır. Her üç gazeteden hareketle 1912-1913 Balkan Savaşları süresince Türk milliyetçiliğinin söylemsel varlığı, yöntem olarak seçilen Teun A. Van Dijk'ın yaklaşımını belirleyen multidisipliner eleştirel söylem çalışmalarıyla toplumsal,

bilişsel ve söylemsel olarak ortaya konulmuştur. Bu bölümde ele aldığımız gazete örneklerimizdeki Türk milliyetçiliği söylemini kategorilere ayırarak; toplumsal biliş ve milli uyanış, toplumsal temsiller, kanıtsallık, kültürel ortak alan ve kültürel kodlar, toplumsal düşman, bilişsel tutumlar, milli övünç, kanı birliği ve milli ajitasyon yapısı ele alınmıştır. Çalışmamız Türk milliyetçiliği söylemine ait seçtiğimiz 19 maddelik kavramsal kodun frekans analizi ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KAVRAMSAL TANIMLAR

1.1 Milliyetçiliğin Felsefi Kökenleri

Dünya tarihinde fikirler veya ideolojilerin belli zaman aralıklarında ortaya çıkmasının altında insanın kritik (eleştiri) düşüncesi yatmaktadır. Bir fikrin ölümü beraberinde başka bir fikrin/ ideolojinin ve rakip düşüncenin doğuşunu getirir. Milliyetçilik düşüncesi de feodal yapılar, imparatorluklar ve monarşilerin eleştirilmesiyle ortaya çıkmış ve bu rejimlere karşı farklı bir meşruluk anlayışı getirmiştir. Milliyetçilik, felsefi anlamda ilk tartışma alanını ve yükselişini Avrupa'da bulmuştur. Avrupa'nın etkisi ve örnek oluşuyla Amerika ve Batı medeniyetinin diğer tüm bölgelerinde yayılan modern bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Milliyetçiliği anlamının en iyi yolu, önce Batı Avrupa'ya eğilmektir. Hobsbawm'a göre "Avrupa tarihî medeniyeti, milliyetçiliğin ana vatanı olarak, felsefi köklerinin gösterilebilir bir biçimde geçmişin derinliklerine kadar uzandığı yer olarak ve milliyetçiliğin evriminde giderek önem kazanmış bir faktördür".¹ Avrupa'da gelişen milliyetçi fikirlerden önce buna zemin hazırlayan bazı süreçleri vardır; Rönesans ve Reform olarak bilinen iki büyük manevi devrim, Batı Hristiyanlığında Orta Çağ'dan modern zamanlara geçişi sağlayan Aydınlanma Çağı'dır. Bu dönemde eski klasikler ve Eski Ahit yeni bir anlayışla okunmuş ve her ikisinde de yükselen ulusal bilinç için tohumlar bulunmuştur. Klasik Yunanlıların "polis", cumhuriyetçi Romalıların ise yurtsever veya vatansever bağlılıklarından alınan sözcükler tekrar canlandırılmıştır. Eski tarihe olan yeni vurgu, İtalyan aydınlarda eski Romalıları ile sözde kimliklerinin bilincini uyandırmıştır. Ancak Rönesans hümanistlerinin fikirleri, milliyetçiliği geliştirmek için küçük okuryazar çevrelerle çok sınırlı kalmıştır. Tarihsel koşullar nedeniyle sınırlı kalan fikirler, ileride birçok etken nedeniyle evrensel olarak yayılacaktır.²

¹ E.J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017, s.11-12.

² Hans Kohn, **Nationalism Its Meaning and History**, Florida, Robert E. Krieger Publishing Company Malabar, 1965, s.13.

Devrimci (Fransız İhtilali) ideolojiden çok önce milliyetçiliğin ortaya çıkması için atılan ilk tohumlar 16. yüzyıldaki dinî çalkantılardır. Milliyetçiliğin giderek artan itibarı, kısmen Protestan Devriminin sonucudur ve az da olsa Katolik Reformu da millî ruhu uyandırmıştır. Dinî reformcular; Luther'in Almanlara, John Knox'ın İskoçlara, İngiltere ve İskandinavya krallıklarının halklarına fark etmeden, millî vatanseverlik düşüncesiyle seslenmişlerdi.³ Dinî çalkantılar geliştirmekte olan milliyetçilik üzerinde bazı özel sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İlk kilise arazilerinin kamulaştırılması, papalık tarafından kullanılan yetkilerin ele geçirilmesi ve mahallî din adamları üzerinde denetim kurulmasıyla millî monarkların gücünü arttırmasıdır. İkincisi ise "sekülerleşme"dir.⁴ Böylece dini iktidarın yıkımı Avrupa'da Aydınlanma Çağı'nın da habercisi olmuştur. Aydınlanmayla birlikte skolastik düşüncenin yıkılması ve hemen yerini alan fikir felsefesi; dünyanın kesin ve değişmez bir doğa kanununa tâbi olduğu düşüncesine dayanıyordu. İnsanlar, bu kanunu akıllarıyla bulup kavrayabilirler ve buldukları kanun hükümlerince toplum düzenlenirse, huzur ve refaha erişeceklerdir.⁵ Bu dönemde yönetimden toplumsal hayata kadar her şeyin sıfırdan düşünülmesi yeni bir toplum yapısını meydana getiriyordu. Bireyin toplum içindeki konumundan yönetime kadar eşlik eden eşitlik, adalet ve özgürlük kavramları yer ediniyor, yazılan eserlerde devletin topluma karşı görevleri sıralanıyordu.

17. yüzyıl felsefi veri tabanı özgürlük, kardeşlik, yurttaşlık, eşitlik, adalet, demokrasi gibi kavramlar üzerinde yükselirken, giderek ulus ve halk anlayışları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu kavramların en önemli Avrupa temsilcileri İngiltere ve Fransa'dır. Ancak din ve dil bayrağı altında gelişen İngiliz milliyetçiliğinden farklı olarak Fransız milliyetçiliği daha çok sınıfsal bir gelişme göstermiştir.⁶ Carlton Hayes ve Hans Kohn, Fransız Devrimi'nden önce milliyetçiliğin ilk geliştiği yerin İngiltere olduğunu söylemektedir. Hayes'e göre modern milliyetçiliğe ilk beşiklik eden yer İngiltere'dir. Buna kanıt olarak da 1360'larda, Kral III. Edward'ın, İngiltere mahkemelerinde Latince ya da Fransızca yerine İngilizcenin kullanılmasını ve aynı sıralarda Chaucer'ın İngiliz edebiyatına halkçı eserler vermesini göstermektedir. Bu

³ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, s.51.

⁴ Hayes, **a.g.e.**, s.53.

⁵ Elie Kedourie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, İstanbul, Köprü Kitap, 2017, s.23.

⁶ Zubritski Mitropolski Kerov, **Kapitalist Toplum**, Ankara, Sol Yayınları, 2014, s.42.

gelişmelerin Batı Avrupa'da millî şuurun ihyası ve yüceltilmesinde rol aldığını söylemektedir. Ayrıca Yüzyıl Savaşları, İngiltere'ye millî bir monarşi kurdurmuş ve 16. yüzyıldaki Tudor hükümdarlığını güçlü ve çok vatansever bir millî monarşi haline getirmiştir.⁷ Kohn da, modern milliyetçiliğinin ilk tezahürünü 17. yüzyılda İngiltere'nin liderliğinde görmektedir. Ona göre, İngiltere bu öncülüğüyle tarihi bir misyon üstlenmiş, modern çağın özelliklerini belirleyen ve onu önceki dönemlerden keskin bir şekilde ayıran bilimsel ruhu, politik düşünce ve ticari girişimde kullanmıştır. Kohn için İngiltere'nin ortak insanları, yeni bir reformasyonun başlayacağı büyük bir dönüm noktasında seçilmiş insanlardı. Böylece Kilise'nin ve devletin dayandığı otoriter geleneğine ilk kez insan özgürlüğü adına 17. yüzyıl İngiliz devrimleri meydan okuyordu.⁸

İngiliz ve Fransız Devrim'lerinin ideolojik değişiminde, eski düzenin yerini alması gereken yeni düzene ait fikirlerin felsefi bir geçmişi vardır. İlk olarak üçüncü tabakanın "aydınlık havarileri" hüküm sürmekte olan feodal düzeni şiddetle eleştirerek yıkılması gerektiğinin yolunu göstermişlerdi.⁹ Dönemin toplumsal aktörleri olarak nitelendirebileceğimiz burjuvazi, yazar ve düşünürler böylece milli fikirlerin tohumlarını yavaş yavaş atmış oluyorlardı. 16. ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde milliyetçiliğin felsefi fikir aşamasında John Milton (1608-1674) ve John Stuart Mill (1806-1873) gibi filozoflar öne çıkmışlar ve önemli siyasal içerikler üretmişlerdi. Dönemin savunulan fikirleri tam olarak milli fikirler olarak beyan edilmeseler bile milliyetçi terminolojiyi beslemişlerdir. İngiltere, otoriteye karşı yeni özgürlük duygusunun en büyük ifadesini John Milton'un yazılarında bulmuştur. 1644'te yayımladığı *Areopagitica* adlı eseri; kitap sansürüne ve denetimine karşı lisanssız bir baskı özgürlüğünü savunuyordu. Bu düşünceleri pek etkili olmasa da ileride özgürleşme ve ulus adına siyasal bir silaha dönüşmüştür. Özellikle kitapta ifade ettiği şu cümleler Milton'un İngiliz dili ve ulusallığına olan hayranlığını, övgüsünü ve vurgusunu tanımlıyordu:

⁷ Hayes, a.g.e., s.55.

⁸ Kohn, a.g.e., s.16.

⁹ Kerov, a.g.e., s. 31.

“Ben özgürlüğe ulaşmamız için önde gelen barışlara imza atmış ünlü kişilerin konuştuğu dil olan İngilizcemizin o kadar basit bir biçimde esaret belirten, dikte edici ifadeler içeren mektuplarda kullanılacak bir hadsizlik içeren bir dil olmaması arzusundayım.¹⁰..... Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası üyeleri, nasıl bir milletin mensupları olduğunuzu ve nasıl bir milletin yöneticileri olduğunuzu unutmayın. Milletimiz yavaş ve aksak bir millet değildir. Aksine milletimiz cevval, zeki ve canlı bir ruha sahip insanlardan oluşan, keşfetmeye açık, belagati derinlikli, kuvvetli ve bir insanın kapasitesinin ulaşacağı zirve noktayı zorlayan bir millettir..... Şu koca devlete bir bakın. Sığınak misali özgürlüğün malikanesi olan bu devlet, Tanrının koruması altındadır. Bu ülke etrafı sarılmış Hakikati kurtarmak amacıyla silah kuşanacak olan Adalet için örsle ve çekiçle çalışan bir imalathaneymiş gibi zırhlar ve silahlar hazırlarlar, ve bunu yaparken de aslında kalemmini, aklını kullanır.....yeni fikirler üretir. Bilgi peşinde koşmak için bu kadar eğilip bükülebilen bu kadar hevesli bir millettense başka ne beklenebilir ki zaten?¹¹”

John Stuart Mill ise aklının çoğunu, daha liberal bir biçimde, babasından ve Bentham'dan miras almıştır. Kendini klasik faydacı felsefeyi yeniden yapılandırmaya adanmış, bireysel özgürlük ve insan haklarının ömür boyu savunucusu olmuştur. *Özgürlük Üzerine* (1859) adlı eseri yeni tiranlık biçiminin “çoğunluğun” yani eski tanıdık 'despotik' tiranlığın yerini aldığı söylemiştir. Mill'in argümanı, ulusların biyografisi ve ilerici medeniyet nosyonu kavramları çerçevesinde şekillenmiştir. Mill için tarih, bir ulusun diğerince emilmesinin mümkün olduğunu ve aslen insan ırkının aşağı ve geri kısmı olduğu zaman, emilimin büyük ölçüde avantajına olduğunu göstermiştir. Mill'in öncelikle milliyetçilik doktrininin özgürlüğü artırma amaçlarına hizmet edebileceği teorik bir temeli tanımlamakla ilgilendiği açıktır.¹²

Fransa'da Voltaire (1694- 1778) ve Montesquie (1689-1755) büyük burjuvazinin ideologlarıydılar. Voltaire'in milliyetçiliği vatandaşın özgürlüğüne ulusun birliğinden daha fazla vurgu yaparken, mutlak krallığı ve soyluların ayrıcalıklarını savunup bağnazlık yılanı olarak nitelendirdiği kiliseyi ise ağır bir şekilde eleştiriyordu. Voltaire

¹⁰ John Milton, *Areopagitica “Basın Özgürlüğü Üstüne”*, Çev. Derman Kızılay, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2018, s.62.

¹¹ Milton, *a.g.e.*, s.92-93.

¹² Paul Lawrence, *Nationalism History and Theory*, New York, Routledge, Taylor & Francis. Group, 2014, s.32-33.

özgürlük ve eşitlik ideallerini ileri sürerken gerçekte burjuvazinin ve soyluların eşitliğini savunuyordu. Montesquie ise *Acem Mektupları* (1721) adlı eserinde feodal düzenin yerini alacak düzenin fikirlerini ortaya koyuyordu. Ona göre en iyi toplumsal yapı meşruti hükümdarlıktır.¹³ Böylece Voltaire ve Montesquie'nun milliyetçilik düşüncelerinde kast ettikleri kesim ulusal kesimden ziyade burjuvazinin özgürlükleriydi. Ancak yine de her ikisinin özgürlükle ilgili fikirleri milliyetçi terminolojiyi beslemiştir.

Aydınlanma filozoflarının savundukları merkezi ve egemen hükümdarlık fikrinden farklı olarak egemen devlet anlayışında, egemenliği halkla özdeşleştiren ilk filozof Cenevrelî Jean-Jacques Rousseau'dur (1712-1778). Rousseau için egemen olan halktır ve bundan dolayı devlet de özü gereği demokratiktir.¹⁴ Bu özdeşleştirme, Fransız ve Amerikan devrimlerinin her ikisinin de temel bir ilkesi olmuştur. Ancak bu terminolojideki "halk", daha sonraki dönemlerde "işçiler" ya da "sıradan insanlar"ı anlatmamaktadır.¹⁵ Rousseau, halkla ilgili temel düşüncelerine *Toplum Sözleşmesi* (1762) kitabında yer vermektedir. Rousseau, halk kavramını soyut ve somut olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yani "halk" hem yönetendir hem de yönetilendir (birey). Rousseau'nun kitabındaki temel amaç, insanların yaşayamayacağı bir durumdan çıkıp meşru bir toplum kurmalarıdır. Bunun içinde insanların ilk devirlerindeki gibi *doğaya dönmelerine* çağrıda bulunmaktadır. Çünkü toplumsallaşma nedeniyle ilkel durumdaki "doğal özgür insan" yok olmuş, insanın doğasının değişmesiyle birlikte "toplumsal köle insan" ortaya çıkmıştır.¹⁶ Bu bağlamda eski rejimlerin (dini, hükümdarlık) yıkılmasıyla toplumsal bir düzenin gerekliliğini gören Rousseau için insanlar kendilerini bir krala vermeden önce zaten bir ulustu (doğadaki ilk saf hali), bu yüzden *Toplum Sözleşmesi*'nde ortak benliği/ genel istemi (irade) yansıtan ve kişisel varlık yerine kolektif bütünü oluşturan bir yasaya ihtiyaç vardır. Bu yasalarda, genel istemin yani halkın işidir ve bu istem asla yok edilemez.¹⁷ Görüldüğü gibi

¹³ Kerov, a.g.e., s.32.

¹⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.569.

¹⁵ Edward Hallett Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası 1914-1917**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.14.

¹⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s.582-583.

¹⁷ Jean- Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.12-35.

Rousseau'nun halk ve halk iradesi ile ilgili düşünceleri millileşme ve milli devlet için referans bir özellik göstermektedir.

Almanya'da romantik milliyetçiliğin dürtüsü ise Fransa'dan gelmiştir. Bu dürtü ilk olarak Rousseau'nun “doğaya geri dönme” sloganından etkilenen, Aydınlanma ruhuna karşı bilinçli isyanını sürdüren Johann Gotfried Herder (1744-1803) ile başlamıştır. Herder, insan ruhuna, geçmiş çağların ruhsal kültürüne yönelik derin sempati ve anlayış duygusuyla, romantizm temsilcilerini derinden etkilemiştir. Romantiklerin edebiyatlarını tanıtmaları, Alman efsanelerini ve folklorunu yeniden keşfetmeleri yoluyla verdiği büyük hizmetleri büyük ölçüde onlara yol gösteren Herder'in gelenek, eğitim ve dil, kültürel bağlarını ortaya çıkaran unsurlarına kadar götürmek mümkündür.¹⁸ Bu bağlamda da 18. yüzyılın sonlarına doğru modern milliyetçiliğin ilkel görünümleri Almanya'da Gotfried Herder'e kadar gider.¹⁹ Almanya'da modern milliyetçiliğin esas savunucusu Alman filozof Johann Gottlieb Fichte (1762-1814)'dir. Prusya 1806'da Napolyon tarafından mağlup edildiğinde, Fichte'nin 1807-1808 kışında Berlin'de yayımladığı *Alman Ulusuna Söylevler* eserinde, Almanları sadece ulusal yenilenmeye değil kültürel dünya liderliğine çağırıyordu. Almanların dillerine, zihinleri ve tarihlerine seslenen Fichte, Avrupa'nın uygar halkları arasında, sadece Almanların üstünlüğünü öne çıkarıyordu. Fichte için dil çok önemlidir ve milli ruhu yansıtmaktadır. Böylece Fichte, dil üzerinden modern uluslar arasında sadece Almanların en yüksek mükemmelliğe sahip olduklarına ikna olmuştur. Onun için Almanlar Fransızlara yenik düşerse, insanlığın ve kültürün en iyi umutlarının da sonu anlamına gelecekti.²⁰

İtalya'da ise ulusal fikirler ilk olarak Niccolo Machiavelli'den (1469-1527) gelmektedir. Machievelli siyasal birliği sağlamada ortaya attığı fikirlerle yönetimin laikleşmesi noktasında ve ileride ortaya çıkacak burjuvazinin yeni kültürüne uygun laik ve bilimsel nitelik kazandıracak katkılarda bulunmuştur. Machiavelli'ye göre İtalya ulusal birliğinin önündeki en büyük engel papalıktır. Papalık İtalyan Birliği'ni

¹⁸ Rudolf Rocker, **Nationalism and Culture**, Los Angeles, Rocker Publications Committee, 1937, s.204.

¹⁹Anthony D. Smith, **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, Ankara, Atıf Yayınları, 2013, s.15.

²⁰ Kohn, **a.g.e.**, s.36.

sağlayacak kadar güçlü değildir ve birliği sağlayacak olanları da engellemektedir.²¹ Machiavelli, bu düşüncelerini 1513'te “*Hükümdar*” veya “*Prens (Il Principe)*” adlı eserinde, tarihte ortaya çıkan monarşi/yönetim yapılarından örnekler vererek anlatmış ve mutlak monarşiyi savunmuştur. Eserde, bir hükümdarın yeteneklerinin neler olması ve yönetimin halka dayanması gerektiğini söyleyerek İtalyan ulusal birliğini kurmak ve İtalya'yı barbarların elinden kurtarmak için şu çağrıda bulunur:

“Günümüz İtalya'sında yeni bir hükümdarı onurlandıracak zamanın gelip gelmediği ve yeni bir sistemi getirecek bu sağduyulu ve erdemli adam için gerekli ortamın var olup olmadığı kendi kendime sorduktan sonra, kendini onurlandırıp vatandaşlarına refah getirecek yeni bir hükümdar için zamanın geldiği ve bundan daha iyi bir zamanlama olmadığı kanaatine vardım.... İtalya, tek bir bayrak altında yaşamaya hazır, yeter ki birileri bu bayrağı kararlılıkla elinde tutabilsin.”²²

Machieveli'nin İtalyan ulusunun birliğini kurmak için hükümdara verdiği örnekte Türklerin fethettiği yerlere gidip oralara yerleşmesi²³ ve bir nevi oraları Türkleştirmesi vardır. Tavsiye niteliğindeki bu örnek, ileride hem İtalya hem de Balkan milletlerinin ulusal devletlerini kurmak için taraftar bulmuştur. İlber Ortaylı, Balkan milletleri arasında Machiavelli'nin kitabının ulusal bir bilinç yarattığını, örneğin kitabın Rönesans İtalya'sı ile yoğun kültürel ve ticari ilişkileri olan Dubrovnikli ve Hırvat düşünürleri etkilediğini, bir Slav birliğinden bahsettiklerini ve Osmanlı'dan kurtuluşlarını dile getiren şiirler yazdıklarını buna kanıt olarak göstermektedir.²⁴ İtalya'da Machiavelli'nin fikirleri yönetim bazında mutlak bir otorite ve halkın hükümdarı desteklediği, sadece kiliseden bağımsız laik devlet yapısını savunuyordu. Ancak İtalya'da halkı yönetime taşıyan ve İtalya'da modern milliyetçiliğin havarisi olarak görülen Guiseppe Mazzini'dir (1805-1872). 1831'de halkı mücadeleye çağırarak ve bilinçlendirmek için kurduğu *Genç İtalya* (Giovine Italia- Genç/Jön Türkler gibi) adlı gizli örgüt programında; yozlaşmış yabancı devlet ve hükümetlere karşı bir halk hareketi başlatılması gerektiği ve milli bir uyanışla İtalyan gençlerini her şeylerini feda etmeye çağırıyordu. Mazzini'nin Genç İtalya hareketi aynı zamanda

²¹ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, S.330.

²² Niccolo Machiavelli, **Hükümdar**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2016, 154-155.

²³ Machiavelli, **a.g.e.**, s.15.

²⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.75.

kendileri dışındaki halkların uyanışlarını da desteklemekteydi. Mazzini böylece “yoldaş hareketi” olarak gördüğü ulusal bir birlik teorisini de gündeme getiriyordu. Bu bağlamda da Avrupa’da ilk defa bir birliği (Avrupa Birliği) savunan Mazzini’ydi. *Avrupa’da Demokrasi Üzerine Düşünceler* kitabında Mazzini bu hedefe ulaşmak için çok fazla sayıda insana ulaşmayı ve onlarla samimi bir şekilde konuşmayı öneriyordu. Birlikle ilgili düşüncelerini İsa Peygamberin İncil’deki sözleri ve demokrasi kavramıyla ilişkilendirerek anlatmaktadır;

İsa: “Üçünüz ya da daha fazlanız benim adıma toplandığınızda, hakikatin ve sevginin ruhu üstünüzde olacak”. Demokrasi şunları söyler: “Herkesi birleştirmeye çalış, herkesi yaşam sofrasına davet et. Sizi ayıran engelleri yıkın. Zekâ ve ahlak ayrıcalıkları hariç, sizi düşman ve kıskanç kılan tüm ayrıcalıkları kaldırın. Olabildiğince eşit olun.”²⁵

Amerika’da ise Fransız Devrimi’nden önce 1776 yılında yayımlanan *Sağduyu* (*Common Sense*) kitabında Thomas Paine, İngiliz sömürgesine karşı Amerikan halkını bağımsızlık için savaşımaya çağırıyordu. İngiliz anayasası ve monarşisini özellikle de irsî monarşiyi çok sert bir dille eleştiren Paine, yönetimin kaynağının halk ve yönetimin amacının da hürriyet ve güvenliği tesis etmek²⁶ olduğunu söylüyordu. Monarşi ve aristokrasi yönetimini tiranlık olarak tanımlayan Paine, krallık yönetiminin dünyada ilk defa putperestler tarafından tesis edildiğini söylemektedir. Buna örnek olarak da Yahudilerin Yaratılış Hikayesi üzerinden bir krala sahip olma arzularını²⁷ göstererek monarşilerin sürüp gitmesini böyle izah etmektedir. Bu açıklamalarıyla yönetim şeklini sadece halkın temsil edildiği cumhuriyet olarak benimser. Böylece 1775 yılında başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nı destekleyici, halk iradesini ve ulusu öne çıkaran fikirler, 1776 yılında Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan *Virginia Haklar Bildirgesi*’ne ışık tutmuştur. *Bağımsızlık Bildirgesi*’nin açılış paragrafları için hazırlanan bu metnin 1. Maddesinde şu ifadeler yer alıyordu:

²⁵ Guiseppe Mazzini, *Avrupa’da Demokrasi Üzerine Düşünceler*, İstanbul, Köprü Kitapları, 2014, s.27.

²⁶ Thomas Paine, *Sağduyu*, İstanbul, Lotus Yayınevi, 2016, s.20.

²⁷ Paine, *a.g.e.*, s.28.

Tüm insanların doğası gereği eşit derecede özgür ve bağımsız ve bir toplum durumuna girdiklerinde, gelecek nesillerini hiçbir şekilde yoksun bırakmayacakları veya onlardan vazgeçemeyecekleri bazı içkin haklara sahip olduklarını; yani, mülk edinme ve mülkiyete sahip olma, mutluluk ve güvenlik peşinde koşma ve elde etme araçlarıyla yaşam ve özgürlükten yararlanma.²⁸

Haklar Beyannamesi'nin özellikle insanların tam özgürlük ve hak bağlamında bir ulusun kendilerine ve gelecek nesillerine ait olan haklarını sözleşmeye bağlaması diğer uluslar içinde milli devlet kurmaları açısından ilham kaynağı olmuştur. Sonuçta eski düzenin (*Ancien Régime*) sorgulanmasıyla yeni toplumsal süreçte siyasal düzen için fikri bir zemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ideolojik boşluğu milliyetçilik doldurmuştur. Görüldüğü eski despotik yönetimlerin/iktidarların eleştirisi eşitlik, özgürlük ve kardeşlik kavramlarını doğurmuş daha sonra vatanseverlikle ele alınan bu kavramlarda milliyetçilik fikrine doğru evrilmiştir.

1.2 Milliyetçiliğin Yükselişi

Milliyetçilik çağından önce bile milliyetçiliğe benzer duyguların olmasına rağmen bu düşünceler bireylerle sınırlı kalmıştı. Kitleler, kendi yaşamlarını kültürel, politik veya ekonomik olarak ulusal bedenin kaderine bağlı hissetmezlerdi. Bu yüzden Fransız İhtilali'nden önceki savaşlar derin ulusal duyguları uyandırmamış²⁹ sadece ortak kültür veya dini bir bağlılık toplumu bir arada tutmuştu. Ancak 18. yüzyılda Aydınlanma ile beraber ortaya çıkan milliyetçi duygular, Avrupa'da toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik düzlemde yaşanan ve bütün büyük değişimlerin bir parçası olarak modern çağ ve ideolojisiyle geniş çapta toplumları karakterize etmeye başlamıştır. Milliyetçiliğin esas ortaya çıkışı, Batı toplumunda değişen sınıf düzenindeki değişim, ideolojik değişim ve endüstriyel kapitalizm gibi üç büyük bağımsız değişken ile olmuştur. Burada önemli olan tüm bu gelişmelerin kitlesel bir hareket yarattığıdır.

²⁸ <https://www.archives.gov/founding-docs/virginia-declaration-of-rights>, (çevrimiçi) 20 Ağustos 2019.

²⁹ Kohn, a.g.e., s.10.

İlk olarak bu sınıf düzeni feodalizmden kapitalizme geçişle birlikte üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki değişimi anlatmaktadır. Değişimle birlikte ortaya çıkan iki yeni sınıf; burjuva ve proletarya yeni bir hiyerarşi oluşturmuştur. Ekonomik gücün yanında giderek siyasal gücü de ele geçiren burjuvazi, toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarını da yanına alarak uzun ve kanlı iktidar kavgalarına neden olacaktır.³⁰

“Fransız veya Burjuva Devrimi” olarak isimlendirilecek olan hareket, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında; bilim, felsefe, toplumsal değişimler, iletişim alt yapılarındaki değişim (matbuat kapitalizmi) ve siyasal gücün ekonomi- politikayla kendini dünyaya dayatması ve siyasal alanın ekonomik alandaki liberal uygulamalarıyla³¹ birbiri içine geçmiş ilişkiler neticesinde ulus devletlerin yükselişini etkilemiştir. Toplumsal ve siyasi anlamıyla milliyetçilikle ilgili kavramların çoğunluğu 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda bulduğu su götürmez bir gerçektir. Özellikle 18. yüzyıl boyunca endüstriyel kapitalizm ve askeri devrim kendi özerk mantıklarıyla ideolojik ve siyasal dönüşümleri gerçekleştirirken söylemsel okuryazarlığı kullanıp ulus-devletlerin yükselişine yardım ettiler.³² Fransız İhtilali’nden itibaren (özellikle 1840’lardan sonra) milliyetçilik söylemsel olarak açıkça ifade edilmeye başladı. İhtilali, göz önüne alan bazı yazarlar milliyetçiliğin yükselişini farklı nedenlere bağladılar. Örneğin Jaurés’ten Lefebvre’e gibi tarihçiler milliyetçiliğin yükselişini feodal eski rejimle kapitalist burjuvazi arasında bir *sınıf* mücadelesine bağladılar. Ancak Cobban, eski rejim içinde *hizipsel bir kavga*, Behrens ve Skocpol, güç rekabetinin yol açtığı *mali bir krize*, Ozouf, Furet, Agulhon, Hunt ve Sewell ise fikirler, duygular ve kültürel biçimlerin yönlendirdiği, sınıfların maddi olmaktan çok *sembolik ve ideolojik* olarak görmüşlerdi. Ancak Michael Mann, Devrim’le beraber milliyetçiliğin yükselişinin, siyasal, ideolojik, ekonomik ve askeri iktidar ağlarını da dikkate alarak incelenmesi gerektiğini söylemektedir.³³

Milliyetçiliğin “siyasal bir varlık olarak” ortaya çıkışı ve zirvede olduğu zamanlar, Fransız İhtilali (1789) ve Viyana Kongresi’yle (1815) başlayıp, Napoleon savaşlarıyla

³⁰ Çetin Yetkin, **Siyasal Düşünceler Tarihi II**, , İstanbul, Güner Yayınları, 2012, s.483.

³¹ Carr, **a.g.e.**, s.26.

³² Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Cilt II, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012, s.12.

³³ Mann, **a.g.e.**, s.177.

devam eden ve milliyetçiliğin ana özelliklerinin 1870'den sonra biçimlenmeye başladığı ve en üst noktasına 1914 ile 1939 yılları arasında ulaştığı döneme kadar gitmektedir. Bu süreç, Orta Çağ'da imparatorluk ve kilise birliğinin kademeli ortadan kalkması ile ulusal devlet ve ulusal kilise gibi yeni bir düzeninin kurulmasıyla başlamaktadır. Yeni düzen "Tek ülke, Tek din" ilkesiyle, rasyonel ve dünyevi güçlerin yükselişini temsil etmektedir.³⁴ Reformcular böylece modernleşen devleti rotasından sivil toplum rotasına geçirdiler ve siyasileştirdiler. Aydınlanma ve hukuk, temsiliyet isteyen halk adına konuşma iddiasında güçlerini birleştirdikçe monarşiyi yalıtılmış hale getirdiler.³⁵ Bu bağlamda Britanya ve Fransa gibi ülkelerde kültürel ve dilsel olarak homojen bir "yönetici sınıf ulus" tarafından kontrol edilen devlet kapsamı daha da genişletilerek devlet destekleyici ulusa dönüşmüştür. Bonaparte ile olan mücadele ise Almanya ve İtalya gibi ülkelerde kültür ve dil tarafından bütünleştirilen ancak pek çok devlete bölünmüş bir ideolojik cemaati, siyasi olarak bütünleşen ve devlet yaratan ulusu oluşturdular. Alman milliyetçiliği özellikle Avusturya ve Osmanlı İmparatorlukları gibi büyük konfederal devletlerde bölgesel ulusalcılıkları canlandırdı, daha sonra bu imparatorluklar kendi ulus devletlerini oluşturan uluslar tarafından parçalandı.³⁶ Fransız İhtilali'yle birlikte ayrıca bu dönemde yeni siyasal bir insan topluluğu biçimi, yeni bir ortak kimlik türünü ve yeni bir siyaset tipini ve sonuçta yeni bir devletler-arası düzen türünü başlattı.³⁷ Son dönemler (1914 -1930 arası) ise militarist devletlerin süreci olmuştur.

İkincisi 19. yüzyılın bütün milliyetçi *ideolojik* girişimleri yerel burjuvazilerin önderliğinde gerçekleşmiştir. Batı dışı dünyadaki milliyetçi eğilimler ise Batı'nın sömürgeci ve bilimsel (oryantalistik, slavistik, antropolojik çalışmalar) müdahaleleriyle ortaya çıkarılan bir kimlik bilincine yaslanmışlardı. Bu yeni kimlikle donanan askeri bürokrat ve aydınlar, "Batı gibi" olmanın yolunu "onlar" gibi ulus-devletlere ve güçlü ulusal burjuvaziye sahip olmakta görüyorlardı.³⁸ Nitekim yeni ulus devletlerin kurulmasına ve ortaya çıkmasına bu aydınlar öncü olmuştur. Yazarlar ve

³⁴ Carr, **a.g.e.**, s. 7-28.

³⁵ Mann, **a.g.e.**, s.193.

³⁶ Mann, **a.g.e.**, s.313.

³⁷ Anthony D. Smith, **a.g.e.**, s.71.

³⁸ Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000, s.10.

elitler ürettikleri söylemsel milliyetçi ideoloji Mann'e göre dokuz temel araç sayesinde geliştirmiştir:

(a)Kiliseler; 16. Yüzyıldan beri Protestan ve Katolik kiliselerinin dini kitap yazılması ve okunmasına destek olması,

(b)Askeriye; 1540-1660 arası 'askeri devrim' talim, lojistik, teknolojik ağır silahlar ve donanmaları geliştirmesi ve 18. yüzyılda artan askeri insan gücünün söylemsel okuryazarlığı önemli bir araç haline getirmesi,

(c)Devlet yönetimi; üst düzey yöneticilerin okuryazarlığının üniversiteler gibi laik eğitim kurumlarında olması ve sekülerleşmesi,

(ç)Ticaretin; gelişmesiyle sözleşmeler, hesaplar ve pazarlama yöntemleri ile söylemsel okuryazarlığın yayılması,

(d)Üniversite; kilise ve devlet tarafından denetlenerek genç erişkinler sağlayan söylemsel okuryazarlığın temel eğitmeni olması,

(e)Edebi araçlar; 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazım, basım ve dolaşımın kapitalizm tarafından dönüştürülmesi,

(f)Medya; 17. yüzyıldan sonra gazete, dergi ve broşürlerin seküler olarak yayılması,

(g)Söylemsel tartışma mekanları; akademiler, kulüpler, kütüphaneler, salonlar, meyhaneler ve kahvehanelerin basılı söylemin kamusal tartışma merkezleri olarak hızla yayılmasıdır.

(ğ) Hukuk mesleği: kilise, devlet ve ticaret arasındaki ara yüz.³⁹

Son olarak 19. ve 20. yüzyıllardaki milli oluşumlar, İngiltere, Fransa, İspanya ve bir ölçüde de Hollanda ile İsveç örneklerinden derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu durum genellikle Batı Avrupa'da milli oluşumlar sırasında bu ülkelerin sahip oldukları *ekonomik* ve *askeri* gücüne yorulmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda büyük güçlü devletler,

³⁹ Mann, **a.g.e.**, s.45.

ortaya çıkan milli devletlerin taklit edecekleri birer model olmuşlar ve büyük devletlerin başarılarının anahtarını “milli devlet”lerde görmüşlerdir. Vatandaşlık haklarının yaygınlaşması, alt yapıların inşası ve devletlerin sınırları boyunca kurdukları iletişim ağı tesisleri, bölge ve sınıfları milli siyasi içine çekmiştir.⁴⁰

Kapitalist ekonomi ve modern dünya yan yana büyüyen, dünyaya yayılan ve çağdaş yaşamın her yönüne olan etkileri, milletlerin ve milliyetçiliğin yükselişi ve yayılmasında iletişim alanında bazı sonuçları doğurmuştur.⁴¹ İlk olarak matbuat kapitalizmi denilen iletişim ağlarındaki hakimiyet ve bilgi tekelleri, en geç 15. yüzyılın sonunda Avrupa'nın daha büyük merkezlerinde kurulan baskı makinalarında, kilisenin, hukukun, tıbbın ve ticaretin kullanımı için yazılan el yazmalarıyla ilgilenmiştir. Yayıncılar, Latince, Yunanca dilini Almanya ve İngiltere'de ana dillerindeki el yazmalarına basmışlardı. Bu gelişmelerle birlikte bir kitap ticareti kurulmuş ve bu ticari ilgi ve pazarlarla ilgilenen yayıncı, el yazımı üretimiyle ilgilenen yazıcıyı yerinden etmeye başlamıştır. Bu da manastır tekeli daha da zayıflatmaya neden olmuştur.⁴² Harold A. Innis'e göre matbaa, baskı esnekliği nedeniyle yerel dillerin yerini vurgulayarak Batı medeniyetinde ezici derecede bölücü bir etki yaratmıştır. 16. yüzyılın sonunda, parşömen ile ilgili olarak oluşturulan bilgi tekeli ezilmiş ve Kilise'den ayrı krallıkların kurulması yeni bir bilgi tekeliyle kaynaşma sağlamıştır. 19. yüzyılın başında ise kâğıt ve basılı malzeme imalatı sanayi devriminin etkisi altına girmiştir.⁴³ Sanayileşmenin de etkisiyle matbaa kapitalizmi tekellerini, din, ademi merkeziyetçilik, zaman ve güç, merkezileşme ve mekân üzerinde kurduğu için milliyetçilik ortamını geliştirmiştir. Mekanize iletişim ile güçlendirilen dile dayalı bilgi tekelleri, böylece milliyetçiliğe yol açmıştır. Innis'e göre matbaa endüstrisindeki muazzam genişleme ve tekellerin büyümesini destekleyen basın özgürlüğüne yapılan vurgu, milliyetçiliği artırmıştır. 1875'ten önce sanayileşme ve milliyetçilik büyük güçler oluşturmak için birlikte çalışmışlardır. Baskı ile kâğıt, yerel dillerin etkili bir şekilde gelişmesini kolaylaştırmış ve milliyetçiliğin büyümesindeki canlılığını ifade

⁴⁰ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 99.

⁴¹ Anthony D. Smith, **Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism**, New York, Routledge, 2003, s.47.

⁴² Harold A. Innis, **Empire and Communication**, UK, Rowman & Littlefield Publishers, 2007, s.176

⁴³ Innis, **a.g.e.**, s.184.

etmiştir. Alfabenin, büyük ölçekli makine endüstrisine uyarlanabilirliği okuryazarlık, reklam ve ticaretin temeli haline gelmiş, özel bir basım ürünü olan kitap ve buna karşılık gazete, milliyetçiliğin temeli olarak dilin konumunu güçlendirmiştir. Kâğıdın, mekâna ve bilgi tekellerine olan hakimiyeti milliyetçilik için yeni bir ortamın geliştirilmesi ile kontrol edilmiştir.⁴⁴ Mc Luhan'a göre ise matbaa kültürü yeni *tipografik insan* tipini yaratmış ve çok geçmeden bireycilik ve milliyetçilikle⁴⁵ uyumlu hale gelmiştir. Böylece ideolojisi milliyetçilik, toplumu modern, örgütlenmesi bürokratik ve teknolojisi sanayileşmiş toplumlar ulus devletler olarak yapılanmıştır.

1.3 Millet ve Milliyetçilik Kavramları

Eskiden, insanın sadakati ulus devletten değil, kabile veya klan, şehir devleti veya feodal efendisi, hanedan devleti, kilise veya dini grup gibi farklı sosyal otorite, siyasi örgütlenme ve ideolojik uyum biçimlerinden kaynaklanıyordu. Yüzyıllar boyunca siyasi ideal ulus-devlet değil, en azından teorik olarak ortak bir medeniyet temelinde ve ortak barışın güvencesi için çeşitli milletlerden ve etnik gruplardan oluşan dünya çapında imparatorluklardan oluşuyordu.⁴⁶ Aydınlanmayla birlikte ahlaki bireycilik, siyasal ve iktisadi alanda *bırakınız yapsınlar* anlayışı, burjuvanın mülki haklarının serbestleşmesi isteği, matbuat kapitalizmiyle birlikte okuryazarlık oranlarının artışı ve Aydınlanmanın söylemsel dili insanların sadakatini imparatorluk, hanlık, dini gruptan vs. alıp bir millete, bir ulus-devlete ait olması gerektiği fikrini ulus ötesine taşımıştır. Tüm bu gelişmeler millet ve milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur ancak bunların ne olduğu ne anlama geldiği ve ne zaman ortaya çıktığı tarihi tartışmalıdır. Genel olarak millet ve milliyetçiliğin doğasına ilişkin tanımlamalarla ilgili birinci sorun terimle ilgili hem fikir olunmuş bir tanımlama olmaması gerçeği ve tanımlamalardaki karmaşıklıkta yatmaktadır. Yapılan tanımlamalar ya birbirini takip eden ve tamamlayan ya da rakip fikirlerdir.

⁴⁴ Innis, **a.g.e.**, s.212-217.

⁴⁵ Marshall McLuhan, **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.246.

⁴⁶ Hans Kohn, **a.g.e.**, s.9.

İlk olarak millet ve milliyetçilik insanlığın “uluslar” olarak adlandırılan ayrı gruplara bölündüğü düşüncesiyle ilgili soyut fikirlerdir. Millet ve milliyetçilik kavramı üzerine soyut tartışmalar, 18. yüzyıl boyunca yoğunlaşmış gibi görünmektedir ve bazı çelişkili tanımlamalarla ilerlemiştir.⁴⁷ Millet ve milliyetçilik tam görünümünü ise 19. yüzyılda almıştır. Ancak milliyetçiliğin, Orta Çağ Hristiyanlık âleminin uluslararası düzeninin bozulmasının ürünü olduğu; ulusların, Rönesans’ın maceracı ve mağrur bireycilik ruhunun bütünleyici bir ulusal düzlemdeki yansımasını temsil ettiği, yaygın bir kanıdır. Ayrıca, terimin çağdaş anlamıyla uluslararası ilişkilerin, yakın zamanlardaki savaflara fark edilebilir ölçüde benzeyen uluslararası savafların yapılmaya başlandığı ve modern uluslararası hukukun ilk biçimlendiği 16. ve 17. yüzyıllara dayandığı da varsayılır.⁴⁸

Millet ve milliyet kavramları zamanla birçok değişikliğe uğramıştır. Günümüzde ise millet ve milliyetçilik kavramlarının sözlük açıklamaları oldukça geniş ve çok yönlüdür.⁴⁹ Bunun nedeni kendilerine yakın olan farklı kavramlarla olan ilgisidir. Bu ilginin iki nedeni vardır. İlki millet ve milliyetçilikle ilgili bu kavramlar, milliyetçi ideolojiyle söylem olarak ilgilidir ve onu anlam olarak çağrıştırmaktadırlar. İkincisi milliyetçilik alanında yapılan tanımlamalarda bu kavramların, milliyetçilikle birlikte ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Millet ve milliyetçilik terminolojisini aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz.

Tablo 1. Millet ve Milliyetçiliğe Terim Olarak Yakın Kavramlar

Millet	Milliyetçilik
İrk Halk Etnik (etnisite) Sınıf , Kabile, Kavim vb.	Vatanseverlik Ülkücülük Militarizm vb.

Literatürde halk, ırk, etnik, sınıf, kabile, kavim, vatanseverlik gibi kavramlar milliyetçi ideolojiden önce şimdiki anlayışlarından farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kavramlar, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’nın değişen toplum yapısıyla beraber dönemin veri tabanında gittikçe siyasal bir yapıya bürünmüştür. 19. yüzyıl milliyetçiliğinde

⁴⁷ Lawrence, **a.g.e.**, s.46.

⁴⁸ Carr, **a.g.e.**, s.7.

⁴⁹ Hayes, **a.g.e.**, s.8.

“kendi kaderini tayin” sloganıyla bir milli devlet kurmak için ırklara, halklara veya etnik sınıflara ihtiyaç vardı.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, “millet” kavramının sıklıkla “ırk” kavramına uygun olarak kullanıldığı zamanlarda, daha kapsamlı ve indirgemeci planlar ortaya çıkmıştır. Organik ırk uluslarının ustalığına yönelik ırkçı biyolojik mücadele şeması, en çarpıcı ve etkili olsa da sadece bir tanesiydi.⁵⁰ Oxford Dictionaries’te ırk kavramı ilk olarak hayvan ırklarını ifade eden tür, soy olarak ikinci anlamda ise bir grup insan veya ortak özelliği olan aynı kültürü, etnik grubu paylaşan kişiler olarak tanımlamaktadır.⁵¹ Julian Huxley, Batı dillerindeki ırk anlamına gelen "race" sözcüğü ile ilgili araştırmalara dayanarak, bu sözcüğün kökenini, geçirdiği anlam değişikliklerini ve bugün taşıdığı çeşitli anlamları şöyle açıklıyor: "Race" İbrani ya da Arap kökenli bir sözcük olup Batı dillerine bu dillerden girmiştir. Başlangıçta, özellikle hayvanlar için olmak üzere, aynı atadan gelen dölleri için kullanılıyordu.”⁵²

17. yüzyılda kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte Fransız gezgini François Bernier (1620-1688) antropolojik anlamda bir ırk tanımlaması yapma girişiminde bulunmuştur.⁵³ Avrupa’da ırk veya ırkçılığa dair fikirlerin yayılmasında rol oynayan Fransız düşünür Kont Joseph Arthur de Gobineau (1816-1882) ırkları siyah, beyaz ve sarı olarak sınıflandırmıştır. Ona göre beyaz ırk üstün bir zekâ, ahlak ve iradeye sahip Aryan (Ari) ırkı olan Avrupa’dır. Buna karşılık siyah ırk, hayvan tabiatında ve ahlaktan yoksun ırklardır.⁵⁴ Gobineau’ya göre, milletlerin medeniyet ve siyaset sahasındaki başarı ve yenilgilerinin sebebi, ırklarında kanlarında aranmalıdır. Milletlerin tarihleri, ırklarında saklıdır.”⁵⁵

Ancak Fransız Devrimi’yle beraber savunulan düşüncelere (eşitlik, ifade özgürlüğü, demokrasi vs.) rağmen Devrim’in hızla anlamını yitirmesinin nedeni, sömürgecilik faaliyetlerinin hızlandıran burjuvanın, dünya pazarında farklı insanlarla

⁵⁰ Smith, a.g.e., s. 10.

⁵¹ <http://www.oxforddictionaries.com>, (çevrimiçi) 01 Eylül 2019.

⁵² Aleaddin Şenel, **Irk ve Irkçılık Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1993, s.27.

⁵³ Şenel, a.g.e., s.6

⁵⁴ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s.533.

⁵⁵ Sadri Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s.49.50.

karşılaşması sonucu ortaya çıkan antropoloji biliminin, yüksek ve aşağı ırklar konusunu gündeme getirmesiydi. Böylece ırk tanımları, 20. yüzyılın ikinci yarısında itibaren milliyetçiliğin aşırı bir uzantısı olan ırkçılığı dünya gündemine sokacaktır.

Sadri Maksudi, millet ve milliyetleri sosyolojik ve psikolojik olarak inceleyerek, milliyet kavramını ve ırk terimini etnolojik kavramlar olarak kabul etmektedir.⁵⁶ Carlton J. H. Hayes de etimolojik olarak, "millet" (nation) kavramını, Latince "ırk" veya "doğu" terimi olarak tanımlar.⁵⁷

Bazı yazarlar ise ırk bilincinin tarihçesini kabile toplumlarından başlatmakta, bazıları ırkçı önyargıların zamanımızdan beş bin yıl önce Hindistan'da, zamanımızdan dört bin yıl önce Mısır'da görüldüğünü ileri sürmektedir. Bazı yazarlar ilk ırkçılık öğretilerinin İsrailogulları'nda, Eski Yunan'da ortaya atıldığını söylemektedir. T. F. Gossett, antropoloji bilimlerinin ortaya çıkmasından önce bile ırkçılığın görüldüğünü ileri sürüp, Hindistan'dan, Mısır'dan, İsrailogulları'ndan, Roma'dan, Yeni Dünya halklarından örnekler vermektedir.⁵⁸ Ancak 19. yüzyılın antropologları arasında ırkların farklılıklarını ölçme, sayısal değerlerle bilimsel olarak ortaya koyma eğilimi ırkçı düşünceleri daha da güçlendirip hızlandırdı. Böylece ırk ayrımları milletleri ayırmada ve sınıflandırmada önemli bir ölçüt oldu. Bu da beraberinde üstün millet ve milliyetçilik ideolojisi anlayışını getirmiştir.⁵⁹

Milleti oluşturan halk kavramı ise, Germen kökenli olan "volk (folk-İngilizce)"tan gelir ve şimdiki anlamıyla bir grubu, bir aileyi veya köylü grubu (Türkiye'de Anadolu'yu) ifade eden sözcüktür. Alan Dundes halkı şöyle tanımlamaktadır:

"Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün- ortak meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise herhangi bir

⁵⁶ Arsal, **a.g.e.**, 2018.

⁵⁷ Hayes, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁸ Şenel, **a.g.e.**, s.17.

⁵⁹ Şenel, **a.g.e.**, s.35.

sebebe bağılı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır.”⁶⁰

“Halk”ın ilk kullanımları, aşağı tabakayı oluşturan genel nüfus içinde sürü, bayağı ve kaba bir grubun, aynı toplumun seçkin tabakası ile tezat oluşturan bir insan topluluğu olarak düşünülmüştür. Halk aynı zamanda bir taraftan medeniyetle tezat oluşturup medenileşmiş bir unsur olarak kabul edilirken diğer taraftan da ilkel toplum olarak adlandırılan aşağı bir grup olarak görülmektedir.⁶¹

Kültürlerin düz bir çizgi halinde geliştiklerini kabul eden 19. yüzyıl antropologları ilk başta halkı okur-yazar olmayan, ilkel ve barbar olarak tanımlarken, seçkin ve okur-yazar, medeni Avrupa halkının köklerini de bulma işini üstlenmişlerdi. Böylece bu anlayış sayesinde kendi ırklarının üstünlüğü fikrine inanan Avrupalı entelektüeller halk bilgisinin medeni ve seçkin bir grubu anlatan bir kavram olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda ilkeller yani medeni olmayanlar bir halka sahip değillerdir.⁶² Görüldüğü gibi sömürgecilik faaliyetlerine paralel olarak Avrupa millet/milliyetçiliğinde ırk ve halk kavramlarının ön plana çıkmasında antropoloji biliminin biyolojik tanımlamaları yatmaktadır. Bu bağlamda da bu kavramlar giderek milliyetçilik terminolojisiyle ilintili hale gelmiştir.

Halk sözcüğünün ilk defa milli bir ifade olarak kullanılması ise 18. yüzyılda kültürel milliyetçilik ideolojisini tanımlayan Gottfried von Herder’e aittir.⁶³ Herder, “Halk Şarkısı” (Volks Lied), “Halk Ruhu” (Volkgeist) ve Halk İnancı” (Volk glaupe) gibi terimler kullanmıştır. Herder’in ünlü Halk Türküleri Antolojisi (Stimmen der Völker in Liedern) ilk defa 1778- 1779’da yayımlanmıştır.⁶⁴

Milleti ve milliyetçiliği kavramsal olarak besleyen en önemli iki kavram halk ve etnik (etnisite)’tir. Herhangi bir millet ve milliyetçilik tanımlamasında mutlaka halk veya etnik kavramlara atıfta bulunan bir tanımlamayla karşılaşırız. Örnek vermek gerekirse; Millet, Romans (İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Portekizce, Rumence)

⁶⁰ Alan Dundes, **Halk Kimdir?** Çev. Metin Ekinci, Milli Folklor, 1998, s.143.

⁶¹ Dundes, **a.g.e.**, s.139.

⁶² **a.g.e.**, s. 140-141.

⁶³ Aydın **a.g.e.**, s.63.

⁶⁴ Dundes, **a.g.e.**, s.139.

dillerinde ise “nation” sözcüğüne karşılık gelen yerli bir sözcüktür. Başka dillerde ise dışarıdan alınmaktadır. Bu bağlamda kullanım farklılıkları vardır. Örneğin Yüksek ve Aşağı Almandada *Volk* (halk) sözcüğü bugün, “nation” sözcüğünden türetilen sözcüklerle bir ölçüde çağrışımları uyandırır. *Volk* sözcüğü ancak 16. yüzyılda *natie* terimiyle kullanılmaya başlamıştır. *Natie* terimi Orta çağ Fransızcasında olduğu gibi doğum ve soy grubunu anlatmaktadır.⁶⁵ Ayrıca Hayes, millet kavramının ilk zamanlar farklı anlamlara geldiğini de söylemektedir:

“İlk çıktığında kabilelerle ilgili bir anlam taşıyordu, fakat sonraları kabaca, sadece bir "halk"ı veya "yöre ahalisi"ni (folk) ve "milliyet"i (nationality) değil, aynı zamanda bağımsız ve hükümlan bir devleti—meselâ, birden fazla dil konuşan vatandaşları, İsviçreli, Avusturyalı veya Rus "milliyet"indenmiş gibi oldukça kafa karıştırıcı biçimde, bahsedilen İsviçre, Avusturya veya Rusya imparatorlukları gibi—belirtmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bir devletin—o devletin türüne bakılmaksızın—veya onun içindeki bir grubun güçlü iddiacılığına, aynı kafa karıştırıcı tarzda, "milliyetçilik" denmiştir. Özellikle, Fransa'da lepairiotisme national ve le nationalisme arasında garip bir ayrımı yapılmaktadır; ilerici "solcular"ın savunduğu birisi iyi, gerici "sağcılar"a hasredilen diğeri ise kötüdür.”⁶⁶

Hollandalılar *natie* teriminin asıl anlamının “aynı kökene ait olduğu varsayılan insanlar toplamı” olarak tanımlarlar.⁶⁷ Etnisite kavramını ise; bir vatana bağlı, atalardan kalma mitlere, ortak anılara, paylaşılan kültürden bir ya da birden çok öğeye, en azında seçkinler arasından belli ölçüde dayanışmaya haiz, adlandırılmış insan topluluğu olarak görmektedir.⁶⁸ Türk Dil Kurumu’nun tanımlamasına göre ise, Arapça kökenli bir kavram olan millet; aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğudur.⁶⁹ Böylece millet kavramı tarihsel zaman içinde milletlere göre farklılıklar olsa bile hem *Nation* hem *Volk* hem de TDK’nın *Millet* kavramlarının tümünün ortak unsuru; ortak bir toprakta yaşayan aynı kökene ait “etnik” toplulukları kastetmektedir. Böylece milletin içeriği olan halk ve etnisite, dünya uluslarını demografik olarak planlayan kültürel

⁶⁵ Hobsbawm, a.g.e., s.33.

⁶⁶ Hayes, a.g.e., s.9.

⁶⁷ a.g.e., s.34.

⁶⁸ Smith, *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*, s. 25.

⁶⁹ <https://sozluk.gov.tr/> , (çevrimiçi) 03 Eylül 2019.

çizgilerdir. Bu bağlamda da millet düşüncesi, kimlik yaratmaya, kendisini diğer milletlerden ayırmaya ve kültürel mirasın sürekliliğini devam ettirmeye yarar.

Millet, genel olarak maddi ve manevi çıkarlar ile ahlak, gelenek ve göreneklerden oluşan bir topluluk aracılığıyla gelişen bir insan gruplandırmasını içeren çok daha geniş bir hal almıştır dolayısıyla kendi içinde kendi yaşamının yasalarını elinde bulunduran bir tür “kader topluluğu” nu temsil eder.⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nda ise millet kavramı kökeni Aramice’ye dayanan Arapça “milla” sözcüğünden gelmiş olup Kuran’da dini bir topluluğu (ümme) ifaden eden daha sonra 1839 yılında Gülhane Hattı’nda Osmanlı vatanına bağlılığı ifade eden ve dinine bakılmaksızın Osmanlı tebaasına atıfta bulunan bir girişim olarak kullanılmıştır.⁷¹

Millet’i, bir tarafa bıraktığımızda ve Millet’ten farklı olarak "milliyetçilik" terimi genellikle ona atfedilen bir dizi geniş, ilgili anlamlara sahiptir. İlk olarak, "milliyetçilik", basitçe tarihsel olarak kendisini, insanlığın uluslara bölündüğü ve nasıl tanımlanması gerektiği düşüncesiyle ilgilenen soyut bir ideolojiye atıfta bulunabilir. Milliyetçilik aynı zamanda politik bir doktrini de ifade edebilir. Sadece bir tür homojen, tanımlanabilir ulusların var olduğu değil, aynı zamanda kendilerini yönetmeleri gerektiği inancına da dayanır. Milliyetçilik çoğu insanın belirli bir ulusa ait olma hissini günlük olarak ifade etmek için daha geniş bir şekilde kullanılabilir. Terimin her kullanımında, birçoğu (nation / ulus ’ta olduğu gibi) tanım ve tarihler etrafında dönen karmaşıklıklar da vardır.⁷² Milliyetçilik ilk kökünü insan doğasından alır. Bir insanın yiyecek, barınak, savunma vb. belirli ihtiyaçları gidermek için bir araya gelmesi, onun doğasında yatmaktadır. Bu ihtiyaçları kazanmak için insanlar iş birliği yapar, yardım eder ve hatta rekabet ederler. Her insan, kendini korumak ve insanlarla ortak ilgi ve hedeflere ulaşmak için gruplardaki arkadaşlarıyla ortak bir ilişkiye ihtiyaç duyar. Bir grup insan doğal olarak yaşadıkları bölge klanına bağlı yaşamaktadır. Doğal ihtiyaçlardan dolayı grup içinde bir vatanseverlik duygusu da gelişir. Bu da insanın doğasıyla ilgilidir.⁷³ İnsanın doğduğu coğrafyaya duyduğu

⁷⁰ Rucker, **a.g.e.**, s.203.

⁷¹ Lewis, **a.g.e.**, s.452.

⁷² Lawrence, **a.g.e.**, s.3.

⁷³ <http://www.studylecturenotes.com/international-relitions/elements-and-factors-ofnationalism-in-international-relations> (çevrimiçi) 28 Ağustos 2019.

“vatansever” sevgi 18. yüzyılda Rousseau ve diğer yazarların eserlerinde milliyetçilikle ilintili hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise vatanseverlik duyguları, 1873 yılında Namık Kemal’in Vatan - Yahut - Silistre adlı piyesinde ele aldığı Tuna nehri üzerindeki Silistre Kalesi’nin Kırım Savaşı sırasında Ruslara karşı müdafaasında ve 1897 Türk- Yunan Savaşı sırasında, Mehmet Emin’in Türkçe Şiirler’inde ifadesini bulmuştu. Yüksek vatanseverlik duygusu dolu bu eserler Türkler arasında dini duygu gibi yüce bir manaya gelmişti.⁷⁴ Cumhuriyet dönemi ise hem milliyetçilik hem de vatanseverliği de kapsayan ülkücülük (mefkure) 1950’den sonra siyasal alanda Türkçü fikirlerin bir ilkesi olmuştur. Milliyetçiliğe yakın olmakla beraber militarizm İkinci Dünya Savaşı döneminden sonra ortaya çıkan ve Almanya’da ordunun aşırı bir biçimde Alman ulusunun ideolojik saldırgan politikalarını anlatmaktadır. Ancak her milliyetçilik militarist değildir. Militarizm, milliyetçiliği referans olarak kullanabilir. Modern anlamda İnsan topluluklarını bir araya getiren milli bileşenler vardır. Bunlar;

1. Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt
2. Ortak mitler ve tarihi bellek
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler – bir anayasa
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.⁷⁵

Bu bileşenlere dil, din ve ülkü birliği de eklenebilir. Özellikle dil ve din, Balkan milliyetçiliklerinin ortaya çıkmasında elverişli araçlardır. Ortak bir dil, doğal olarak ulusal fikrin savunucuları için çok önemli görünmektedir. Çünkü bu, insanların en yüksek ifade aracıdır ve belirli bir anlamda, entelektüel yaşamının bir örneği olarak görülmelidir. Dil, ulusal fikrin savunucuları için ulusal yaratıcılığın en saf ürünü olarak ortaya çıkmış ve onlar için ulusal birliğin en açık sembolü haline gelmiştir.⁷⁶

Milliyetçilik, bireyin yüce sadakatının ulus-devlete bağlı olduğu düşünülen bir zihin durumudur. Kişinin doğal toprağına, yerel geleneklere ve yerleşik bölgesel

⁷⁴ David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979, s.83.

⁷⁵ Smith, **a.g.e.**, s.32.

⁷⁶ Rocker, **a.g.e.**, s.206

otoriteye derin bir bağılılığı tarih boyunca değişen güçlerde var olmuştur. Ancak 18. yüzyılın sonuna kadar, milliyetçilik, tüm kamusal ve özel yaşamı giderek şekillendiren genel olarak tanınan bir duygu haline gelmiştir.⁷⁷ Milliyetçiliğin ana teması, bir millet kaygısıdır. Milliyetçiliğe özgü amaçlar üç tanedir: milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik. Kendilerini milliyetçi olarak tanımlayanlar bu üç kavrama dayanır ve bu nedenle de yapısal olarak tümevarımsaldır.⁷⁸ Smith'e göre milliyetçiliğin temel önermeleri şöyledir;

1. Dünya, her birinin kendi karakteri, tarihi ve yazgısı olan milletlere bölünmüştür,
2. Millet, siyasi iktidarın yegâne kaynağıdır,
3. Millete sadakat, bütün diğer sadakatlerden ağır basar,
4. Her birey, özgür olmak için bir millete bağlı olmak zorundadır,
5. Her millet, kendini eksiksiz ifade etmeye ve özerkliğe gereksinim duyar,
6. Küresel barış ve adalet, özerk bir milletler dünyasını gerektirir.⁷⁹

1.3.1 Milliyetçilik Türleri

Milliyetçilik genel olarak kendini etnik- kültürel, teritoryal ve siyasi ideolojiler olarak göstermektedir. Bu türler birbirleriyle bağlantılı olarak çalışabilirler.

1.3.1.1. Etnik ve Kültürel Milliyetçilik

Yunanca “ethnos” kelimesinden türeyen, kavram olarak Etniklik (etnisite), kavimlere, ırklara, uluslara, kültürel pratiklere ve belli bir toplumun insanını diğerlerinden ayırt eden görünümüne atıfta bulunur. Etnik gruplar kendilerini diğer gruplardan kültürel açıdan farklı görürler; giyim, süsleme tarzları, din, tarih anlayışları ayırt edici faktörlerdir.⁸⁰ Çağdaş toplumların birçoğunda da toplumsal farklılaşmanın, tanınmanın ve ayrışmanın yapısı etnisiteye dayanır.⁸¹ Kendini diğer topluluklara

⁷⁷ Kohn, **a.g.e.**, s.9.

⁷⁸ Smith, **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, s.20.

⁷⁹ Smith, **a.g.e.**, s.40.

⁸⁰ Giddens, **a.g.e.**, s. 535.

⁸¹ Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür “Kimliğin Gücü”**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.75.

tanıtan, farklılaşan ve ayrışan etnik kültürlerin üstünlük anlayışında kullandıkları söylemler ve semboller böylece etnik milliyetçiliğin göstergesi olurlar.

Etnik milliyetçilik tanımı gereği kolektif bir münhasırlık anlamına gelmektedir. Etnik ulusun üyeleri zaman ve mekânda kesin bir kökene sahipken, aynı bölgede ikamet eden diğer herkes “misafir ve yabancı”dır. Etnik milliyetçilikte homojenlik, saflık daha yaygındır ve aile/sülale etnik milliyetçiliğin metaforlarından biridir.⁸² Milliyetçilikler, gerçek ve modern bir ulusun kurulmasıyla etnik köken gibi geleneksel kimlikleri geçersiz kılan iddialar ile tam olarak eski etnik kökene dayanan ulusal kimlik ve egemenlik iddiaları arasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin Fransa ve Almanya bu milliyetçilikler arasındadır. Her iki ülke milliyetçi mitlerin temelini atmak için tarihsel anlatılarını seferber etmiştir. Fransız anlatısında “millet”, üyeleri tarafından, Fransızca’yı radikal bir şekilde kullanarak modern ulusu kurma eylemine kadar izlemektedir. Böylece Fransa, dil ile cumhuriyetin ulus yapıcı siyasi biçimini ve vatandaşlık fikrini vurgulamaktadır. Almanya’da, milliyetçi tarih yazımı, Almanlaştırılmış bir “doğallaştırıcı” ifadeyle “zaten var olan” bir etnik kimliğe dayandırmaktadır. Herder ve Fichte’den ileri gelen Alman milliyetçileri, millete katılım için “siyasi” veya “toplumsal” kriterler yerine etnik unsurlara milliyetçiliklerine vurgu yapmaktadırlar.⁸³

Kültürel milliyetçilik ise 18. yüzyılın sonlarında Avrupa’da başlamaktadır. Tarihselliğin ve Hint-Avrupa dilbiliminin ortaya çıkışı, edebiyat ve sanatta romantizmin yükselişi ve anayasal siyasete artan bir bağlılık ve yönetim düşüncesi de dahil olmak üzere, fikir, kültür ve politika alanlarındaki bazı gelişmelerle bir araya gelebilmektedir.⁸⁴ Alman romantik entelektüeli Johann Gottfried Herder, genellikle kültürel milliyetçilik kavramının babası olarak değerlendirilir ve Herder, bir ulusun üyelerini ilişkisel bir bütüne bağlayan kültürel bağların, yukarıdan empoze edilen şeyler ya da eserlerin (Kräfte) olduğuna inanmıştır. Ona göre; kültürel millet,

⁸² Jens Rydgren, **The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France**, US, Berhahn Books, 2004, s.133.

⁸³ Craig Calhoun, **Nationalism and Ethnicity**, Annual Review of Sociology, Volume 19 (1993), s. 211-239.

⁸⁴Eric Taylor Woods, **Cultural Nationalism**, 2015, (Çevrimiçi) <https://stateofnationalism.eu/article/cultural-nationalism/#article>, 22 Ocak 2020.

zaman içinde halkın kolektif ruhunu oluşturan ortak anlamlar ve duygulardan kaynaklanmaktaydı.⁸⁵ Kültürel millet, toplumun ve siyasi yönetimin kalıbı ve ölçütü olan halk kültürüyle birlikte zamanla siyasi millet olmuştur. Kültürel Millet, bu nedenle, siyasi kültürle, onun farklı rolleri, kurumları ve özgün simgeleriyle-bayrak milli marşlar, festivaller, törenler ve benzerleriyle- tanımlanır.⁸⁶ Kültür milliyetçiliği, insanlar yabancı bir kurula maruz kaldıklarında en saf haliyle ortaya çıkarlar ve bu nedenle kendi siyasi iktidar planlarını takip edemezler. Bu etkinlikte, “ulusal düşünce” halkın kültür oluşturma faaliyetleri ile meşgul olmayı tercih eder ve yok olan ihtişamın ve geçmiş büyüklüğün hatırlanmasıyla ulusal bilinci canlı tutmaya çalışır. Zaten efsane olmuş bir geçmiş ile köleleştirilmiş toplum bu karşılaştırmalarla, insanları yaşanan adaletsizliğe iki kat daha duyarlı hale getirir; çünkü hiçbir şey insanın ruhunu geleneklerden daha güçlü bir şekilde etkilemez. Fakat bu tür insanlar er ya da geç yabancı boyunduruğa direnmeyi başarırlarsa ve kendilerini ulusal bir güç olarak görürlerse, çabalarında kültürel milliyetçiliğin aşaması gerçekleşir.⁸⁷ Etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik arasındaki yakın bir ilişki vardır. Etnik unsur, kültürün bilincini, kültürel kullanımını ve aynı zamanda kültürün bir parçasını ifade eder. Etnik kökenin biliş ve sembolik ürünleri ise kültürel örgütlenmeye yardımcı olur.

1.3.1.2. Teritoryal Milliyetçilik

Teritoryal milliyetçilik, milliyetçi örgütlenmeye yol açan kapitalizm ve sanayileşmenin, harekete geçirici güçleri olarak topraksal egemenliğe dayalı (territorial) çıkar anlayışlarını güçlendirmesiyle kendini göstermiştir.⁸⁸ Kapitalist ekonominin hammaddeye olan ihtiyacı gözünü sömürge topraklarındaki zenginliklerine çevirmesi sonucunda, toprak savunması teritoryal bir milliyetçiliği gündeme getirmiştir.

Anthony Smith’e göre teritoryal milliyetçilik, ulusun rasyonel bir birlik olarak görülmesiyle karakterize edilmiştir. Teritoryal milliyetçilik gönüllülük esasına dayanır

⁸⁵ Lawrence, **a.g.e.**, s.4.

⁸⁶ Smith, **a.g.e.**, s.56.

⁸⁷ Rucker, **a.g.e.**, s160.

⁸⁸ Mann, **a.g.e.**, s.266

ve bu milliyetçiliğe göre her bireyin bir ulusa ait olması gerekmektedir.⁸⁹ Bu bağlamda da Smith, teritoryal milliyetçilikte, siyasî bir bağlılığı değil, öteki teritoryal milletler arasında özgül bir mekânsal ve toplumsal konuma sahip siyasî bağlılığı kastetmektedir. Bu bağlılığın temeli bir soy ve şecereye değil tersine direniş inancında yatmaktadır. Böylece aynı toprak üzerinde *birlikte yaşamak* ve belli bir toprak parçasına *kök salmış olmak*, yurttaşlık ile siyasî topluluk temelinde ölçüt haline gelir. Bu ölçüt kırsal bir sadelik, basitlik ve kendine yeterlilik ile kentsel lüksün kokuşturduğu köy değerlerine geri dönüş kavramlarına bağlanır. Millet, teritoryal bir patria (vatan) olarak, kişinin doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği bir yer, aile kucağının ve ocağının bir uzantısı olarak kavranır.⁹⁰ Dolayısıyla teritoryal milliyetçilik için ortak bir tarih, toprak ve kitle gereklidir. Smith, teritoryal milliyetçilik modelinin belirli sivil ve teritoryal hareket tarzları yaratmaya eğilimli olduğunu söylemektedir. Bu tarzları bağımsızlıktan önce "anti-sömürgeci" hareketler, bağımsızlıktan sonra "entegrasyon" (bütünleşme) hareketleri olarak ikiye ayırır. Bağımsızlık öncesi hareketlerde milliyetçilikler teritoryal olan hareketlerdir. Bunlar ülkedeki yabancı yöneticileri kovmaya ve eski sömürge ülkeyi yeni bir devletsel milletle ikame etmeye çalışacaklardır. Bu tarz milliyetçilik bağımsız olmaya çalışan Anti-sömürgeci milliyetçilikler olarak tanımlanmaktadır. Bağımsızlık sonrasında ise etnik farklılıkları olan nüfus yeni bir siyasî topluluk halinde bir araya getirilmeye ve bütünleştirilmeye çalışacak ve eski sömürge devletin dışında yeni bir "teritoryal millet" yaratılmaya çalışacaktır; bunlar entegrasyoncu/bütünleştirici milliyetçiliklerdir.⁹¹ Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği buna örnek verilebilir.

1.3.1.3. Siyasal Milliyetçilik

Günümüzde milliyetçiliğin bir "ideoloji" gibi algılanması, aslında 20. yüzyılın ilk yarısından sonra Batı'da ayyuka çıkan aşırı milliyetçi rejimlerden dolayıdır. Çünkü Fransız İhtilali ve 1830'lara kadar olan milliyetçi hareketler bir ideoloji olarak değil, var oluş süreçlerine işaret etmektedir. 20. yüzyıl sonrası milliyetçilikler ise, siyasal egemenliği tamamlamak için şoven bir araç görevi görmüştür. Özellikle siyasal

⁸⁹ Rydgren, a.g.e., s.133.

⁹⁰ Anthony Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.182.

⁹¹ Smith, a.g.e., s.133.

ideolojilerin yapısını ve meşruiyetini belirlemede önemlidir. Bu bağlamda da milliyetçilik liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlık gibi ana damar ideolojileri tamamladığı için çoğu kez ayrı bir ideoloji değildir.⁹²

İmmanuel Wallerstein modern dünya sistemi analizinde 1815-1848 yılları arasında moderniteyle birlikte üç siyasal ideolojinin; muhafazakarlık, liberalizm ve sosyalizmin egemenlik sorunuyla ilgili her birinin bir özneye ya da temel siyasi bir aktöre ihtiyaç duyduğunu ve “halk egemenliği”ne dayalı siyasal programlar olarak ortaya çıktıklarını söylemektedir.⁹³ Bu üç siyasal ideoloji milliyetçilikle birlikte taraf bulmuştur.

1.3.1.3.1. Liberal Milliyetçilik

Latince “liber” sözcüğü “özgür” insanlar sınıfını kast eden kelime anlamı olarak ne serf ne de köle olmayan insanları anlatmaktadır. “Liberal” terimi, 14. yüzyıl’dan beri kullanılmaktaydı. Fransız Devrim’i sırasında da burjuvazinin “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” sloganları ve bunları tüm toplumsal sınıfları kapsayacak şekilde kullanmalarıyla Devrim liberal bir yapıya kavuşturulmuştur. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısına kadar liberalizm siyasal bir bağlılığı çağrıştırmamıştır, ta ki ilk kez 1812 yılında İspanya’da kullanılmasına kadar. 1848 Devrimleriyle beraber liberalizm milliyetçilikle beraber Avrupa’da siyasal fikir kümesi olarak geniş ölçüde yayılmıştır.⁹⁴ Böylece Fransız İhtilali ve Napoleon sonrası, modern dünyada her hükümetin kabullenmek zorunda kaldığı halk egemenliğine dayalı bir yönetim ve liberal ideoloji anlayışı çerçevesinde doğal bir düzeni getirdi. Halkın egemenliğindeki bu yeni dil, modernitenin büyük başarılarından biriydi. Liberaller için “halk” her biri siyasi, ekonomik ve kültürel halkların nihai sahibi olan “özgür bireylerin” tamamının toplamıydı. Birey modernitenin mükemmel tarihi “öznesiydi”.⁹⁵

Liberal milliyetçilik söyleminde milletlerin kendi kendini gerçekleştirme veya kendi kaderini tayin hakkına olan inancının yanı sıra bireysel özgürlükler ve bireylerin siyasal alanda söz sahibi olması, yönetimin tek kişiye değil temsil hakkına dayalı

⁹² Smith, **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, s.42.

⁹³ İmmanuel Wallerstein, **Modern dünya Sistemi**, İstanbul, Yarı Yayınları, 2015, s.30.

⁹⁴ Andrew Heywood, **Siyasal İdeolojiler**, Ankara, Liberte Yayın Grubu, 2013, s.40.

⁹⁵ Wallerstein, **a.g.e**, s.31-44.

olması, diğer milletlerle eşitlik ve barış içinde yaşama temel prensiplerindedir. Liberal demokrasinin bir gereği olarak imparatorluklar ve sömürgecilik gibi egemenliklere karşıdır. Aydınlanma felsefesinin etkisiyle Liberal milliyetçilik, imparatorlukların heterojen ve hiyerarşik yapısına karşıt homojen bir toplum içinde ahlaki ve rasyonel bireye/özneye odaklıdır.

1.3.1.3.2. Muhafazakâr Milliyetçilik

Muhafazakâr düşünce toplumda köklü geleneksel (kültürel, dilsel, dini) yapı içinde ortaya çıkan kimliğin bozulmasına hiç izin verilmeyen ve bunu muhafaza eden bir düşüncedir. Muhafazakâr düşüncenin geçmişi İngiliz siyaset adamı Edmund Burke kadar gitmektedir. Çünkü Aydınlanma felsefesinin geleneksel düzene ve eskiye ait olan her şeye saldırısına ilk tepki Burke tarafından gelmiştir. Fransız İhtilali'ni şiddetle eleştiren Burke, İngiliz geleneksel düzenini savunan liberal-muhafazakâr bir düşünürdü. Ancak ilk defa 1799 itibarıyla Fransızlara karşı isyanlar bazı eski rejimlerin ve dinlerin muhafazakâr bayrakları altında toplanmasına, bazılarını da radikal bir şekilde, ilan edilen ulusal kendi kaderini belirleme hakkı karşı saldırıyla neticelenmişti.⁹⁶ Böylece İhtilale karşı olan muhafazakârlar, 19. yüzyıla kadar bir tehdit olarak görülürken bu yüzyıldan sonra, milliyetçiliği de içine alan bir ideoloji olarak siyasal alana kaymıştır. İlk örneklerini Disraeli, Bismarck ve Çar III. Alexander gibi devlet adamlarının politikalarında görmek mümkündür. Muhafazakâr milliyetçilik sosyal düzenin korunması için tıpkı bir din gibi yüksek sadakat ve inanış gerektiren katı bir ideolojidir. Kaynağını gelenek ve tarihin kılavuzluğunda sağlayarak geleneksel kurum ve hayat tarzının milli müdafaası hâline gelmiştir. Milli tarihte yer alan günler, önemli olaylar övgüye dayalı dini bir ritüel gibi gösterişli törenlerle, bayraklar, milli marşlarla ve vatansever duygularla kutlanmaktadır. Bunun yanı sıra muhafazakâr milliyetçiliğin içerisinde yer alan etnik unsurları asimile etme gibi baskıcı durumları da vardır. Muhafazakâr milliyetçilik, hoşgörüsüzlük, dar kafalılık, bağnazlık ve yobazlığın yaratılmasında da etkin rol oynayabilir.⁹⁷ Çünkü düzeni bozacak herhangi bir yeniliğe yer yoktur.

⁹⁶ Mann, **a.g.e.**, s.253.

⁹⁷ Heywood, **a.g.e.**, s.177-178.

1.3.1.3.3. Marksizm ve Milliyetçilik

Milliyetçilik ile sosyalizm arasındaki ittifak, Jakobenlerin ihtilalci milliyetçiliği içindeki ilk tohumlarına kadar geri götürülebilir. Jakoben geleneğin güçlü kaldığı Fransa'daki Sol, artarda gelen sonraki ulusal krizlerde 1871'de, 1917'de ve yine 1940'ta Sağ'ın uzlaşmacı ve teslimiyetçiliğine karşı, ulusal çıkarların koruyucusu olarak öne çıkmıştı.⁹⁸ Ancak Fransız İhtilali ve sonrasında ihtilalin burjuva ve çıkarlarının proletarya çıkarlarına karşı olunduğunun anlaşılması ve 1830'lardan itibaren Fransa'da işçilerin Lyon ayaklanmaları⁹⁹ bir “işçi sınıfı” bilinci ve “örgütlenme” fikrinin doğmasıyla sonuçlanacaktı.

Çağdaş yorumcular, Marksist yazıların milliyetçilik üzerindeki önemi konusunda hemfikir değildir. Kuşkusuz Marx ve Engels hem ulusların hem de milliyetçiliğin rolü ve cazibesi konusunda radikal olarak farklı bir araştırma sunmuşlardır. Ancak Marx ve Engels (ve daha sonra Marksist yazarlar) hiçbir şekilde kapsamlı ve ikna edici bir “milliyetçilik teorisi” üretmediler.¹⁰⁰ 19. yüzyılın devrimci sosyalistleri Marx ve Engels için burjuvanın ürünü olan milliyetçilik tam olarak kabul edilemezdi, çünkü o zamanlar var olan sömürü ile karşı karşıyaydılar. Onları enternasyonalist yapan da sömürgeci faaliyetler olmuştur. İşçilerin ekonomik kalkınma kazanımlarını, artan üretkenliğe bağlı ücret artışlarıyla paylaşabildiklerini reddettikleri gibi, küresel bir sosyalist devrimin ütopyik olasılığını da düşünmüşlerdi.¹⁰¹ Ancak Marksistler de milliyetçiler gibi evrimcilerin ırkçı biyolojik şeması konusundaki açıklamalardan etkilenmişler ve milliyetçiliğe karşı resmi araçsal tutumlarına rağmen, ırk konusunda bağışıklık kazanmışlardı. Milliyetçilikleri devrimci kullanımlarına göre değerlendirirken, Marx ve Engels, Alman ve Hegelci mirası ile, ulus-devletler yaratmada dil ve politik tarihin önemine ve tarihe sahip olmayanlara karşı düşmanlıklarını vurguladılar. “Tarihi olmayan milletler” için ulus kavramına belirli

⁹⁸ Carr, **a.g.e.**, s.24

⁹⁹ Fransa burjuvazisinin işçilerin çalışma şartlarını düzeltmemesi sebebiyle işçilerin burjuvaya karşı yaptıkları ilk ayaklanması.

¹⁰⁰ Lawrence, **a.g.e.**, s.41.

¹⁰¹ Luiz Carlos Bresser-Pereira, **Nationalism at the centre and periphery of Capitalism**, 2008, (çevrimiçi)http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S010340142008000100012&script=sci_arttext&tlng=en, 22 Ocak 2020.

bir tarihsel ve sosyolojik bağımsızlık sağladılar ve milliyetçiliğin kapitalizmin ve onun burjuva egemen sınıflarının büyümesine olan bağımlılığı konusundaki ısrarını azalttılar.¹⁰²

Kısaca, Marx ve özellikle Engels, modern ulusları, Alman Romantik geleneğinde, ‘dil ve doğal sempatiler’ toplulukları olarak, yani bir anlamda ‘doğal’ biçiminde, en azından formda tanımlamaya meyilliydiler. Buna karşılık, ulusal devlet ve milliyetçilik, ideolojik hareket, modern dönemin ve özellikle endüstriyel kapitalizmin yükselişinin kendine özgü bir büyümesiydi. Marx ve Engels için ulusal devlet, burjuvazi tarafından pazar kapitalizminin kurulması için gerekli alandı; yalnızca ulusal olarak birleşmiş bir bölgesel devlet, büyük ölçekli üretim, pazar değişimi ve toplu malların dağıtımı için gerekli sermayenin, malların ve personelin serbest ve barışçıl hareketini sağlayabilirdi. Dilsel olarak homojen ulusların yaratılması, bu nedenle, pazar kapitalizminin ön şartıydı ve bu nedenle, kapitalizmin ilerlemesinin, Marx’ın “önde gelen uluslar” dediği politik ve kültürel gelişimine bağlı olması kaçınılmazdı. Sadece çok gelişmiş ülkelerde, her millet içinde ulusal burjuvazinin devrilmesine yol açacak toplumsal devrimi ve proletarya tarafından hem evrensel hem de ulusun gerçek düzenlemesini oluşturan bir sınıf olan proleteryanın kurulmasını öngörmek mümkündü. Ne Marx ne de Engels, devletlerin yanı sıra milletlerden uzak durmayı öngörmedi; Tam tersine, küresel kültürel yakınlaşma olsa da ulusal biçimlerin ve kültürlerin, sosyalist bir içerikle de olsa devam edeceğini varsaydılar.¹⁰³ Ancak 20. yüzyılın başından itibaren ve özellikle ikinci yarıda sol milliyetçilik siyasal alanda gelişme göstermiştir.

1.4. Milliyetçilik Teorileri

Milliyetçiliğin ortaya çıktığı günden beri ortaya atılan sayısız teori, makale ve kitap, milliyetçilik için çoğu kez tarihsel verilerle ispatlanmaya çalışılan fenomenlerden oluşmuştur. Ancak bir sosyal bilim konusu olarak ilk sistematik çalışmalar 1920 ve 1930’lu yıllarda başlamıştır. Bu dönemde Carleton Hayes’in ve 1940’larda da Hans Kohn’un çalışmaları milliyetçiliği akademik dünyanın gündemine

¹⁰² Smith, **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, s. 10.

¹⁰³ Smith, **a.g.e.**, s. 47.

koymuştur.¹⁰⁴ İlk çalışmalar daha çok tarihsel olarak incelenirken, 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında ise teorik yapısında ve genel bakış açısına göre bir yenilenme olmuştur. Ayrıca 1950'li ve 1960'lı yıllara kıyasla milliyetçiliğe olan genel yaklaşım ve teorilerin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır.¹⁰⁵ Anthony D. Smith'e göre milletler ve milliyetçilik teorilerinde üç ana konu hâkimdir ve yapılan tartışmalarında sürekli olarak yinelenmektedir. Birincisi etik ve felsefidir. Ulusun insan ilişkilerinde rolü ile ilgilidir. Ana soruları: Milleti başlı başına bir amaç olarak görmeli miyiz, diğer tüm değerlerle uyuşmayan mutlak bir değer midir? Yoksa milleti ve ulusal kimliği diğer amaçlara ve değerlere, yakın bir değere, dolayısıyla zamana, yere ve içeriğe ve özellikle modern çağın koşullarına bağlı bir araç olarak mı anlamalıyız? İkincisi, antropolojik ve politiktir. Ulusun sosyal tanımıyla ilgilidir. Millet ne tür bir topluluktur ve bireyin o toplulukla olan ilişkisi nedir? Millet, temelde etnik-kültürel nitelikte; akrabalık bağları, ortak tarih ve paylaşılan dil ile üyeleri doğuştan birbirine bağlanan (gerçek veya kurgusal) bir iniş topluluğu mu? Yoksa, kişilerin ait olmak istediklerini seçme konusunda özgürce, ortak bölge ve ikametgahlara, vatandaşlık haklarına ve ortak yasalara dayanan sosyal ve politik bir topluluk mu? Üçüncüsü, tarihi ve sosyolojiktir. Ulusun insanlık tarihindeki yeri ile ilgilidir. Milleti, uzun bir ortak bağlar ve kültür tarihine dayanan eski ve gelişen bir topluluk olarak görmeli miyiz? Yoksa bir zamanlar sınırlanmış ve tarihin belli bir aşamasının tipik ürünleri ve modern bir olgu mudur?¹⁰⁶ gibi sorulardır. Millet ve milliyetçilik çalışmalarında Mann'a göre çoğu teorici, milliyetçiliği ya ekonomik ya da siyasal iktidar ilişkileri ya da her ikisi bağlamında açıklamıştır. Ancak Mann, ulusların dört toplumsal iktidar kaynağının (ideolojik, ekonomik, askeri, siyasal) birbirleri içlerine geçtikçe ortaya çıktığını söylemektedir.¹⁰⁷ Bu dört kategori; özellikle 19. yüzyılda *askeri* iktidarla "modern devletin" içine alındıkça ve kapitalizm *ekonomiyi* dönüştürmeye devam ettikçe, *ideolojik* ve *siyasal* iktidar kaynakları dünyaya hâkim olmaya başladıkça milliyetçiliği ortaya çıkardılar.¹⁰⁸ Teoriciler milliyetçiliği genellikle iki bakış açısından

¹⁰⁴ Umut Özkırımlı, **Milliyetçili Kuramları 'Eleştirel Bir Bakış'**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s.12.

¹⁰⁵ Smith, **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, s.3.

¹⁰⁶ Smith, **Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism**, s.12.

¹⁰⁷ Mann, **a.g.e**, s.261.

¹⁰⁸ Mann, **a.g.e.**, s.10.

yorumlamaktadır. İlki yazarlarca ele alınan modern öncesi dönem (İlkelci, Çok yıllıklar, Daimcilik), ikincisi ise modern sonrası (modernistler)dönemdir. Bunun yanı sıra üçüncü olarak Etno-sembolcü teori hem ilkelci hem de modern teorilerin bir sentezini oluşturmaktadır. Genel anlamda modern öncesi (İlkelciler) ve modern sonrası (modernistler) teorilerin varsayımları ve iddiaları şöyle özetlenebilirler¹⁰⁹:

1. İlkelciler için millet, politikleşmiş bir etno-kültürel topluluktur, ortak bir soy topluluğudur. Bu temelde siyasal tanıma iddiasıdır. Modernistler için ulus bölgesel bir politik topluluktur, belirli bir bölgedeki yasal olarak eşit vatandaşların vatandaş topluluğudur;
2. İlkelciler için milletin yüzyıllar öncesine uzanan bir geçmişi vardır, kalıcı ve harikuladedir. Modernistler için ulus hem yakın hem de yenidir, tamamen modern ve son koşulların bir ürünüdür ve bu nedenle modern öncesi çağlarda bilinmemektedir;
3. İlkelciler için, millet yer ve zamanda “köklü”; tarihi bir vatan içine yerleştirilmiştir. Modernistler için ulus bir yaratılıştır. Bilinçli ve kasıtlı olarak üyeleri veya kendi kesimleri tarafından “inşa edilmiştir”.
4. İlkelciler için millet, popüler veya demotik (aynı soydan gelen) bir topluluktur, “halk” topluluğudur ve onların ihtiyaçlarını ve isteklerini yansıtır. Modernistler için, kitlelerin duygularını hedeflerine ulaşmak için etkilemeye çalışan seçkinler tarafından bilinçli bir şekilde inşa edilmiştir.
5. İlkelciler için, bir millete ait olmak, belirli niteliklere sahip olmak anlamına gelir. Bu bir varlık halidir. Modernistler için belli kaynaklara sahip olmak demektir. Bu yapmak için bir kapasitedir.
6. İlkelciler için milletler, tek bir irade ve karaktere sahip, kesintisizdir. Modernistler için uluslar tipik olarak hak kazanır ve her biri kendi çıkarları ve ihtiyaçları olan bir dizi (bölgesel, sınıf, cinsiyet, dini vb.) sosyal gruba ayrılır.
7. İlkelciler için, milletin temelinde yatan prensipler atalara bağlı bağlar ve otantik kültürdür. Modernistler için, ulusal dayanışma ilkeleri sosyal iletişimde ve vatandaşlıkta bulunur.

¹⁰⁹ Smith, a.g.e., s. 22-23.

Tablo2. İlkelci ve Modernist Teoriye Göre Milletin Özellikleri

MİLLET	
İlkelciler	Modernistler
Kültürel topluluk	Siyasi topluluk
Sınırsız	Modern
Köklü	Yaratılmış
Organik	Mekanik
Kesintisiz	Bölünmüş
Kalite	Kaynak
Popüler	Elit-yapı
Atalara Dayalı	Haberleşme-tabanlı

Kaynak: Anthony Smith, **Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism**, s.23

1.4.1. Modern öncesi dönem: İlkelci (Primordialist) Teori

İlkelci (Primordialist) teorilerin milliyetçi anlayışlarının temel çıkış noktası milletleri *doğal/ilkel* olarak kabul etmeleridir.¹¹⁰ İlkelciler, etnik köken ve milliyetçiliği, ilkel kriterlere göre, yani hayat taşıyan inançlara, kültürel mirasa, tarihsel bir varlığa, derin duygusal bağlara, akrabalık bağlarına, aileye, etnik ve dinlere, yavaş yavaş değişen popüler inanç ve algı kalıplarına dayandırmaktadır.¹¹¹

Primordializm olarak adlandırılan ilkelsellik, üzerine ilk çalışmalar, 1960'larda Chicago Üniversitesi'nde Sosyoloji profesörü Edward Shils tarafından yapılmıştı. Shils'e göre, toplumlar yalnızca bireyler tarafından ifade edilen bilinçli fikirler ve inançlar temelinde işlev görmemektedir. Aksine, bu rasyonel, sivil katmanın altında, bireyleri birbirine bağlayan başka, daha derin bir kolektif kimlik katmanı vardı ve bu bağlantılar Shils tarafından “ilkel yakınlıklar” olarak adlandırıldı. Shils açıklamalarında, Alman sosyolog Ferdinand Tönnies (1855–1935) tarafından iki temel

¹¹⁰ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.79.

¹¹¹ Smith, **a.g.e.**, s.157.

sosyal grubu olan Gemeinschaft (cemaat) ve Gesellschaft (cemiyet) arasında yapılan ayrımını dikkate almıştır. İlki, kabileler ya da köy toplulukları gibi yüksek derecede entegre olmuş, yüksek derecede uygunluk gösteren geleneksel toplumlardı. İkincisi, Tönnies'in atomize, bireyci ve rasyonel etkileşim üzerine öncül gördüğü modern batı toplumu tarafından karakterize edilmişti. Shils bu ayırmadan 'birincil gruplar' kavramını geliştirdi. Aile ya da akraba grupları söz konusu olduğunda, bilinçli ilişkilerin yanı sıra daha derin, öncelikle bilinçaltı süreçlerin sonucu olan bağları ayırt etmiştir. Shils'in dediği gibi, 'bağlılığın sadece bir kişi olarak diğer aile üyesine değil, aynı zamanda sadece ilkel olarak tanımlanabilecek belirli “anlamli ilişkisel” niteliklere sahip olduğunu ortaya çıkmıştır. Böylece, 'kan bağına belirli bir verimsiz önem atfedildi' şeklinde ifade etmiştir. Shils'in “birincil gruplar” hakkındaki fikirleri daha sonra 1960'lı yıllarda Amerikalı antropolog Clifford Geertz tarafından alındı ve uyarlandı.¹¹²

Clifford Geertz, etnografik ve kültür üzerine yaptığı çalışmalarda insanların, yaşamındaki biyolojik, psikolojik, toplumsal ve kültürel unsurlar arasındaki ilişkilerini katmanbilgisel bir kavrayışı üzerinden çözümlemektedir. Bu kavrayışa göre insan bir *tabakalar* bileşenidir. Bu tabakalar her biri kendi tabaka üzerine eklenmiş haldedir. İnsan analizi yapılırken bu tabakaların her biri soyulur, her tabakanın altında da farklı tabaka yatmaktadır ve kendi başına eksiksiz ve indirgenemez nitelik taşımaktadır. Kültür de tıpkı insan gibi türlü çeşitli renkli kostümleri içinde barındırır, kaldırıldığı zaman altında toplumsal örgütlenmenin yapısal ve işlevsel tabakası çıkmaktadır. Psikolojik unsurlarda kaldırılırsa insanın biyolojik temelleri kalmaktadır. Böylece katlamanlar kaldırıldıkça insanın varoluş kökenlerine kadar bilgi elde edilebilir. Bu bağlamda 18. yüzyılda insan kültürel kostümlerini çıkardığı için ortaya çıplak usavurucu olarak görünmüştür.¹¹³ Geertz'e göre insanın soyoluşsal tarihi evrimsel aşamadan (insan doğuştan gelen kapasitelerinden) kültürel aşamaya geçmiştir ve bu süreç kültür üretip onu taşımasına yardım etmiştir. Geertz'e göre yeni kurulan devletler, toplumlar olarak göz önünde bulundurulduklarında ilksel/ilkel bir bağlılık ile toplumsal varoluşun verilerinden yani akrabalık bağlarından, belirli bir dinsel

¹¹² Lawrence, a.g.e., s.181-182.

¹¹³ Clifford Geertz, **Kültürlerin Yorumlanması**, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2010, s.56.

topluluk içinde doğmuş olmaktan, belirli bir dilin lehçesini konuşmaktan kısacası varsayılan kan bağları, dil, ırk, bölge, din, gelenek ve diğer türden benzeşimlere sahip oldukları görülecektir. Kişiler bu ilksel bağlarla akrabasına, komşusuna, dindaşına sırf bu yüzden bağlıdır.¹¹⁴

1960'lardan beri tüm eserlere hâkim olan ilkelci yaklaşım, milliyetçilik alanına etnisite çalışmalarıyla ithal edilmiştir. Bu literatürde evrimsel anlamda milletlerin eski çağlardan beri var oldukları, geçmişten bu yana pek fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar geldikleri geniş ölçekli aileler olarak görülmektedir.¹¹⁵

1.4.2. Modern Sonrası: Modernist Teori

Modern anlamda milliyetçilikle ilgili erken yazıları anlamak için önce 19. yüzyıl tarih yazımının gelişimini düşünmek zorunludur. Tarihin akademik mesleğinin farklı ülkelerde oluşma şekli ve bu şekilde ortaya çıkan tarihsel yazma eğilimleri milliyetçilikle ilgili erken tartışmalar ile büyük önem taşımaktadır. Kimlik meseleleri, bölgesel ayaklanma geçirmiş olsun ya da olmasın, 19. yüzyıl Avrupa devletleri için 'evrensel sorular' idi ve temelde bu soruları cevaplamaya çalışan erken tarihçilerdi. Böylece, ulusları ve milliyetçiliği kavramsallaştırmak için tanımlanabilir farklılıklar gösteren gelenekler, 19. yüzyılın son yarısında Avrupa çapında yazılmış çeşitli ulusal tarihler içinden ortaya çıkarılabilir. Modern akademik tarih 19. yüzyılın başında şekillenmeye başladı ve birincil kaynaklara ve yarı bilimsel bir metodolojiye vurgu yapan profesyonel, akademik tarih 19. yüzyılın bir buluşuydu.¹¹⁶

Çoğu tarihçinin yayınları 1950'lerde ve 1960'larda milliyetçilik üzerine, sosyolojik faktörlere ve 'modernitenin' rolü ve etkisi üzerine olan vurgusuyla başlamaktadır. Modernist teoriler için ilk yazılar Karl Deutsch'un "Nationalism ve Social Communications" ve Elie Kedourie'nin "Nationalism" aldı çalışmalarıdır. Bu çalışmalar kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, laikleşme gibi unsurlar üzerinden analiz edilmiştir. Umut Özkırımlı, modernist teorileri toplumsal-kültürel, siyasi ve

¹¹⁴ Geertz, **a.g.e.**, s.289.

¹¹⁵ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.91.

¹¹⁶ Lawrence, **a.g.e.**, s.

ekonomik dönüşümü göz önüne alarak inceleyenleri üç kategoriye ayırmıştır.¹¹⁷ Modernist teorilerde milliyetçiliği, toplumsal-kültürel açıdan ele alanlar; Ernenst Gellner, Benedict Anderson ve Miroslav Hroch, siyasal bakış açısından ele alanlar; John Breuilly, Paul R. Brass ve Erich Hobsbawm, ekonomik gelişim açısından bakan ise Tom Nairn'dir.

Milliyetçiliği toplumsal- kültürel bakış açısından ele alan siyaset bilimci / filozof Ernest Gellner'in milliyetçilik teorisi hem modern ulusları hem de milliyetçiliği birbirine bağlayıp yapısal olarak 'modernleşmeye' ve batıdaki sanayi toplumunun yükselişine bağlı teorik perspektifler çizmektedir.¹¹⁸ Gellner'in ulusçuluk anlayışına göre ulusçuluk ulusların bir ürünü değildir, icat (uydurulmuş/sahte) edilmiştir ve ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Tezine göre, uluslar ancak *ulusçuluk çağı* bağlamında açıklanabilirler. Böylece ulusçuluk çağı veya ulusun uyanışı; genel toplumsal koşulların iyi bir eğitim sistemi, birbiriyle bütünleşmiş kültürler ve bütün halka mal olan ve standartlaşmış merkezi bir yüksek kültürün oluşumu el verdiğinde hem *irade* hem de *kültürün* siyasalla/devletle özdeşleşmesi durumunda tanımlanabilirler.¹¹⁹ Bu bağlamda Gellner teorisinin ilk çıkış noktasını, devlete ilişkin tarihsel gözlemine dayandırmaktadır. Buna göre insanlığın tarihi üç temel aşamadan geçmektedir. Bunlar tarım öncesi (avcı-toplayıcı aşama), tarım ve sanayi çağı dönemidir. Gellner göre, tarım öncesi ve tarım döneminde devletin varlığı değişken bir yapıdadır ve seçime bağlıdır. Ancak sanayi çağı döneminde ise seçme şansı yoktur ve devletin varlığı kaçınılmazdır.¹²⁰ Burada devletle ilişkilendirdiği unsur örgütlenme/iş bölümüdür. Tarım toplumunda nüfusun çoğunluğu üreticilerden ve köylülerden oluşmakta, toplum sadece seçkin askeri, siyasal, dini ve ekonomik uzman olan azınlıklardan meydana gelmektedir. Bu toplum merkezileşmiş yönetim ve yazının keşfinden etkilenmiştir.¹²¹ Eğitim seçkinler dışında yerel düzeyle kısıtlı veya gelişigüzeledir. Tarım toplumundaki zayıf, tesadüfi, değişken ve gevşek düzeydeki

¹¹⁷ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 102.

¹¹⁸ Lawrence, **a.g.e.**, s.109.

¹¹⁹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayın, 2018, s.137.

¹²⁰ Gellner, **a.g.e.**, s.75.

¹²¹ **a.g.e.**, s.201.

devlet ve kültür arasındaki ilişki¹²² sanayileşme çağıyla birlikte ulusçu ilkeyi gerçekleştirmiş ve ulusçu eylemlilik dönemini başlatmıştır. Sanayi toplumundaki yüksek kültürler bir dine değil, kültüre bağımlı hale gelmiştir. Gellner, bir yüksek kültürden diğerine geçişi /tarım toplumundan sanayi toplumuna ulusçuluğun ortaya çıkışı olarak görmektedir. Sanayi çağında okuryazarlık artık bir uzmanlık değil herkesin uzman olduğu, bilişsel ve ekonomik büyüme üzerine kurulu hareketli, bireyci, sistemli bir düzenliliğe dayalı inşa edilmiş bir örgütlenmenin kültür ve siyasetin birbiriyle çakışmasıyla ortaya çıkardığı ulusçuluk çağını anlatmaktadır.¹²³ Gellner'in ulusçuluk teorisinde yalnızca sanayileşme çağı ile bağdaştırması ve ulusçu fikirlerin ortaya çıkışında Avrupalı düşünürleri göz ardı ettiği için yazarlar açısından eksik açıklamalı ve işlevselci olarak bulunmaktadır.

Milliyetçiliği toplumsal- kültürel açıdan ele alan İrlandalı Akademisyen Benedict Anderson'un ise milliyetçiliğin kökenleri ve yayılımına ilişkin geliştirdiği teorisi, akademik dünyada en çok tartışılan ana teorilerden biri olmuştur. 1983 yılında yazdığı *Hayali Cemaatler* kitabında milletlerin “hayal edilmiş” topluluklar olduğunu söyleyerek, milletlerin kökenlerine bakmak için din ve akrabalık gibi unsurlara bakılması gerektiğini böylece kavramın kolayca tanımlanabileceğini söylemektedir. Bu bağlamda Anderson, milliyetçiliği bir ideoloji olarak değil toplumsal-kültürel kategoride incelemektedir. Ona göre milliyetçilik teorisi üzerine çalışanların şaşırmalarının sebebi onu siyasi anlamda ele almalarından kaynaklanmaktadır. Milliyetçilik liberalizm, faşizm gibi olgularla düşünülmemelidir. Çünkü milliyetçilik, bu ideolojiler gibi kendisine düşünürler (Hobbes, Tocqueville, Marx', Weber vs.) ortaya çıkarmamıştır.¹²⁴ Anderson'un hayali cemaatleri, Gellner'in *icat* edilmiş milletlerinden farklıdır. Gellner, milletlerin icat sözünde sahtelik yatarken, Anderson buna karşı çıkmış ve hayal edilen cemaatlerin veya milletlerin hakikilik/sahteliğe göre değil hayal edilme tarzlarına göre ortaya çıktıklarını savunmaktadır. Örneğin bir ulus geçmişte hiç görmediği atalarıyla arasında bir bağ olduğunu bilir ve bunu arasındaki akrabalık açısından hayal eder ve bu belli bir coğrafya (ortaya çıktıkları alan ve göç

¹²² a.g.e., s.116.

¹²³ a.g.e., s.201.

¹²⁴ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 20.

ettikleri yerler) ile sınırlıdır. İşte Anderson'a göre her ulus bu hayal ile kendi aralarındaki eşitsizlik ve sömürü ilişkisi ne olursa olsun böyle hayaller uğruna birbiri için ölmeye hazır milliyetçi bir kardeşlik duygusu taşımaktadırlar.¹²⁵ Yani bir bağlamda milliyetçilik bilişsel bir duygudur. Anderson'un teorisinde milliyetçilik kökenleri konusundan yaptığı diğer bir tespit cemaat olarak ulusun doğuşunun neden ilk kez Avrupa'da 18. yüzyılda ortaya çıktığı sorusudur. Bunun cevabı matbuat kapitalizmidir ve matbuatın iki biçiminin: *roman* ve *gazete* yapılarını incelenmesiyle tespit edilebilir. Çünkü bu biçimler ulusun ne tür bir hayali cemaat olduğunu "temsil" etmenin teknik araçlarının kaynağıydılar. Her ürün kurgusal ve geçmişle (flashback yaparak) aralarında hayali bir bağ kurulmasını sağlarlar. Böylece basım dilinin geçmişle olan bağı milliyetçiliği kadimlik olarak inşa etmektedir.¹²⁶

Miroslav Hroch'un teorisi ise toplumsal- kültürel bağlamda milletlerin inşası sürecindeki küçük milli hareketleri (Norveçler, Çekler, Finler gibi) incelemesiyle başlar. Hroch, milli hareketlerin ortaya çıkışlarını üç evreye ayırarak incelemektedir. Böylece Hroch milli oluşumları kategorileştirerek ve karşılaştırmalı metod yöntemiyle bulmaya çalışır. Hroch, milletleşme sürecini dönemlerini bulmak için üç evre dediği A evresi; *akademik ilgi dönemi*ni ve feodal/ tarım dönemini anlatmaktadır yani millet olmayı, kendilerini komşularından açık bir biçimden ayırt edilen, dilin sistemleştirildiği, milli geçmişe (geçmiş hafıza) dair temel bilgilerin toplandığı dönemdir. Bu dönem daha çok edebi safhadır. B evresi 19. yüzyıl ortaları *yurtseverlik/milli ajitasyon* dönemidir. Toplumsal hareketliliğin dikey olarak geliştiği, toplumsal iletişimi mümkün kılan dilsel ve dini bağların arttığı, tahsilli/ yurtsever gurupların etnik milleti inşa ettiği, milli uyanışın olduğu ve siyasal alanın talep edildiği süreçtir. Hroch'un da ilgilendiği evre B evresidir. Özellikle bu evrede Hroch nasıl oldu da A evresinde değil de B evresinde milli bir ajitasyonun başlamasına karar verildiği sorusunu sormaktadır. Bu evrede milli ajitasyonun ortaya çıkmasının nedenini modern ve kapitalist toplum eşiğindeki ekonomik dönüşüm, şehirleşme, sanayileşme, mübadele ilişkileri gibi nedenlere bağlamaktadır. Böylece toplumsal iletişimle bir bilinçlendirme ve milli aktivite bu evrede gerçekleşir. C evresi ise *milli hareketin*

¹²⁵ Anderson, **a.g.e.**, s.22.

¹²⁶ Anderson, **a.g.e.**, s.39.

kitleselleşme evresidir. Bu evrede milli devlet oluşumunun tamamlandığı, sivil toplum örgütlenmesinin ve vatandaşların eşit olduğu fikri, toplumsal iletişimin, okuryazarlığın, pazar ilişkileri ve milli programların arttığı dönemdir.¹²⁷

Milliyetçilik teorisini siyasal yönden inceleyen John Breuilly çalışmasını *Nationalism and State* kitabından ele almıştır. Sanayileşme veya kapitalizmin rolünü vurgulayan yazarların aksine, ana düşüncesi milliyetçiliğin özellikle modern devlet ve modern devlet sistemi bağlamında politik davranışların anlaşılmasıydı. Breuilly'e göre milliyetçilik her zaman siyasetle, siyaset ise her zaman güçle ilgilidir ve güç her zaman gerçekten devletin kontrolü ile ilgilidir. Breuilly, genel milliyetçilik anlayışının anahtarının siyasi eylem ve örgütlenme alanında aranması gerektiğini söylemektedir. Tüm milliyetçi hareketlerin altında yatan ortak özelliklerin araştırılmasının politik bağlama odaklanması gerektiğini savunmaktadır.¹²⁸ Bu bağlamda Breuilly'nin yönteminde milliyetçiliğin bir siyaset biçimi olarak kabul edilmesi ve modernleşmeyle olan ilişkisinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece Breuilly milliyetçilik tipolojisini önce amaçlarına göre ayrılıkçı (Macar, Yunan, Nijerya), reformcu (Türk, Japon), birleşmeci (Almanya, İtalya) olarak ayırır. Sonra bunların bir devlete mi yoksa devlet olmayan başka bir siyaset biçimine mi karşı olduklarını sınıflandırır. Bu yöntemle milliyetçi siyasetin işlevine bakar. Bu işlevler: iş birliği, harekete geçirme ve meşruiyettir. İşbirliğinde seçkinlerin devlete karşı çıkma süreci, harekete geçirme de siyasi süreçte dışlananların harekete destek vermesi, meşruiyet ise, siyasi hedeflere ulaşmak için devlete ve dış güçlere kendini kabul ettirmediir.¹²⁹ Breuilly 'kapitalizm'i yalnızca siyasal açıdan değerlendirir ve sınıf yapılarındaki değişimleri ihmal eder. Yalnızca kamusal ve özel alanlar arasındaki ideolojik güç ilişkisindeki değişimle ilgilenir.¹³⁰

Breuilly'nin çalışmalarıyla uyumlu olarak, ancak daha çok milliyetçiliğin siyasal alandaki seçkinlerin/elitlerin rolü üzerinde duran Paul Brass milliyetçi dinamiklerin anlaşılmasının siyasal olarak teşvik edilmiş kültürel değişimlerin incelenmesinden

¹²⁷ Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2011, s.12-51.

¹²⁸ Lawrence, *a.g.e.*, s.170-171.

¹²⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s.131-134.

¹³⁰ Antoine Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, İstanbul, Versus Kitap, 2008, s.131.

geçtiğini düşünür. Teorisi, seçkinlerin, devlete karşı muhalefet hareketinde birlik olmak şöyle dursun, bizzat kendi içinde sayısız çatışmayla bölünmüş olduklarını anlatmaktadır. Bunlar toplum içindeki hareketlenmenin asıl aktörleridir ve siyasal alan için aralarında büyük bir rekabet vardır. Bu seçkinleri modern öncesi (aristokrasi, yerel dini seçkinler) ve modern sorası (sekülerleşmiş yeni seçkin tabaka) olarak ayırmaktadır. Modernleşmeyle beraber bu iki grup arasında siyasal alanı ele geçirmek için mücadele başlar ve ulusal kimliğin tanımı üzerinde bir cepheleşme söz konusudur. Eski geleneksel kimliği savunanlar dışarıdan bir değişimin geleneksel kimliği bozacağını savunmaktadırlar. Yeni seçkin tabaka ise ulusal kimlik reformundan yanadır moderniteyle birlikte değişime açık olunmalıdır. Yeni değerlerin (eski olanlara yeni anlamlar yüklenilmesi) yüceltilmesi için milliyetçilik, seküler seçkinlerin siyasal alana girmesi için bir araç olur. Brass'a göre milliyetçilik artık devlet dışı grupların kendi lehlerine işlemesi için kullandığı bir yol değil, seçkinler tarafından iktidarlarını meşrulaştırmak için kullanılan bir araçtır.¹³¹

Milliyetçiliği siyaset ve modern devletle bağlantılı bulan bir diğer teorisyen ise Marksist Tarihçi- Yazar Erich Hobsbawm'dır. Hobsbawm'ın teorisi genel olarak Anderson ve Gellner gibi milletin oluşumunda yapaylık, icat ve sosyal mühendislik unsurlarını vurgulamaktadır. Milletlerin icat edilmiş gelenekler (ulusal gelenekler) olduğunu düşünmektedir. Hobsbawm için belli bir tarihsel geçmişe referanslar bulunmakla birlikte 'icat edilmiş' geleneklerin özgüllüğü büyük ölçüde yapay ve uydurma olmasıdır. Bu gelenek yeni durumlara uyarlanmış, eski durumları akla getiren formlara bürünmüş ya da yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulan geleneklerdir. İcat edilmiş gelenek, bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen merasimler, ancak geç 19. ve 20. yüzyılın ürünüdürler. Böylece eski gibi görünen ya da eski olma iddiasındaki 'gelenekler'in kökenleri sıklıkla yakın geçmişe dayanmaktadır.¹³² Bu bağlamda Hobsawm için millet de yalnızca özgül ve tarihsel bakımdan yakın bir döneme aittir ve belli bir teritoryal (toprak esasına dayanan) devlete, “ulus devlet”le ilişkilendirildiği kadarıyla modern bir olgudur. Hobsbawm, milliyetçilik terimini, ilk olarak Ernest Gellner'in tanımladığı gibi politik

¹³¹ Roger, **a.g.e.**, s.147-156.

¹³² Eric J. Hobsbawm, **Geleneğin İcadı**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, s.1-3.

birim ile milli birimin uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke olarak kullanmıştır.¹³³ Özellikle sanayileşen toplumların bu gibi durumlara daha fazla maruz kaldıklarını söylemektedir. Hobsbawm, Hroch gibi milli hareketlerin tarihinin üç aşamasını kabul etmektedir ancak Hroch'un C aşaması dediği milletleşme sürecinin tamamlandığı ve milliyetçi programların kitleler tarafından desteklendiği süreçle ilgilenmektedir.¹³⁴ C aşamasında milliyetçilik 1870-1918 arasında dönüşüme uğramıştır. Milli bilincin, milli bağımsızlık, toplumsal ve politik biçimlerin oluşumu Wilsoncu bir Avrupa'nın önü açılmıştır. Ancak esasen 1918-1950 dönemi Hobsbawm için daha önemlidir. Çünkü "milliyetçilik ilkesi" ona göre bu dönem aralığında zafere ulaşmıştır. Bu dönemde kitleleri seferber eden etken artık kendi kaderini tayin hakkı değil toplumsal devrimlerdir.¹³⁵

1960'lı yıllar, modern-sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan ayrılıkçı milliyetçiliklerin yükselişiyle birlikte Katalonya, Eskudai, Occitania, Quebec, İskoçya, Wallonia ve Galler'deki milliyetçi hareketler on yıl boyunca ilk ciddi etkilerini yaratmıştı. Milliyetçi taleplerle, 1968 ile 1976 arasında kapitalist sistemi sarsan bu olaylar, bir dizi önemli milliyetçilik çalışmalarına ilham vermiştir. Bu olayları teorisinde Marksist bir bakış açısıyla irdeleyen ve milliyetçiliği ekonomik gelişim açısından ele alan İskoç yazar Tom Nairn olmuştur. Nairn'e göre milliyetçiliğin açıklanması için Marksizm geleneği yetersiz kalmıştır. Ona göre milliyetçilik teorisi, Marksizmin en büyük tarihi başarısızlığıdır. Çünkü Marksizm bir milliyetçilik teorisi oluşturamamıştır. Nairn teorisine milliyetçilik, kapitalizm ve onun düzensiz/dengesiz gelişiminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda merkez- çevre veya azgelişmiş- gelişmiş kavramlarıyla milliyetçiliğin *dengelessiz bir ekonomik gelişme* olduğunu söylemektedir. Nairn için gelişmiş yerlerde milliyetçilik daha hızlı yayılmaktadır, geri kalmış yerlerde ise milliyetçilik yoktur. Böylece gelişmiş olanların etkisi altına giren geri kalmış yerler kendi içine dönerek bunlardan modernleşmeyi, sanayileşmeyi öğrenerek eski kültürel miraslarını da canlandırıp millileşiyorlardı. Sonuçta, tüm milliyetçilikler aynı çelişkili doğayı paylaşıyorlardı. Nairn'e göre,

¹³³ E.J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017, s.25.

¹³⁴ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.28.

¹³⁵ **a.g.e.**, s.133-168.

milliyetçilik bu anlamda bir yüzü ileriye ve diğer yüzü geriye bakacak şekilde geçitlerin üzerinde duran eski Roma tanrısı Janus gibi resmedilebilir. Dolayısıyla milliyetçilik modernliğin girişindedir ve insan toplumu ise geçmişinin üzerinde durmaktadır. İnsan türü, gelişim için ve güç toplamak için umutsuzca geçmişe bakmalıdır.¹³⁶

1.4.3 Etno-sembolcü (Ethno-Symbolist) Teori

Etno (ethnie- etnik)- sembolcü yaklaşım, modernistlerin geliştirdiği teorilere tepki olarak ortaya çıkmıştır. En önemli temsilcileri Anthony D. Smith ve John Armstrong'tur. Bu teori ilkelcileri reddeden modernist teorinin milletlerin geçmişle olan ilgilerinden bağımsız açıklamalarını yetersiz bularak ilkelci ve modernist teoriyi sentezleyerek¹³⁷ hem İlkelcilerin etnik kökenlere olan vurgusunu hem de modernleşmeyle yükselişe geçen milliyetçilikler bağlamında yeni bir açıklama getirmişlerdir. Genel olarak modern milliyetçilikleri ortaya çıkarabilmek için etnik kimliklerin geçmişi ve sembolik mirasla olan birlikteliklerinin yorumlamalarından oluşmaktadır. Bu bakımdan Smith'e göre etno-sembolcü yaklaşım üç şeyi anlamamıza yardımcı olur: ilki halkların yeterli koşullar oluştuğunda milliyetçi hareketi başlatacağını ve bu hareketin nasıl bir şekle bürüneceğini belirlemesine, İkincisi tören, mit ve semboller milliyetçiliğin şekillenmesindeki rolü anlamamıza yardımcı olur. Üçüncüsü milliyetçiliğin nasıl oldu da bu kadar geniş halk desteğine sahip olabildiğini açıklayacaktır.¹³⁸ John Armstrong geçmiş tarihe olan bakış açısı ve ilkelci teoriye yakın duruşuna rağmen açıklamaları etno-sembolcü teorinin gelişmesi için önemli kabul edilmiştir. Armstrong için “ulus” olarak adlandırılan grup kimliği, tüm kaydedilmiş tarih boyunca var olan, modern öncesi etnik kimliğin modern bir eşdeğeri. Armstrong, tarih boyunca etnik cemaat üyeleri ve yabancılar arasındaki ayrımın her dile izin verdiğini ve dayanıklı etnik grup sınırlarının temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Dünya'nın sosyal örgütlenme ve grup sınırlarını analiz etmesinin ardından Armstrong, tarihin her döneminde şekillenen ve çözülen “etnik

¹³⁶ Neil Davidson, **İn Perspective: Tom Nairn**, International Socialism Journal, volume 82, March 1999 (çevrimiçi), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj82/davidson.htm>, 23 Şubat 2020.

¹³⁷ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.203.

¹³⁸ **a.g.e.**, s.205.

köken” olarak adlandırılan algı ve tutum kümelerini görmektedir. Çeşitli mit ve sembollerle sürdürülen bu kümelerden bazıları yüzyıllarca sürmüş ve daha sonra “ulusal” kimliklerin ortaya çıkması için temeller oluşturmuşlardır. Armstrong, modern öncesi çağlardaki etnik köken ve milliyetçi çağdaki milletlerin, etnik kimliğin bilincinin bağımsız bir siyasi yapı oluşturmak için baskın bir güç haline geldiği kalıcı bir grup kimliği olarak ayırt etmektedir. Yine de ulusları modern öncesi çağlarda var olarak görmektedir; modern öncesi dönemde ulusların yavaşça ortaya çıkmasından bahsetmektedir. Ayrıca, milliyetçi dönemin ortaya çıkmasından önceki yani 1800 öncesi modern uluslar ile daha sonra milliyetçiliğin açık bir ideolojisine dayanarak oluşturduğu modern uluslar arasında ayırım yaparak etno- sembolcü teoriye katkı sağlamıştır.¹³⁹ Anthony D. Smith ise ilk zamanlar milliyetçi hareketlerin oluşumunda aydınların “yeni-gelenekçilik”, “asimilasyonizm” ve “reformizm” gibi çeşitli yöntemler ve “bilim devleti” kültüyle ilgilenirken, 1981’de *Etnik Diriliş* kitabında milletler ve milliyetçiliğin geniş tarihsel bağlamına yer vermeye başlayınca tıpkı John Armstrong gibi uzun vadeli etnik kökenleri analiz etme gereği duymuştur. Böylece Armstrong’un “mit-sembol bileşkesini” benimseyip *ethnielerin* etnik cemaatlerin milletlerin oluşumundaki rolüne odaklanarak, bunları oluşturan münferit *sembol, mit, hatıra ve değerleri* kurumsal yapılara zemin oluşturan *mythomoteurları* ve müteakip millet oluşumunun temeli sayan farklı *ethnie türlerini* incelemek gerektiğine inanmıştır.¹⁴⁰ Smith teorisinde, milletlerin etnik kökenler ve ulusal kimlikler dahil olmak üzere etnik ve sembolik unsurların tarihin tüm dönemlerinde bulunduğunu söyleyerek bunların doğası ve rolü ile ilgilenmektedir. Milliyetçiliğin, milliyetçi ideolojinin, milli hareketin ve simgeciliğin modernliğini ve milletlerin modern öncesi etnik bağların sonraki millet ve milliyetçilikleri etkilemesine ve ona nasıl bir zemin hazırladığına odaklanmaktadır.¹⁴¹ Smith teorisini bu unsurları tanımlama yoluyla yapmaktadır. İlk olarak modern öncesi milletleri tasavvur edebilmek için millet kavramının milliyetçilik ideolojisinden bağımsız, ama onunla uyumlu olarak tanımlamaktadır.¹⁴² Smith göre, millet kavramı milliyetçi ideolojiden önce

¹³⁹ Smith, **Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism**, s.167.

¹⁴⁰ Anthony Smith, **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2009, s.38.

¹⁴¹ Smith, **Milliyetçilik 'Kuram, İdeoloji, Tarih**, s.86.

¹⁴² Smith, **a.g.e.**, s.22.

gelmektedir; anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet eden, ortak mitlere ve paylaşılan bir tarih ve tarihi bir bölge, farklı bir kültüre, tek bir ekonomiye, bütün üyeleri için ortak yasalara ve göreneklere sahip olan, adlandırılmış insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. Millet, Smith için bir devlet ve etnik bir topluluk değildir. Devlet değildir, çünkü devlet kurumsal faaliyetle ilgilidir. Millet ise bir topluluk türünü ifade eder. Etnik değildir, çünkü etnik siyasi bir gönderge değildir ve bir ülke boyutundan yoksundur. Milletin ise uzun süre bir yerde maddi ikamet eden bir devleti vardır. Ethnie ise atalardan kalma bağlı mitlere, ortak anılara, paylaşılan kültüre dayalı insan topluluğudur. Millet ve ethnie'nin en büyük farklılığı ise ethnie'nin bir halk kültüründen yoksun olmasıdır.¹⁴³ Smith, ethnies ve milletlerin ayırt edici niteliklerini şöyle belirtmiştir:

Tablo 3. Ethnieler ve Milletlerin Nitelikleri

Ethnieler	Millet
Özel ad	Özel ad
Atalardan kalma mit ve benzerleri	Ortak mitler
Paylaşılan anılar	Paylaşılan tarih
Kültürel ayırt edici nitelikler	Farklı halk kültürü
Anavatanla bağlantı	Anavatan olarak algılanan yerde ikamet
Bir miktar dayanışma (seçkinler arasında)	Ortak yasalar ve gelenekler

Kaynak: Smith, **Milliyetçilik 'Kuram, İdeoloji, Tarih**, s.26.

Bu tanımlamalardan sonra Smith, ethnie ve milletlerin ortaya çıkardığı ulusal kimliklerin değişmesine ve gelişmesine rağmen, bu kimliğin etnik kalıplar ve sembollerin uzun bir birikimine dayalı olduklarına inanmaktadır. İşte bu bağlamda uluslar ve ulusal kimlikler, yeni bir olgudur ve modernleşmenin, modernliğin ürünüdür. Smith'in belirttiği gibi en yenilikçi olan işte budur.¹⁴⁴ Bu yüzden milliyetçi ideolojiler ve ulus devletler sistemi modernidir. Etno-sembolizm teorisi bu anlamda ilkelci ve modernist millet ve milliyetçiliğini kapsayan çifte bir doğaya sahiptir.

¹⁴³ Smith, **a.g.e.**, s.24-25.

¹⁴⁴ Lawrence, **a.g.e.**, s.133.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE VE SONRASINDA OSMANLI'DA MİLLİYETÇİLİK VE GENEL VAZİYET

2.2 Savaş Öncesi Arka Plan: Balkanlarda Millileşme Süreci

Balkanlar, coğrafi olarak büyük oranda dağlık bir bölgeden oluşmaktadır. Balkan terimi, ağaçlarla kaplı dağlar silsilesi anlamına gelen Türkçe bir terimdir. Yarımada ile kuzeydeki Karpatlar'ı birbirinden ayıran büyük dağ silsileleri, Balkan halkları arasında sınır oluşturu niteliktedir.¹⁴⁵ Jeopolitik olarak Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan bu yarımada hem fetih açısından hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak devletler için cezbedici olmuştur. Bölge, dağlık olmasına rağmen, istilalara karşı bir kalkan görevi görmemiştir. Dağ geçitleri ve büyük nehirlerin rotaları gerek atları ve sürüleriyle göçebe kabilelerin gerekse demiryolları yoluyla yarımadaya kolayca girmelerine yardım etmiştir.¹⁴⁶ Jeopolitik açıdan Roma İmparatorluğu (M.Ö 735 – M.S 395) döneminde çok önemli merkezlerden biri olan Balkanlar, M.S 270 yılından itibaren pek çok kabilenin kitlesel (Cermen İstilacıları, Gotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar, Macarlar, Kumanlar ve Moğolların) hücumlarına maruz kalmaya başlamıştır. Bu kabileler buraları istila ettikten sonra kalıcı olmamışlardır. Ancak Slavlar, Macarlar ve Bulgarlar Balkanlara yerleşmeyi tercih etmişlerdir ve zamanla kimliklerini yitirerek yerel toplum içine karışmışlardır.¹⁴⁷ Uzun yıllar Roma İmparatorluğu altında yaşayan Balkan kabileleri, İmparatorluğun yıkılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'yi alması ve Balkanları da fethetmesiyle yaklaşık beş yüz sene Osmanlı egemenliğinde kalmış, 19. yüzyılın sonlarında ise bağımsız devletler olarak ortaya çıkmışlardır.

Balkan milliyetçilikleri genellikle siyasi literatürde yeniçağ Avrupa'sında ortaya çıkan milliyetçiliğin (Napolyon'un Avrupa'yı istilası) yan ürünleri olarak değerlendirilmektedir. Ancak Balkan toplumlarının Rönesans'a kadar uzanan bir

¹⁴⁵ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul, Küre Yayınları, 2018, s.17.

¹⁴⁶ Jelavich, **a.g.e.**, s.19.

¹⁴⁷ **a.g.e.**, s. 10.

geçmişî vardır. Balkan toplumlarının varlıkları boyunca küçük kabile tarzındaki yaşamları etnik bağılıklarını korumuştur.¹⁴⁸ Kemal Karpat etnik, dilsel ve dinsel özellikleriyle Balkan halklarının milli kimliklerini kabul ederken ayrıca bu toplumların ortaya çıkmasında ideolojik girdilerini sağlayan tarihsel ve kültürel etkenlerin yanı sıra toplumsal ve ekonomik güçlerin etkisinin Balkan toplumlarını düzenlediğini düşünmektedir.¹⁴⁹ Bu bağlamda da Balkan halklarının Osmanlı Devleti gibi büyük bir imparatorluk karşısında milli devlet kurabilmeleri için bahsedilen sosyo-politik süreçlerden geçmesinde etkili olan seçkin aydın gurubunun ekonomik zenginliğine ve siyasal alanda dış destekli yardımlara ihtiyaçları vardı.

14. yüzyıldan sonra Balkan toplumları arasında dağınık ilişkiler ve siyasal birlikten yoksunluk Osmanlı Devleti'nin buralardaki hakimiyetini kolaylaştırmıştı. Bu bölgelerde öne çıkan baskın gruplar genelde Sırlar, Bulgarlar ve Yunanlardı. Klasik Osmanlı Devleti'nde milli bir ideolojinin olmayışı, çok etnikli bu grupları uzun süre yönetim altında tutmuştur. Ancak 17. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın gücü Rumeli'nde başlayan iktisadi ve sosyal değişimler neticesinde Balkan halkları tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış, yeniçağ dünyasına da uyum sağlayamayan imparatorluk arazi rejiminden, bürokratik örgütlenmeye ve askeri düzene kadar sarsıntılar yaşamaya başlamıştır.¹⁵⁰

İmparatorluk tarafından kilise çatısı altında toplanan Balkan halklarında milliyetçi hareketin ilk emareleri 18. yüzyıldan sonra yine *Kilise* gibi bir yapının, bu halkları dilsel ve dinsel kimlikler altında benliklerini korumalarına ön ayak olan otoritesiyle başlamıştır. *Ortodoks Kilisesi* Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra İstanbul'da Doğu Hristiyanlarının merkezi olmuştu. İmparator Konstantin'in Ortodoks Hristiyanlığı kabulüyle bu dini Bizans İmparatorluğu'nun resmi dini yapmış ve dini ayinlerde de dilini Yunanca olarak Roma Katolik Kilisesine karşı değiştirmişti. Bizans'ın otokratları olmayı arzulayan ve Ortodoks mezhebini kabul etmiş Balkan halklarının çoğunu ise; Sırlar, Rumenler, Bulgarlar ve Yunanlılar oluşturmaktaydı.

¹⁴⁸ İlber Ortaylı, **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.15.

¹⁴⁹ Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s.58.

¹⁵⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En uzun Yüzyılı**, s.70.

Ayrıca Bizans vasıtasıyla Ruslar da Hristiyanlığı benimseyecek ve Ortodoks dünyanın liderliğine soyunacaktır.¹⁵¹

İmparatorluğun son yüzyılında Kilise, Balkan toplumları üzerinde Hristiyanlığı ve ulusçuluğu birlikte yürüterek Osmanlılık politikası karşısında önemli bir görev üstlenmişti.¹⁵² Osmanlılık karşısına milliyetçiliği koymuştu ancak Ortodoks Kilisesi üyesi Sırp, Bulgar ve Yunan milliyetçiliklerinin tarihi milli bilinçlerine ulaşmaları çok farklı yollarla olmuştu.

Balkanlarda ilk milliyetçi isyanlar, Rusya'nın Slavlaştırma projesi kapsamında; Slav ırkından olan ve dilini konuşanların vücuda getirmek için Sırları ve Bulgarları içine alan bir politikayla gerçekleşmiştir. Balkanlardaki Slavlar ve Rusya arasındaki münasebetler, Kiyef Rusya'sına kadar götürülebilir. Ancak 17. yüzyılın ortalarına doğru Yuri Krijaniç'in ortaya attığı Panslavist görüşlerine göre Balkan Slavları hem Almanlar hem de Türkler tarafından ezilmekteydi bu yüzden Slavların medeniyet ve dil bakımından tek kurtuluş yolu Moskova Çarlığı himayesinde olmasıydı.¹⁵³ Bu bağlamda da Rusya kendisini Slavların hamisi olarak görmüştür. Ayrıca Rusya kendini Bizans'ın varisi olarak da görmüştür. Bizans İmparatorunun, Kiyef Knezi Viladimir'den yardım istemesi daha sonra Ortodoks Hristiyanlığını kabul etmesi ve Moskova Knezi III. İvan'ın Bizans prensesiyle olan evliliği neticesinde kendisini hem Bizans'ın halefi olarak düşünmesine hem de bunun sonucunda Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'u ele geçirme isteğinin doğmasına dolayısıyla Balkanlarla ilgilenmesine neden olmuştu.¹⁵⁴ 1804'te Belgrat'ta Osmanlı yerel idarecilerinin başarısız yönetimi sonrası yaşanan krizler *Kara Yorgi Destanı* olarak adlandırılacak ilk milliyetçi isyana neden olmuştu. Bu isyan Rusya'nın Slavlaştırma politikası doğrultusunda kışkırtılan Sırlar tarafından gerçekleşmişti. Aynı zamanda Sırlar başından beri Habsburg Monarşi'siyle de ilişki içindeydi ve Karlofça'da bulunan kendilerine ait başpiskoposlukları vasıtasıyla Rum Patrikhanesi'nden bağımsız modern bir

¹⁵¹ Jelavich, **a.g.e.**, s.12.

¹⁵² Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 72.

¹⁵³ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.261.

¹⁵⁴ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s.3.

eğitimle¹⁵⁵ milli uyanışlarını gerçekleştiriyordu. Yeniçerilere karşı başlayan isyan Sırlara özerklik kazandırmış ve Sırların kendilerine olan güvenlerini arttırmıştır. Milliyetçi ideolojilerin oluşmasına neden olan ilk isyan ise 1815 yılına gelindiğinde yaşanmıştır.¹⁵⁶ Bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu hem Rusya hem de Batı için *Doğu (Şark) Sorunu* meselesini ilk defa gündeme getirmiştir. Slavlaştırma projesi nedeniyle Sırlar istiklal mücadelelerini gerçekleştirirken liderleri Kara Yorgi'den beri kendilerini Bulgarlardan ayırt edememişler, onları kendileriyle bir saymışlar ve Slav devletlerinin başına geçme fikrini benimsemişlerdir. Bulgarlar da henüz milli şuurlarına varmadıkları için Balkan Slavları birliği fikrine dayanan bir birleşme hareketiyle Sırları desteklemiştir (özellikle komitacılık konusunda)¹⁵⁷. 1804'te başlayan Sırp mücadelesi 1877-1878'e gelindiğinde Berlin Anlaşması'yla Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya tam bağımsızlık verdirmiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru dünya Bulgar namıyla bir millet bilmezken, Balkanları gezen seyyahlar Tuna nehri ve Ege Denizi arasında yalnız Türkler ve Rumlardan bahsediyordu. Ancak 1828'den sonra Çar I. Nikola'ya gönderilen bir projede tanımlanan beş Hristiyan devlet içinde Bulgarlar yer alıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa, Bulgarları en kalabalık millet olarak tanıyacak ve Bulgar hakları 1878 Berlin Kongresi'nde siyasal bir varlık olarak görülecektir. Kongreden sonra yeniden benliklerini bulmak ve milli varlıklarını kabul ettirmek için her sahada çetin mücadeleler vermeye başlayan Bulgarların¹⁵⁸ öncesinde kültürel manada Rusya ile olan ilişkisi milliyetçiliklerinin farkına varmasına neden olmuştur. Halil İnalcık'a göre 15. yüzyıldan beri Bulgarlar arasında herhangi bir reaya isyanı görülmezken, 1850'deki Vidin İsyanı Bulgar komitacılar tarafından Osmanlı'daki ilk ciddi milli Bulgar isyanı olmuştur ve 1848 İhtilali'nin de etkisinin bulunduğu isyan yabancı devletlerin de müdahale etmesine davetiye çıkarmıştır.¹⁵⁹ Ancak milli bilinçlenmeden sonra Bulgar milli devletinin gerçekleşmesinin önünde iki engel vardı; Rum Patrikhanesi ve Osmanlı Devleti. Osmanlı sayesinde Rum Patrikhanesi bütün

¹⁵⁵ Jelavich, **a.g.e.**, s.201.

¹⁵⁶ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1995, s.260.

¹⁵⁷ Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1992 s.41.

¹⁵⁸ İnalcık, **a.g.e.**, s.17.

¹⁵⁹ **a.g.e.**, s.28.

Balkan Slavlarını kendi denetimine almıştı. Bu da Bulgarların kendilerini ayrı bir ulus olarak görmelerini engelliyordu. 18. yüzyıldan sonra Bulgarlarda gelişen ulusçu fikirler Patrikhane'yi yabancı bir unsur gibi görmesine neden olmuştur. Bu fikirler dolayısıyla ilk anda bağımsız bir kilise kurmak için Babıali'ye başvurdular ve 19. yüzyılın ikinci yarısında bu hareketleri başarıya ulaştı.¹⁶⁰ Bu dakikadan sonra dil, hukuk ve eğitim konularında bağımsız olmaya başlayan Bulgarlar, Rusya'nın da desteğiyle bu defa Osmanlı'dan bağımsız olmak için harekete geçmişti.

Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı dini sınıf ise Rumlardı. Devlet kademelerinde aldıkları görevler onları mevkii bakımından diğer Balkan milletlerinden ayrı bir yere koymuştur. Hem tarih hem de kültür bakımından Yunan milleti, antik çağa kadar dayanan Helen kimliğini kilise yoluyla korumayı başarmıştı. Avrupa'ya serbestçe yaptıkları seyahatler ve ticari faaliyetler Batı'da olan gelişmeleri yakından takip etmelerini sağlıyordu. Rönesans'ın da etkisiyle Avrupalıların eski Yunan'a olan hayranlıkları Yunan milli kimliğinin canlanmasını kamçılamıştır. Yunan isyanı (1821-29) Helen kimliğini gerçekleştirmek için iyi bir fırsattı. Uluslararası bir sorun haline gelen Yunan isyanı, milliyetçi bağımsızlık hareketi olarak Mora'da başlamış ve İmparatorluk için ileride Balkanlarda yaşanacak diğer isyanların ufkunu açmıştı. Bu isyanda tam bir örgütlenme (Filiki Eterya) içine giren Yunanlılar, bağımsızlıklarının elde edilmesinde tüccar sınıfları ve Fenerlilerin yardımı büyük rol oynamıştı. Cemiyetlerinin temel amacı başkenti İstanbul olan bir Yunan devleti kurmak için Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldırmaktı.¹⁶¹

Balkan milliyetçiliğinde kiliseden sonra ikinci etken 18. yüzyılda ortaya çıkan ve zenginleşen *aydın-tüccar* sınıfıdır. Rönesans'tan itibaren hem Slavlar hem de Rumların aydın grupları arasında ulusalcı kırırdanışlar olmakla beraber 18. yüzyıldan sonra Balkan halklarının zengin tüccar sınıfı, kilise faaliyetleri ve Avrupa'nın da desteğiyle hızlıca bir örgütlenme yarışına girmişlerdir.¹⁶² 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle Avrupa'nın Akdeniz ticaret yolları üzerinde, Rusya'nın ise savaşlar yoluyla Balkanlar üzerinde sürdürdüğü faaliyetler neticesinde Balkanlar'daki

¹⁶⁰ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 74.

¹⁶¹ Jelavich, *a.g.e.*, s.230.

¹⁶² Ortaylı, *a.g.e.*, s.69.

tüccarların bu devletler ile olan ilişkileri onların gerek ekonomik gerek kültürel gerekse eğitim alanında gelişime imkan tanımıştır. Ortaylı'ya göre Avrupa ile ticari ve kültürel ilişkilere giren bu sınıf, maddi temelli gelişen ulusçuluk, kültürel ve ideolojik alanlarda atılımlar yapma dönemine girmiştir. Özellikle Avusturya'nın Balkanlarda yürüttüğü kültürel, siyasal ve ticari etkinlikler Balkan halklarını (en çok da Sırları) milliyetçilik bağlamında teşvik etmiştir.¹⁶³ Avusturya dışında Rusya'nın ise Balkanlarda özellikle Slavlara dinsel ve dilssel, sonrasında ise siyasi anlamda yakınlığı Balkan toplumları arasında milli bir edebiyatın, tarih yazımının ve siyasetin gelişmesini sağlamıştır.

Tüm bu etkenlerin yanı sıra kültürel manada Ortodoks Hristiyan cemaatler içindeki aydınlar Aydınlanma felsefesi özellikle de Alman felsefeci Herder'in kültürel milliyetçilik fikirlerinden etkilenerek kendi uluslarını öteki uluslardan ayırt etmişlerdi.¹⁶⁴ Fakat Balkan milliyetçiliklerinin kültür, tarih ve dil bağlamında gelişimleri 19. yüzyılda Avrupalı yazarların Balkan folklorundaki mit, şiir ve şarkı zenginliğini görmesi ve bunu Batı'nın dikkatine sunmasıyla üst noktaya ulaşmıştır. Bizans'ta Yunan savaşçıların Müslümanlara karşı kahramanlıkları ve İstanbul'un düşüşü Yunan şairler tarafından ulusal trajediler olarak tekrar işlenirken, Sırlar Ortaçağ'daki devletlerini, Bulgarlar ise epik şiir ve masallarını öne çıkarıyordu. 18. yüzyıldan sonra geçmişe dair eserler Balkan halklarındaki eğitimli insanları etkileyerek edebiyat alanında daha fazla çalışmayla sonuçlanacaktır. Kültürel canlanma ve dile karşı artan ilgi milliyetçilik fikirleriyle mutabakat halindeydi.¹⁶⁵ Ancak Osmanlı İmparatorluk sınırlarındaki Balkan toplumlarında uyanan milli duygular, Avrupa'nın köklü devletlerinde ortaya çıkan vatansever duygularından farklı olmuştur. Yapı olarak İngiltere ve Fransa gibi sınırları belli ulus devletler gibi değil, daha çok yaşadıkları bölgeyi savunmaya çalışan, Avrupa tarzı vatanseverlik yerine, etnik kimliklerini ön plana çıkaran, romantik, öznel ve söylem açısından irredantist dar görüşlü, liberal demokrasiden yoksun şoven bir milliyetçilik sergilemişlerdir.¹⁶⁶ Osmanlı Devleti'nin Balkan halklarına karşı başından beri

¹⁶³ Ortaylı, **a.g.e.**, s.84.

¹⁶⁴ Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017 s.189.

¹⁶⁵ Jelavich, **a.g.e.**, s.198-199.

¹⁶⁶ Lewis, **a.g.e.**, s.466.

yürüttüğü politikada düşüncayı kontrol altına alma yoktu, bu sebeple ıslahat hareketleri ve Osmanlılık politikasıyla birlik fikirleri boşa çıkmış, Balkan halklarına 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra verilen haklar ise milli düşüncelerini eyleme koymalarıyla sonuçlanmıştır.

1860'tan sonra daha fazla milliyetçi ve Pan-Slavist yönelimli hale gelen devrimci hareketlerle Osmanlı hükümetine karşı Balkan Hristiyanları birleşme eğilimi içine girmiştir. 1875 Bulgar ayaklanması, 1876 Sırbistan ve Karadağ savaşları, 1882 Hersek ve 1897 Girit ayaklanmaları milliyetçi söylemlerle harekete geçilmiş isyanlardır. Ayrıca 1848 Devrimleri de Balkan milliyetçiliğinin ideolojik içeriklerini zenginleştirme konusunda önemli etkilerde bulunmuştur.¹⁶⁷ Avrupa'yı alt üst eden bu liberal ve ulusal hareketler, Balkanlarda gerçekleşen 1849 ve 1850 Vidin isyanlarına doğrudan etkide bulunmuştur. 1848 İhtilalleriyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda hep birden başlayan etnik ayaklanmalar Osmanlı İmparatorluğu için ufukta görünen tehlikelerin haberini veriyordu.¹⁶⁸ Balkan savaşlarına kadar yaşanan tüm isyanlarda Balkanlardaki milletler üzerinde güç dengeleri şöyle olmuştur: Tuna Prenslikleri 1865'e kadar Rusya himayesinde iken, 1878'de ise büyük güçlerin koruması altına geçmiştir; Sırbistan 1856'dan 1878'e kadar Rusya himayesinde daha sonra büyük güçlerin otoritesi altında, 1903'ten sonra ise Habsburg Monarşisi'ne bağlı kaldı; Bulgaristan 1878-1886 Rus etki alanında, Yunanistan ise 1829'dan 1923 yılına kadar büyük devletlerin garantörlüğünde kaldı.¹⁶⁹ Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası teşkil eden 1877-1878 Savaşı, İmparatorluğun Balkanlar'da büyük topraklar kaybetmesine ve büyük güçlerin Balkanlarda daha fazla söz sahibi olmasına neden olmuştur. Bu devletlerin destekleri Balkan Savaşları'nı kolaylaştırmıştır.

2.3. Osmanlı'da Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi

19. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu kozmopolit toplum yapısıyla toprakları geniş, farklı etnik kökene sahip milletlere ve üretim biçimi toprağa dayalı

¹⁶⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s.188.

¹⁶⁸ Halil İnalcık, **Devlet-İ Aliyye "Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet"**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s.202.

¹⁶⁹ Jelavich, **a.g.e.**, s.257.

bir sisteme sahipti. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel yapısı 15. yüzyıldan itibaren değişmeye, toprak düzeni bozulmaya ve modern bir devlet sisteminin kurumsallaşmasını zorunlu kılmaya, 18. yüzyılda ise sömürgeleşen Osmanlı topraklarında yeni elitin, genişleyen pazar ekonomisine katılmasına ve yeni sınıfın eğitim sistemine bağlı olarak yetişmesine ön ayak olmuştur. Avrupa'da başlayan sömürgecilik faaliyetleri, modernleşme süreçleri, etnik ayaklanmalar ve uluslararası ilişkilerde güç dengelerinde yaşanan rekabet gibi birçok neden Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonlarına dek devletin siyasal temasını oluşturmuştu. Bu gelişmeler gerek Balkan Hristiyanları arasında dini ve etnik- ulusal kimlikler üzerinden destek girişimine gerekse Osmanlı yönetici elitlerinin, iktidarlarını sağlamlaştırmak ve bunun ifade yollarını benimseyerek kendilerini Türk halkı ile özdeşleştirmesine neden olmuştu.¹⁷⁰

Ancak Türklük fikirlerinin cereyanından önce bu düşünceye zemin hazırlayan Osmanlı siyasal fikir aşamalarından bahsetmek gerekir. İlk olarak Osmanlı klasik devlet anlayışında değişimlerin ve fikir mahsullerinin çeşitlenmesine neden olan Osmanlı modernleşmesine (batılılaşma) değinmek gerekmektedir. 18. yüzyılda devlet eliyle gerçekleştirilen bazı adımlar Osmanlı modernleşmesi olarak isimlendirilmekte ve özellikle askeri alanda yapılan bazı yenilikler Osmanlı modernliğinin ilk görünümüleri olarak kabul edilmektedir. Osmanlı modernleşmesi, bu yüzyıldan itibaren geleneksel devlet yapısında yaşanan askeri ve ekonomik çöküşler sebebiyle “ıslah” denilen bir düşünceyle eski düzene ve güce dönmek için devlete “Batı usulü” yöntemini benimsetmişti. Bu yöntem sadece Batının teknik bilgilerinin alınması gerektiği yönündeydi. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeyleşen bir tutumla Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştı. III. Ahmet devrinde İbrahim Müteferrika, basın sanatını Osmanlı İmparatorluğu'na getirmiş, Batı'nın askeri eğitimi ve teknolojisi konusundaki bilgilere imparatorlukta önem verilmeye başlanmıştı.¹⁷¹ “Yenileşme” olarak cereyan eden bu tür gelişmeler matbaayla Batı kültürünün yeni zihniyetini getiren eserleri yayınlayacak yerde, bütün

¹⁷⁰ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, s.20-21.

¹⁷¹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991,s. 12.

kurumları ile donmuş bir halde duran ve yenileşme bakımından hiçbir kımıldama eseri göstermeyen eski eserleri basmakla yetinmişti. Yenileşme adımları sadece teknik tedbirleri almaktan ileri gidememişti.¹⁷²

Osmanlıları esasen Avrupa emperyalizmi tehdidi karşısında alarma geçiren felaketler ise, talihsiz Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonuçlanan 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'yla başladı. Bu antlaşma, Osmanlı'yı hakimiyetindeki topraklarının nasıl bölüşdürüleceği konusunda, Avrupalılarca "Doğu Meselesi" olarak adlandırılan bir dizi buhranın içine soktu. Napolyon'un Mısır'ı istilas (1798) da, her ne kadar Küçük Kaynarca kadar kalıcı sonuçlara açmamışsa da, aynı derecede sarsıcıydı, çünkü emperyalist tehdidin salt Avrupa hudutlarıyla sınırlı olmayıp, kendini her yerde hissettirebileceğini ortaya koyuyordu. Bu buhranlar, gerek İstanbul'da, gerekse eyaletlerde, iki asırdır süren siyasi adem-i merkeziyete bir son verilmesi ve padişahın otoritesinin yeniden serdedilmesi yönündeki talepleri harekete geçirdi. Sultan III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmut (1808-39), bu taleplere Osmanlı'da reform devrini (1789-1922) başlatan ıslahat programlarıyla (modern askeri ilimler, mühendislik, modern matematik, tıbbiye, basın gibi) karşılık verdiler.¹⁷³ Ancak batılılaşma veya modernleşme, yalnızca ordunun ıslahı ve bunun için gereken teknik tedbirlerin alınmasından ibaret kalamazdı.¹⁷⁴ Çünkü hala çöküntü içinde olan Osmanlı'ya yabancı devletlerin yaptıkları baskılar da artıyor, içtimai sahada da bazı ıslahların yapılması gündeme getiriliyordu.

Modernleşme adına ikinci adım, II. Mahmut devrinden itibaren (1808-1839) Batı tarzı yenileşme hareketleri ve döneminin sonlarına doğru ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla (Gülhane Hatt-ı /1839) Osmanlı Devleti'nin merkezileşme ve bürokratikleşme (Tanzimat bürokrasisinin oluşumu) alanında olmaktaydı.¹⁷⁵ İşte tam da bu noktada esas değişimin etkileri kendini ideolojik alanda hissettirmeye başladı; İdari merkeziyetçilik yönündeki bütünleşme süreci siyasi sadakati de içine alacak biçimde genişletilmiş ve "Osmanlılık" olarak bilinen eşit vatandaşlık fikri azınlıkları

¹⁷² Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, s.26.

¹⁷³ Carter V. Findley, "Tanzimat", **Türkiye Tarihi 1839-2010**, Ed. Reşat Kasaba, Zuhul Bilgin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011, s.37.

¹⁷⁴ Ülken, **a.g.e.**, s.36.

¹⁷⁵ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, s.32.

ve dini grupları kontrol altına alan yeni bir devlet ideolojisini gündeme getirmişti.¹⁷⁶ Temel amaç yöneticilerin etnik milliyetçilik karşısında suni bir Osmanlı kimliği yaratmaktır. Uzun vadeli olmayan böyle bir düşünce karşısında Türk kimliğinin gündeme gelmesi zaten söz konusu değildi.

Ancak bu düşüncenin yorumlanma biçimleri 1839'dan 1913'e kadar farklı yönlerden ele alınmıştı. Selçuk Akşin Somel, 1839-1913 devresinde Osmanlılık düşüncesinin dört tipoloji halinde geliştiğini söylemektedir:¹⁷⁷

1. 1830'lardan 1875'e süren dönemde ağırlıklı olarak Bab-ı Ali'nin otoriter merkezîyetçi siyaseti,
2. 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve Meşrutîyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlılık yaklaşımı,
3. II. Abdülhamid yönetimine karşı Jön Türk muhalefesinde görülen Osmanlılık/Hürriyetçi-Anayasal talepler,
4. II. Meşrutîyet döneminde Osmanlılık düşüncesi içindeki: Unsurların Birliği fikri.

Somel, Osmanlı Devleti'nin Osmanlılığa yönelmesinin sebebinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı'daki Ortodoks tebaa üzerinde Rusya'nın güçlenmesini, Fransa, İngiltere'nin de Katolik ve Protestan halk üzerinde hamilik yapmasını, ayrıca 1829'da Yunanistan'ın ayrı bir devlet olarak ortaya çıkması ve Sırbistan'ın Özerklik kazanmasından sonra, genç kuşak Osmanlı bürokratları arasında toplumun artık "bölücü" nitelik taşıdığı endişesiyle ortak bir kanı geliştirilmesi sonucunda ortaya çıktığını söyler.¹⁷⁸

Yine bu yüzyılın ilk yarısında içine girdiği batılılaşma dönemiyle Osmanlı Devleti'nde Fransız İhtilali'nden ithal edilen *vatan*, *millet*, *hürriyet*, *eşitlik* gibi yeni Avrupa kaynaklı kavramlar, Osmanlılık ideolojisi içinde ve Osmanlı Türkleri için kıymet kazanmaya başlamıştı.¹⁷⁹ Bu kavramlar, Osmanlı siyasetini ve idari yapısını dönüştürmeye başlarken imparatorluk içindeki hem azınlık milletlerini hem de Türk

¹⁷⁶ Karpas, a.g.e., s.37.

¹⁷⁷ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.88.

¹⁷⁸ Somel, a.g.m., s.91.

¹⁷⁹ Kushner, a.g.e., s.3.

milletini etkilemekteydi. Ancak Tanzimat'ın hürriyet ve eşitlik iddiasını yerine getirememesi ayrıca 1856 Islahat Fermanı'nın mevcut gayrimüslim cemaat yapılarına geniş haklar vermesiyle onları etkin hale getirmesi, Osmanlılık fikrinin ikinci evresi olan 1865'ten sonra; yeni kuşaklar arasında devlet adamlarına (Ali Paşa, Fuat ve Cevdet Paşa'lar) karşı muhalif bir duruşun sergilendiği, ilk önce “Yurtseverler Birliği” daha sonra *Yeni Osmanlılar (Genç Osmanlılar)* olarak bilinen hürriyetçi bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu grup Osmanlı düşünsel yaşamına ilk defa “ulus, vatan, özgürlük/hürriyet” gibi kavramları taşımışlardı. Ayrıca bir meclis kurulması ve anayasa fikri de yine bu grup içerisinde yeşermeye başlamıştı.

Mustafa Fazıl Paşa tarafından iktidara karşı korunan ve parasal yardım alan bu grupta; Namık Kemal, Nuri Bey, Ziya Bey, Ali Suavi, Ayetullah Bey, Reşat Bey, Agah Efendi, Mehmet Bey, Refik Bey, Pazarköylü Ahmet Ağa gibi isimler vardı ve *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'ni kurmuşlardı. 1867'deki darbe girişiminden sonra Avrupa'ya kaçan Namık Kemal, Ali Suavi ve arkadaşlarının yer aldığı bir kesim Paris'e giderek basın yoluyla (Muhbir, Hürriyet gazeteleri) Yeni Osmanlıların fikirlerini ortaya koyan yani hürriyetçi ve siyasi anlamda meşrutiyetçi Türk kuşağının fikirlerinin beslenmesini sağlayan içerikler üretmişlerdi.¹⁸⁰ Ancak yeni kuşak Osmanlı aydınları arasında henüz milli bir bilinç yoktu. Çünkü Osmanlı Devleti muhtelif etnik, dil ve din gruplarından teşekkül ettiği için Osmanlı aydınlarının bu ideale yaklaşması söz konusu olamazdı. Örneğin Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan karışımın devam etmesini ve her grubun ayrı bir devleti olamayacağına göre hepsinin Osmanlı devletine bağlanması fikrine dayanan bir Osmanlılık ideali ortaya koymuştu.¹⁸¹ Bu ideale sınıksız bağlanan Türk aydınları arasında ulus, vatan, özgürlük fikirleri “reform” adına düşünsel bir etkinlik olarak çıktığı için Türklüğe atfedecek şekilde bir gelişim göstermemişti.

Tanzimat'ın ekonomik ve sosyal başarısızlıklarına eklenen siyasi istikrarsızlıklar, dış müdahaleler ve nihayet 1870'den sonra yeniden beliren baskıcı bir yönetim,

¹⁸⁰ Ülken, a.g.e, s.56.

¹⁸¹ Mardin, a.g.e, s.96.

anayasacı ya da meşrutiyetçi bir akımın doğuşuna zemin hazırladı.¹⁸² 1876'ya gelindiğinde I. Meşrutiyet hareketi ile Osmanlı İmparatorluğu ilk defa anayasalı bir rejime girmiştir. Padişahlığın mutlak otoritesini bir dereceye kadar törpüleyerek ve Osmanlı vatandaşları için de bazı esas hak ve hürriyetler getirmek suretiyle, monarşiye dayanan bir anayasalı rejim kuran ve bundan dolayı da adına “Meşrutiyet” denen 1876 düzeni, esasında Yeni Osmanlılar denen bir avuç Osmanlı aydınının teşebbüsü ile ortaya çıkmıştı. Bu bir avuç aydın, Osmanlı Devleti'nin gittikçe artan çöküntüsüne karşı çare ararlarken, bu çareyi anayasalı bir rejimde bulmuşlar ve bu rejimi, Padişah II. Abdülhamid'i tahta çıkarırlarken, onunla yaptıkları pazarlık sonucu gerçekleştirmişlerdir.¹⁸³ İlk meclis, Rusya'nın Hristiyanlığı korumak gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne yönelttiği tehditler, mebuslar için dini cemaat kavramının her şeye rağmen hala aşılamamış olması gibi nedenlerle karşılaşmış Haziran 1877'de normal süresini tamamlayarak dağılmıştı. Ruslar savaşın gidişini lehlerine çevirmişlerdi. Meclis, hükümetten yenilginin hesabını soruyordu. Kimi mebuslar, memleket temsilcilerine ancak iş işten geçtikten sonra kendilerine danışılmaya kalkışıldığını, bu durumda Meclis'in yenilgiden ötürü sorumluluk taşımayacağını söyleyerek padişahı dahi eleştiriyorlardı. II. Abdülhamid, var olan şartlar altında Meclis' in çalışmalarını etkin bir biçimde sürdüremeyeceğine hükmederek, Meclisi süresiz tatil etti (14 Şubat 1878).¹⁸⁴

Böylece II. Abdülhamid dönemiyle (1876-1908) Tanzimat'tan sonra bir yanda gelenekçi Osmanlıcılar, diğer yanda Hürriyetçi Yeni Osmanlılar yanına İslamcılığın gündeme getirileceği bir politika daha eklenmişti. İslamcı tepkiler aslında batılılaşma ve İslahatla birlikte gayri Müslim tebaaya verilen haklar dolayısıyla bir kısım aydınlar içinde yoğunlaşmıştı ve tüm bunlar siyasal ve hukuksal alanı ikili bir karaktere büründürmüştü. Ancak İslamcı düşünce henüz bir ideoloji olarak olgunlaşmamıştı. Şerif Mardin'e göre İslamcılık cereyanı aslında özelliklerini daha çok 19. yüzyılın ortalarında kazanan, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak çevresinde ve Hindistan'da

¹⁸² Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.17.

¹⁸³ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.33.

¹⁸⁴ Engin Akarlı, “**II. Abdülhamit (1876-1909)**” **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul, 1985, s.1293.

şekillenmiş olmasına rağmen 1870'lerden sonra İmparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir ideolojik davranış kümesine verilen ad olarak şekillenmişti. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir nokta da, İslamcılık cereyanının en az iki eksenine sahipti. Bunlardan birincisi İslamcılığı bir dünya görüşü ve hayat rehberi olarak takdim eden okumuşların ve aydınların fikirlerinden oluşan bir İslamcılık (İran'daki gibi, Şeyh Cemaleddin Afgani'nin öncülük etmesi) ve diğeri Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye'de olduğu gibi İslam kültürünün hakim olduğu yörelerdeki medeniyet bazındaki İslamcılıktı.¹⁸⁵

İslamcılık politikası denildiğinde II. Abdülhamid akla gelmektedir. Padişahın İslamcılığa olan ilgisi 1860'lardan itibaren, İmparatorluğun merkezinde beliren yeni eğilimler açısından değer kazanmıştı.¹⁸⁶ Osmanlı'daki bazı süreçlerin; Tanzimat ve Islahat hareketlerinin Müslümanları ve gayrimüslim tebaayı memnun etmemesi ve isyanların devam etmesiyle Batı'ya olan aleyhtarlığın ve düşmanlığı arttırması, Dârü'l-İslâm'a* karşı gizli faaliyetler ve Avrupa tehlikesi, ayrıca imparatorluk dışında yaşayan Müslüman milletlerden birçok sürgün ve memurun akın akın Türkiye'ye gelmeleri ve yardım isteğinde bulunmalarıyla, Padişahın bu gelişmelere karşı kayıtsız kalması imkânsızdı. Bir müddet sonra görünüşte Osmanlı ve liberal görünen II. Abdülhamid dinî duygunun verdiği refleksle siyasetini İslamcılıkla değiştirmiştir.¹⁸⁷ Bu politikaya göre; İslam unsurlarını önce Osmanlı ülkelerindeki Müslümanlar, sonra tüm dünyadaki Müslümanlar dahil olmak üzere soy farklarına bakılmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her Müslim'in en küçük yaşında ezberlediği “din ve millet birdir” kaidesine (kuralına) uyarak bütün Müslümanları son zamanların millet kelimesine verdiği mana ile “tek millet veya ümmet” haline koymaya çalışmaktır.¹⁸⁸ Böylece Osmanlılık politikası yanında İslam halifesi olan bir liderin öncülüğünde İslam adına Müslümanları tek bir bayrak altında toplama fikri makul görünüyordu. II. Abdülhamid, iktisaden güçlü olmayan bir devletin yaşama şansının sınırlı olduğunu biliyordu. Ülkenin desteğine sahip olmayan bir devletin ise

¹⁸⁵ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s.11.

¹⁸⁶ Mardin, **a.g.e.**, s.16.

*İslam Toprakları.

¹⁸⁷ Kushner, **a.g.e.**, s.5.

¹⁸⁸ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019, s.20.

yok olmaya mahkûm olduğuna inanıyordu. Bu desteği sağlamak için, II. Abdülhamid, Müslüman tebaaya yöneldi. Eldeki sınırlı olanakların, hâlâ devlete sadık olduklarına inandığı Müslüman tebaa yararına kullanılmasına çalıştı. Bu politika kısmen de olsa başarılı olmuştu. Özellikle Doğu Müslümanları (İngiliz yayılcılığına karşı Hindistan’da ve Pakistan’da), Kuzey Afrika’nın bazı bölgelerinde ve Osmanlı topraklarında ise tarikatların toplumsal bir örgütlenme içinde canlanmalarında etki göstermişti.¹⁸⁹

II. Abdülhamid döneminde yönetimin Türkçülüğe karşı aldığı vaziyet ise Yusuf Akçura’dan aktarılan bilgiye göre şöyledir; Aslında II. Abdülhamid döneminde henüz siyasi Türkçülüğün gelişmediği ancak dil ve tarihte gelişen Türkçülüğe karşı; örneğin İkdâm’da çıkan sade Türkçe ve dil ile ilgili makalelerin neşrine yasak getirmişti. Çünkü Abdülhamid dış siyasetinde Müslüman aleminin tesisine uğraştığı için Müslüman unsurlar arasında ihtilaf çıkmamasına dikkat etmekte ve İttihat-ı İslam siyasetini tatbik için uğraşmaktaydı. Gayrimüslim unsurlardan imparatorluğa hayır gelmediği için hiç olmazsa Müslüman unsurların milliyet davasıyla biri diğerinden ayrılmasını diye Arnavutların, Kürtlerin milliyetperver faaliyetlerini alıkoymaya çalıştığı gibi Türklerin de “Türk milliyeti” esasına kıymet vermelerinin önüne geçmek istiyordu.¹⁹⁰

1889 sonuna gelindiğinde ise düşünsel alanın eyleme ve örgütlenmeye dönüştüğü zamanlarda İbrahim Temo, arkadaşlarına amacı II. Abdülhamid’in yönetimine karşı etkin bir savaşım verme olan gizli bir örgüt kurma önerisini yaptı. Böylece İbrahim Temo, İshak Sukûti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ilk gizli örgütü oluşturdular. Örgüt Caroonari ve Mason örgütleri yapısında biçimlenmişti. Üyeler küçük hücreler şeklinde oluşturmaktaydı. Her hücrenin kendisine ait bir numarası vardı. Örgütte kısa zamanda Harbiye, Bahriye, Mülkiye, Baytariye, Topçu, Mühendishane ve üst düzey bürokratlardan katılanlar oldu. *Jön Türk (Genç Türk)* olarak bilinen bu grup 1894’te Ermeni kalkışmasında bir bildiri yayınlayarak ilk defa Osmanlı İttihat ve Terakki imzasını kullanmıştı. 1895’ten sonra Jön Türk hareketi aşağıdaki gruplar çevresinde gelişmiştir: Ahmet Rıza ve Meşveret gazetesi, Murat Bey ve Mizan gazetesi, Abdullah

¹⁸⁹ Akarlı, **a.g.e.**, s.1293.

¹⁹⁰ Yusuf Akçura, **Türk Yılı 1928**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2009, s.381.

Cevdet ve içtihad dergisi, Osmanlı gazetesi çevresi, Prens Sabahattin'de somutlaşan akım, Şûra-yı Ümmet grubu. Bütün bu gruplar ve onların yayın organları 1908 Hareketi ve sonrasının düşün akımlarını oluşturmuşlardır.¹⁹¹ Anayasalı bir rejim kurmak isteyen Jön Türklerin amacı, devletin iç ve dış düzeni kurarak özgürlüklerin sağlanmasıydı. Daha sonra kendi içinde de fikir ayrılığı yaşayan Jön Türkler Ahmet Rıza ve Prens Sabahattinciler (Adem-i merkeziyet ve demokrasi fikirleri) olarak ikiye ayrıldı. Ahmet Rıza, İttihat ve Terakki Cemiyet programı konusunda ulusal çıkarları, ulusal töre ve ulusal alışkanlıkları öne çıkarma açısından Türkler için daha önemli bir özellik taşımaktaydı. Özellikle 1906-7 yıllarında Bulgar ve Sırp bağımsızlık hareketini oluşturan komiteler ve örgütler Genç Türk subaylarına örnek olmuşlar ve gerçekleştirdikleri güçlü merkeziyetçi yapıları ve propagandayla ülkenin siyasi ve düşünsel yaşamında başat rol oynamışlardı.¹⁹² Özellikle Selanik, kültürel faaliyetlerin ve birçok fikrin geliştiği bir şehir olarak Jön Türklerin 1908 Hareketi'ni örgütlemesi bakımından önemli bir merkez konumundaydı.

II. Abdülhamid yönetimi karşısında Osmanlılığın son evresi olan II. Meşrutiyet'in (1908) ilanıyla yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu İttihad-ı Anasır (Unsurların Birliği) politikası olmuştu. Balkan Savaşı'na kadar "İttihad-ı Anasır" politikası genel çizgileri itibarıyla egemen politika olarak kalmıştı. Örneğin Dahiliye Nazın Halil Bey, bir konuşmasında "Vatan-ı Umumi" kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram ulusların birliğini tamamlayan bir düşünceyi yansıtmaktadır. Halil Bey'in açıklamasına göre Osmanlı İmparatorluğu, geniş bir "Vatan-ı Umumi"dir. Bu vatan sathında (sınırında) birçok ulus yaşamaktadır. Bunların söz konusu genel vatan içerisinde yer alan kendi vatanları bulunmaktadır. Yani "Vatan-ı Umumi" bir çok "Vatan-ı Hususi"leri içermektedir.¹⁹³ Ancak Meşrutiyet'le birlikte azınlık kesim içinde de bağımsızlık fikirleri ve protestolar yoğun şekilde artmıştı. Bosna Hersek Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti. İTC içinde yer almaya başlayan Türkçü eğilimli yazarlar sık sık millet-i hakime konusunda Türkleri önceleyen neşirler (Tanin, Şûra-ı ümmet gazetelerinde) yayınlamaktaydılar.

¹⁹¹ Tefik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 16-18.

¹⁹² Çavdar, **a.g.e.**, s.22.

¹⁹³ **a.g.e.**, s.96.

Ancak Balkan Savaşları'na kadar Türk milletinin ulusal bilinçlenme düzeyi açıkça gün yüzüne çıkmamıştı.

Böylece Osmanlı modernleşmesi sonucu imparatorluğun son dönemine damgasını vuran düşünsel yapısı; Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset kitabında bahsettiği gibi *Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüğün* oluşturduğu üç siyasi kol olmaktaydı. Bu üç siyasi düşüncenin ortaya çıkışında modernleşmenin etkileri vardı. Ancak Akçura'ya göre "Türk milliyeti" fikri Türklerin arasına ne zaman ve nerede girdiği tarifi kolay olmayan bir meseleydi. Osmanlılık ve İslamcılık devletin siyaseti gereğince milliyetçi ayaklanmalara karşı şekillenirken Türkçülük ise ırka dayalı siyasi bir millet teşkil etmek için bazı Türkçü yazarların¹⁹⁴ yayınlarıyla gündeme gelmişti. Türkçü eğilimler Akçura göre ilk zamanlar siyasi olmaktan çok ilmi bir faaliyet olarak ortaya çıkmışlardı. Çünkü Tanzimat ve Genç Osmanlı hareketlerinde Türkleri birleştirmeye yönelik herhangi bir amere yoktu. Türklüğe dair ilmi faaliyetlerin artmasında Almanlarla olan münasebetler dolayısıyla özellikle tarih ve dil konularındaki incelemelerin etkisi vardı.¹⁹⁵

İlmi Türkçülük fikirlerine olan ilgi, Ziya Gökalp'e göre ise iki kaynaktan gelmekteydi. İlki Avrupa'da Türklere ait eserlere olan hayranlıktır. Türk halısı, çinileri, şamdanları gibi pek çok sanat eserinin Avrupa'da ün yapması, ikincisi Avrupalı yazar ve şairlerin hem Türk sanatına hem de Türk ahlakına yaptıkları övgüler ve bunun sonucunda Türk kültürüne olan merak; Türklerin kim oldukları, nereden geldikleri gibi sorular geniş alana yayılan bu milleti bir araştırma konusu yapmıştı. Böylece Avrupa'da başlayan Türkiyat çalışmaları Türk milletinin kökleri, medeniyeti ve etnografyası konusunda Osmanlı aydınları için de bilgi kaynağı olmuştu.¹⁹⁶ Ancak 19. yüzyıla kadar Avrupalıların Osmanlılar ve eyaletleri için yaygın olarak kullandıkları *Türk* ve *Türkiye* kelimeleri Osmanlı metinlerinde görülmüyordu.¹⁹⁷ Türk kelimesi aslında 1630 Koçu Bey risalesinde kullanılmıştı. Ancak çok milletli

¹⁹⁴ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.17.

¹⁹⁵ Akçura, *a.g.e.*, s.22.

¹⁹⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Milenyum Yayınları, 2018, s. 15-16.

¹⁹⁷ Kushner, *a.g.e.*, s.3.

imparatorluk gelenekleri ve İslamiyet'in çifte yükü altında¹⁹⁸ ezilen "Türk", o zamanlar, pek de itibar gören bir kelime değildi. Daha çok "geri kalmış" ya da "göçebe" anlamında kullanılıyordu. Namık Kemal, yazılarında bazen "Osmanlı" kelimesini, bazen de onunla eşanlamlı olarak 'Türk'ü kullanmıştı.¹⁹⁹ Fakat buna rağmen Anadolu halkı ve Saray bürokrasisinin arasında bir kere büyük bir uçurum ortaya çıkmıştı. Tek ortaklık ise Türk diliydi. Ancak Türk dili saray için Türk olmaktan çok Müslüman bir niteliğe sahipti.²⁰⁰

Türkçülük ülküsünün ne zaman geliştiğine dair tespitlerde bulunanlar Türkçülüğün iki ideoloğu Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'tir. Yusuf Akçura, Türkçülüğün gelişimini "*Türk Yılı 1928*" kitabında 1865-1870, 1876-1880 ve 1897-1900 yılları arasında faal devreleri olarak sistematik bir şekilde Türkçü şahsiyetler üzerinden incelemektedir. Ziya Gökalp'te Akçura gibi Türkçülük ülküsünü dönemsel inceler ancak daha çok Türkçülüğün işlevselliğine odaklanır. 1865'ten 1900'lü yıllara kadar ki süreç Türklük hakkında akademik bir ilgi döneminin olduğu yıllardır. 1900'lü yıllar sonrası ise vatanseverlik ve milli ajitasyonun faal evresidir.

Akçura'nın sisteminden gidersek; Abdülaziz devrine tekabül eden, Kırım Harbi ve Rusya'nın Türkistan'ı işgal ettiği 1865-70'li yıllar; Türklük hakkında dil çalışmalarının ve Türk basın faaliyetlerinin arttığı ayrıca fikir gazeteciliğinin yükselişe geçtiği yıllardır. Akçura bu dönemde Türkçülüğün ilk izlerini Tanzimat edebiyatından Şinasi, Ziya Paşa ve Ahmet Vefik Paşa ve Mustafa Celaleddin Paşa'da bulmaktadır. Bu şahsiyetler dönemin Batı fikir hayatında öne çıkan De Guignes, Sacy, Abel de Remusat, Arthur Lumney Davids gibi doğu bilimcilerden yoğun şekilde etkilenmişlerdir. Sık sık Paris'e giden Şinasi özellikle Osmanlı dilini Türkçeye yaklaştırarak şuurlu bir şekilde lisanda Türkçülüğün ilk emarelerini gösterir. Ziya Paşa "*Şiir ve İnşa*" makalesinde Türkçülüğü Şinasi'den daha açık bir şekilde lisanda Türkçülük ve Türk tabirlerini ortaya koyarak yapar. Ancak Ziya Paşa'nın kullandığı

¹⁹⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, III. Edisyon, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2017, s.450.

¹⁹⁹ Mardin, **a.g.e.**, s.96.

²⁰⁰ François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri "Yusuf Akçura (1876-1935)"**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.9.

millet ve milliyet tabirleri siyasi bir Türkçülüğü anlatmamaktadır. Ahmet Vefik Paşa ise Türk dili incelemeleriyle Türkçe kelimelerin çokluğunu görerek Arapça ve Farsça ile dolu olan Osmanlı lehçesinden başka Türkçe lisanının olduğunu ortaya koyar. Daha sonra dil çalışmalarını tarih sahasına kaydırarak çalışmalarını (*Uşal Şecere-i Türk*) ilk defa Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr gazetesinde neşreder. Ahmet Vefik Paşa yine ilk Türkçülerden sayılmış, onun bu özelliği ise tüm yazılarındaki tarihi hikayeciliği ve bütün Türklük fikirlerine eğilimli olması hasebiyle onun Türk milliyetperveri olduğu yönündeki inançları kuvvetlendirmiştir. Celaleddin Paşa da etnografya ve dil alanında çalışmalar yaparak *Eski ve Yeni Türkler* kitabını neşretmiş, Türklerin tarihteki önemini ve insanlık tarihindeki payında çok büyük bir hissesi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Özellikle Türk ırkının kuvvetine, Türk dilinin zenginliğine, Asya ve Avrupa'daki geniş sahaya yayılan Türklerin rolüne dikkat çekmektedir.²⁰¹

Türkçülüğün ikinci faal evresi 1876-1880'li yıllar ise II. Abdülhamid'in devrine denk gelen I. Meşrutiyet'in ilan edildiği, Bosna-Hersek, Sırbistan, Bulgaristan isyanlarının ve 93 Harbi'nin çıktığı yıllardır. Bu devrin önemli özelliği Osmanlı topraklarında milli kıpırdanmaların yükselişe geçtiği ve gayrı Türk unsurlarının Müslüman Türklere karşı düşmanlıklarını vurgulamalarına rağmen Türkleri önceleyen siyasi bir hamlenin gelmeyiştir. Bu dönemde II. Abdülhamid yönetimi dini bir birleşmeye yönelirken, Yeni Osmanlıların yönetime karşı hürriyet faaliyetlerini Avrupa'da sürdürdüğü yıllardır. Bu bağlamda dönemin Türkçüleri; Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi ve Rumelili Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa ve Süleyman Paşa'lardır. Ancak bu isimler Osmanlılık ve İslam birliği eğilimleri dolayısıyla Türklükle ilgili eserlerini bu çerçevede vermişler ve bu fikirlerden sıyrılamamışlar.²⁰²

Yine aynı döneme Kazan, Kırım ve Kafkasya'da da milli bir uyanış gerçekleşmektedir. Şahabeddin Mercanî, İsmail Gaspıralı ve Hasan Bey Zerdabi gibi isimler idil-Ural Türkleri arasında milli bir fikir sahasının oluşumuna ön ayak olmuşlardır. Yürüttükleri basın faaliyetleri milli bir kamuoyu oluşumuna etki etmiştir. Özellikle Kazan Türkleri arasında "Milli Uyanış Hareketi" olarak anılan bu etkiler 19.

²⁰¹ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.315-326.

²⁰² Akçura, *a.g.e.*, s.344.

yüzyılın yarısından itibaren tüccar ve esnaf arasında artan medeni refah ve Rusya’da Çar II. Aleksandır zamanında reform ve endüstrileşme sayesinde bu sınıf içinde milli bir cereyanı ortaya çıkarmıştır. O dönemde Otuz-imenli Abdürrahim, Abdünnasır Kursavi gibi mollaların geleneksel din anlayışına getirdikleri eleştirel düşünceleri ayrıca Tüccar sınıfının desteğiyle kurulan matbaaların etkisi de Kazan Türklerinin kitaplarını burada bastırmasına imkan tanımış ve ilmi uyanış sonucu kültürel hayat canlanmıştı. Kazan Türklerinin büyük ismi Şahabettin Mercanî’nin (1818-1889) derin ve etraflı din bilgisi ve açık fikirliliği yenileşme adına dini reform yaratmak suretiyle milli uyanış hareketine hız ve kuvvet kazandırmıştır. Mercanî “*Müstafadü’l-ahbar fi Ahval-i Kazan ve Bulgar*” adlı iki ciltlik eserinde Kazan Türklerine, vaktiyle kendi Hanlıkları, kendi Devletleri olduğunu, 250 yıldır Rusya’yı hakimiyetleri altında tuttukları ve yüksek bir medeniyete sahip olduklarını anlatmıştır. Bu eser yine Kazan Türklerinin milli tarihlerini araştırmaları yolunda önemli bir katkı sağlamıştır. Böylece Kazan ilinde entelektüel bir hareketin cereyanı din, millet, dil ve kültür meseleleri üzerinde düşünme adına bir hareket halini almıştır.²⁰³

Rusya İmparatorluğu’ndaki Türklerin 19. yüzyıl sonlarına doğru milli uyanış devrine büyük katkısı olan diğer bir isim Kırımlı İsmail Gaspıralı’ydı (1851-1914). İsmail Gaspıralı’nın özellikle “usul-ü cedid”** yöntemi mektep ve medreselerde eğitim hayatını kolaylaştırmış ve Türk dünyasında ilmi sahaya getirilen bu yenilik ilk defa Gaspıralı’nın Rusya’da çıkardığı *Tercüman* adlı gazetede Türkçe olarak yayımlanmıştır. Eğitim konusunda; Türk talebelere okuma-yazma, temel aritmetik bilgisi, hat, Kuran okuma ve İslam esasları, genel coğrafya, genel tarih, İslam tarihi ve hayat bilgisi gibi derslerle dini konular yanında dünyevi konulara da öncelik verilmesi gerektiği konusunda, Türklerin milli ve medeni hayatında manevi bir birleştirme yaptığı görülür. Gaspıralı’nın Türkçülük fikirleri, tahsili sırasında ünlü Rus milliyetçi yazarı Mihail Katkov’la olan temasıyla gerçekleşmiştir. Burada edindiği tecrübeler onun Türk halkını uyandırma duygusunun doğmasına yol açmıştır.²⁰⁴ Böylece İsmail

²⁰³ Akdes Nimet Kurat, **Kazan Türklerinin “Medeni Uyanış Devri” (1917 Yılına Kadar)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XXIV, Sayı 3-4, 1966, s.96-194.

**Hece sayılarına göre alfabe ve okumayı kolaylaştıran yeni usul.

²⁰⁴ Hakan Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s.39.

Gaspıralı'nın milli bir eğitimle beraber Türk diline verdiği önem “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” sloganıyla Türk dünyasının milli mücadele yoluna ve ileri de Osmanlı topraklarında doğacak olan milli bilinçlenmeye ışık tutmuştur.

1897-1900 yıllar Türkçülüğün üçüncü faal devresidir. Balkanlarda Türk- Yunan Savaşıyla birlikte milliyetçi hareketlenmelerin ve örgütlenme faaliyetlerinin hızla arttığı bir ortamdır. Türklük fikirleri ilmi olarak işlemeye devam etmiş ve biraz daha görünür hale gelmeye başlamıştır. Şemsettin Sami Bey (Kamusi Türki), Necip Asım Bey (Asya Tarihine Giriş-çeviri), Veled Çelebi, Tunalı Hilmi Bey, basın alanında Ahmet Cevdet Bey'in *İkdam* gazetesi ve gazetede yazan Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Fuat Raif Bey ve Necip Asım Bey²⁰⁵ dönemin Türkçülük fikirlerinin en önemli savunucuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan Savaşı, bu dönem de yine şiir ve edebi sahayı yoğun şekilde etkilemekteydi. Ahmed Hikmet ve özellikle Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in *Türkçe Şiirler* 'indeki millileşme adına şuurlu bir Türklük sevgisini dile getirmesi eleştirileriyle beraber büyük bir ilgi görmüş ve Türkçülük cereyanına büyük katkısı olmuştur. Şiirlerinde ilk defa Türk'ün benliğini ortaya koyan Mehmet Emin Bey ilk milli şair olarak anılmaktadır.

1900 sonrası ise, siyasi Türkçülük faaliyetlerinin ve örgütlenmelerinin yükselişe geçtiği döneme tekabül etmektedir. 1905 Rus inkılabı, Rusya'daki Türklerin Türkiye'ye gelmesi ve Osmanlı aydınları ile Türklük konusunda bilgi alışverişleri, 1908 Meşrutiyet'in ilanı, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından işgali, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi olaylar Türk milliyetperverliğini yavaş yavaş uyandıran ve milli bir gaye için faaliyete geçiren zamanlardır. Bu dönemde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Halide Edip, Aka Gündüz, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Ferit Bey, Ahmet Mithat Efendi, Hüseyinzade Ali Bey, Mehmet Emin Resülzâde, Ahmet Hikmet Bey, Fatih Kerimi gibi önemli Türkçü isimler öne çıkmaktadır.

Bu dönem, Türk milliyetçiliği fikrinin gelişimine yön vermiş Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın Türklüğe dair düşünceleri açısından verimlidir. Kazan Türklerinden Yusuf Akçura'nın Türklüğe dair fikirleri İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nde, yken,

²⁰⁵ Akçura, **a.g.e.**, s.367.

İsmail Gaspıralı'nın İstanbul'da dağıttığı *Tercüman* gazetesinden ve Rusya'ya yaptığı seyahatler sonucu şekillenmişti. Hem Osmanlı topraklarında hem de Rusya topraklarında ortaya çıkan milli kıpırdanmalardan etkilenmiş, tarihe olan ilgisi ise onun Türklük meseleleri konusundaki tespitlerini ortaya çıkarmıştır.

Akçura'nın temel düşüncesi; Osmanlı'nın bütünlüğünü korumak için garptan feyz alınarak oluşturulan üç siyasi akımın; Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük'ü kategorize ederek ayırdığı *Üç Tarz-ı Siyaset* (1904) makalesindeki Türkçülük fikirlerine dayanmaktadır. Bu üç siyasi fikri, 19. yüzyılın modern bir gelişmesi olarak kabul eden Akçura'ya göre Osmanlı Devletinde ilk olarak *Osmanlılık* siyasetine ait "Osmanlı milleti" fikri benimsenmişti. Avrupa'daki milliyet düşüncesini temel alan bu siyaset II. Mahmut döneminde doğal olarak ortaya çıkmıştı. Milliyet fikri Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan soy ve ırktan çok, vicdani isteğe dayanan milliyet kaidesiydi. Padişah ve çevresinde iyi anlaşılmayan bu kaide, farklı tebaaya sahip kişilere serbestlik ve müsavat sağlayarak bir millet tahayyül etmişti. Ancak Akçura'ya göre Osmanlı milleti teşkili, Osmanlı'daki şimdiki sınırları koruyacak mıydı? Cevabı hayır olacaktır çünkü bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve Osmanlı Türkleri istemiyordu. Böyle bir şey altı yüz yıllık hakimiyetlerini bitirecekti. Müslümanlar istemiyordu çünkü İslam hem kuvvetli bir dindi hem de gayrimüslimler daima ikinci kademedeydiler. Gayrimüslim tebaa da Osmanlı milleti fikrine karşıydı çünkü mazileri, istiklalleri, hükümetleri vardı. Bu siyasetin başarısızlığıyla yine Osmanlılık içinden çıkan *İslamcılık* politikasını meydana getirdi. Müslümanları tek bir millet kaidesi üzerine koymaya çalışan bu sistem de Müslümanları birleştirecekti. II. Abdülhamid bu fikirleri tatbika çalıştı. Ancak gayrimüslimlerin milliyet taassubu yavaş yavaş ortaya çıktığı için böyle bir siyaset mümkün olmadı ve bu halka ters düşüyordu. Son olarak ırk üzerine kurulmuş bir *Türk milli siyaseti* belirdi. Akçura'ya göre bu siyasetin faydaları Osmanlı ülkelerindeki Türkleri hem dini, hem ırki bağlar ile bağlayacak ve hatta diğer Türk unsurları da birleştirecekti. Ancak bunun hem kolaylığı hem zorluğu vardı. Çünkü ırk üzerine kurulmuş bir Türk siyasi milliyeti meydana getirmek pek yeniydi.²⁰⁶ Akçura'nın bu görüşlerine göre Osmanlılık ve İslamcılık'ın tatbiki oldukça zordur. Türkçülük ise yenidir ancak diğer iki görüşe göre Osmanlı Devleti için daha faydalıdır.

²⁰⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.17-39.

Akçura'nın Türklükle ilgili fikirleri tarihi çalışmalar (Türk Tarihi, Türklerin ve Tatarların yaptıkları hizmetler, Türk Dünyası) üzerinden vücut bulmaktadır. Bu fikirlerin tatbikini *Türk Yurdu* (1912) dergisindeki yazılarında ifade etmiştir. Özellikle Osmanlı Türkleri dışında yaşayan Güneyli Türkler hakkında bilgi toplamaya ve sunmaya büyük önem vermiştir. Amacı bir vatan ve millet ideali için milli bir şuurlanma yapmaktır.

Yusuf Akçura'nın yaptığı tanıma göre Türk'ün tarifi etnografya, dil ve tarihe bağlı "Türk-Tatar" veya "Türk-Tatar-Moğol" diye adlandırılana aynı ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine çok yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin tamamıdır. İşte bu noktada da milliyet fikri de her kavim ve kabilenin kendi hususiyetini ve üstünlüğünü iddia etmek için içgüdüsel bir başlangıçtır. Türk kavim ve kabilelerinde de bu his ve iddialar mevcuttur.²⁰⁷ Milliyet fikri Avrupa'dan gelmiş olduğuna göre Avrupa ile en çok temas edenler bu medeniyetten feyz almaya diğer milletlerden daha önce haiz olmuştur. Milliyet fikirleri Osmanlı Türkleri (Garp Türkleri), Kırım Türkleri, Şimal (Kuzey)Türkleri ve Azerbaycan Türkleri olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru bu dört kümede tezahür etmiştir.²⁰⁸

Ziya Gökalp'ın temsil ettiği Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ülküsü ise *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* (medeniyetçilik) üzerine kuruludur ve Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset 'indeki gibi bu üç düşünce tarzını kategorize etmekten ziyade daha bütünlükçü ve işlevsellğe odaklıdır. Gökalp, Durkheim sosyolojisinin fonksiyonalist teorisinden etkilenecek İslam ve medeniyetin Türkçülük düşüncesiyle zıtlaşmamaktan ziyade tam tersine onu daha da zenginleştirdiği görüşündendir. Ayrıca Ziya Gökalp'ın Türkçülük fikirlerinin şekillenmesinde Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani, Süleyman Paşa'nın Tarih-i Alem eserleri ve Hüseyinzâde Ali Bey'le olan teması etkili olmuştur. Ancak Leon Cahun'ın tarihi onu Turancı ölküye özendirmiştir.²⁰⁹ Ona göre Türkçülüğün ideali üç tanedir; Türkiyecilik/Anadoluculuk, Oğuzculuk-Türkmencilik ve Turancılık. Türkiyecilik gerçekleşmiştir. Oğuzculuk'u ise geçmişte Metehan, tüm Türkleri bir bayrak altında

²⁰⁷ Yusuf Akçura, *Türk Yılı 1928*, s. 305.

²⁰⁸ Akçura, *a.g.e.*, s.307.

²⁰⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.23.

toplayarak gerçekleştirmişti. Ancak Turan ölküsü Türkçülüğün uzak idealiydi. Turan kelimesi, Tûrlar yani Türkler demektir ve sadece Türkleri; Oğuzlar, Tatarlar, Kırgızlar, Özbekler, Yakutlar'ı dilde, edebiyatta ve kültürde birleştirmek üzere içine alan addır. Turan, Türklerin oturduğu ve Türkçe'nin konuşulduğu bütün ülkenin toplamıdır. Bir ihtimal gerçekleşmesine inanılan bu idealin en önemli özelliği Türkçülük ölküsünün yayılmasına²¹⁰ ve milli uyanışın, milli bilincin gelişmesine yaptığı katkıdır.

Türkçülüğe açıklamalı ve sosyolojik bir bakış açısı getiren Gökalp, Yusuf Akçura gibi milliyetçiliği 19. yüzyılın modern bir gelişmesi olarak kabul etmektedir. İlk olarak modernleşmeye ortaya çıkan gazeteler toplum vicdanına seslenen bir araç olarak bu asrın milliyetçi düşünceleri üzerinde etkili olmuştur. Milliyet, gazeteden ve kitaptan doğduğu için asrıyetle (modernizm, çağdaş) ilişkilidir. Bu yüzden toplumsal vicdanı oluşturan gazete, asrı medeniyetin akıl ve ilmiye ile donanarak muasır bir Türk harsı (kültürü) da meydana getirecektir. Bu bağlamda Muasırlaşma ve Türklük arasında bir zıtlık yoktur. Gökalp'e göre bir medeniyete mensup milletler beynelmileliyetir (uluslararası). Türkler, İslam Medeniyeti'ne girdikten sonra ıslahatça İslami bir şekil almıştır. Bu yüzden Türklükle İslamlık'ta biri milliyet diğeri beynelmileliyet mahiyetinde oldukları için aralarında zıtlık yoktur. Böylece Türkler Ural-Altay ailesine, İslam terbiyesiyle İslam Ümmetine, Avrupa akıl ve ilmiye muasır beynelmileliyetine mensup bir toplumdan ibarettir.²¹¹

Gökalp'e için bir millet olma fikrini vücuda getirmiş, tarihle yoğurulan milletler kendi hars (kültür) değerlerini öne çıkararak milliyetçi bir hissiyatı doğurmuşlardı. Türkçü fikirler milliyetçi bir fikirden ziyade bir mefkuresi (ölkü), bir hedefi olan kendini harsını Turan fikriyle ortaya koyan bir düşünce sistemidir. Ve ortaya konulacak müşterek bir harsla Şark (Doğu), Şimal (Kuzey) ve Cenup (Güney) Türkleri için müşterek olan milli bir vahdet (birlik) sağlayarak Türk milletini sonsuz Turani bir mefkure vatani haline getirilen bir düşüncedir.²¹²

²¹⁰ Gökalp, **a.g.e.**, s.36.

²¹¹ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s.20.

²¹² Gökalp, **a.g.e.**, s.63.

Türkçülük ülküsü, Türk milletini yükseltmek demektir. Gökalp, Türk ve millet tanımı yaparken aslında Türklüğün hedefleri konusunda da çalışmaktadır. “Millet”ten kastı dilce, dince, ahlakça ve estetik duygusu bakımından ortak olan aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan topluluktur. Bu yüzden Gökalp için örfi adet çok önemlidir ve milleti bir arada tutan çimentodur. Ona göre bir milliyette soyağacı aranmamalıdır. Milliyette yalnız terbiye ve idealin milli olması aranmalıdır. Bu bağlamda Türklük; Türk terbiyesi, İslam terbiyesi ve asır terbiyesinden oluşmaktadır. Bugün Türk terbiyesiyle (örfüyle) yetişmek ve Türk idealini alışkanlık haline getirmek diğer millettaşlardan ayrılmayı engelleyecektir. Türk bir addır ve kendine ait bir dil ve kültürü vardır.²¹³ Gökalp’e göre Türk dili anlamı itibarıyla muasırlaşması için, gramer ve imla konularında Türkleşmesi gerekmektedir. Bütün kelimeler Türkçeleşmeli ve Türk lisanı müşterek bir edebiyat ve ilim sahasına malik olmalıdır. Türkçülüğün diğer gayesi bir Türk harsı yaratmaktır. Bu hars doğal olarak Doğu, Kuzey ve Güney Türkleri için müşterek olmalıdır.²¹⁴

Osmanlı’nın son dönemlerinde Türklüğün inkişafını (gelişimini) etkileyen diğer bir unsur da Rusya’daki Türklerin 1905’ten itibaren başlattıkları milli mücadele hareketleriydi. 1904-1905 arası Rus-Japon savaşı ve Rusya’nın mağlubiyeti Kazan Türkleri arasında “Hürriyet” adına milliyetçi bir yeraltı teşkilatı meydana getirmiş ve bu teşkilat Kazan Türkleri arasında Rus ordusundan firari teşvik için ajitasyona girişmişti.²¹⁵ 1905 inkılabının verdiği nispi özgürlük ortamı fırsat bilen, Kazan’dan, Kırım’dan, Azerbaycan’dan İstanbul’a kaçan Türk gençleri her geldiklerinde Osmanlı’daki aydınlarla temas kurmuşlardı.

Osmanlı’daki yayınlara oranla Türkçülük uyanışının ilk emarelerini “milliyet” kavramı etrafında Rusya’daki Türklerin, Kırım, İdil-Ural, Türkistan, Azerbaycan gibi Türklerin yoğun olduğu bölgelerde çıkardıkları (Tercüman, Kaspî, Keşkül, Şark-i Rus, Ekinci, Hayat, Füyuzat, Şura, İrşad, İkbal, Açıksöz, Ülfet, Vakit ve İl vb.) süreli yayınlarında görmekteyiz. Türkçülük şuurunun yükselişinin, önemli etkilerinden biri Çarlık Rusya’sının yürüttüğü Panslavizm hareketiydi. Çar’ın yürüttüğü Slavist

²¹³ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.32.

²¹⁴ Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, s.23.

²¹⁵ Kırımlı, *a.g.e.*, s.65.

politikalar, özellikle İdil-Ural Türkleri arasında milli benliklerini koruma mücadelesini başlatmıştır. Daha sonra Rusya'daki Türkleri arasında Cedidçilik²¹⁶ hareketlerini doğuran bu mücadeleler, basın yoluyla duyurulmaya çalışılmıştır.

Türkçülük fikri Osmanlı aydınlarına nazaran, Rusya'daki Türk aydınlar tarafından daha çok desteklenmiştir. 1900'lü yılların başlarında Zeki Velidi (1890-1970), Hüseyinzâde Ali Bey (1864-1940), Mehmed Emin Resulzâde (1884-1955) ve Ahmet Ağaoğlu (Agayev- 1869-1939) gibi Rusya'daki Türkler, Rusya karşısında medeni ve siyasi olarak ezilmelerini gündeme getirmişler ve engellenen çalışmalarında Rusya'nın baskıları nedeniyle Türkiye'ye birçok kez kaçmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'ye her gelişlerinde ise Anadolu Türklerini bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Çin ve İslam kaynakları üzerinden İslam'dan önceki Doğu Türklüğü hakkında yeni bilgiler ve görüşleri, Türk tarihinin unutulmuş ve Osmanlı Devleti'nin siyaseti gereğince reddedilmiş kısmına aydınlık getirmişlerdir.

19. ve 20. yüzyıl Türk halkları yeni dünya uygarlığından geri kalmamak için Türkçülük fikirleri gayretiyle tarihi, kültürel ve siyasi olarak ilerlemiştir.²¹⁷ Ancak tüm bu çalışmalara rağmen Rusya'daki Türkler, dönemin şartları gereği Osmanlı ile birleşmeleri ve siyasi bir birlik kurmaları için hiçbir zaman imkân bulamamışlardı.²¹⁸ Ancak 1908 yılına gelindiğinde II. Meşrutiyetle birlikte, Osmanlı Devleti'ne Rusya'daki Türklerin göçleri yoğun şekilde artmıştı. O dönemde Osmanlı Devleti'nde Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının yanında Türkçülük ülküsü etrafında toplanmaya başlayan aydınlar da toplumun sorunlarına çözümler getirecek ve kültürel bağlamda toplumu bilgilendirecek çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde Türklük fikirlerinin inkişafı için 1908'de Türk derneği kurulmuş ve Türk Derneği Nizamnamesi'nde cemiyetin amacı şöyle ifade edilmiştir:

“Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki âsâr (gelenek), eʿal (davranış), ahval (durum) ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye

²¹⁶ Cedidçilik Hareketi: 19. yüzyıl sonunda Rusya Türkleri arasında eğitim alanında kültürel bir yenileşme eylemidir. Bkz. Nadir Devlet, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, s. 16.

²¹⁷ Ebubekir Güngör, **Türkistan'da Fikir Akımları**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2011, s.141.

²¹⁸ Nadir Devlet, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.187.

çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atikasını (eski yapıtlarını), tarihini, lisanlarını, avâm (halk) ve havâs (köken) edebiyatını, etnografya ve etnolocyasını, ahvâl-ı içtimaiye ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını, araştırıp tartışıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir”.²¹⁹

1911’de yine cemiyetin yayınladığı *Türk Yurdu* dergisi İsmail Gaspıralı’nın dilde sadeleşme ilkesiyle derginin izleyeceği yayın politikası Yusuf Akçura tarafından belirlenmiştir. Türklüğün tarihi ve medeniyeti, seyahat, coğrafya, eğitim, etnografya, milli şiirler, siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık, mektuplar, kitap eleştirisi ve dil gibi çeşitli harsi konularda öne çıkan dergi, milli bir farkındalık ve milli bir ruh aşılarmaya çalışmıştır. Birkaç ay sonra Askeri tıbbiye öğrencilerinin vesilesiyle *Türk Ocağı* (1912) adı altında Osmanlı Devleti’ndeki ilk kültürel Türkçü örgütlenme de kurulmuş bulunmaktaydı. Türk Yurdu dergisi daha sonra günümüze kadar sürecek olan Türk Ocağı’nın yayın organı haline gelmiştir. Ocak ve dergi kadrosunda hem Osmanlı münevverleri; Mehmet Emin, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet, Ispartalı Hakkı, Necip Asım, Mustafa Zühtü, Rıza Tevfik Safvet, Raif Mehmet Rauf, Antoine Tungır hem de Rusya’dan göç eden; Yusuf Akçura (Kazan), Ahmet Ağaoğlu (Azerbaycan), Mehmet Emin Resûlzâde (Azerbaycan), Ahmet Zeki Velidi (Başkurdistan), Fatih Kerimi (Tataristan), Sait Sunçaley , Halim sabit (Kazan), İsmail Gaspıralı*** (Kırım) gibi Türklerin ağırlıkta olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Genç kalemler dergisine yazan Kazım Nami, Ziya Gökalp, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, N. Nermi, Mehmet Ali Tevfik,²²⁰ gibi isimlerde dergiye yazılar göndermiştir.

Genç kalemler ise Selanik’te 1910 yılında on beş günde bir yayınlanan, Türk gazetecilik dilinin oluşmasında da büyük payı bulunan dergidir. Bu dergi, Türkçülük hareketinin dilde sadeliğine karşı çıkıp, baltalamaya çalışan, “Servet-i Fünun”culara karşı dilde Türkçülüğü savunmuş, Ömer Seyfettin ve Ali Canip’in (Yöntem) gayretleriyle, Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmet Fuat (Köprülü) gibi bilim

²¹⁹ Akçura, *Türk Yılı 1928*, s.458.

²²⁰ Türk Yurdu Dergisi, 1-2 Ciltler, Tutubay Yayınları, 1911-1912, s.41.

***Türk Yurdu dergisinde 1911-1912 yılları arası üç adet (eğitim, iktisat, Türk dili) yazısına yer verilmiştir.

adamlarının yardımlarıyla, Mustafa Kemal Atatürk'ün dil devrimine zemin hazırlamıştır. Yine başyazarlığını Ziya Gökalp'in yaptığı özde halka dönüşü savunmuştur. Tüm bu süreli yayınlar arasında bir dergi daha kendini gösterdi ki adı “Yeni Mecmua” idi. Aynı kültürel ortamda doğmuş ve gelişmişti. II. Meşrutiyet aydınlarına ışık tutup, yol gösteren “Yeni Mecmua” olmuştu.²²¹

Türk Yurdu Derneği, 1913 ve 1914 yıllarında halkın her kesiminin rahatça anlayabileceği, onları milliyet düşüncesi etrafında toplayabilecek iki dergi daha çıkarmıştır. Her ikisi de Celâl Sahir (Erozan)'ın yönetiminde çıkan bu dergiler *Halka Doğru* ve *Türk Sözü* adlarını taşımaktadır. İlk sayısı Nisan 1913'te çıkan *Halka Doğru* dergisinde Halide Edib (Adıvar), Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Celal Sahir, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Âkil Muhtar (Koyuncu), Ali Canip (Yöntem), Ali Ulvi (Elöve) Kâzım Nami (Duru), Mehmed Fuad (Köprülü), Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul), Memduh Şevket (Esendal) gibi Türk edebiyatının ve siyasetinin önde gelen isimleri yer almıştır. Haftalık olarak yayımlanan dergi, bir yıl çıktıktan sonra kapanmıştır. “*Halka doğru gitmek, halk için çalışmak*” şiarı ile yayın hayatına başlayan *Türk Sözü* dergisinin ilk sayısı ise Nisan 1914 tarihini taşımaktadır. *Halka Doğru* gibi haftalık olarak yayımlanan dergi 16 sayı sonra kapanmıştır. Başyazarlığım tanınmış hikâyeci Ömer Seyfeddin'in yaptığı derginin amacı, ilk sayısında “*Türk Sözü* uyanan, âlim ve milliyetine âşık yüksek Türk gençliği ile hâlâ uyuyan ve bir ışık bekleyen Türk halkı arasında bir kapıdır. Gençlik o kapıdan girmekle alçalmayacak, bilâkis halkı, yani kendi varlığını, kendi milletini yükseltecek, kendine benzetecektir” denilerek ortaya konulmuştur.²²²

Dönemin diğer Türkçü örgütlenmeleri ise devlet eliyle gerçekleştirilen milli menfaatleri koruyacak örgütler ve gençlik örgütleridir. Bu örgütlerden ilki, Balkan Savaşları'ndaki hezimet, bıçağın kemiğe dayanmasıyla Bulgar topraklarının İstanbul'a ulaşan vahşi seslerindeki tehdide karşı, toplu korunma mekanizmalarını harekete geçiren, 1912 sonlarına doğru, basında, siyasi grup ve endişelerden tamamen uzak bir *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* idi. Devrin hakim siyasi temayülünü temsil eden, iktidar

²²¹ Necdet Ekinci, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, **Türkler**, cilt 14, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.1219.

²²² Bülent Varlık, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.120.

partisini doğuran İttihat ve Terakki Cemiyeti böyle bir kuruluş için İstanbul gazeteleri vasıtasıyla kamuoyuna, vatanın tehlikede olduğundan bahisle, tehlikeyi bertaraf edecek bir oluşumu meydana getirmek maksadıyla herkesi Darülfünun (Üniversite) konferans salonuna davet ediyordu. Kamuoyunun hassasiyetini tam zamanında değerlendiren bu stratejik çağrıya göre kurulacak Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Edirne ve Adalar'daki Hakimiyet-i Osmaniye'yi fiilen ve tamamen "muhafaza ve istila edilmiş vatan parçalarındaki hukuk ve milli menfaatleri müdafaa" için çalışmalıdır.²²³

Müdafaa-i Milliye'nin beyannamesindeki amacı ve Balkan Savaşı döneminde vatanın içine düştüğü tehlike, Ocak 1913'te Tanin gazetesinde şöyle özetlenmektedir:²²⁴

"Hükümet-i sabıkanın (eski hükümet) takip ettiği köhne ve atıl (uyuşuk) siyasetin tabiriyle yavaş yavaş uyutulan, yavaş yavaş vatanla alakası kat' edilmek istenilen hayat-ı milliye bugün uyanıyor.....İşte millette uyanan bu yeni ateş gayret ve hamiyetin mahsulü olan hükümet-i cedide (yeni) bir müdafaa-i milliye hükümetidir. Bu müdafaa-i milliye hükümetinin vazifesi her şeyden evvel namus-u milliye-i kurtarmak ve bunu yapmak için de bütün milletin zinde kuvvetlerini kutsi ve şanlı bir bayrak altında, müdafaa-i milliye bayrağı altında toplamak olacaktır. İşte bu maksatla milletin namusunu kurtarmak için harp etmek mecburiyetinde bulunduğumuz gün millet bütün kuvvetiyle harbe atılacak, kendini, namını, namusunu kurtarmak için son kuvvetine kadar çalışacaktır. Osmanlı Devleti üç aydan beri duçar olduğu ahvâlin emsalini altı yüz senelik müddet-i mevcudiyetinde asla müsadif olmamıştır. Bugün vatan tehlikede bulunuyor. Âba ve ecdadımızın miras-ı mukaddesini, yani dinimizi, vatanımızı, müdafaa etmek en mukaddes vazifemizdir. Bu vazifenin fariza-i ifasında ihmal edersek, ahlâf ve tarihimizin lânet-i müebbedesine ihraz-ı istihkak etmiş oluruz. Vatanımız tehlikede!... Bu musîbet-i müştereke önünde, her Osmanlıya terettüb eden vazife, şahsa ait her emel ve her hissi unutmak ve elbirliğiyle vatani

²²³ Nazım H. Polat, "Millî Mücadelede Sivil Direnişin Kökleri: Müdafaa-i Millîye Cemiyeti (1913-1919)", **Türkler**, Cilt 15, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1047.

²²⁴ "Müdafaa-i Milliye", **Tanin**, sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4.

kurtarmağa çatışmaktır. Bu ümniye-i mübeccelenin husulünü temin için bir Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti' teşkil olunarak her meslek ve fırka erbabından zevât-ı hamiyetsimâta müracaat olundu. Edirne ve Adalar'daki hakimiyet-i Osmaniyeyi fiilen ve tamamen muhafaza ile beraber, istila-dîde olan mahall-i sâiredeki hukuk ve menâfi-i milliyemizi imkânın müsait olduğu derecede ve hatta en büyük fedakârlıklar ve havârik (hârikalar) göstererek müdafaâ etmek makarrât-ı kat'ıyyemizdendir (kat'î kararlarımızdandır). Bil-umum Osmanlıların muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyoruz. Vatanı kurtarmak için uzanacak her ele sarılacağız, öpeceğiz ve vatanı kurtaracağız. Cenâb-ı Hak'tan tevfiğ ve nusret isteriz. Bu ümniye-i mübeccelenin (yüce umudun) husulünü temin için bir Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti teşkil olunarak her meslek ve fırka erbabından zevât-ı hamiyetsimâta müracaat olundu.”

Yapılan çağrı hedefine ulaşarak Darülfünun Konferans Salonu'nda toplanan aydınlar, 1 Şubat 1913 Müdafaâ-i Milliye Cemiyeti'ni kurdular. Kurucular arasında en faal görünenler, Talat Bey (sonra Paşa), Mithat Şükrü (Bleda), Hüseyin Cahit (Yalçın) Dr. Esat (Işık) gibi İttihat ve Terakki üyeleridir. Toplumun tamamına hitap etmek emelindeki bir kuruluşun daha sonra diğer siyasî grupların ileri gelenlerinden Prens Sabahattin, Ömer Lütfi Fikri, Damat Ferit Paşa, Müşir Fuat Paşa gibi etkili kimselerde cemiyete katılmıştır.²²⁵

Türklük faaliyetlerine çalışacak diğer örgütlenme biçimi ise (1913) *Türk Gücü Cemiyeti*'ydi. Türk milletini gelecekte temsil edecek bir gençliğin, mili bir terbiye ve milli bilinçle yetiştirilmesini sağlayacak bu cemiyetin kuruluşu Balkan Savaşları sırasında rastlanır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük desteğini alan Cemiyet'in amacı Türk gençlerinin sağlıklı ve güçlü bir zihin ve vücuda sahip olma isteklerini kamçılar ve vatan topraklarını düşmana karşı müdafaâ için gençleri askerliğe hazırlayacak bilgiler vermektir.

²²⁵ Polat, a.g.e., s.1050.

Türk Gücü Cemiyeti'ne göre;²²⁶

Türk ırkı bugün korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmektedir. Askere gidenlerin ancak yüz bini sağlam ise dokuz yüz bini hasta ve illetli olması acı bir tecrübedir. Bu hal bir müddet daha böyle gidecek olursa bu güzel yurdu düşmana karşı bırakın korumak hatta üzerinde yaşayacak bir adam bile bulunamayacaktır. Bu ırkın alçalma ve çöküş sebepleri ise siyasi ve toplumsal olarak görülmektedir. Siyasi sebeplerin başında Türklerin Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç büyük kıtada ülkesini tek başına muhafaza ettiği için mecalsiz (güçsüz) kalmasıdır. Çünkü Türkler bu üç kıtanın ateşli çöllerinde, buzlu dağlarında yalnız başına vatanın bekçiliğini yapmaktadır. Vatanın müdafaası ise şimdi diğer vatandaşlara teslim edilmiş olduğundan Türkler üzerinden bu mahzur kalkmıştır. İkinci çöküş sebebi ise toplumsaldır; cehalet, tarz-ı maişeti (geçim tarzı) bilmemek, sıtma, verem, frengi hastalıkları, tütün ve ispiroto içmek Türk toplumunu kemiren unsurların başındadır. Bir zamanlar “Bir Türk gibi güçlü!” olan bu kavi ve asil millet bugün bütün bu facialar önlenmez ise pek yakın zamanda yok olup gidecektir. Bir yanda toplumsal hastalıklar, öte yandan hastalığın en büyüğü olan tembellik, köşklük (zevk, sefa), rahatı sevmelik el ele vermiş, Türkleri sürükleyip durmuştur. İşte Türk ırkına, varlığına kast eden bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen Türk gençleri, bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için bir terbiye-i bedeniye teşkil etmişlerdir. Terbiyey-i bedeniyeden maksat sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatani ve mübarek muazzez ölü milletin varlığını müdafaa etmek ve düşmana saldırarak; bu terbiye-i şube ile gençleri askerliğe hazırlayacak, içtimai (toplumsal) hayatı mafevke(üst aşamaya) riayete, başlı başına yaşamaya alıştırarak olan ve Avrupa’da muvaffakiyetle tatbik ve temin edilen Türk gücü Cemiyeti teşkilatıyla ancak ihtiva edilebilir.

İmparatorluğun son dönem siyaseti; Türkçülüğün entelektüel bir sınıf tarafından örgütlü bir yapıya dönüşmesi ve Türklüğün durumunun ciddi bir şekilde ele alınması;

²²⁶ “Türk Gücünün Umumi Nizamı”, **İkdam**, sayı 5891, 11 Şaban 1331/15 Temmuz 1913, s.5.

Türk milletinin varlığını Osmanlı Devleti varlığı içinde önceleme girişimlerine denk gelmektedir. Bir tarafta Osmanlılık ve İslamlıktan sıyrılmış millet-i hakime olan Türkü öncelemek ve milli bilinçlerine ulaştırmayı amaçlayanlar diğer tarafta da İslamcılık ve muasırlıktan vazgeçmeden bir Türk kimliği husule getirmeye çalışanlar devrin sonlarına doğru öne çıkan gelişmelerdi.

2.4 19. Yüzyılda Osmanlı'nın Balkan Politikası

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek bir devlet haline gelmesi ve güçlenip kökleşmesi 1360'tan itibaren I. Murat döneminde Balkanların fethiyle gerçekleşmiş, çöküşü ise yine Balkanlardaki 1877-1912/3 arası savaşlarda 35 yıllık gibi kısa bir süre içinde olmuştur.²²⁷ Bu bağlamda Balkanlar, Osmanlı Devleti tarihi boyunca önemli mücadelelerin ve siyasetin odağında, siyasetin şekillenmesinde en ön sıralarda yer almıştır. Çoğu tarihçiye göre Osmanlı Devleti, Hristiyan ve Müslüman aleminin sınırıdır ve bu sınırın çoğunu Balkan coğrafyası oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan bu yana politik yüzünü ve genişlemesini her zaman Batı'ya çevirmişti. Bu bakımdan siyasal anlamda Balkanlar Osmanlı için Batıya doğru açılan bir kapıydı ve buralarda hakimiyet kurması mevcudiyeti için çok önemliydi. Bu yüzden kalıcı olmak için ele geçirilen bölgelere Anadolu'dan Türkler göç ettirilmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu için Balkanların, dünya ticaretinin önemli bir bölümü için bir koridor oluşturması da bölgenin ne kadar zengin ve refah olduğunu açıklıyordu.²²⁸ Bu coğrafya özellikle Osmanlı'nın toprak politikası olan *Tımar Sistemi*'ne büyük oranda devşirme sağlaması ve vergi gelirleri açısından önemliydi.

14. yüzyılda, Osmanlı'nın boğazları geçmesiyle Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu için vaat edilmiş toprak olarak İslamiyet'in kuvvetini ve şanını kafirlere karşı yapılan savaşlarda yüceltebileceği bir Darü'l Harp**** alanı olmuştur.²²⁹ Böylece Avrupa'da Darü'l İslam'ın gerçekleşmesi için Balkanlar'ın fethedilmesi Osmanlı Devleti için kaçınılmazdı. Ancak 16. yüzyıla kadar sürdüğü akınları, Avusturya ile imzaladığı 1699

²²⁷ Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, s.7.

²²⁸ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993, s. 25.

**** Darü'l İslam'ın gerçekleşmesi için bir İslam hükümdarının harp edeceği ve İslamiyet'in henüz yayılmadığı savaş bölgeleri.

²²⁹ Lewis, **a.g.e.**, s.37.

Karlofça ve 1718 Pasarofça anlaşmalarıyla birlikte sona ermiştir. Yapılan anlaşmalar Osmanlı'nın Darü'l İslam anlayışına ilk darbe olmuştur. Devletin en büyük zaafı olarak görülen bu anlaşmalar, 19. yüzyıla kadar sürecek olan bir geri çekilmeye ve giderek Darü'l İslam olan yaklaşık beş yüz yıllık hakimiyetindeki Balkan topraklarını kaybetmesine ve Rumeli'ndeki varlığının tehlikeye düşmesine neden olmuştur. 1774'te ise Rusya ile Küçük Kaynarca Anlaşması Hristiyan nüfusun yaşadığı fethedilmiş topraklardan feragat etmesine, özellikle Rusya'ya Ortodoks Hristiyanlar ilgili konulara müdahale hakkının tanınması ve onları yavaş yavaş himaye altına alınması, Balkanlarda imparatorluğun birlik ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmesine²³⁰ neden olmuştur. Darü'l İslam anlayışına ikinci bir darbe de Fransız İhtilali'yle gelmişti. 1804'te gerçekleşen Sırp isyanından 1878'e kadar gerçekleşen isyanlar Darü'l İslam toprakları üzerinde ortaya çıkan Hristiyan devletlerin milli fikirlerinin bir sonucuydu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan politikasındaki değişimler genellikle 18. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılda gerçekleşen toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümler neticesinde yaşanmıştır. Bu yüzyılda yaşanan dört kriz; 1830-1840 yılları arası Mehmet Ali Paşa isyanı, 1853-1856'da Balkanlarda Rus hegemonyası kurma arzusuyla meydana gelen Kırım Savaşı, 1875-1878 Balkan yarımadasının haritasının Berlin'de yeniden çizilmesinin yarattığı kriz ve 1912-1913 arası Balkan Savaşlarına²³¹ dek süren krizler Osmanlı Devleti'nin Balkan Politikasını sürekli zora sokmaktaydı. İlk önemli toplumsal değişimler İmparatorluğun Müslüman nüfusu içinde padişah ve askeri-bürokratik kadroların yanında bir tür toprak ağasının (ayanlar) türemesiyle başlamıştır. Bu unsur Balkanlar'da sosyal değişimin ve ayaklanmaların yaşandığı günlerde bölgede milli devletçiklerin doğuşunu kolaylaştırmıştır. Yunan isyanında Yanyalı Ali Paşa'nın oynadığı rol gibi Balkanlar'da ve İmparatorluğun tüm bölgelerinde yaşanan asayiş sorunu nedeniyle toprak ağalarının, asi unsurların tehditlerine son vermek ve merkezi otoritenin sağlanması için adımlar atılmıştır. İlk olarak yaşadığı buhranın önüne geçmek ayrıca Balkanlarda eski gücüne tekrar kavuşmak isteyen Osmanlı, düzenin sağlanmasının yolunun ıslahattan geçtiğine

²³⁰ Lewis, a.g.e., s.54.

²³¹ Castellan, a.g.e., s.279.

inaniyordu. İlk anda yaptığı bir dizi yenileşme hareketi genelde askeri amaçlı olduğu için toplumsal çözölmeyi önleyememişti. Böylece merkezîyetçiliğin doğrudan bir sonucu olarak hem çoğunluğu Türk olan bürokratik bir yapının oluşmasına hem de Balkan toplumlarında aydın bir sınıfında oluşumuna neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi olarak yorumlanan bu adımlar²³² ayrıca Osmanlı'nın toplumsal manada ilkel kapitalist bir devlet haline dönüşmesine ve etnik-dini grupların kimliklerini ortaya çıkmasıyla sonuçlanıyordu. Ancak Avrupa'daki gibi bir burjuva sınıfı Osmanlı Türklerinde değil Balkan toplumlarında ortaya çıkıyordu. Böylece 19. yüzyıla kadar Bulgarlar, Sırlar, Yunanlılar gibi Balkan toplumlarının milli bilinçle milli devletler kurmak için ayaklanıncaya kadar kabul ettikleri,²³³ *Millet Sistemi*'ne darbe vuran bu yeni sınıf milli uyanışlarının baş aktörleri haline geliyordu.

Osmanlı modernleşmesi aynı zamanda Balkanlar'daki Hristiyan cemaatlerin Batı ve Babıali karşısında reaksiyon göstermesinin de tarihidir.²³⁴ Modernleşme hareketleri Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan azınlıkların Batı ile daha da yakın münasebetler kurmasına ve Batı desteğini arkalarına almalarına neden oluyordu. Osmanlı'da millet sistemine göre dini *cemaatler* olarak örgütlenen bu topluluklar Osmanlı modernleşmesiyle Osmanlılık adı altında birleştirilmek istenmiştir. Osmanlı'da Hristiyan cemaatler sadece kültürel ve etnik özellikleriyle toplumda yaşarlarken, Osmanlı Devleti'nin modern hukuk sistemine dayalı bir devlet anlayışı hareketiyle Osmanlılık politikasını gündeme getirmesi Hristiyan cemaatleri memnun etmemiş ve giderek siyasallaştırmıştır. 18. yüzyıldan beri gerilemeye ve giderek Avrupa tahakkümü altına girmeye başlayan Osmanlı'da devlette bozulan toplumsal düzeni inşa ve devletin dirliğini yeniden sağlamak için Batı hukuku temelli Tanzimat (1839-1876) ve Islahat (1856) Fermanları modern esaslara dayalı olarak hazırlanıyordu. Fermanların en önemli özelliği Fransız İhtilali'nin en önemli sloganlarından biri olan *eşitlik* ilkesini almasıydı. Ancak bu ilkelerin Osmanlılık politikasıyla olan ilgisi bu cemaatleri hoşnut etmemiştir. Bu memnuniyetsizliğin en önemli nedenleri, aslında merkezi otoriteyi tekrar kurma amaçlı olarak hazırlanmaları dolayısıyla birlik ve

²³² Karpaz, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, s.21-27.

²³³ İnalçık, **"Türkler ve Balkanlar"**, s.16.

²³⁴ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.195.

bütünlükten yoksun olmaları ve hala İslâm hukukuna dayalı maddelerin yer almasıydı. Diğer bölümler ise Batı kaynaklarından aktarılan yasaların yanyanalığıydı, bu da bir “kurallar ikiliği” yaratmıştı. Bu yüzden kanunlaştırma hareketleri köklü bir değişikliğe olanak veridirmemişler ve kâğıt üzerinde kalmışlardır.²³⁵ Fakat eşitliğin uzun vadeli etkileri, Osmanlı Hristiyan gruplarının ekonomik gücünü arttırmış ve onları milliyetçi mücadelelerinde dolaylı yoldan destekleyecek şekilde donatmıştır.²³⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nun sonlarına doğru özellikle II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi daha önce oluşmuş tüm yapısal değişimlerin bir sentezini oluşturmuştu. II. Abdülhamid’in iktidara gelişinden 1909’a kadar Osmanlı Devleti’nde ekonomik ve sosyal alanlarda büyümenin, farklılaşmanın ve ideolojik değişimlerin en görünür olduğu dönemdi. Balkanlar’da sürekli yaşanan isyanlar, Osmanlı milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğine dönüşmesi ve üç örgütlü gücün; taht, aydın sınıf ve ordunun çatışması politik anlamda Osmanlı İmparatorluğu’nu çöküşüne kadar zorlamıştı.²³⁷

Kanuni Esasi’nin ilanıyla bir nebze olsun isyanların ve politik sorunların önüne geçilmesi ön görüldüyse de Kırım Savaşı’ndan beri sorun olan Rusya’nın Balkanlar üzerinde yürüttüğü Pan-Slavist hareketler, II. Abdülhamid döneminde 1875-76’te Balkan isyanlarında yaşanan başarısızlık ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla yasayı rafa kaldırmıştır. Rusya tarafından Balkanların hızla silahlandırılması ve ekonomik desteği Osmanlı ve Balkan toplumlarının arasının daha da düşmancil olmasına neden olmuştur. II. Abdülhamid ve yönetimi Osmanlı milletin muhafazası için çözümler bulmak ayrıca imparatorluk dışında kalan Müslümanları da kapsayan yeni politikalar üretmek zorunda kalmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından beri takip edilen *denge siyasetine* devam eden²³⁸ bir politika izlenmiştir. 1878’den beri Berlin Antlaşması eksenini etrafında dönmeye başlayan Balkan sorunu, siyasal edebiyatta da Balkanlar’daki Hristiyanların, Müslümanların yönetiminden kurtulması, Türklerin Avrupa’dan kovulması veya "Balkanlar Balkanlılarıdır" başlığı altında yer veriliyordu. Berlin Antlaşması’nın Balkanlılarla ilgili hükümleri de zamanla

²³⁵ Tanör, **a.g.m.**, s.16.

²³⁶ Karpat, **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, s.34.

²³⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 52.

²³⁸ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019, s.29-32.

kesinleşmiş ve Doğu Rumeli Bulgaristan Prensliği ‘ne bağlanmış (1865), Bosna ve Hersek Avusturya İmparatorluğu’na katılmış ve Bulgaristan bağımsızlığını duyurmuştu (1908).²³⁹

Tüm bu yaşananlar ve uzun yıllar Devlet-i Aliyye’nin yenilgileri Osmanlı Türk aydınlarını devleti kurtarmak için düşündürmeye sevk etmiş ve çeşitli politikalar çözüm için sunulmuştu. Osmanlı modernleşmesi, aydınların çeşitli kaynaklardan bilgi edinmesine ve çeşitli fikirleri geliştirmelerine vesile olmuştu. Balkanlar ve İmparatorluğun tüm sorunlarının çözümü için kimi Batıcılık, İslamcılık gibi görüşleri savunurken çoğunluğu devletin kozmopolit yapısı gereği Osmanlılık fikirlerini sürdürmüştür. 1908 Meşrutiyet’i devreye sokan Jön Türkler ise, Balkanlardaki sorunun ve gayrimüslim halkın meselelerinin çözümünü anayasal bir rejimde görüyorlardı. Jön Türk Hareketi’nin benimsediği üç amaç; hürriyet, müsavat (eşitlik) ve uhuvvet (kardeşlik) olarak özetlenmekteydi.²⁴⁰ Ayrıca 20. yüzyılın başından beri kurulan örgütlerin çoğunluğu ad olarak “ittihat (Osmanlı birliği)” ve “terakki (ilerleme: siyasal rejimi değiştirme)” kavramlarını Osmanlı İmparatorluğu’ndaki milliyetler sorununu çözmek için kullanıyordu.²⁴¹ Osmanlılık ilkesi, Jön Türk Hareketi’nde bile temel politika olarak devam ediyorken Avrupa’dan gelen milliyetçi dalga ve Balkanlarda kaynayan kazan, bu politikayı giderek Jön Türkler için geçersiz kılıyordu.

Bu politikalar etrafında dönen Osmanlı’nın Balkan siyaseti, Gayr-ı Türk unsurlarının milli kıpırdanışlarıyla birlikte Jön Türklerin tüm birleşme ve kardeşlik politikalarının boşa çıkmasına ve yüzünü giderek Türkçü siyasi bir programa ve siyasi düzenlemelere yöneltmesine neden olmuştu. Yönetimde başa gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti hızlı bir örgütlenme içine girerek Balkanlara yönelik en önemli düzenlemeleri olan *Cemiyetler Kanunu*’yla etnik veya milli gruplara dayanan ve onların adını taşıyan siyasi derneklerin kurulmasına yasak getirirken, *Eşkıyalığı ve*

²³⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi “İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)” IX Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s.287.

²⁴⁰ İnalcık, **Devlet-i Aliyye “Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet”**, s. 300.

²⁴¹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s.405.

İsyanı Önlemeye Dair Kanun 'yla da takip müfrezeleri vasıtasıyla silahlı grupların ve Balkan komitacılarının silahsızlandırılmasını ve ortadan kaldırılmasını ön gören tedbirler almaya başlamıştı. Jön Türkler hukuki yolların yanı sıra hem Balkan hem de Anadolu'da yürüttükleri teşkilat faaliyetlerinde de Türk dilini kabul ettirmeye çalışması da Türkçü siyaseti içinde izlenmiştir.²⁴² II. Meşrutiyet'in ilanının ilk yıllarında Osmanlı Hükümeti'nin Balkan eyaletlerinde düzeni sağlamak için giriştiği reformlar, Balkan devletlerini olduğu kadar büyük devletleri de korkuya düşürmüştü. Bunlar Osmanlı Devleti'nin kuvvetlenmesi ile toprak kazanma yönünden besledikleri tutkularının önleneyeceğini hesaba katmakta idiler.²⁴³

İttihat ve Terakki'nin Balkanlar'daki isyanların önüne geçmesini düşündüğü diğer bir adımı ise 1910 yılında çıkarılan *Kiliseler Kanunu*'ydu. Bu kanun, Osmanlı Devleti'nde dönemin en büyük hatası olarak görülmekte ve Balkan Savaşı'nı kaybetmenin en büyük nedeni olarak sayılmaktadır. Cemiyetin esas amacı Makedonya'daki anlaşmazlığı gidermek için; kilise kanunu ile ihtilaflı kilise ve mekteplerin nüfus nispetine göre aidiyeti tespit etmek ve sorunları çözmektir. Bu adım tam tersine Balkan milletleri arasındaki en önemli meseleyi halletmiş ve bu milletlerin aralarında anlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Yapılan ikinci hata ise Yunanistan'ın Osmanlı'ya yaptığı teklifin değerlendirilmemesidir. Bulgaristan, Osmanlı ile harbe tutuşma isteği II. Abdülhamid Devri'nde başlamıştı. Aslında 1909 senesinde II. Abdülhamid de, bir Bulgar taarruzu olduğu takdirde hemen harbe girmek niyetindeydi. Çünkü bu şekilde hareket etmekle, Bulgarların diğer Balkan devletleriyle birleşmelerini mani olacağını düşünüyordu. İşte bu sıralarda Yunan Hükümeti de Bulgarlarla anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsaade edilmesi hâlinde, Osmanlı-Bulgar savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi teklif etmişti. İttihat ve Terakki Hükümeti bu teklifi değerlendirmedeği gibi, *Kilise Kanunu* çıkarmasıyla da Balkan Bulgaristan,

²⁴² Lewis, a.g.e., s.295-296.

²⁴³ Karal, a.g.e., s.287.

Yunanistan ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlık giderilmiş, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhinde birleşmelerine yol açılmıştır.²⁴⁴

2.5 II. Meşrutiyet Dönemi Balkan Sorunları

Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkan sorunu sosyal ve politik koşullar nedeniyle ayrılıkçı hareketler olarak 1908 öncesinde de varlığını sürdürmekteydiler. Bu hareketlerin bir bölümü Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla anarşik bir özgürlük ortamı içinde faaliyete geçmişlerdi. Büyük devletler özellikle bu anarşi ortamının yayılımı konusunda destekleyici olmuşlar ve Balkanları adeta bir Babil kulesine çevirmişlerdi. Özellikle Makedonya; Pan-Helenizm, Pan-Slavizm, Pan-Germanizm, Siyonizm ve Pan-İslamizm gibi akımların yerelleştiği ve kesiştikleri bir nokta haline gelmişti. Ortak düşman Osmanlı yönetimi idi. Her toplum kendi bölge haritasını çizmişti. İkili bir amaç güden bu halkların bir kısmı dış güçlerin gölgesinde özerklik talep ederken diğer kısım ise bağımsız devlet kurma peşindelerdi.²⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da esasen bir dönüm noktasını teşkil eden 1878 Berlin Antlaşması'ndan itibaren Balkan halkları kendi yurttaşlarının oturdukları Osmanlı vilayetlerini ele geçirerek genişletmek ve Osmanlı sultanlarına olan bağımlılıklarına son vererek tam bir bağımsızlık kazanmak için *komitacılık* faaliyetleri başlatmışlardı. Bu anarşi faaliyetleri, Batılı büyük devletler ve Rusya'nın da kışkırtmalarından geri kalmıyordu. Sırbistan Morava Vadisi'ni, Bulgaristan Osmanlı idaresindeki Makedonya'yı sınırlarına katmaya ve Yunanistan ise Girit ve Teselya'yı ülkesine katmak için çalışıyordu. Batılı devletler için ise *Doğu Sorunu* olarak görülen bu durum Osmanlı'yı bir daha içinden geri dönülemeyecek bunalımlı bir döneme sokuyordu.²⁴⁶ 1908 II. Meşrutiyet'in ilanına kadar yaşanan tüm gelişmeler, bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nin geriye kalan toprak bütünlüğünün ve yaşanan problemlerin çözüleceği ümidiyle Jön Türkleri yeni bir yönetim düzeni kurmak için itiyordu. Balkanlar'da 1908'de İngiltere ve Rusya'nın Reval'de buluşarak Makedonya

²⁴⁴ Ahmet Halaçoğlu, "Balkan Savaşları (1912-1913)", *Türkler*, Cilt 13, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 534.

²⁴⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt: 1, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s.501.

²⁴⁶ İnalcık, *Devlet-İ Aliyye "Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet"* s.299.

üzerinde görüşmeleri, Jön Türklerin harekete geçmesine neden olmuştur. Kanun-i Esasi'nin tekrar ilanıla Balkan ayrılıkçılarını imparatorluk içinde tutmayı ummaktaydılar.²⁴⁷ Ancak devletin en bunalımlı döneminde gerçekleşen yeni yönetimin girişimleri, Balkan Savaşları'na zemin hazırlayacak önemli isyanların ve ayrılıkların gerçekleşmesini engelleyememişti.

2.5.1 Bosna-Hersek'in İşgali

1878 Berlin Kongresi'nden sonra Bosna ve Hersek'te Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun işgal talebi hakkını alması, Sırp ve Hırvat milletleri dahil ulus liderler arasında tartışmalara yol açmıştı. Ayrıca Yenipazar sancağı da aynı şekilde Habsburg kontrolüne geçti. Ancak sadece işgal hakkı tanınmasına rağmen buralar Habsburg Monarşisi için daimî bir toprak ve idari koşulları uzun vadeli olarak görülüyordu. Bu üç hükümetli imparatorluk (Avusturya-Macaristan-Habsburg) önceden bölgeye yönelik taleplerini 1876'da Reichstadt Anlaşması'yla, Rusya'nın da Güney Besarabya'yı yeniden ilhakı ve Bulgar devletinin kurulmasıyla elde ettiği kazançlara karşılık tazminat olarak alacaktı. Çünkü monarşi için eğer bu bölgeler topraklara katılmaz ise Sırbistan'ın payına düşecekti.²⁴⁸ Avusturya için Bosna-Hersek'in işgalinin kendi menfaatleri için iki nedeni vardı. Birincisi Bosna-Hersek halkının çoğunluğunu Slavlar oluşturmaktaydı ve Sırpça konuşmaktaydılar. Din ve mezhep yönünden Ortodoks, Katolik ve Müslüman olarak cemaatlere ayrılmışlardı. Bu bağlamda da köken olarak Sırplarında Slav olması ve Rusların Panslavist politikası doğrultusunda hareketi Avusturya-Macaristan için bölgede hakimiyetini tehlikeye düşürüyordu. Avusturya ayrıca Sırpların ortaya attığı Yugoslav²⁴⁹ Birliği ülküsüne karşı bölgenin dini ve etnik kökenlerinin arka plana atıldığı *Bosna Milleti* fikrini de yaymaya çalışıyordu.²⁵⁰ İkincisi Avusturya hükümeti için bu bölge Balkanlarda hem pazar vazifesi görececek hem de Ortadoğu'ya mallarını sürmek için önemli bir ticaret yolu açacaktı. Selanik limanının da bu yol üzerinde olması Avusturya ticaretinin

²⁴⁷ İnalcık, **a.g.e.**, s.300.

²⁴⁸ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl**, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s.61.

²⁴⁹ Kelime anlamı olarak Güney Slavları anlamına gelmektedir. Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Slovenler, Romenler ve Sırbistan'ın birleşme düşüncesi. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi "İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)" IX Cilt**, s.215.

²⁵⁰ Karal, **a.g.e.**, s.213-215.

rahatça yapılmasına ve ekonomisinin canlanmasına büyük katkısı olacaktı.²⁵¹ İşgalin gerçekleşmesi için 1908 Jön Türk isyanı büyük bir fırsattı. Jön Türk hareketi, Balkan Yarımadası boyunca yankılanmıştı. Jön Türkler derhal 1876 anayasasının restorasyonunu ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli halkları arasında eşitlik verileceğini duyurdular. Böylece devletin daha fazla parçalanmasını önleyeceklerine inanıyorlardı. Ancak Balkanlar'da Rusya'ya karşı Büyük Güç olmak isteyen Avusturya, Jön Türk reformları daha yürürlüğe girmeden hedefine girişmeye başlamıştır.²⁵² Osmanlı, Berlin Anlaşması'ndan beri bölgede sadece denge siyaseti yürütürken, Meşrutiyetin ilanından sonra devletin iç politikayla uğraşması Bosna-Hersek'in ihmal edilmesine neden olmuştu. İkinci Meşrutiyet'in ilanından üç ay sonra Ekim 1908'de harekete geçen Avusturya-Macaristan Babıalı'ye bir nota vererek bölgeyi tamamen kendi topraklarına kattıklarını duyurmuştur. Notayla zor durumda kalan Kâmil Paşa hükümetinin (5 Ağustos 1908- 14 Şubat 1909) Avusturya ile savaşıyor durumu yoktu. Osmanlı'nın işgale tek tepkisi halkı Avusturya mallarını boykot etmeye çağırması olmuştur. Basında büyük yankı bulan boykot ülkenin her yerine yayılmış, büyük destek bulmuş ve Avusturya ticari anlamda zor duruma düşmüştür. Kâmil Paşa hükümetinin düşmesiyle yerine seçilen Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti (14 Şubat 1909-13 Nisan 1909) sadece tazminat alınmak suretiyle Avusturya ile anlaşmaya varmıştır. Böylece 1878 Berlin Anlaşması'nın çiğnenmesi anlamına gelen bu hareket Balkan savaşları için ilk kırılma noktası (ikincisi Trablusgarp Savaşı'dır) olmuş ve Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ı cesaretlendirmiştir.

2.5.2 Bulgaristan'ın Bağımsızlığı

1878 Berlin Anlaşması'yla sadece özerklik alabilen Bulgaristan, anlaşmadan sonra bir yandan Osmanlı ile bağlarını zayıflatmaya çalışırken bir yandan da Makedonya'yı içine alan *Büyük Bulgaristan* hayalini gerçekleştirmek için 1908'de Avusturya'nın Bosna- Hersek'i işgalinden bir gün sonra bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁵³ Bulgaristan

²⁵¹ a.g.e., s.216.

²⁵² Richard C.Hall, *The Balkan Wars 1912–1913 “Prelude To The First World War”*, London and Newyork, Taylor & Francis Group, 2000, s.7.

²⁵³ Armaoğlu, a.g.e., 1997, s.625.

Prensi Ferdinand'ın en büyük emeli özerk Bulgaristan'a bağımsızlığını kazandırmak ve kendisine de Çar unvanı alarak bütün Makedonya'yı Büyük Bulgaristan'a katıp Ayastefanos'taki sınırlarına ulaşmaktı. Ancak Rusya'nın Uzak Doğu'da Japonya ile yaptığı savaş (1904-1905) ayrıca içeride gerçekleşen 1905 İhtilali, Bulgaristan'ı Avusturya ile birlikte ittifaka itmişti. Rusya'dan böylece umduğunu bulamayan Prens Ferdinand Avusturya'nın desteğini almaya yönelmiş, Avusturya ise Bulgaristan'ı Sırlara karşı bir denge unsuru olarak görmüştür.²⁵⁴ Böylece Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal hamlesinden cesaret alan Bulgaristan hemen bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti bağımsızlığa itiraz etmiş ancak zaten Meşrutiyet'in ilanı ile uğraşırken bir savaş söz konusu olamayacağı için büyük devletlerin araya girmesiyle Osmanlı'ya tazminat karşılığı bağımsızlık kabul ettirilmiştir. Verilen tazminat Osmanlı'nın Rusya'ya olan borcuna karşılık sayılmıştır. Böylece II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti Bulgaristan'daki topraklarını kaybetmiştir.

2.5.3 Arnavutluk Ayaklanması

Osmanlı İmparatorluğu için Arnavutluk bölgesi hem otoritesi için güçlü bir direniş merkezi hem de nüfusunun yüzde yetmişinin Müslüman oluşu²⁵⁵ idare için halkının kendilerine bağlılıklarını ve itaatini kolaylaştırmaktaydı. Arnavutlar aynı zamanda diğer Balkan milletlerine oranla Osmanlı ile daha iyi ilişkiler içerisindeydi. Ancak 1908 Hareketi'nde Makedonya ordusuyla harekete geçen Jön Türklere büyük destekleri olan ve kendilerinin ulusal taleplerinin karşılanacağı umuduyla Arnavutlar, Devrim'den sonra hayal kırıklığına uğramışlardı. Çünkü İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nu devam ettirmek için Osmanlılık politikasını sürdürüyor ve bütün milletlere eşitlik ilkesinin uygulayacağını umuduyla hareket ediyorlardı. Bu yüzden zaten Osmanlı Devleti'nin şartları gereği ve Jön Türk Hareketi programının zayıflığı ve bir lider çıkaramaması gibi nedenler tek tek milletlere özel tavizler vermeyi de mümkün kılmıyordu.²⁵⁶

²⁵⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.626.

²⁵⁵ Jelavich, **Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl**, s. 88.

²⁵⁶ Jelavich, a.g.e., s.87.

Arnavutluk yaşanan tüm bu olumsuzluklar ve öncesinde gerçekleşen Bosna-Hersek'in işgali ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı gibi etkilerin neticesi bölgeye yapılacak işgal korkularını ortaya çıkarıyordu. Bu bağlamda da Arnavutların ulusal bağımsızlık isteklerini karşılamayan Jön Türklere olan güven sarsılıyordu. Arnavutlar 1910'da Kosova'da, 1911'de Karadağ'ın güney sınırlarında ve 1912'de yine Kosova'da İttihat ve Terakki'nin merkezileştirme politikalarına, vergilendirme, askere alınmalarına karşı olarak direnişe geçtiler. Ayrıca Arnavutlar dil ve eğitimde kendi dillerini kullanma hakkı istiyordu. İttihat ve Terakki ise Arnavut okullarda Latin alfabesi kullanılmasına karşı çıkıyordu.²⁵⁷ Böylece taleplerin karşılanmaması ve özerlik verilmemesi Arnavutlar ve İTC'nin arasını açmış isyanlara neden olmuştur.

2.5.4 Makedonya Sorunu

1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Bulgarlar Trakya'yı, Yunanlılar Ege Adaları ve özellikle Girit ve Epir'i, Sırlar Bosna-Hersek'i, Karadağlılar ise kuzey Arnavutluk'u yeni toprakları olarak görüyorlardı. Bu bağlamda da Makedonya Bulgar, Yunan ve Sırp milletlerinin taleplerinin çakıştığı alan haline geliyordu. Her üç Ortodoks Hristiyan devleti Makedonya'yı yitirdikleri topraklara karşılık olarak buraya olan taleplerini haklı çıkarmak için kültürel, tarihi ve dilsel iddialarla ispatlamaya çalışıyorlardı. Makedonya sorunu aslında ilk defa 1870'de Rus hükümetinin Osmanlı'ya İstanbul'da Yunan Patrikhanesi'nden bağımsız bir Bulgar Ortodoks kilisesinin kurulmasına izin verilmesine baskı yaptığı zaman ortaya çıkmıştı. Sekiz yıl sonra Rus-Türk Savaşı'ndan fiilen bağımsız bir Bulgar devleti ortaya çıkmıştı. Mart 1878'de de Ayastefanos'ta Makedonya'yı içeren büyük bir Bulgaristan yaratmaya çalışıyordu. Ancak Makedonya, 1878 Temmuz tarihli Berlin Antlaşması'yla revize edilerek Osmanlı kontrolüne geri verildi. Böylece 19. yüzyılın geri kalanında Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar, Makedonya'nın Osmanlı Türkleriyle ve kendi aralarında kontrolüne sürekli itiraz ettiler. Bu milletler, Makedonya sorunuyla hızla bir *örgütlenme* veya *çetecilik faaliyetleri* yarışına giriştiler. En büyük devrimci grup olan IMRO'nun (İnternal Macedonian Revolutionary Organization - Makedonya Dahili Devrimci Örgütü) 1893 yılında Selanik'te kurulmasıyla "Makedonlar

²⁵⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.155.

getirmelerini 1909 yılında kestiren II. Abdülhamid, Sırp'ların ve Karadağlıların da beraber hareket edeceklerini ve harbi çabuklaştıracaklarını anlamıştı.²⁶⁰

Balkan Harbi'nin Meşrutiyet'ten önce hazırlandığı daha sonra anlaşılmış, ancak Babıali, iktidar mücadelelerinden mütevellit herhangi bir önlem almak bir yana Balkanlarda neler olup bittiğinden bile habersizdi. Dünyanın durumundan habersiz olan İttihatçılar, rakiplerini yok etmekle zaman geçirmişler ve memleketi körü körüne uçuruma sürüklemişlerdir. Hatta Hariciye Nazırı Asım Bey, "Balkanlar'dan vicdanım kadar eminim! " diye açıklamada bulunmak saflığını göstermiştir. İttihat ve Terakki hükümeti bilinçsiz hareketleriyle Balkanlar'da çıkarların ortak olduğu Yunanistan'ı bile aleyhtar bir cephe alacak kadar Türkiye'den uzaklaştırmıştır. Ancak, ortak çıkar çerçevesi dahilinde dostluğun sürdürülmesinde bile başarılı olunamamıştır.²⁶¹

Savaş arifesinde hali hazırda İtalya ile yapılan Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ise Balkan milletlerini cesaretlendiriyor, önemli ittifakların yapılmasına ve savaşı başlatmak için iyi bir ortam hazırlamasına neden oluyordu. Bu devletler için Trablusgarp Savaşı'yla yorgun düşen Osmanlı'yla savaşmak iyi bir fırsattı. Balkan devletleri arasında ilk yakınlaşmalar Yunanistan'ın girişimiyle 1910 yılında başladı. Ancak henüz askeri yetersizliklerden dolayı başarısızlığa uğrayan bu adımdan sonra Yunanistan askeri hazırlıklarını ilerleterek ilk ittifak önerisini Bulgaristan ile yaptı. Yunanistan'a pek güvenmeyen Bulgarlar buna hemen cevap vermediler. Esas ittifak Bulgaristan'ın Sırbistan ile anlaşması oluşturmuştur. Bu iki Slav devletinin ittifakında Rusya'nın rolü vardı.²⁶² Rusya'nın esas amacı bir *Balkan bloku* hazırlayarak kendisinin Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı bir harp durumunda yanında savaşacak bir desteğin olmasıydı. Böylece Balkan blokuyla Balkanlarda üstün olmayı başarabilecekti. Aynı zamanda Rusya Balkanlardaki kardeş milletler sayesinde de Türkiye'nin kaderini kolayca belirleyeceğini düşünüyordu. Rusya Karadeniz'deki donanma inşaatına hız verirken ve büyük bir harp hazırlamayı tasarlarken Balkan

²⁶⁰ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s.374.

²⁶¹ Kuran, *a.g.e.*, s.382.

²⁶² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995, s.430.

devletlerinin şahsi çıkarları gereği hemen savaşa başlamaları Rusya'nın planlarını bozmuştur.²⁶³

13 Mart 1912'de Sırbistan ve Bulgaristan Osmanlı'nın Balkanlarda kalan topraklarını paylaşma konusunda mutabakata vardılar. Her iki hükümet; bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini korunmasında, kendilerine bir saldırı olduğunda ve Balkanlara geçici olarak yerleşmeye kalkacak herhangi büyük bir devlete karşı yardımlaşma konusunda anlaşmışlardı. Ayrıca toprak paylaşımı konusunda Çar hakemliğinde Makedonya üçe bölünecekti. 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan arasında yapılan ittifaka göre ise Yunanistan Girit yüzünden Osmanlı ile çıkacak bir savaşta Bulgaristan tarafsız kalacaktı. Bulgaristan 300.000 askerle Makedonya'nın üç vilayetinden saldırıya geçecek, Yunanistan ise 120.000 asker çıkaracaktı. Karadağlılar ise İşkodra ovası ve gölünü gözlerine kestirmişlerdi. Ağustos ayında Sırbistan ile anlaşmaya vararak Balkan ittifakları tamamlanmıştır.²⁶⁴ Yapılan ittifaklar ayrı ayrı yapıldığı ve ortak olmadığı için uzun vadeli olmamıştır. İlk önce Balkan blokunun en küçük devleti olan Karadağ Osmanlı'nın sınırlarına tecavüz ettiği gerekçesiyle 8 Ekim 1912'de Türkiye'ye savaşı ilan etti. 17 ve 18 Ekim tarihinde ise Bulgaristan ve Sırbistan, sonrasında ise Yunanistan savaşa katıldı.²⁶⁵ İttifaklar konusunda büyük devletler ise kendi aralarında bölünmüşlerdi. Rusya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ittifaklarına sonuna kadar destek verirken, Avusturya- Macaristan bu milletlerin gelişmelerini izliyor ve Sırbların toprak kazanmasında endişe duyuyordu. Almanya Osmanlı'yı gücendirmemek için tarafsız kalırken, Fransa savaştan yana olmamakla beraber susuyor, İngiltere ise diplomatik çözümler bulmak için bekliyordu. Osmanlı hükümeti ise iç çalkantılar, Trablusgarp Savaşı ve Arnavut ayaklanmalarından krize düşmüştü. Karadağ'ın hareketiyle Osmanlı, Sırp ve Bulgar büyükelçiliklerini payitahtı terk etmeleri konusunda uyarmıştır. Büyük devletler savaş sırasında sadece olayı yerinde izlemek üzere uzmanlarını göndermişlerdir. Osmanlı Devleti savaşı kolay kazanacağını umuyordu. Ancak Balkan ordularının Osmanlı ordularından sayıca fazla olması ve

²⁶³ Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, s.172.

²⁶⁴ Karal, **a.g.e.**, 292-294.

²⁶⁵ Kurat, **a.g.e.**, s.172.

orduların büyük bölümünün Kafkasya ve Arap topraklarında olması hasebiyle Balkan devletlerinin ulusal hedefleri kolaylaştırıyordu.²⁶⁶ Ayrıca Gazi Ahmet Paşa hükümetinin (22 Temmuz 1912- 29 Ekim 1912) Temmuz ayında üç yıllık askerlik süresini doldurmuş 100.000 kadar askeri zaruret gereği terhis etmesi ve Ağustosta da meclisin kapatılması savaşta yenilgiye neden olmuştur.²⁶⁷ Balkan blokuna karşı Osmanlı birlikleri, Abdullah Paşa komutasında 1. (Trakya veya Doğu) Orduda ve Ali Rıza Paşa komutasında 2. (Makedon veya Batı) Orduda görevlendirilmişti.²⁶⁸ 1912 sonbaharında Türkiye'nin en önemli cephesi olan Trakya'da Bulgarların Kırklareli ve Lüleburgaz-Pınarhisar'daki harekâtının çarpıcı zaferiyle başladı. Buradaki yenilgilerden sonra Osmanlı imparatorluğunun payitahtı İstanbul'a sadece 35 kilometre uzaklıkta Çatalca'da yaşanan savaş başkenti tehlikeye sokmuştur. Ancak Bulgaristan'ın yaşanan lojistik sıkıntılar, kolera salgını gibi nedenlerden ötürü Çatalca'da büyük başarı kazanan Osmanlı, son anda bu tehlikeyi önlemiştir. Çatalca zaferi 200 yıldır Avrupa'ya karşı kazanılan en büyük zafer olarak Osmanlı'ya moral vermiştir. Fakat savaş sonucu Trakya, Makedonya ve Arnavutluk kaybedilmiştir. Çatalca, Gelibolu ve Edirne'de ise savunma savaşları yapmıştır.²⁶⁹ Sırbistan, ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için Yenipazar, Kosova, Arnavutluk, Pirlep, Manastır ve Makedonya'da (Kumanova bölgesi) Türkiye'ye savaş açmıştı. Karadağ ise Sırların ortağı olarak aynı zamanda da milli bir rekabet içinde Yenipazar, İşkodra ve Kosova'da Osmanlıyla savaşa girişti. Yunanistan ise karada Teselya, Epir ve en büyük ulusal hedefi olan Selanik'te (Bulgaristan'la en büyük çatışma sebebi) savaşmış, denizde ise Ege limanları ve Çanakkale'yi de ablukaya alarak Osmanlı Devleti'nin Balkanlara askeri takviye yapmasını engellemiştir. 12 Kasım 1912'de çoğu toprağı ele geçiren Balkan müttefikleri kısmen istedikleri şeyi almamışlardı. Bulgaristan Edirne'yi tamamen ele geçirememiş, Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın çıkarları yüzünden Arnavutluk'a sahip olamayışı, Yunanistan'ın ise Güney Makedonya, Selanik, Kavala ve adalar üzerindeki emellerine tam ulaşamaması sorunu

²⁶⁶ Castellan, **a.g.e.**, s. 386-387.

²⁶⁷ Karal, **a.g.e.**, s.298.

²⁶⁸ Hall, **a.g.e.**, s.23.

²⁶⁹ **a.g.e.**, s. 43.

haline gelmiştir. Büyük devletlerin kararıyla 30 Mayıs 1913 Londra Konferansı'nda imzalanan barış anlaşmasına göre;²⁷⁰

1. Enez- Midye hattı sınır çizilerek bu sınırın ötesinde kalanlar Balkan devletlerine bırakılacağı ve uluslararası bir komisyonca saptanacaktır,
2. Sultan ve Balkan devlet hükümdarlarının Arnavutluk sınırlarının çizilmesini ve buradaki sorunların çözülmesinin büyük devletlere bırakılacaktır,
3. Sultanın Girit üzerindeki bütün haklarını Balkan ittifakına bırakılacaktır,
4. Ege adaları ve Aynoros üzerindeki kararların büyük devletlere bırakılacaktır,
5. Savaş sonrası yaşanan mali soruların çözümüne Paris'te yapılacak bir uluslararası komisyon belirleyecektir,
6. Savaş tutsakları, uyluk ve tecim işleri anlaşmalarla çözülecektir.

Anlaşmada görüldüğü üzere Osmanlı Devleti belirsiz bırakılan Enez- Midye hattının batısındaki tüm topraklarını kaybetti. Trakya, Edirne, Kırklareli Bulgaristan'ın ele geçmiş Çatalca hattında savunmaya çekinilmiştir. 3. Maddeye göre Girit ve adalardan (Bozcaada ve Gökçeada hariç) vazgeçilmiştir. Artık Osmanlı için en önemli hedef Edirne'nin geri alınması olacaktır. En başından beri müttefikler arasındaki zayıf ittifak ve Londra Konferans'ından memnun olmayan Balkan devletlerinin çıkarları ise ileride yaşanacak ikinci bir savaş için zemin hazırlayacaktı. Bulgaristan-Yunanistan arasında çıkan Selanik çatışması, Bulgaristan-Sırbistan'ın Makedonya anlaşmazlıkları ve en büyük payı Bulgaristan'ın almış olması Sırbistan ve Yunanistan'ın ayrıca Romanya'nın Makedonya'dan hak iddia etmesi Bulgaristan'a karşı birleşmelerine neden olmuştur. Çünkü Birinci Balkan savaşından en karlı çıkan Bulgaristan olmuştu. Ancak Bulgarlar hala Tuna üzerindeki Silistre, Balcık kıyı kentine kadar Güney Dobruca'yı ve Stara Planina'dan Ohrid gölüne kadar uzanan orta Makedonya'yı topraklarına katmakta ısrar ediyor, Arnavutluk topraklarında hayal kırıklığına uğrayan Sırp'lar ise bu telafiyi Makedonya'dan karşılamak istiyordu. Yunanistan ise Selanik'i Bulgaristan'a kaptırmamakta kararlıydı.²⁷¹ Savaşın kilit noktası Makedonya üzerinde başlayan kriz, 1913 ilkbaharındaki Yunanistan ve Sırbistan arasındaki ittifaka göre;

²⁷⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi: Balkan Savaşları**, Cilt II, Kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.313.

²⁷¹ Castellan, **a.g.e.**, s.388-389.

Üsküp dahil Kuzey Makedonya'nın Sırbistan'a, Selanik dahil Güney Makedonya'nın Yunanistan'a kalması öngörülmüştür. Savaş başladıktan sonra Romanya Dobruca'yı, Osmanlı ise Edirne'yi almak için harekete geçtiler.²⁷² Yunanistan ve Sırbistan bağlaşmasına karşı savaşı kaybeden Bulgaristan 8 Ağustos 1913'te Bükreş Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Anlaşmaya göre Makedonya üçe bölündü: Ege adaları ve Selanik Yunanistan'a, Makedonya'nın büyük bölümü ve Vardar havzası Sırbistan'a, Bulgaristan'a ise sadece Makedonya'daki Pirin kalmıştır. Ayrıca Romanya Güney Dobruca'yı alarak karlı çıkmıştır. Böylece Bulgarların *Büyük Bulgaristan* hayali büyük kayıplara rağmen gerçekleşemedi. Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz- Pınarhisar'ı geri alan Türkiye ve Bulgaristan arasında ise 30 Eylül 1913'te İstanbul Anlaşması imzalandı ve sadece Doğu Trakya Bulgaristan'a kaldı. Edirne'yi vermemekte ısrar eden Bulgaristan Rusya'dan gerekli desteği göremeyince buradan vazgeçmek zorunda kalmıştır.²⁷³ Savaşlar böylece Osmanlı aleyhine sonuçlanmıştır. Sırasıyla büyük kentler Yanya (6 Mart 1913), İşkodra (10 Nisan 1913), Kırkkilise (24 Ekim 1913), Selanik (9 Kasım 1913), Manastır (18 Kasım 1913) kaybedilmiştir. ²⁷⁴

2.7 Balkan Savaşları sonrası Osmanlı'da Genel vaziyet

Balkan Savaşları'nın iki temel amacından birisinin Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarını ele geçirme ve varlığını bu topraklardan tamamen kaldırılmak, ikincisi ise Rusya'nın homojenize olmuş bir Balkan devleti yaratmak olduğu anlaşılmıştır. Balkan Harbi'nin kamuoyu üzerinde yaptığı etki, meydana getirdiği elem ve keder, hemen hemen tamamen Muhtar Paşa kabinesine yöneltiliyor ve yenilgiler, hükümetin önlem almaktaki eksiklerine bağlanıyordu. Ahmet Bedevi Kuran'a göre gerçek sebep nakil araçlarının olmamasına rağmen Alman askeri teşkilatını kabul etmek ve menzil teşkilatını memlekette aynen uygulamaya kalkışmak en önemli yenilgi nedenleriydi. Bundan başka, daha önceden hazırlanan bir plan dahilinde hareket edilerek her cephede savunmaya girişilmesi de doğrudan doğruya İttihat ve Terakki hükümetinin bir eksikliği idi. Pek doğaldır ki, harp ilanının arifesinde yeni planlar hazırlamaya ve

²⁷² Hall, a.g.e., s.107.

²⁷³ a.g.e., s. 124-126.

²⁷⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt: 2, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, s.461.

erkanı harbiye kararlarının değiştirilmesine maddi imkanda yoktu. Harbin ilanından önce Rıza Tevfik Bey aracılığıyla özel olarak Yunanlılarla cereyan eden görüşmeler, hükümet tarafından uygun bulunmak şansına sahip olsaydı, belki bu hükümetin harbe katılmaktan vazgeçmesi imkanı doğardı.²⁷⁵

Ancak Balkanların çıkar çatışmaları ve etnik- milli temelli yükselen bölge çatışmaları Balkanların kaderini önemli ölçüde değiştirmiştir. İlk olarak savaş sonucuna göre her bir etnik unsur kendi ulusal devletini kurmak istemiştir. Savaşa katılan tarafların tümü işgal ettikleri bölgede kendi etnik çoğunluğunun olduğunu iddia etmişlerdir. Bu da istenilen homojen devletler fikrini desteklememiştir. Böylece sadece sınırlar değişmiş ve her devletin toprağında azınlıklar ortaya çıkmıştır. Savaş siviller dahil karşılıklı acı ve katliamları getirmiş ve bunun sonucunda da büyük göç hareketleri yaşanmıştır. Örneğin savaştan kaçan Balkan Türklerinin, İstanbul'da 1884'te 391.000 olan nüfusu, 909.978'e yükselmiştir.²⁷⁶

Tüm bu gelişmeler Balkan devletlerinin ekonomik ve siyasi dengelerini değiştirmiştir. Osmanlı Devleti açısından ise Hristiyan ve İslam dünyasının sınırı olan Balkanların elden çıkması Darü'l İslam ve Darü'l Harp politikasını aşmıştır. 1878'ten beri uluslararası sorun haline getirilen Balkanlarda etnik milletlerin devletleşme fikri desteklenerek çok etnikli ve çok dinli Osmanlı Devleti'nin kurduğu sosyo-etnik dengeler bozulmuştur. Savaşın kaybedilmesinde siyasal, askeri, sosyal ve ekonomik sorunlar olmakla birlikte Balkanların etnik milliyetçiliğinin sonuçları devlet ideolojisi olan "Osmanlı milleti" politikasını geçersiz hale getirmiştir. Yüzyılın girişinden hemen önce edebiyat ve kültürel alanda başlayan ulusal gurur dönemi, Jön Türklerin gelişini izleyen beş yıllık dönemde ve savaş sonrasında ardı arkası kesilmeyen toprak kayıplarıyla bu duyguyu daha da yoğunlaştırmıştır. Bu yüzden Jön Türkler imparatorluğun daha da küçülmemesi için Türk milli gururunu coşturmak ve Osmanlı ordusunu bu doğrultuda yönlendirmek zorunda kalmıştır.²⁷⁷ Özellikle 23 Ocak 1913 Babıali baskınıyla iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki'nin resmen parti olarak işe

²⁷⁵ Kuran, a.g.e., s.384.

²⁷⁶ Jelavich, **Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl**, s.85.

²⁷⁷ Alan Palmer, **Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu "Bir Çöküşün Yeni Tarihi"**, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul, Bilgin Yayıncılık, 1995, s.346.

koyulması, Mahmut Şevket Paşa'nın suikastla öldürülmesiyle (Haziran 1913) muhalefeti sindirerek çalışmaz hale getirmesiyle İttihat ve Terakki'nin tek başına iktidara gelmesi ve karşısında hiçbir muhalefet olmadığı için Türkçülüğe kaydırılan politikasının resmileşmesi,²⁷⁸ ikincisi savaşın yarattığı moral bozukluğuyla Çatalca'da kazanılan zafer Türk milletçiliğini daha da perçinlemiştir. Parti konumuna gelen İttihat ve Terakki artık eşit ırksal haklara sahip bir Osmanlı topluluğu yerine Türk unsurunu öne çıkarmaya başlamıştır.²⁷⁹

Savaş sonrası Türkler Balkanların ötesine itildi. Geçmişte kültürel ve dini zeminde Müslümanlarla özdeşleştikleri için Türk milliyetçiliği az da olsa arka plana itilmiş henüz millet bazında olgunlaşmamıştı. İlk zamanlar İslami Osmanlılık olarak gelişme gösteren fikirler başarısız olmuştur. Örneğin geride kalan toprakların muhafazası için Jön Türkler 1914 yılında tekrar bir İslami Osmanlılık fikrine dönmeye çalıştılsa da Arap ayrılıklarını durduramadılar.²⁸⁰ Türk milliyetçiliğinin kökleri 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmasına karşın devletin son yıllarına dek kendini belli etmedi. Böylece siyasal, ekonomik ve sosyal etkenlerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya en son çıkan milliyetçilik, Türk milliyetçiliği oldu.²⁸¹ İmparatorluğa çokuluslu niteliğini kazandıran Rumeli topraklarıydı, bu bağlamda da Rumeli'nin kaybedilmesinin Jön Türklerin ideolojisi üzerindeki etkisi, ağırlık merkezini Anadolu'ya çevirmesine neden olmuştur.²⁸²

²⁷⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.373.

²⁷⁹ Palmer, **a.g.e.**, s.346.

²⁸⁰ Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, s.144.

²⁸¹ Karpat, **a.g.e.**, s.200.

²⁸² Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, s.186.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİ BASINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMLERİ

3.1 Balkan Savaşı Dönemi İktidar, Basın ve Türkçülük

İki yüz senelik bir batılılaşma tarihinin sonunda Meşrutiyet dönemine denk gelen Balkan Savaşları, tam da Osmanlı Devleti'nin toplumsal alanında ve kültürel değişimlerin yaşandığı zamanda ortaya çıkmıştı. Ekonomik krizler, savaşlar haricinde Meşrutiyet bilhassa toplumun ruhi davranışları üzerinde derin etkiler yapmış ve eşine rastlanmayan fikri bir cereyanı meydana getirmiştir. Devleti, gelecek kültürel değişmelere zihnen hazırlayan toplumsal hafızayı kuvvetlendirmek suretiyle milli direnişi arttıran, milliyetçiliğin temellerini atan milli bir edebiyat ve basın alanında fikir hareketi meydana getiren Meşrutiyet, Mümtaz Turhan'a göre "Türk unsurunu artık "hakimiyet" alanına sevk etmiştir." Türkler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri kütle halinde sevk ve idareden uzak tutulduğu için hâkimiyetini sağlayamamış, milli bir vahdet ve şuurdan uzak kalmıştı. Hakimiyet için ilk olarak Türk münevverlerinin fikri yönden birleşmesi,²⁸³ daha sonra da bu fikirlerin Türk milletiyle paylaşılması gerekiyordu.

Bu fikir hareketini meydana getiren basın; telgraf ve demiryollarının gelişmesine paralel olarak limanların ve tarımsal üretim merkezlerinin birbirlerine bağlanmasıyla ortaya çıkan "iletişim devrimi"yle Meşrutiyet döneminde etnik unsurlar da dahil toplumu tamamen yapısal, kültürel ve örgütsel²⁸⁴ olarak şekillendirmişti. İlk örgütsel faaliyetler, Türk aydınları arasında da fikri canlanmanın bir tezahürü olarak 1889'da "İttihad-ı Osmani" adındaki örgütlenme ve sonrasında Paris'te Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza ile birleşmesiyle ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin²⁸⁵ doğuşu ve milli bir fikir sahası teşebbüsüyle belirmişti. Ahmet Rıza yönetimindeki İttihat ve

²⁸³ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, Ankara, Altınordu Yayınları, 2016, s.141-142.

²⁸⁴ Fatma Müge Gökçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.65.

²⁸⁵ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt: 1, s.19.

Terakki Cemiyeti'nin (İTC) 1907'deki nizamnamesinde yer alan madde, Cemiyet'in milli düşüncelerini, programını ve amacını şöyle özetlemekteydi:

“Bütün başarıların kökeni olan ulusal töreleri sağlamlaştırmak için, ulusal alışkanlıkları ve bölgesel ihtiyaçları göz önüne alarak, eğitim, kültürün yayılmasına ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya yönelik çaba göstermek.”²⁸⁶

1908'deki Hareket'le iktidarın başına gelen İttihat Terakki Cemiyeti'nin kemik yapısını; ordu, parti içindeki entelijansiya ve bürokratik kesim birlikteliği oluşturuyordu. Bu dönemde Türkler içinde yeşeren entelijansiya Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın da dediği gibi yarı askeri bir siyasal rejim niteliğindeydi. Netice itibarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti yapısı da askeri (militarist) bir kuruluş oluyordu.²⁸⁷ Çünkü Türk sanayisine yeterince önem verilmeyişi ve eğitimdeki ferdiyetçi düşünce tarzının gelişimine imkân sağlamaktan uzak içerik ve talim usulleri Türk entelijansiyasına ya subay olmak ya da memur olmaktan başka imkân bırakmıyordu. Devlet içinde bir örgütlenmeyle, iktidarı ele geçiren cemiyet üyelerinin ilk amaçları arasında; ekonomik bağımsızlık, ulus ve devlet birliği ve siyasal özgürlük gibi kendi kaderini tayin eden ulusal bir yürütme organı olarak çalışmak yer alıyordu.²⁸⁸ Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ordu ile birlikte hakimiyet-i milliyi temsil etmelerine rağmen karşılaştıkları ilk sorun “ulusal sorunlar” olmuştu.

Ulusal sorunlara karşı, Cemiyetin asker ve bürokrasinin oluşturduğu yönetici kesim içinde bir tarafta teritoryal ve siyasi nitelikte olan bir vatanseverlik taraftarlığı varken diğer tarafta da aydınlar içinde kendini ifade eden etnik ve ulusal kimlik anlayışına dayanan henüz kesin bir şekil almamış Türk milliyetçiliği²⁸⁹ fikri mevcuttu. Meşrutiyeti tesis etmek için bir araya gelen bu kadronun gerçekleştirdiği faaliyetler, diğer devirlere (Tanzimat, II. Abdülhamit yönetimi) nispeten çok kısa ve gaili (sıkıntılı) geçmiş olmasına rağmen fikir mahsulleri bakımından bir zenginliğe ve

²⁸⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s.21.

²⁸⁷ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt: 3, İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, s.249.

²⁸⁸ Lev Troçki, **Balkan Savaşları**, Çev. Tansel Güney, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s.11-12.

²⁸⁹ François Georgeon, **Osmanlı- Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.17.

derinliğe sahipti. Fikir hürriyeti sayesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde temayüller (eğilim), kanaat ve telakkiler (görüş) birbiriyle çarpışmak suretiyle devrin kültür değişimleri için gerekli zihni temelleri atarak ileride toplumun istikbalini hazırlıyordu. Turhan’a göre; “Balkan Savaşı esnasında Cemiyet içinde Garpcı ve İslamcı müdafaalar ülkeyi yeni bir kuruluş ve kurtuluşa götürecektir bir fikir sistemi veremedikleri için bütün gözler Türkçülüğe çevrilmiş, kurtuluş ve ümit imkânı ona sarılmakta görülmüştür.”²⁹⁰ Balkan muhabereci esnasında Cemiyetin yönetici kadrosunda yer alan ve Türk fikir hayatına yön vermiş hem milletvekilliği hem de gazetecilik yapan Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu’nun bulunması, İttihat ve Terakki’nin politikasını önemli ölçüde etkilemiş ve parti içinde Türkçü bir politikaya daha fazla taraftar bulmuştur. Siyasal kadronun gerek yönetim gerekse basın alanındaki etkinlikleri ise kamuoyunda Türk milliyetçiliğini giderek ulusal bir akıma dönüştürmüştür.

Yönetici kadronun basın alanındaki ilk etkinliği basın hürriyetine***** yönelik adımlardı. Süreli yayınların sayı ve çeşitlilik anlamında artmasına neden olan bu adım her Osmanlı milletinin de söz söylemesi anlamına geliyordu. 1908 başında tüm ülkede 120 olan gazete ve dergi sayısı Meşrutiyet’in ilk yedi ayında 730, yani altı misli imtiyaz başvurusuyla sonuçlanmıştır. Bu miktar İstanbul için 7 mislidir, yani 52’den 377’ye çıkmıştır.²⁹¹

Meşrutiyet’in ilanından bir süre sonra tüm basın organları İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne methiyeler düzmüşler, onu göklere çıkarmışlardır. Eski dönemin önde gelen yayın organları *İkdam*, *Sabah* ve İslamcı cephenin görüşlerini dile getiren *Sırat-el Müstakim* bunlar arasındadır. Cemiyet’e ait ve ona bağlı gazeteler ise Selanik’te çıkan *İttihat ve Terakki*, *Hürriyet*, *Rumeli*, İstanbul’da *Tanin* ve *Şuray-ı Ümmet* gazeteleriydi. *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat* ise bağımsız Cemiyet destekçileridir. *İstiklal*, *Hak*, *Hadisat*, *Vakit* gazeteleri Cemiyet’e eğilimli, mizah gazeteleri; *Kalem*, *Karagöz*, *Haftalık Şuray-ı Ümmet* ve Türkçü yayınlar *Türk Yurdu*,

²⁹⁰ Turhan, a.g.e, s. 150-151.

*****1909 Matbuat Kanunu “12- Madde. Matbuat Kanun Dairesinde Serbesttir” hükmü.

²⁹¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2018, s.87.

Yeni Mecmua, İslam Mecmuası Cemiyet'i desteklemektedirler. Ayrıca *Bomba, Süngü* ve *Silah* gazeteleri de Cemiyet'in mücadelelerini desteklemektedirler.²⁹²

Ancak dönemin başından itibaren siyasi fikirler, kurumlar ve basın arasında bir ayrışma ve gruplaşma olduğu görülmekteydi. Gazeteler Avrupa basınından mevcut farklı çizgileri benimsemeye kendilerini mecbur hissetmişlerdi. Böylece kimileri radikal, kimileri ılımlı, kimileri muhafazakâr olmuştu. Mevcut koşullarda iki ana çizgi ortaya çıktı: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne körü körüne itaat ya da körü körüne muhalefet etmek.²⁹³ Basın faaliyetlerinde ilk günlerinden itibaren, en aşırı şekliyle ortaya çıkan anarşi manzarası bunu ispatlar nitelikteydi. Bu tutumlara karşı basın alanında denetimin sağlanması için artan baskılar ve yasaklanmalar etnik basına yöneltilmeyenken, basını İttihatçılar (Osmanlı Devleti bütünlüğünü meşrutiyet yapısı içinde sürdürme yanlıları) ile İttihatçılara karşı olanlar (bütün azınlıklar, aşırı dinciler, federalistler, âdem-i merkezîyetçiler, bağımsızlık yanlıları) olarak ikiye ayırmıştır. Basın faaliyetleriyle beraber her ulus kendi çıkarlarını savunan bir basına sahip olurken sadece Türk çıkarlarını savunan yaygın bir basın mevcut değildi. Çünkü bu Osmanlılığın temelini yıkmak olacaktı. Her grup en serbest şekilde kendi çıkarlarını savunurken Türk unsuru çok ihtiyatlı davranmak zorunda kalıyordu. Ancak Ziya Gökalp'in yöneticiliğindeki Türk milliyetçiliği fikirleriyle ilgili yazılar, makaleler haricinde Türkçü fikirler oldukça sınırlıydı.²⁹⁴

Türk milliyetçiliği, çok sesliliği dile getiren basın karşısındaki yükselişini Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan çok partili hayatın sona ermesi ve Balkan Savaşları'nın patlak vermesiyle bulmuştur. 1908'de başlayan ve 1913 Balkan Savaşlarının bitimine kadar olan süreçte çok sayıda siyasi parti, sosyal, kültürel faaliyet maksatlı dernekler ve örgütler kurulmuştu ve büyük kısmının kendi fikirlerini yaymada kullandıkları gazete ya da dergileri mevcuttu. Ancak savaşlar, ekonomik kriz, sürekli değişen kabinelerle düzenin bir türlü sağlanamayışı, hızlı bir kutuplaşmanın, gazeteci ölümlerinin ve en nihayetinde Bab-ı Ali Baskını'nın (23 Ocak

²⁹² Tunaya, a.g.e., s.34.

²⁹³ Ahmet Emin Yalman, **Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)**, Çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, s.94.

²⁹⁴ Koloğlu, a.g.e., s.94.

1913) gerçekleşmesi, partileri sindirmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarda tek söz sahibi konuma gelmiştir. Baskınla iktidarı tamamen ele geçiren ve daha fazla genişleme alanı bulan İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini *parti* olarak ilan ederken aynı zamanda çok partili rejimin de sonunu getiriyordu.²⁹⁵ Böylece yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi iktidarın tüm gücünü tek elde toplayarak bunu sonuna kadar kullanmıştır. En önemlisi parti propagandasını yaymak ve iktidarını pekiştirmek için basın organlarını kullanmıştır. Özellikle kendi mebuslarının bir gazeteye sahip olması basın alanında Türk milliyetçiliği söyleminin inşasını kolaylaştırmıştır.

Balkan Savaşı, büyük devletlerin sürekli olarak azınlıkları arkalayan tavırları, genç aydınların Türk milliyetçiliği düşüncesine dört elle sarılmasına neden oldu. Türk Ocakları bu doğrultuda örgütlenmenin somut örneğini oluşturmuştur. Türk Yurdu, Yeni Mecmua, hatta bir yerde gene İTC'nin çıkarttığı İslam Mecmuası reformcu, radikal tezler üreterek gelişen bu yeni düşünceyi geliştirmeye çalıştı. "Fikirler birbiri ardından dolup taşmış ve halk uyanmıştır. Basın alanında doğrudan ve dolaylı olarak desteklenen Türk Yurdu, Yeni Mecmua, İslam Mecmuası, Tanin gibi yayınlarda Milli Mefkure, Milli Şuur, Milli Vicdan gibi kavramsal söylemler birer kutsal ilke olmuştur. Bu ilkelere uygun yaşam modeli ise Gökalp'in "Yeni Hayat" önerisinde bulunmaktadır. Yeni Hayat milli düşüncenin denetimi altında, Osmanlı İmparatorluğu için, Türkçü ilkelere dayanan bir yaşam biçimidir.²⁹⁶ Bunun dışında 1911 yılında yayınlanan edebi ağırlıklı Genç Kalemler dergisine daha sonra Ziya Gökalp'in katılmasıyla dergi Türkçü bir nitelik kazanmıştır. Ertesi yıl Türk Ocağı'nın yayınladığı Türk Sözü dergisi Türk milliyetçiliğiyle ilgili fikirlerin yayın alanını genişletmiş ve iktidarı destekleyici hale gelmişlerdir.²⁹⁷

İlk anda partinin savunduğu fikirler devletçi refleksle Osmanlılık (İttihad-ı Anasır) olsa da esas gücünü ortaya çıkaran ve parti ile bütünleşen akım Türkçülük olmuştur. Devlet iktidarı mücadelesinde bizzat ordunun müdahalesi ve özgürleştirici fikirlerin temsilcisi olarak ortaya çıkması,²⁹⁸ Türklük unsurlarının da ön plana çıkmasını

²⁹⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s.6.

²⁹⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s.97.

²⁹⁷ Necmeddin Sefercioğlu, **Türkçü Dergiler**, Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2008, s.5-9, (çevrimiçi) http://ulkunet.com/UcuncuSayfa/turkcuc_dergiler_4745.pdf, 01 Eylül 2020.

²⁹⁸ Trokçki, **a.g.e.**, s.10.

kolaylaştırmıştır. Türkçülük, kendini ve topraklarını koruma refleksi olarak İttihat ve Terakki'nin siyaset mantığı çerçevesinde olgunlaşmaya başlamıştır. Okul ve gazete örgütlenmesinden ekonomi politikalarına hatta kadın örgütlenmelerine kadar birçok noktada milliyetçi söylem üzerine inşa edilen mekanizmalar üretilmiştir.²⁹⁹ Balkan Savaşları'nın etkisiyle yavaş yavaş siyasal idarede tek söz sahibi kalan Türklerin, savaşa ilk tepkileri gerek iktidar yanlısı gerekse muhalif basında Türkçü/milli bir bakışı yansıtmıştır.

3.2 Söylem ve Milliyetçilik

Söylem terimi, toplumsal pratikler içerisinde tek başına var olan ve bilince dışsal oluşumlar olarak değil, ancak insanın onu anlamlandırma pratiği olarak dilin kullanılmasıyla oluşan bir anlam bütünüdür. Nesnel ve maddi toplumsal pratikler, dilin içinden geçerek anlamlandırılır, dilin anlam üretme kuralları içinde algılanır ve bilinç içinde bu anlamlandırma çabası söz alanları oluşturarak söylemleri ortaya çıkarır.³⁰⁰ Söylem açıklaması dillere göre farklılık kazansa da genel olarak tanımlamaların hepsini kapsadığını söyleyebiliriz. Almanca'da *diskurs* (konuşma, görüşme), Fransızca *discours* (dil ve düşünce), İngilizce *discourse* (metinsel bir anlam) bağlamında kullanılmaktadır. Söylemin pek çok tanımı vardır ancak genelde; etkili söz söyleme sanatı, anlatım biçimi, felsefe, görüş açısı, öğreti, ideoloji, sözlü ve yazılı anlatım türü, sav,³⁰¹söyleşi, yorum, inanç gibi düşüncelerin genellikle metin içinde konuşma, söz, tümce ve önermeler olarak açık veya örtük bilgi verilerek ifade edilmesiyle aralarında bağlam/bağlantı kuran ve zihnin içinden oluşturulan çok geniş anlamlı bir yapıdır. Dil ve düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkan söylem, Teun A. Van Dijk'in tanımladığı gibi toplumsal temelli sözdizimsel, diyalojik ve anlambilimsel iletişimsel bir eylemdir.³⁰² Söylem, bir iletişim eylemi olarak aynı

²⁹⁹ Bünyamin Ayhan, "II. Meşrutiyet döneminde ittihat ve Terakki, Siyaset ve Basın", **İkinci Meşrutiyet Devrinde Siyaset ve Basın**, Ed. Hakan Aydın, Konya, Palet Yayınları, 2010, s.46.

³⁰⁰ Serpil Sancar, "Söylem", **Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek**, Ed. Fikret Başkaya, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2005, s.579.

³⁰¹ Seyyare Duman, **Söylem Araştırması: Kuramlar, Yöntemler, Çözümlemeler**, Eskişehir, Dorlion Yayınları, 2018, s.10.

³⁰² Teun A. Van Dijk, **İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım**, Çev. Ayşe Demir, Ankara, Hece Yayınları, 2019, s.293.

zamanda bilgi üretme işidir. Böylece üzerinde konuşulan konu hakkında bir bilgilendirme yaparak ikna, davranış, tutum gibi pek çok olguyu içinde barından kavramsallaştırmalardan oluşur.

Söylem çözümlemelerinin çıkış yeri yapısal dilbilimdir. Söylem yalnız dilbilimsel bir çözümleme yapmakla kalmaz, farklı disiplinler, kuram ve yaklaşımlarla da bağ kurarak çözümleme yapar. Örneğin ruh çözümleme (psikanaliz), toplumsal ya da bilişsel ruhbilim, ruhdilbilim, budunbilim (etnoloji), insanbilim (antropoloji), toplumbilim, toplumdilbilim, sözbilim (retorik), tarih, istatistik (sayıbilim), edimbilim, göstergebilim (semyoloji), yorum bilgisi (hermeneutik), metin dilbilim, yöntem bilim vb. disiplinlerarası çalışmaktadır.³⁰³

Söylemin bir analiz yöntemi olarak ortaya çıkışı dilbilim üzerinde bir dizi çalışmalar sonucu gerçekleşmiştir. İlk olarak Ferdinand De Saussure'ün dil üzerindeki çalışmalarıyla başlar. Saussure, dilin bir dizge (sistem) olduğunu ve bu dizge içinde gösteren ve gösterilen ilişkisinden doğan göstergelerin sözdizimsel ve dizsel bir bağıntı içinde olduğunu gösterir. Saussure'ün dilbilim incelemesinde geliştirdiği 8 yaklaşım (dil/söz karşıtlığı, biçim/töz, gösterge: gösteren/gösterilen, nedensizlik ve çizgisellik, eşsüremlilik/artsüremlilik, değer kavramı, dizimsel/dizisel, dilbilim/göstergebilim karşıtlığı) daha sonraki insanlık bilimlerinin birçoğunca benimsenmiş ve kendi çalışmalarında, çözümsel yöntemlerde kullanılmıştır. Bu öğelerin tümü dilin yapısal bir bütün olduğunu gösterir. Her öğe diğer öğeyle yalnızca kendine özgü niteliklerden değil, aynı zamanda bütün içindeki konumundan, diğer öğelerle kurduğu bağlantılardan almaktadır.³⁰⁴

Saussure'ün çalışmalarından uzun süre etkilenen dilbilimciler, 1950'li yıllarda teorik bir bilim olarak dili, kültür düzeyinde incelemeleriyle ortaya çıkan yapısalcılık ve göstergebilimle, dil sürecini şifreleme ve bir yapı gibi incelemeye başlamalarıyla farklı bir biçime kavuşturmuştur. Göstergebilimin önemli temsilcileri

³⁰³ V. Doğan Günay, **Söylem Çözümlemesi**, İstanbul Papatya Yayıncılık, 2018, s.29.

³⁰⁴ Günay, **a.g.e.**, 30.

Antropolog Claude Lévi- Strauss dilin kültür ve mit alanına, Roland Barthes ise dilin söz dizimindeki düz ve yan anlamlarına odaklanmıştı. Lévi- Strauss Brezilya'daki sözde “ilkel” insanların gelenekleri, ritüelleri, totem nesneleri, mitlerini ve masallarında ne söylemeye çalıştıklarını ve kültürleri hakkında hangi mesajları ilettiklerini inceledi. Bunların altında yatan anlam ve kodlara bakarak anlamlarını analiz etti ve bunların kültürün “parolelerinden (dil işaretleri)” alta yatan yapıya yani langue’a (dile) doğru Saussure’cü bir hamle gerçekleştirdi. Barthes ise göstergelerdeki temsilin iki aşamalı sürecindeki ideolojik anlamına odaklanarak gösteren ve gösterilendeki tema üzerine düşünmüştür. Böylece Barthes, temsilin (göstergenin) iki ayrı anlama (düz-yan anlam) sahip ideolojik çerçeveli tarihsel/mitik mesaj doğurduğunu söylemiştir.³⁰⁵

Söylem teriminin dilbilim dışında ilk defa eleştirel olarak disiplinler arası çalışmaları, 1960'ların ortalarından itibaren beşerî ve sosyal bilimler alanında gelişmeye başlamıştır. Bu gelişme, göstergebilim, pragmatik, sosyodilbilim ve psikodilbilim gibi beşerî bilimlerdeki diğer birkaç yeni disiplinler arası özgürleşmeyle aşağı yukarı aynı zamanda ve yakından ilişkili olarak gerçekleşmiştir. Yine de başlangıçta göstergebilim içinde “söylem analizi”, yapısal ve işlevsel olarak dilbilimin çeşitli dallarından gelen kavramlara dayansa da daha sonraki gelişmelerle birlikte sosyal bilimlerde alt bilimlerdeki yeni gelişmelerden esinlenmiştir. Özellikle antropoloji biliminde dil antropolojisinde etkili olan ve genellikle "konuşma etnografisi" olarak adlandırılan araştırmalarla "iletişimsel olayların" karmaşık birimlerine de dikkat edilmeye başlanmıştır. Sosyoloji ise özellikle konuşma ve diğer günlük etkileşim biçimlerinin analizine odaklanarak, etnometodolojik paradigması içinde söylemin incelenmesinde derin bir etki yaratmıştır.³⁰⁶

³⁰⁵ Stuart Hall, “Temsil İşi”, **Temsil “Kültürel Temsiller ve anlamlandırma Uygulamaları”**, Ed. Stuart Hall, Çev. İdil Dünder, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017, s.50-54.

³⁰⁶ Teun A. Van Dijk, “News, Discourse, and Ideology”, **The Handbook of Journalism Studies**, Ed. Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch, New York And London, Routledge, 2009, s. 191-192.

Teun A. Van Dijk, 1970'lerde kadar yapılan söylem çözümleme biçimlerinin üç temel özelliğini şu şekilde sıralar:³⁰⁷

1. Bu dönemde söylem çözümlemesi temelde betimlemeci ve yapısalcı bir çalışmadır ve dilbilimle insanbilimin sınırlarında yer alır.
2. Bu çalışmalar masal, söylence, öykü gibi yerli ve gözde söylem türleriyle ilgilidir.
3. Tümce ve söylemin işlevsel çözümlemeleri ve metindilbilimin ilk aşamaları o dönemin yaygın dilbilgisi örnekçesi üretimsel-dönüşümlü dilbilgisinden bağımsız yürütülür.

1970'lerden sonra İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın dil ve kültür alanına eleştirel bakışla öne çıkan Stuart Hall, dil ve kültürel temsil pratiklerindeki egemen, tartışmalı ve muhalif okuma biçimleri çalışmasıyla söylem alanına eleştirel bir katkı sağlar. Dilin bir söylem çalışması olarak ele alınması ise postyapısalcılığın önemli temsilcisi Fransız düşünür Michel Foucault ile olmuştur. Foucault, "dili" "söyleme" çevirerek dili değil söylemi bir temsil sistemi olarak incelemiştir. Ona göre söylem, belirli bir tarihsel anda belirli bir konu hakkında yani ilgili bilgiyi temsil etmenin bir şekli, konuşmak için bir dil sunan bir ifade grubudur. Söylem, dil yoluyla bilgi üretmekle ilgilidir. Foucault özellikle söylemin bilgi ve güç düzeniyle ilgilenir.³⁰⁸

Ve esas söylem çalışmaları 1980'lerden sonra genellikle iletişim bilimiyle ilgilenerek kitle iletişimi alanında daha fazla uygulanma alanı bulmuştur. Böylece geleneksel dilbiliminin aksine analiz birimi artık geleneksel gramerlerde olduğu gibi sadece kelime veya cümlelere değil, "bütün" yazılı ve sözlü söylemlerin veya iletişimsel olayların yapıları ve stratejilerine odaklanılmıştır. Söylem çalışmalarının kapsamı son on yılda, sözdiziminden anlambilime, pragmatığe, mikro yapılardan makro yapılara, monolojik metinlerden etkileşim içinde konuşmaya, sözlü metin ve konuşmadan multimodal (çok biçimli) iletişim olaylarına, metinden (ve konuşmadan) bağlama, sosyal söylem ve etkileşimden temeldeki bilişsel süreçlere ve temsillere,

³⁰⁷ Günay, **a.g.e.**, s.34.

³⁰⁸ Stuart Hall, **a.g.e.**, s.59.

bireysel söylemden sosyal sistemlerdeki söylem ve iletişime kadar giderek genişlemiştir.³⁰⁹

Böylece söylem analizi, ideolojiler ve diğer egemenlik biçimleri de dahil olmak üzere söylemin iletişim alanında yeniden üretim konusunun incelenmesine de katkıda bulunmaktadır. Eleştirel söylem analizi temelde dil ve iktidar yapılarına odaklanarak egemenlik biçimlerinin ve toplumdaki sosyal eşitsizliğin yeniden üretiminin derinlikli incelenmesini içerir. Eleştirel söylem alanında çalışan kuramcılara göre, söylem insan yaşamını belirler. Bu nedenle bazı durumların eleştirilmesi ile toplumsal gelişmeye katkı sağlayacaklarını düşünürler.³¹⁰

1990'lardan sonra Eleştirel söylem çalışmalarını temsil eden grup Ruth Wodak (Sosyo-dilbilimsel), Norman Fairclough (Sosyal pratikler), Siegfried Jäger (Dispozitif Analiz), Ron Scollon'un (Mikro-sosyolojik perspektif: Aracılı söylem analizi), Teun A. Van Dijk'tir (Sosyo-bilişsel yaklaşım). Diğer söylem çalışmalarından farkları disiplinlerarası çalışmaları ve daha çok söylemin işlevsel yanına önem vermeleridir. Fairclough ve Wodak eleştirel söylem çözümlemesinin temel ilkelerini şu biçimde sıralar:³¹¹

1. Eleştirel söylem çözümlemesi toplumsal sorunlara yönelir,
2. Güç ilişkileri söylemseldir,
3. Söylem toplumu ve kültürü kurar,
4. Söylem düşünbilimsel çalışma yapmaktadır,
5. Söylem tarihseldir,
6. Metin toplum arasındaki ve küçük ve büyük ölçek arasındaki ilişki bağlantılıdır,
7. Söylem çözümlemesi yorumlayıcı ve açıklamacıdır,
8. Söylem bir toplumsal davranış biçimidir.

³⁰⁹ Dijk, **News, Discourse and Ideology**, s. 191-192.

³¹⁰ Günay, **a.g.e.**, s.86.

³¹¹ **a.g.e.**, s.87.

Eleştirel söylem yöntemleri bir fikir grubu olarak milliyetçiliğin dil düzeyinde incelenmesine imkân sağlayarak, söylem yapıları içinde yer alan grup tutumları, görüş, temsil, konuşmacı ve yazarların ifadelerini hangi bağlamlar içinde kullanıldığının anlaşılmasına olanak vermiştir. Böylece milliyetçi düşüncenin, kodladığı mesajların bir kültür için anlamını sosyo-bilişsel, dilbilimsel, sözdizimsel vb. düzeylerle ilişkilendirerek bir keşfe çıkar. Ve böylece milliyetçi söyleme ait mit, sembol ve temsil işini sistematik olarak analiz eder.

Milliyetçiliğin söylem ile ilişkisine bir oluşum olarak bakan Craig Calhoun'a göre milliyetçilik bir doktrinden ziyade düşünme, konuşma ve hareket biçimini oluşturan bir söylemdir. Calhoun için milliyetçi söylemlerde ortaya çıkan özellikle "ulus" kavramının çok eskiden beri var olduğunu ancak söylemsel oluşumunun ortaya çıkışı için çok gerilere gitmeden Fransız Devrimi'nden itibaren bakılmasını yeterli görmektedir. Çünkü 19. yüzyılda milliyetçilik bir söylem olarak tarihsel değişimlerin farklı kollarından bazılarını alarak modern bir milliyetçiliği oluşturacak şekilde birleşmektedir. Burada önemli olan bu hareketin toplumları nasıl karakterize ettiği ve kendini yeniden üreten söyleminin nasıl yapılandırıldığıdır. Özellikle ulusal kimlikleri ön plana çıkaran kültürel dokuların kullanılmasıyla anlam ve şekil değiştiren kültürlerin modern çağda dönüşüm geçirerek milliyetçi söylemi meydana getirdiğini savunmaktadır.³¹² Milliyetçilik söylemi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle insanlar milliyetçi söylemi oluşturmak için tarih, etnisite, homojenlik, devlet gücü, askeri kudret, katılımcı siyaset ve daha başka kurumsal yapılanmalar (dernekler, okul vs.) vasıtasıyla milliyetçi fikirlerin kendisi de dâhil olmak üzere birçok kaynaktan beslenir, ³¹³ inşa eder ve bir söylem alanı oluştururlar. Milli söylem alanı daha çok milli vicdan, milli kimlik, milli his, milli vatan ve milli kültür kategorilerini üretir.

Her millet varlığını meşru kılmak ve kendini yeniden üretmek için milli söylemlerden yararlanmaktadır. Bu tarz bir girişimin amacı dünyayı millet için daha anlamlı kılmaktır. Özkırımlı'ya göre milliyetçi söylemin üç amacı vardır:³¹⁴

³¹² Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.13-16.

³¹³ Calhoun, **a.g.e.**, s.31.

³¹⁴ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.276.

1. Milliyetçi söyleme göre, millet her şeyden önce gelir. Milletın çıkar ve değeri diğeri tüm çıkar ve değeriiden üstündür.
2. Milliyetçilik söylemi, milleti tek bir meşruiyetin kaynağı olarak görür. Burada kastedilen yalnızca “siyasi meşruiyet” değildir. Daha genel bir meşruiyet kavramı söz konusudur. “Millet adına hareket etmek” normal koşullar altında hoş görünmeyecek, hatta suç sayılabilecek pek çok davranış ve eyleme göz yumulmasını sağlar.
3. Milliyetçilik söylemi, dünyayı ikili kategorilere ayırır; biz ve onlar, dostlar ve düşmanlar gibi. Başka bir deyişle kimlikler ve karşı kimlikler üretir. “Bizi”, “ötekilere” göre tanımlar; kendinden bir türlü emin olamadığı için de bu ayrımı hep canlı tutar.

3.3 Milliyetçi Söylemin Bir Aracı Olarak Basın:

İkdam, Tanin, Tasvir-i Efkâr

Bilgi ve iletişim modern toplumların vazgeçilmez unsudur. Modern dönemde kamusal söylemin ve özellikle basın araçlarının içeriğini ve yapılarını kontrol eden elitler, iktidarlarını sürdürmeye yardımcı olan ideolojilerin oluşumunu ve yeniden üretimini de kontrol edebilir duruma gelmişlerdi.³¹⁵ Louis Althusser’e göre bilgi tekellerini ele geçiren elitler tam da bu noktada devletin ideolojik aygıtının kalkını olan basın araçları ile devletin egemen ideolojisinin yani devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıf ideolojisinin yeniden üretimini büyük ölçüde böyle gerçekleştiriyordu.³¹⁶ Ona göre, her toplumsal oluşumun var olması ve mevcudiyetini koruyabilmesi için yeniden üretim gereklidir. Bunun gerçekleşmesi ise ancak ideolojik tabi olma biçimleri içerisinde mümkün olabilmektedir. Bu da devlet ideolojisinin varlığını kabul etmek anlamına gelmektedir.³¹⁷

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı siyasal sistemindeki politik değişimler üç gücün: Taht, ordu ve aydın grubu yanına dördüncü bir güç olarak basını katmıştı. İlk

³¹⁵ Dijk, *News, Discourse and Ideology*, s.205.

³¹⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015, s.57.

³¹⁷ Althusser, *a.g.e.*, s.41.

zamanlar kamusal alanda halkı temsil eden ve iktidarı gözetleyen fikir gazeteleri, 1908 Hareketi'nden itibaren çok partili hayatla birlikte kanaat basını³¹⁸ olarak parti politikalarının mücadele araçlarına dönüşmüşlerdi. Basın artık yazı işlerinde mebus muharrirlerin görev aldığı, içerik bakımından ise siyasal parti ideolojisi çerçevesinde propaganda haberlerine eklemlenmiş bir yapıya bürünmüştü. Böylece Althusser'in ideolojik aygıt olarak kastettiği basın, Osmanlı'da da siyasal seçkin söylemin bir parçası olmaya başlayan ve iktidar partisinin gazeteci mebusları aracılığıyla devlet ideolojisinin yeniden üretimi konusunda taşıyıcı duruma gelmişti.

Devlet kendini Meşrutiyetle toparlamaya çalışırken Trablusgarp (1911-1912) ve Balkan Savaşlarıyla (1912-1913) toplumda yaşanan muazzam değişiklikler ve milli heyecanın kaybı, bu kaybın telafisi arasındaki açığı kapatacak ideolojik bir dengenin yeniden inşası ihtiyaç olarak kendini açıkça ortaya koyuyordu. Toprak kayıpları ve dış tehlikelerle çevrili devletin hem muhafazası hem savunulması son derece zordu ve ülkeye hayatta kalma dışında yapacağı herhangi bir imkân tanımıyordu. Bunun sonucunda anayasal bir yapı içinde militarist bir politika ile bir korku düzeni zaruretten ortaya çıkmıştı.³¹⁹

Modern bir müessese olarak ortaya çıkan Türk basın hayatı da böyle bir yapıdan payını almıştı. 1908-1913 arası süreçte yayın yapan gazeteler, ülkeyi kurtaracak fikir ve önerilerini bu korku düzeni altında icra ediyordu. 1878-1908 arası dönemde Balkanlarda farklı mezheplere mensup Türk olmayan halkların birbirleriyle mücadeleleri ve bunun bölgenin Müslüman Türk ahalisine olumsuz yansımaları, hatta doğrudan Türk unsurlara taarruzları sonrası yaşanan can kayıpları ve Anadolu içlerine doğru yönelen göçler, 1908 sonrası bir kısım Osmanlı ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle birlikte buralardaki Türk halkın göç hareketinin daha bir kuvvetlenmesi söz konusu olmuştu. Bu değişimler Anadolu ve İstanbul halkının gözleri önünde yaşanıyordu. Her gün trenlerle Balkanlardan, Trakya'dan akın akın mülkü, malı elinden gitmiş, yakınlarını şehit vermiş perişan Türkler Sirkeci'ye ayak basıyordu ya da İstanbul'un limanlarına gemilerle ulaşıyordu. Balkan Savaşları sırasında durum en

³¹⁸ Jürgen Habermas, **Kamusal Hayatın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 306.

³¹⁹ Ahmet Emin Yalman, **Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)**, Çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, s.109.

kötü hali aldı. Devletin varlığının tehlikeye düştüğü düşüncesi neredeyse akıllara yer etmekteydi. Bu dönüşüm netice itibarıyla gayr-ı Türk unsurların çoğunluğuna karşı azınlıkta kalan Türkçü basını kendisini Türklerin hayatında milli bir şuuru ve fikir sahasını tesis edecek bir uğraşla iştigale sevk etmiştir. Dönemin basın içeriklerinde yaşanan değişimler bireysel ve toplumsal kanaatlerin şekillenmesinde ve kurtuluş yolu olarak Türklerin içine düştüğü zihni boşluğu doldurmada önemli bir vazife üstlenmiştir. Özellikle bu konuda basın ve iktidarın organik ilişkileri, kamuoyu kanaatinin şekillenmesinde büyük bir role sahipti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sahip olduğu ya da doğrudan kontrolü altında tuttuğu birkaç gazete hariç, İstanbul'da basılan tüm gazeteler farklı düzeylerde olmakla beraber muhalif bir tavır sergiliyorlardı. Balkanlardaki gazeteler Cemiyet taraftarıydı. Özellikle ihtilalin ilk yeşerdiği bu topraklarda çıkan gazeteler İstanbul'daki muhaliflerine karşı oldukça sert bir dil kullanıyorken, Anadolu gazeteleri ise yakın oldukları siyasi çevrelere bağlı olarak bölünmüşlerdi.³²⁰ 1912-1913 yılları arası ana akım medyada dönemin en çok satan gazeteleri Tanin (hükümet yanlısı), Sabah (bağımsız, hükümete yakın), Yeni Gazete (Bağımsız, Muhalefet Yanlısı), Tasvir-i Efkâr (tarafsız/ bağımsız), İkdâm (ılımlı Muhalif), Alemdar (muhalif) ve Tanzimat (aşırı sol) gazeteleri öne çıkıyordu. 1911 yılının son döneminde Türk gazetelerinin içeriklerinde artık Müslüman ülkelerden haberlere, özellikle Rusya içindeki Türk bölgelerinde olan biten olaylara daha fazla yer verilmeye başlanmıştı.³²¹ Balkan Harbi'nden itibaren bu gazeteler büyük puntolarla baskı yapmayı çok fazla yaygınlaştırmış ve başyazılara dikkat çekmek için bu yöntemi kullanmıştı.³²²

Tanin gazetesinin büyük rakibi Ahmet Cevdet'in (Oran) sahipliğini yaptığı İkdâm, ılımlı muhalif çizgisiyle "Halk için, siyasi, ilmi, iktisadi Türk gazetesi" olarak Meşrutiyetten önce 1894'te yayınlanmıştı. Mesul müdürlüğü Ahmet Cevdet, Ebuzziyâzade Velid (Velid Ebuzziya), gibi isimler üstlenmişti. İkdâm, Türkoloji alanında araştırmalar yapan Veleddin Çelebi, Necib Asım, Bursalı Mehmed Tahir gibi ilk "Türkçü"lerin yapıt ve makalelerini; dil, edebiyat ve tarihteki Türk öğelerini işleyen ve "Kültürel Milliyetçilik"ın başını çeken bu insanların yazılarını henüz 1894'te

³²⁰ Yalman, **a.g.e.**, s. 94.

³²¹ **a.g.e.**, s.121.

³²² **a.g.e.**, s.124.

yayınlanmaya başlamıştı. İkdâm kısa sürede İstanbul'un başlıca günlük yayın organlarından biri haline geldi (15.000 tirajı vardı). Yazılarıyla gazeteye katkıda bulunanlar, okuyucuyu Türkoloji'deki yeni bulguların sonuçlarından da haberdar ediyorlardı. 19. yüzyılın sonlarında yoğunlaşan bu bulgular yalnızca arkeolojik değerler değildi; önemli bir bölümü filolojik bulguları.³²³

Meşrutiyetin ilanından hemen sonra tirajları daha da yükselen ve özellikle 1912 Balkan Savaşları'nda büyük rağbet gören İkdâm, muhalif duruşu nedeniyle pek çok kez kapatılmış, 14 Mart 1910'da "*Yeni ikdam*", 26 Şubat 1912'de "*İktihâm*", 11 Ağustos 1912'de tekrar "*İkdâm*" adıyla çıkmaya başlamıştır. Basın özgürlüğü için yaptığı mücadelelerle tanınan İkdâm, gazete ibaresinde belirttiği gibi bir "Türk gazetesi"dir ve yayınladığı yazılar dolayısıyla Türkçülük akımının basın alanındaki ilk temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İttihat ve Terakki ve hükümete eleştirel tutumuna rağmen savaş dolayısıyla Türkçü söyleme sahip olmuştur. Hatta Tanin gazetesine yönelttiği eleştirilerde, kendisinin gerçek Türk milliyetperveri olduğunu iddia etmiş ve karşılıklı olarak Türklük namına³²⁴ kalem savaşları yaşanmıştır. Ayrıca "Türklük" meselesi³²⁵ konusunda Türk diline büyük önem atfetmiştir. Balkan Savaşları dönemi gazetenin ser (baş) muharrirliğini Ali Kemal üstlenmiştir. Gazete Hüseyin Daniş'in Türkçü şiirleri ve önemli Türkolog Mösyö Vambéry'e ait Türklük-Müslümanlık düşüncelerine, Giridizade gibi Türkçü eğilimli makaleler kaleme alan muharrirlere yer vermiştir. Diğer Türkçü makalelerde ise yazarların isimleri belli değildir.

Ana akım medyanın en önemli gazetesi olan Tanin (Tınlama) ise 1 Ağustos 1908'de kurulmuş ve imtiyaz sahipliğini Hüseyin Kazım, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit üstlenmiştir. Ser muharrirliğini Hüseyin Cahit yapmıştır. Gazete sıkıyönetim tarafından sık sık kapatıldığından 23 Kanun-ı Evvel 1909 tarihinden itibaren "*Yeni Tanin*" daha sonra 10 Şubat 1910'da, 28 Temmuz 1911, 17 Eylül 1912, 8 Teşrin-i Sani 1912, 20 Teşrin-i Sani 1922'de tarihinde tekrar "*Tanin*", 30 Ağustos 1943 tarihinde Türkçe "*Tanin*" olarak, 19 Mayıs 1911, 4 Eylül 1912 ve 13 Teşrin-i

³²³ Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri "Yusuf Akçura (1876-1935)"**, s.28.

³²⁴ Bkz. "Türk Milliyetperverliği", **İkdâm**, sayı 5594, 6 Şevval 1330/ 18 Eylül 1912, s.1. ve Gördesli: Hüseyin Hüsnü, "Türklük Namına", **Tanin**, sayı 1448, 10 Şevval 1330/22 Eylül 1912, s.4.

³²⁵ Bkz. "Türklük Meselesi", **İkdâm**, sayı 5866, 15 Recep 1331/20 Haziran 1913, s.1.

Evvel 1912 “*Cenin*”, 22 Mayıs 1911, 5 Eylül 1912 ve 21 Teşrin-i Evvel 1912’de “*Senin*”, 13 Eylül 1912 ve 30 Teşrin-i Evvel 1912 “*Hak*”, 31 Teşrin-i Evvel 1912 ve 14 Teşrin-i Evvel 1922 tarihinde tekrar “*Renin*” olarak değişik isimlerle yeniden yayınlanmıştır.³²⁶

Gazetenin en önemli özelliği doğrudan İttihat ve Terakki Partisi’nin yayın organı olmasıydı. Özellikle Hüseyin Cahit ve İkdam yazarı Ali Kemal’in Meşrutiyet’in ilanının arifesinde yaptıkları kalem savaşları, İttihat ve Terakki için İstanbul matbuatında Tanin gazetesini kendilerinin yayın organı olması konusunda cezbetmiştir. Ayrıca Meşrutiyet’ten hemen önce gazetenin İTC’nin yayını olması konusunda cemiyete giren Hüseyin Kazım yanı sıra Tanin gazetesiyse cemiyete yardım edeceğini söyleyen ve gazetenin böyle bir görev üstlenmesini sağlayan ser muharrir Hüseyin Cahit’in rolü büyüktü. Hüseyin Cahit gazetesiyse cemiyete yardıma başlamış ve sonra mebus olmak için cemiyete girmiştir.³²⁷ Böylece Hüseyin Cahit II. Meşrutiyet’le birlikte İttihat ve Terakki’nin üyesi olarak Cemiyet saflarında siyasi mücadelelere katılmıştır.

Tanin gazetesi özellikle Trablusgarp ve Balkan Harbi’nde yaptıkları etkili seçim propagandası söylemleriyle iktidar gücünü İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine çevirmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önemli lideri Enver Paşa’nın Edirne’yi geri almasıyla daha da itibar kazanmaya başlayan cemiyetin, fikirlerini yansıtan vatansever eğilimler ve söylemleri öne çıkarmıştır. Tanin gazetesi hükümet yanlısı bir söylemin yanı sıra 1912-1913 arası Türkçü fikirlerin neşrine büyük önem vermiştir. Balkan Savaşları sırasında Türk milliyetçiliğiyle ilgili yayınladığı makale, şiir ve milli hissileri coşturan hikâye ve romanlardan oluşan tefrikalara büyük bir hassasiyet göstermiştir. Örneğin; önemli Türkçü Halide Edip’in Turan Türkçülüğünü ve milli bir uyanışı anlattığı “Yeni Turan” romanı ve Türklük düşüncelerine dair yazıları, Abdülhak Hamit’in eski Türk tarihini işleyen “İlhan” adlı tiyatro eserinin neşri, Aka Gündüz’ün yoğun Türklük duygusu ile kaleme alınmış milli hikâyeleri, şiirleri ve makaleleri bu dönemde Tanin’de yer bulmuştur. Bunun yanı sıra Ahmet Rasim’in kısa milli hikayeleri, Şeyh Muhsinî Fani’nin Şark ve Batı arasındaki kavgalara dair tespitleri ve Türkçü fikirleri, Celal Sahir, Ali Canip, Hüseyinzâde Ali

³²⁶ Atatürk Kitaplığı, Sanal Eserler, (çevrimiçi) <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/>, 19 Eylül 2020.

³²⁷ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.202.

Bey, Mehmet Ali Tevfik, İsa Ümran, Velledin Bin Mevlâna, Hüseyin Said, Şems Alaattin Cemil (Iraklı bir Türk) ve Ercüment Ekrem gibi Türklük düşüncelerini ele alan pek çok önemli ismin yazılarına yer verilmiştir. Tanin'in yazı kadrosunda Türk Yurdu dergisinde de yazan yukarıdaki bazı isimler dikkat çekmektedir.

Seferberlik öncesi ele alınan milli yazılar Parti ideolojisinin yayılmasında önemli bir propaganda aracı olmuştur. Örneğin Darülfünun öğrencilerinin Balkan Savaşları sırasında Harp Nümayişleri (gösteri)³²⁸, Kadınların Nümayiş Vatanperveranesi³²⁹ gibi gösterilerde Türklük söylemlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Basın faaliyetlerinde tarafsız/ bağımsız yayın yapan Tasvir-i Efkâr'ın ise 1910 yılında “*Yeni Tasvir-i Efkâr*” adıyla Ebuzziya Mehmet Tevfik Bey tarafından yayımına başlanmıştır. Daha sonra Millî Mücadele'ye büyük desteği olan oğlu Velid Ebuzziya ser muharrir olarak gazeteyi çıkarmaya devam etmiş ve özellikle Balkan Savaşları süresince çokça milli şiirlere ve az sayıda görsel öğelere yer vermiştir. Gazetenin en önemli özelliği *Türk milli terbiyesini* öne çıkarmasıdır. Bu özelliğin öne çıkmasında Ziya Gökalp'ın Türk ahlakı ve terbiyesi konusundaki fikirlerinin ve Türklük hedeflerinin etkili olduğunu düşünmekteyiz. Yazı kadrosu: Yunus Nadi, Haşim Nahit, Ahmet Rasim gibi dönemin meşhur kalemleri ile Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi önemli Türkçüler ve Süleyman Nazif, Mehmet Akif, Ali Rıza Seyfi, Ahmet Servet ve Muhammed Sadiki gibi muharrirlerin Türk- İslam vurgusu içeren yazıları gazetede yayınlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu son döneminde ele alınan üç gazetede; toplumsal aktörlerin (gazeteci, yazar ve milletvekilleri) gerek toplumsal alandaki rolleri, paylaştıkları ortak bilgi ve görüşleri (ideolojileri) gerekse iktidarla olan bağlantıları, üyelikleri, kendi aralarındaki ilişkileri Türk milliyetçiliğinin söylemlerinin makro düzeyde toplumsal boyutunu içerirken, savaş süresince; Türk medeniyeti ve Türk tarihi hakkında bilgi vermek, Türklere hitap etmek, Türklere milliyetçilik bilgisi vererek uyanışı sağlamak, yıkılan devleti yeniden tesis etmek için çözümler üretmek, Türklerin iç ve dış düşmanlarını ön plana çıkarmak, Türklük ve terbiye yolları konusunu ele alarak

³²⁸“Dünkü Büyük Nümayiş: Harp! Harp”, **Tanin**, sayı 1461, 23 Şevval 1330/5 Teşrinievvel 1912, s.3.

³²⁹ “Hanımların Nümayiş Vatanperveranesi”, **Tanin**, sayı 1513, 9 Rebiülevvel 1331/ 16 Şubat 1913, s.3.

özellikle Türk gençlerinin sağlıklı ve güçlü bir zihin ve vücuda sahip olma isteklerini kamçılamak ve vatan topraklarını düşmana karşı müdafaa için gençleri askerliğe hazırlayacak bilgiler vermek (Türk Gücü Cemiyeti'nin programı), Türk hamaseti (kahramanlığı) ve Türklük gururu temalı makale, hikaye ve şiirler vb. yazılarla eklemlenmiş Turan ülküsü Türk milliyetçiliği söylemlerinin mikro düzeyde bilişsel boyutunu içermektedir.

3.4 Türk Milliyetçiliği Söyleminin Kategorileri: Bilişsel, Toplumsal ve Söylemsel Yapısı

Çalışmamızın amacı, 1912-1913 Balkan Savaşları süresince Türk milliyetçiliğinin söylemsel varlığını Teun A. Van Dijk'in yaklaşımını belirleyen multidisipliner eleştirel söylem çalışmaları ile ortaya çıkarmaktır. Dijk, 1980'lerden sonra ideoloji çalışmalarıyla eleştirel söylem teorileri içinde yer edinmiştir. Dijk'a göre söylem çalışmaları çok kapsamlı bir disiplin alanıdır bu yüzden hepsinin incelenmesi mümkün değildir. Dijk'ın kuramsal yaklaşımı özetle *biliş, toplum ve söylem* bağlamlarından oluşan bir sacayağıdır. Söylemin zihni etkileme, temsiller ve ideolojiler dahil olmak üzere, toplumsal inançları onayladığına ve değiştirdiğine³³⁰ dair düşüncesi onun söylem, biliş ve toplum arasındaki ilişkilerine dair ampirik çalışmasını ortaya çıkarmıştır.

Dijk'ın eleştirel söyleminin yüzey yapıları; çeşitli metin ve konuşma, grafikler, görseller, ses, morfoloji, anlambilimsel (semantik) ve sözdizimi (sentaks) içinde yer alan sosyo-bilişsel (socio-cognitive) anlamların analizidir. Dijk, eleştirel söylem çalışmasının seviyelerini makro ve mikro olarak ikiye ayırır. Makro yapıdan kastettiği söylemin sosyal boyutudur; gruplar ve grup ilişkileri, toplumsal aktörler, temsiller, genel toplumsal yapılar, kimlik, güç, hakimiyet, elitler, medya, hedefler, normlar, konum ve kaynaklar bu boyutu oluşturur. Mikro olarak ele aldığı bilişsel boyutta ise sosyokültürel değerler, zekâ, dürüstlük, dayanışma, eşitlik, ideolojiler, kişisel seçimler, grup ideolojilerinin kişisel yorumları, biyografik bilgiler, geçmiş deneyimler, konuşma bağlamının geçici gösterimleri, konuşma eylemlerinin zihinsel

³³⁰ Dijk, *İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım*, s.376.

planları ve temsili, metnin zihinsel yapısı, üslup, duygu, yargı, fikir gibi zihinsel süreçlere işaret etmektedir.³³¹

Dijk özellikle söylemin ideoloji yönüyle ilgilenir ve eleştirel bir söylem çalışması çerçevesinde toplumu, söylemi ve sosyal bilişi birbirine bağlayan kavramsal bir üçgen içinde ifade eder. Bu ilişkilendirmeler sonucu toplumsal aktörler ya da grupların toplumsal bağlam içinde yapıp ettiklerini tespit etmek için paylaştıkları ideolojilerin; toplumsal ve bilişsel yapıların söylemini ortaya çıkardığını söyler.³³² Dijk'in esas amacı söylemin bir ideoloji üreterek toplumda nasıl merkezi bir konuma yükseldiğini bulmaya çalışmaktır. Ona göre, ideolojiler bir yandan söylem ve eylemin altında yatan bilişsel temsiller ve süreçleri içerirken, diğer yandan da sosyal grupların toplumsal konumu ve çıkarları arasındaki arayüzü oluşturmaktadır.³³³ Bu bağlamda Dijk'in söylemindeki ideoloji vurgusundan hareketle bizim de varsayımımızda vurguladığımız Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi konumundaki Osmanlılık çizgisinin Balkan Savaşları'yla değişime uğraması ve bu düşüncenin siyasal alandan neredeyse kopma noktasına gelerek, resmî ideolojilerinin merkezine yükselen Türk milliyetçiliğinin söylem yapısını ortaya koymaktır. Böylece Türk milliyetçiliği söyleminin bilişsel süreçlerinin ve toplumsal konumlarının arka planını görmeye çalışırız. İkinci varsayımımız ise Türkçülük fikirlerinin, kültürel alandan siyasi boyuta kayması ve hemen akabinde kamusal bir alan olan basında Türk milliyetçiliği söylemleri olarak inşa edildiğini göstermektir.

Değinmemiz gereken bir konu da Türk milliyetçiliğinin bir ideoloji olmadığıdır. Türk milliyetçiliği mefkûre anlamında bir ideali ve hedefi olan bir ülküdür ve ideolojiden farklıdır. İdeoloji tanımı çeşitli ve tartışmalı bir kavramdır. İlk defa Fransız düşünür Desttut de Tracy tarafından 18. yüzyılda “fikir bilimi” anlamında kullanılmıştır.³³⁴ Bilimsel ve felsefi amaçlı kullanılan bu kavram daha sonra 20. yüzyılın büyük anlatılarını (liberalizm, en çok Marksizm) kapsayan politik olarak genişletilmiş, ideologları olan olumsuz bir kavrama dönüşmüştür. Bunun yanı sıra

³³¹ Teun A. Van Dijk, “**Discourse Analysis As Ideology Analysis**”, Language And Peace , Ed. Christina Schäffner, Anita Wenden, Amsterdam, Dartmouth Publishing, 1995, s. 17-33.

³³² Dijk, **İdeoloji: Multidispliner Bir Yaklaşım**, s.209.

³³³ Dijk, **Discourse Analysis As Ideology Analysis**, s.17.

³³⁴ Teun A. Van Dijk, **Söylem ve İdeoloji**, İstanbul, Su Yayınevi, 2015, s.16.

genel anlamda milliyetçiliğin ideolojiden farkı liberalizm ve Marksizm gibi ideologlarının olmamasıdır. Sadece kardeşlik, özgürlük, eşitlik kavramlarını savunan bazı filozoflar ulusa ve milliliğe atıf yapacak şekilde düşüncelere sahip olmuştur. Milliyetçiliğin bir ideoloji olarak ele alınması 20. yüzyılın ikinci yarısıdır. Bu yüzden henüz 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan savaşlar ve politika içinde Türk milliyetçiliği bir kurtuluş ve savunma düşüncesi olarak ideolojiden ziyade kendi grubuna atfen Türk milletini sevmek ve yaşatmak için mefkûresini tahayyül eden bir formüldür. Bu dönemde Türk milliyetçiliği eylemden çok kolektif zihinsel bir uyanış hareketidir. Çalışmamızın amacı da bu tahayyül bağlamında merkezi konuma yükselmeye başlayan Türk milliyetçiliği formülünün kendini hangi bağlamlar, temsiller, bilişsel tutumlar ve söylemler üzerinden inşa ettiğini ve doğasında hangi kodları barındırdığını bulmaya çalışmaktır.

Söylemsel alanın en iyi gösteri alanlarından biri de kamusal söylemin yer aldığı basındır. Dijk, söylem ve iletişim çalışmalarında ideolojiyi incelediği yer olarak basını seçmiştir. Özellikle *modern ırkçılık* kavramını dikkate alarak, basında haberin ideolojik doğasına odaklanır, bu alanda dil bilimcilerin ihmal ettiği sosyolojik ve bilişsel boyutları makro (toplumsal) ve mikro (bilişsel) yapının bütünleşik çerçevesiyle genişletir. Bu çerçeveden hareketle çalışmamızın amacı, İkdâm (ılımlı muhalif), Tanin (hükümet yanlısı) ve Tasvir-i Efkâr (tarafsız/bağımsız) gazetelerinde Türk milliyetçiliği söylemi içinde barındırılan kodları ortaya çıkararak esasen Türk milliyetçiliği söyleminin genel yapısını ortaya koymaktır. Böylece siyasal alana kayan bir değişimin basın alanındaki toplumsal ve bilişsel arka planını tespit etmeye çalışacağız. Söylemde yer alan toplumsal ve zihinsel ayrıntılar dahil haber metinlerimiz çok disiplinli olarak incelenmektedir. Çalışma şemamız, Van Dijk'in yönteminden hareketle Türk milliyetçiliğinin söylem yapısını kategorileştirerek anlambilimsel ve sözdizimi boyutunda incelemektedir.

Milliyetçiliğe söylem içinden bakarsak bilişsel ve toplumsal olarak bir grubun kimliklerini, görevlerini, hedeflerini, normlarını, değerlerini, konumunu, kaynaklarını ve temel sosyal özelliklerini temsil etmektedir.³³⁵ Peki Türk milliyetçiliğinin anlamı nedir? Hedefi, değerleri, konumu nedir, kaynağı nereden gelmektedir ve söylemi nasıl

³³⁵ Dijk, *Discourse Analysis As Ideology Analysis*, s.17-33.

oluşmaktadır? Çalışmada ele aldığımız gazete örneklerimizde Türk milliyetçiliği kategorisi; toplumsal biliş ve milli uyanış, toplumsal temsiller, kanıtsallık, kültürel ortak alan ve kültürel kodlar, toplumsal düşman, bilişsel tutumlar, milli övünç, kanı birliği ve milli ajitasyon yapısıyla ilgilenildiği görülmüştür.

3.4.1 Toplumsal Biliş ve Milli Uyanış: “Benlik Tasarımı”

İmparatorluk tarihindeki savaşlar içinde Balkan Savaşları, Osmanlı için toprak kaybindan çok Türkler üzerinde yarattığı travmayla hem sosyal hem de siyasal boyutta iki yönlü kültürel değişimin yapısı olarak “biz” temelinde bir birleşimin bağlayıcısı olmuştur. Balkan Savaşları’yla Osmanlılık kimliğinin yıkıma uğraması, Türkler içinde yeni bir aidiyetlik/kimlik sorununu gündeme getirmişti. Benlik olgusu içinde Türk milliyetçiliği ait olduğu grubun siyasal ve toplumsal tanımını ilk olarak etnik temelli geçmişini “hatırlanma”, ikincisi geçmişle olan bağını ortaya çıkarma üçüncüsü ise bunu politik imge ve ülkü haline getirmesiyle oluşturmuştur. Biliş aşaması hem Osmanlılık kimliğinin yeniden tanımlanması hem de unutulmuş bir kimliğin (Türk) hatırlanmasını içermektedir. Kimlik tanımı ve Türk olmanın anlamı (edebi alanda) Tanzimat’a kadar götürülebilir. Bu dönemde Türklük, kültürel bir tanım içerirken Balkan Savaşı döneminde tekrar hatırlanarak anlamlandırılması ve bir ülkü olarak siyasal ve toplumsal alanda hem kamusal bir söylem hem de politik bir kimlik dönüşümünü içerir. Kendini yeniden algılayış biçiminin keşfi için başvurduğumuz metinlerarası söylemler, Türklüğün nasıl hatırlandığı ve etnik varoluşlarını yeniden nasıl ürettikleriyle ilgili bize ipucu vermektedir.

Balkan Savaşı’yla ilişkilendirilerek ele alınan söylemlerde yazarlar/ toplumsal aktörler, “Türk benliğinin” farkına varılması ve “Türklük bilgisi (epistemesi)” verme bakımından iki yönlü olarak çalışmışlardır. Toplumsal biliş kategorisi “benlik tasarımının” yapıldığı aşamadır ve bu tarihinin hatırlanarak, güç ve anlam üreterek mümkün olmuştur.

Maurice Halbwachs’a göre toplumsal bilişte hatırlama iki yönde işlemektedir. Birincisi kökeni göz önünde tutan tarihsel hatırlama, ikincisi ise kişinin özel deneyimleri yani yakın geçmişini göz önünde tutan otobiyografik hatırlamadır. Halbwachs’a göre yaşamımızın tarihi genel tarihin bir parçası olduğundan

otobiyografik hafıza da tarihsel hafızadan yardım almaktadır. Ancak tarihsel hafıza öznel hafızaya göre daha baskın ve geniş çaplıdır. Tarihsel hafıza insanın doğumundan itibaren zihnin şekillendiricisi olarak çalıştığından kişi kendini bu bilişsel duruma göre tanımlamakta ve benliğini tarihten ödünç almaktadır.³³⁶ Türk milliyetçiliği de büyük ölçüde benlik tasarımını tarihi işaretlerden yola çıkarak oluşturmaktadır. Özellikle milli uyanışı sağlayacak söylemlerini yine bilişsel alanda geçmişini hatırlayarak yapmaktadır. Türk milliyetçiliğinde kökeni göz önünde tutan tarihsel hatırlama; benliğin sorgulaması, öz-bilinç yaratma, ulusal canlanma ve çağrı, bilişsel hatırlama ve özdeşleşmenin ön plana çıkarılışıyla geçmişe ait sembolik figürler ve tarihi söylemler üzerine kurulu bir bilinçlendirme aşamasıdır. Burada kendilerini dünyaya karşı nasıl gördükleri ve tasarladıkları önemlidir. Hatırlama işi ilk olarak imparatorluğun vaktiyle birlikte yaşadığı Balkanların gayrimüslim halklarının Müslüman ve Türk olan halka yaptığı mezalimler dolayısıyla Türk olmanın anlamına dair Türkleri ruhi bir sorgu içerisine sokmuştur:

[1] *Ben çok zaman, Türklüğümünden gafil, insaniyet ve bin alamiyet aleminde yürüyordum. Böyle de yürürken “mefkure” diye ne kadar renkli, fakat ruhsuz maceralara atıldım. Hepsinden bir hayali sukut ile yorgun halde kurtulabildim. Bir gün münci (kurtaran) bir el asıl mefkuremi bana gösterdi. Bu gördüğüm yeni nur yabancı ufuklarda tecelli etmiyordu. Fakat bana ne kadar uzaktı, ona doğru koşmak için geriye çetin bir istikbal ziyası saklayan maziye gitmek lazım geliyordu. Bu geriye dönüş, yeni bir irticai olamaz mı idi? Hayır ben mazisine orda bıraktığı şok ve gayret ziyasını almak, orada daha nurlu bir istikbal için bir kut (baht) bulmak emeliyle dönüyordum. Orada benim kalbimi yeni duygularla ısıtacak bana yeni yeni hayat kuvveti verecek bir kabiliyet verdi. Oraya dönüş bir irticai değil, istikbaline metin ve kararlı adımlarla yürüyecek bir neslin fazileti var idi. Ve o münci elin emirini dinledim, şimdi bir yıldır bu can-ı nurani kanadı altında gizleyen şanlı mazinin her yeni bir safhasını anladıkça ne Bedialar ne faziletler görüyorum..... Vatan ne Türkiye’dir, Türklere, ne Türkistan, vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!...Türklük*

³³⁶ Maurice Halbwachs, **Kolektif Hafıza**, Ankara, Heretik Yayınları, 2018, s.47.

*aşkınını verdiği hassasiyetle bütün okuduğum kitaplarda “Türklük” arıyordum..*³³⁷

John A. Armstrong’a göre yaşamın bazen aşırı biçimleri (savaş gibi) zihinsel tutumlarda etnik kimlik bilincini beraberinde getirebilir.³³⁸ 1. örneğimizde Kazım Nami’nin Tanin gazetesinde “Türklük için” adlı makalesinde kimliğin toplumsal bir bilinçlendirmesi amaçlanır. Geriye dönüşle bir “öz-bilinç” sorgulaması içinde Türk ülküsünün içselleştirilmesi ve kurulan düşünsel bağlantı benlikleri bağlamında önemli rol oynamaktadır. Türkleri öteki konumuna düşüren savaş, yazarın zihninde rolü gereği hem muhatap olarak hem de Türk olarak metnin boyutunu etkilemiştir. Metne ait sözdizimsel formülasyonda “*yabancılarda bulunan bilgi ile*” kendi grubuna ait “*nur, fazilet (erdem)*” karşılaştırılması Türklüğün değeri ve niteliğine, kelimelerin seçimindeki olumlu ima ise söylemin bilinçsel yeniden üretimine imkân vermektedir. Bu tür bir ima Türk milletinin benliğine dair yeninden bir “toplumsal düzenleme” işlevi görür. Metne ait sağduyu bir dizi sorgulamayla Türk unsurunun bir değer içinde öne çıkarılmasıdır ve Türkleri soyut bir kolektif örgütleme içine çekmektedir:

[2] *Ah acaba Türkler kimlerdi? Rum mektebinde babalarının hikayelerini şevk ve arzu ile dinleyen arkadaşlarım gibi, bende ecdadımı, Türkleri göremeyecek miydim? Yaşım ilerleyince milletimin aşkı ruhumu daha fazla ateş ve arzuyla sarıyor ve tanınamaz manalarda mevcudiyetlerini hayal meyal bulmaya çalıştığımız eski ulu Türkleri öğrenmek için kitaplara sarılmak lazımlı takdir ediyorum.....On yaşında kalbimi doldurmaya başlayan o büyük aşk ile Türk ve Turan aşkıyla yaşıyor ve çalışıyorum... lakin bir de size sorayım, Ey bu yaşta nasipsiz kalan, kavminize istimale (çevirme, içine alan) handesiyle (gülünç) bakan zavallı Türkler, siz de henüz on yaşında milletinin temiz sevinçlerine kavuşmuş bir çocuk ruhu olsun, yok mudur?*³³⁹

Toplumsal bilişin ve milli uyanışın diğer bir örneği 2. örneğimizde Halide Edip’in Senin gazetesinde yazdığı “Türklüğün Tarihi” adlı makalede vermektedir.

³³⁷ Kazım Nami, “Türklük İçin”, **Tanin**, sayı 1396, 4 Şaban 1330/19 Temmuz 1912, s.3-4.

³³⁸ John A. Armstrong, **Milliyetçilikten Önce Milletler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.37.

³³⁹ Halide Edip, “Türklüğün Tarihi”, **Senin**, sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3.

Halbwachs'ın bahsettiği otobiyografik hatırlama içinde Halide Edip aidiyetine dair, çocukluğunda Rum adasında iptidai mektebinde okuduğu sıralarda sınıf arkadaşlarının anadilinde Yunan tarihinden ve atalarından bahsederken, kendisinin ruhunda yaşattığı garip bir yalnızlık ve kim olduğu sorgusuyla içinde beliren Türklük sevdasının zihinsel bir canlandırmasını yapar. Böylece Edip, benlik tasarımı yaparken tarihten ödünç aldığı “*eski ulu Türkleri öğrenme*” davranışıyla, milletinden ve tarihinden bihaber Türklerin hem benliklerini sorgulamalarını amaçlamakta hem de milli uyanışa katkı sağlayacak bir yaşanmışlık örneği vermektedir. Edip'in bu örnekte bahsettiği “millet” benliği öne çıkaran ve “Türk soyunu” temsil eden bir tanımlama içermektedir. Böylece Osmanlı'daki “millet” tanımında bir değişim söz konusu olmaktadır. Edip'in hatırlama biçiminde ötekine (Rumlar) göre öznesine yaptığı içsel konumlandırma Türk milliyetçiliğinin benlik tasarımıyla sonuçlandırmaktadır. Böylece söylemin konusu haline gelen Türk öznesi ve Türklük bilinci, Türk milletinin davranışlarını etkileyecek bir sorguyla kendi aidiyetlerinin anlamlandırılması açısından önemlidir. Savaş dönemi toplumsal alanda Türkleri düşünmeye sevk edecek, onlara “sorumluluk” yüklediren söylem, bilinçlendirme işlevi görür. Savaşın sonuçları milli söylemlerde Türk benliğini daha fazla öne çıkarırken hatırlama işi Türk kimliğinin tarihsel bağının yoğun ilişkisiyle devam eder. Benlik tasarımı bir soy ile işaretlenir:

[3] *Sen Türkün oğlu, Oğuzhan'ın turanı Günlerin, Ayların, Yıldızların, Göklerin, Dağların ve Denizlerin*³⁴⁰ *evladı olduğunu hatırlından çıkarma; Türklüğün sana günler, aylar, yıldızlar gibi parlar, gökler gibi bütün alemleri sarar. Türklük dağlar gibi rasih (sağlam) kavimdir, denizler gibi köpürür, yürür; evet kardeş, yürü kan derya. Ötüken burayadır. Sen de ecdadın gibi koş, yürü bütün dünyalara coş ve hurüştan getir. Her can, coşkun bir nehir hurüştan gibi bir gazap bir kuran çağlayarak bir helecan (kalp çarpıntısı) ak yürü... Türklüğün, Türklük şanının bugün bir ihtilaç (hareket) mûlim (elem) ile raşedar (titreme) tesir olduğunu hatırla...*³⁴¹

³⁴⁰ Y.D.: Türklüğün ulu ve mukaddes vatanı olan turanı şenlendiren büyük atamız Oğuzhan'ın oğulları, Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gün Han, Tan Han ve Deniz (Tıgnız) Handan kinayedir.

³⁴¹ Şeyh Muhsin-i Fani, “Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe”, **Tanin**, sayı 1463, 25 Şevval 1330/7 Teşrinievvel 1912, s.1.

3. örneğimizde Şeyh Muhsini Fani, Tanin'deki makalesinde tarihsel hafızaya atıf yaparak, Turan Türklüğü bilgisi kapsamında geliştirdiği önermeleri, uyanışa çağrıda bulunan söylemin kaynağıdır. Atalarının güç formu içine konumlandığı Türkün benliği gücün taşıyıcısı olmaya başlıyor. Yazarın soy miti üzerinden işaretlediği söz dizimindeki hiyerarşi Oğuzhan'nın oğullarıyla başlamakta ve Türklerin ilk doğuş yeri olan sembolik mekânı “Ötüken”le devam etmektedir. Türklüğün söz dizim kuralı, bu hiyerarşi üzerinden devam eden ve şimdi imparatorlukta Türklerin tabi olmasıyla bir “devamlılığı” ifade etmektedir. Burada kullanılan mitsel figürler Türk devletlerinin oluşum dönemidir. Milli uyanış için kuruluş dönemine geri dönerek yeniden bir doğuş ve canlanma amacı taşımaktadır. Böylece gücün yeninden üretimini taşıyan söylemlerdeki dil ve tarihsel anlamlandırma savaş dönemi hem Türk öznesinin pozisyonunu hem Türklerin bilinçlendirmesini hem de tanımlamayı üstlenmektedir. Toplumsal bilinçlendirmenin tarihsel anlamlandırma pratikleri Türkleri konumlandırma, güç, hakimiyet üstünlüğüyle dayanışmayı ve grupla özdeşleşmesinin bilgisini vermektedir. Böylece savaşın toplumsal koşulları içinde hem Türk milletinin ontolojik hem de bilişsel boyutunun bir yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Türk benliğini hatırlama işinin diğer bir boyutu “*politik bir imge ve ülkü*” haline getirilmesiydi. Hatırlama işini Halbwachs'tan ödünç alan Mısırolog Jan Assman her türlü başlangıcın, rönesansın ve restorasyonun içinde bir “hatırlama” ögesi yattığını³⁴² söyleyerek toplumların kendi geçmişlerini hatırlamasını “bir kimlik yaratma” işiyle ilişkilendirmiştir. Assmann, “Kültürel Bellek” kitabında ele aldığı İsraililerin Mısır'dan kaçışının, bir hatırlama kültürü olarak İsraililerin “dini” kimliklerini inşa ettiğini ve onlara ait bu tarihsel hafızanın hala günümüzde bir ritüel olarak devam ettiğini söylemektedir. Bu örnekte olduğu gibi Balkanlar Savaşları da Türkler için yeniden doğuşun bir doğum sancısı gibidir. Zira savaşın getirdiği büyük yıkım, Türk benliğini tanımlamanın yanı sıra onu “politik bir kimlik” olarak inşa ediyordu. Bu durum aynı zamanda söylem biçiminde Türklere Osmanlılık tanımını yeniden düşündürmekteydi:

³⁴²Jan Assmann, **Kültürel Bellek “Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik”**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018, s.41.

[4] *Bu devlet Osmanlıdır, Osmanlıların ecdadı da Türk'tür. Daha tarihimizin baş tarafında <<Osmanlıların ecdadı Kayı Han kabilesidir>>deniliyor. Demek ki bu devletin Musa'sı Türklerdir.*³⁴³

Tanin'de tarihsel hafızaya ait 4. örnek Tazimatta Osmanlılık ideolojisi içinde ifade edilen “millet” kavramının “Türk milleti” mefhumuyla “soy” temelli bir değiş tokuştur. Osmanlılık kimliğinin Türk milletiyle özdeşleşmesiyle kurulan tarihsel bağlam, egemenliğin sadece Türklere ait olduğunun bir bilinçlendirmesini gösteriyor. Ayrıca Osmanlılığın “millet” kavramının şimdiki durumunu reddeden bir tutumu da sergiliyor. Türklerin benliğini tamamlayıcı ve millet kavramının anlamını değiştiren bu imaj, geniş anlamda “politik propaganda” olarak da kodlamaktadır:

[5] *Eğer memleketimizde hakikaten Türkleri düşünüyor, milliyette terakki ne demek olduğunu anlar ve bhusus (özellikle) bunun tatbikatına Hasbetenlillah (Allah rızası için) başlamış bir cemaat, bir fert görmüş olsa idim kendimi bahtiyar hissederdim. Çünkü bende Türk oğlu Türküm. Halbuki hakikatte Türklük kendisini bihakkın (hakıyla) düşünenlere nail olmadı, olmuyor. İttihat ve Terakki'nin ideası da boştur. Yalandır, Asr-ı cehalettir. Al-i alemiye hiçbir kimse, hiçbir fırka hatta hiçbir Türk ferdi kendi için bir şey yapmamıştır. O kadar ileriye gidip diyorum ki hiçbir Türk kendi şahsını, istikbalini böyle milel-i mütemeddine de (medenileşmiş milletler) gördüğümüz adamlar gibi düşünememiştir. Türklük için birkaç satır yazmakla, birkaç Türk memuru kullanmakla Türklüğün menfaatine hidamet-i (hizmet) faaliyet ifa edildiği isabet edilmez. Milletlerini, onun inkırazdan (dağılma, çökme) kurtarılmasını, kesip feyz ve kuvvet etmesini düşünen milletler ve onların efradı mukallitlikle lafazanlıkla vakitlerini geçirmiyorlar. Belki maddi ve manevi milletin Türkiyat'ına faaliyet ile çalışıyorlar..... Türk ırkı cismen fakir ve zaruretle bakımsızlıkla bitiyor. Maneviyata gelince o daha malum. Türkiyat'ı hazıra yoluna tutturacak ne bir maarif var ne sanayi var ne ziraat var ne de ticaret var. Memleketin en ağır yüklerini Türkler taşırlar iken, vatanın her köşesinde*

³⁴³ “Türkler Tahkir Edilemez”, **Tanin**, sayı 1423, 13 Ramazan 1330/ 26 Ağustos 1912, s.3.

*onlar canlarını mebzule (bolca) feda ederler iken Türkler için ne Meşrutiyetten evvel ne de ondan sonra bir şey yapılmadı.*³⁴⁴

5. örnekte Türk benliğini politik bir değerlendirme içinde ele alan İkdâm gazetesi, milliyetperverlik hissiyatını tetiklemek ve Türklüğü siyaseten hedefleri arasına yerleştirmek için Türk milliyetçiliği söylemlerinden yararlanmaktadır. Smith'e göre milliyetçiler tarihsel anlamda yalnız savunuculuk ve propaganda yapmakla kalmazlar aynı zamanda milliyetçi hareketlerde önemli roller üstlenirler. Onların görevi geçmişlerini yeniden keşfedip ayıklamak, yorumlamak, mevcut durumun algılanışını şekillendirmek ve böylece cemaatin ıslahına yardımcı olmaktır. Böylece *siyasi arkeolojik* bir form olarak cemaati zaman ve mekân bağamlarına yerleştirmeyi amaçlayanlar siyasi arkeologlar halini alırlar.³⁴⁵ İkdâm da bu örnekte olduğu gibi siyasal konuma yerleştirdiği Türk kimliğini dönemsel bir ilişkilendirmeye ele almakta ve politik bir durum haline getirmektedir. Türk milletine bilişsel bir haritalandırma yaparak Türklüğün ülküsünü saptamaya çalışır. Türk kimliğini politikleştiren diğer gazete de Tanin'dir:

*[6] Zavallı Türklerin talii nedir? Beslediği mevcudiyetlerini muhafaza ettiği kavimlerden böyle tahkir (onur kırma) görmek mi? Bu memlekette her kavim medh (övgü) olunur, necip diye tavsif edilir, Yalnız Türk ihmal edilir. Buna da tahammül edeceğiz. Fakat başka kavimleri methetmek için mutlaka Türk'ü tahkir ve tezyif (küçültme) mi etmeli?..... Anlıyor musun zavallı Türk? Sen her muameleye, her ağır söze katlanır durur musun?*³⁴⁶

6. örnekte Türk milliyetçiliği konusunda İkdâm'la kalem savaşına giren Senin gazetesi İkdâm'ın özellikle savaşın arifesinde Arnavut halkını övmesini kabul etmeyerek Türk kimliğini politik bir dille savunurken milli bir benlik oluşturmak için uyanışı sağlamayı amaçlamıştır. Savaşın kaybedilmeye başladığı günlerde Osmanlılık politikasının siyasi ömrü fiili olarak tükenmişken, Türklerin artan ontolojik endişeleriyle artık amaçları en azından geriye kalan toprakların ve benliğin muhafazası

³⁴⁴ "Türk Milliyetperverliği", **İkdâm**, sayı 5594, 6 Şevval 1330/ 18 Eylül 1912, s.1.

³⁴⁵ Smith, **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, s.93.

³⁴⁶ "Zavallı Türk Sen Her Vakit Tahkir Olunacak Mısın?", **Senin**, sayı 1435, 25 Ramazan 1330/ 7 Eylül 1912, s.1.

idi. Bu yüzden Türk milliyetçiliği geleceğin mefkuresi olarak bir çözüm sunuyordu. Tarihi bir misyon olarak bir aidiyetlik hissi uyandırmayı amaçlayan milli bir inanç ve ruh kendini yeniden tesis etmeliydi. Savaşın kaybedilmesi Türk milletinin fikriyatta bilinçlendirilmesi ile orantılı olarak çalışmıştır:

[7] *Sen mağlup olmadın, mağlup göründün çünkü hasta idin, işte başına geçirdiğin çocuklarında hep hasta, yürek hastası idi, fikir hastası, kalp hastası idi. Sen asırlardan beri nasılsa kanına girmiş olan büyük pek büyük bir derdin hastasıydın: miskinlik! lakaytlık! İşte seni bugün mağlup gösteren evlatlarına Allah'tan korkmadan ne yapılmadı dedirten hep bu hastalıktı. Bunun devasını bulmak kolaydır. İki yüz sene evvel Deli Petro, kırk sene evvel Japonlar nasıl bulduysa sen de öyle bulursun. Yeter ki bu miskinliğinden kendini biraz olsun kurtarmış olan evlatların şimdilik doğruyu bütün acılığıyla söyleyecek kadar er olsunlar. Sen bugüne kadar bunun gibi birçok felaketler geçirdin. Öyle korkunç günler geçirdin ki bugünkü gibi evlatların <<acaba yaşayacak mı>> diyerek kalplerinde imanlarından şüphesi olan insanlar gibi fikre girmişlerdi. Fakat sen ey Türk, ölmeyecek, mahvolmayacaksın! Yalnız yeter ki hastalığını bil! ve itiraf et! Bugüne kadar tuttuğun yolun çıkmaz olduğunu gör! Ve doğru yolu bul!*³⁴⁷

7. örnekte Tanin gazetesi savaşın kaybını bir kimlik ve benlik işiyle ilişkilendirmektedir. Türklerin ordugahı ve eğitim yuvası gibi görülen Rumeli'nin kaybıyla yazar Türk milletine yol göstermek için Türk benliğini öne çıkaracak bir görev üstlenir. Yüzyıllardır hâkim olunan topraklardaki temsiliyet kaybının nedenini yazar, Türk kimliğine sıkı sıkıya sarılmamakta görmektedir. Özellikle Türklüğün farkındalığını arttıran ve bilinçlendirme yapan bu metin grup içi bilişsel uyanış örneği sergilenmektedir. Tam da bu noktada İmparatorluktan kalma “miskinlik!” lakaytlık!”ın nedeni Türk benliğinden, Türkçülük fikrinden uzak durulmasıdır. Yazar, savaşın sonucu ile Türk benliğini mefkure yönünden düzenlemek ve bir şiar (yol) çizmek için milli bir uyanış yaptığına şüphe yoktur. Toplumsal bilinçlendirmeyi gerçekleştirmek

³⁴⁷ “Dertler, Devalar-1”, **Tanin**, sayı 1583, 21 Cemaziyelevvel 1331/ 27 Nisan 1913, s.3.

için kendi benliğinin farkında olmayan, bundan mahrum kalan ve hasta kabul edilen milleti tekrar canlandıracak olan milli bir mefkure ve fikri bir mücadele çağrısıdır:

[8] *Sakin vatandaşlar, Rumeli'yi vatanlıktan çıkarmayalım. Orası için yüz sene sonra kanımızı feda etmeyi unutmayalım. Çocuklarımızı Rumeli vatanına feda olmak üzere dünyaya getirelim. Rumeli'nin idaresi kendisiyse orada bir Türk milleti, İslam ümmeti kaldı. Vatan giderse zarar o kadar değildir; çünkü yine istirdat (geri almak) edilmek tarihin güç gösterdiği şeyler değildir. Fakat millet mahvolursa yaşamak yoktur..... Umum (bütün) Türklere şimdi düşen vazife Rumeli'de Türk milletini yaşatmak. Sevgili Türk lisanını öldürtmemek, onu layemut (ölümsüz) eylemektir. Rumeli de Türk kalmalıdır. Kalmazsa o vakit Rumeli elden gitmiştir.*³⁴⁸

İkinci Balkan Savaşı'nın başladığı günlerde toplumsal bilinçlendirmeye yönelik 8. örnekte benlik kaybı toprak kaybından daha fazla önem arz etmektedir. Mehmet Ali Tevfik'in Tanin gazetesinde ele aldığı bu makaleye göre bir milletin mahvolması benliğini kaybetmesiyle mümkündür. Türklüğü korumasının yolu Türk dilini çocuklara aşılayacak milli bir benliktir. Asimile olma tehlikesine karşı Türk diliyle en azından maneviyatta bir güçlendirme ve bilinçlendirilme amaçlanmaktadır. Toplumsal aktörlerin milli biliş aşamasında Türk'ün benliğini/doğasını tanımlamaları ve fikriyatla eyleme sevk edecek söylem dilini uygun hale getirmeleri, Türk milliyetçiliği bilgisinin üretim yönüdür.

3.4.2 Toplumsal Temsiller: “Hâkim Kültür Anlayışı-Yeni Güç Arayışları”

Toplumsal temsiller özellikle benlik tasarımı tamamlayıcı ve benliği millet için anlamlı kılan aşamadır. Toplumsal temsil nasıl olduğumuz, tarihimiz, konumumuz, alışkanlıklarımız, dilimiz, kültürümüz, ulusal karakterimiz vb. hakkında pozitif özellikler sistemiyle ilişki kuran, bir tanımlama işine girer ve milliyetçi söylem içine seçtiklerini kodlar.³⁴⁹ Peki Türk milliyetçiliği söyleminin toplumsal temsili nedir? Temsil, bir şey hakkında anlamlı bir şey söylemek ya da dünyayı insanlara anlamlı bir şekilde tasvir etmek için dilin kullanılması demektir. Temsil şeyleri simgeleyen

³⁴⁸ Mehmet Ali Tevfik, Turanlı'nın Defteri: Bulgar Şairi ve Türk Çocukları”, **Tanin**, sayı 1643, 21 Recep 1331/26 Haziran 1913, s.3.

³⁴⁹ Dijk, **News, Discourse and Ideology**, s.191-205.

anlamın üretildiği ve bir kültür üyeleri arasında değiş tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır.³⁵⁰ Balkan Savaşları, Türk temsiliyetinin tarihsel hafıza içinde yorumlanmasına ve “*hâkim kültür*” anlayışı etrafında biçimlenmesine neden olmuştur. Bu anlayış o dönemin “yeni bir güç arayışının” formülüdür. Çalışma metinlerimizde araştırılan, Türk milliyetçiliğini temsil eden ve tekrara dayalı hatırlanma biçiminin ilk örneklerinin hâkim kültürün “güç” formu içindeki; kan temsili, dünya üzerindeki konumları, toplumsal kaynaklarının nereden geldiği-coğrafya, ötekilere göre hangi grup içinde yer aldıkları, geçmişi ve şimdiyi birleştiren söylemsel kodların iç yapısıdır. Türk milliyetçiliğinin toplumsal temsil kaynağı ve iç yapısı genellikle kan ilişkilerine dayalı “biyolojik bir temsil” ve “belli bir mekânın” atfı içinde kodlanmaktadır. Bu temalar üzerine işlenen ve Türk milliyetçiliğinin çimentosu olan “hakimiyet” ve “güç” kodu, hatırlanma biçiminin köklü geçmişle olan ilişkisel bağıyla Türklerin toplumsal temsil ve konumunu belirlemektedir. Türklerin tarihsel temsilleri özellikle milli söylemlerin üretilmesinde esinlenilen toplumsal bir kaynaktır:

[9] *Yedi sekiz asır evvel idi, Asya'nın cihangir, cihandigar bir kavmiydik. Tıpkı Avrupa'nın (bütün) 'leri, (Anglosakson) 'ları ne idiyse öyle, öyle muazzam idik. Cengiz hükümeti gibi yalnız ve sadece fütihatça (galibiyet) değil fakat bütün tesisat idarece, teşkilat-ı medenice o zamana göre hark (hendek) almada hükümetler, devletler vücuda getirmiştir. Akvam-ı alemin ser Bülendlerinden (yüksek) add (itibar) olunuyorduk... Damarlarında öyle gürbüz bir kan cevelan (akmak) ediyordu. Fitratında o cemaat, o şehamet (akıl zekâ kahramanlık) görünüyordu.*³⁵¹

Genişletilmiş zamansal bakış ve mekânsal hatırlamaya dayalı ilk ipuçlar 9. örnekte savaşın arifesinde Ali Kemal'in İkdam gazetesinde kaleme aldığı “Zavallı Türk” makalesinde bize vermektedir. Toprak kayıplarıyla artan endişe ve hakimiyet alanının daralmasının bir karşılığı olarak hatırlatılan ilk öge Türklerin doğuş yeri anayurt Asya'dır. Türklüğün başlangıcının bir sembolü olan bu “varoluş mekânı” Türklüğün köksel uzamının zihinsel bir canlandırılmasıdır. “Hâkim kültür” anlayışının “devlet kurma kabiliyeti” bir cemaatin/ topluluğun kanlarından gelen güçlü ve sağlam bir

³⁵⁰ Stuart Hall, **a.g.e** s.23.

³⁵¹ Ali Kemal, “Zavallı Türk”, **İkdam**, sayı 5586, 8 Eylül 1912, s.1.

fiziğe sahip olan Türk'le işaretlenir. Bu atıf Türk milliyetçiliğinin kaynağı hakkındaki prototiptir. Makalede Türklerin varlığının tıpkı Avrupa'nın en eski yerleşik halkları kadar eski olduğu söylenmektedir. Yapılan karşılaştırma ve tesis ettikleri medeniyetlerinin varlığı vurgusunun söylemsel arka planında Türk kültürünün anlamlandırılması, Türklüğün temsil siteminde; kendilerinin de yüksek bir medeniyete sahip oldukları, diğer medeniyetlerden aşağı olmadıkları ve dünyada sahip oldukları yüksek itibarlarının konumlarını zihinlerde tekrar canlandırmaktadır. Zira o dönemlerde savaşta yapılan mezalim dışında aynı zamanda Türkler aşağılanmakta ve gayr- medeni bir ırk olduklarının propagandası yapılmaktadır. Bu bağlamda zihinsel konum temsiliyle Türklerin güçlü unsurları ön plana çıkarılarak bir zamanlar dünyada nasıl temsil edildikleri ve geniş bir hakimiyete sahip oldukları Türklere tekrar hatırlatılmaktadır:

[10] *Türk, yalnız Hülagüllerden, Cengizlerden, Timurlardan, Yıldırımlardan, Yavuzlardan, tevariüs (miras kalma) ettiği kahramanlık ve istila hasılıyla değil bunlarla birebir, yirminci asır aleminin nur ve irfana medeniyet ve marifet meziyetleriyle de bezenmiş olduğu halde fetih ve hâkim, metin ve mesut yaşayacak, güzel yurdunun uzak ufuklarına şan ve şeref saçacak...*³⁵²

Devlet kurma kabiliyetinin ve hâkim kültür anlayışının arayüzünü oluşturan 10. örneğimizde Senin gazetesinin “Türklük Düşünceleri” adlı makalede Halide Edip özellikle Türk devletlerinin en güçlü olduğu dönemlerdeki liderleri ön plana çıkarır. Lider temsili ve güç kodu milli söylem üretiminde ana temalarından biridir. Turan Türklüğüne dayalı bu söylemde “güç”le kurulan bağ Türkleri neyin temsil ettiğini ortaya koyar. Böylece diyebiliriz ki Türk milliyetçiliği temsil epistemesi “güç” kavramı üzerinden oluşturulmaktadır. Buradan hareketle imparatorluğun çok sancılı bir döneminde özellikle Türk tarihinin belli bir kesitinde yer alan bu güçlü isimlerin ön plana çıkarılışını o dönemde güçlü bir liderin olmamasına bağlamaktayız. Bu liderler Türk milliyetçiliği içinde mitleşerek tüm millet üyelerine ilham kaynağı olan bir söylem biçimine dönüşmüştür. Böylece Türklüğün temsil sistemi ataların “gücü” üzerinden kodlanan bir konuma yükselir. Türklerin bu temsiliyetlerini geleceğe

³⁵² Halide Edip, “Türklük Düşünceleri”, **Senin**, sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3.

taşımasının tek yolu atalarından kalan kahramanlık mirasını anlayabilmeleriyle mümkündür. Ataların kaderindeki kahramanlık, milli bir kadere³⁵³ dönüşür ve “şerefli” bir görev halini alır. Mutlu ve kendinden emin yaşamının tek yolu budur. Böylece yaşanan savaşın ötesinde Türk’ün hakimiyetinin devamı ancak atalarının güçlü temsilini taşımasına bağlıdır:

[11] *Türk oğlu, sen bugün yine bir devre-i inkılaba girildiğini hatırlından çıkarma. Sen ebediyen bu toprağın hâkimi ve sahibi sen. Senin elinden hakkını kimse alamaz ve seni senden kimse uzaklaştıramaz. Sen hakka olduğun kadar hakikiyata da yakın ol. İyi düşün ve anla..... Sen büle-i âli (yüksek) makamından vakur ve mağrur etrafına bak. Dinle. Her şeyi gör ve anla ve sonra Türklüğü, Türklüğün mukaddes ve muhterem şanını, varlığını, kurtarmak için hazırlan... senin bir damla kanına bütün cihan kedadır (yoldur). Fakat unutma ki o bir katre kanında bütün ecdadının, Oğuzların, Atillaların, Hülagülerin, Topal Timurların, Timuçinlerin, Yavuzların, Yıldırımların bir hakkı, bir husus-i şanı ve mefhareti (övünme) vardır. Hatırlından çıkarma ki, Türk şan ile yürü ve fahir (iftihar) ile olur. Ey koca Türk, ey yıldırımların, şimşeklerin, ayların, günlerin, göklerin, yerlerin, bütün alemlerin şanlı ve kanlı oğlu... sana bu alemlerin varlıkları, bütün emelleri, fikir ve hayalleri, iradetleri (istek) mazhar olur. Yalnız sen Türk olduğunu, damarlarında Ali fitratla ecdadının kanları döndüğünü unutma... o kanın bir katresi günün birinde seni ve senden uzaklaşmak isteyen felaketzadeleri kurtaracaktır. Sen bundan emin ol ve bekle.*³⁵⁴

Güç kodunun kan temsili ve soyla genişletildiği 11. örneğimizde, Şeyh Muhsini Fani Balkan Savaşı’na yakın, Avrupa’da büyük bir sorun haline getirilen Şark Meselesi’ni Türklüğe göre değerlendirdiği yazısında Türklerin bu asır içindeki konumunu yine “hakimiyet” kavramı içinde ele almaktadır. “Yeni güç arayışıyla” ilintilenen “hakimiyet” kodu “yücelik”, “şan”, “övünme” kavramlarıyla işaretlenip Türk kanını temsil edecek ve onun “üyelik ölçütünü” içerecek biçimde yeniden ifade

³⁵³ Bknz. Smith, **Etno-sembolizm ve Milliyetçilik**, s.138.

³⁵⁴ Şeyh Muhsin-i Fani, “Şark Meselesinin Türklüğe Göre Yeni Yüzü”, **Tanin**, sayı 1427, 17 Ramazan 1330/30 Ağustos 1912, s.2.

edilmektedir. Özellikle bu dönemde imparatorluk toprakları üzerinde devletler kurulsa bile yazara göre yine tek hâkim “*tüm alemlerin şanlı ve kanlı oğlu*” *Türk’tür*. Hâkim kültürün yüceltilme ifadesi taşıyan bu önermenin öncesi Türklerin babası ve mitolojik atası Oğuzhan’ın soyuyla sembolize edilen Ay, Gün, Tan’ın vs. kanı ile açıklanarak Türk milletinin “kütlesel büyüklüğü” anlamlandırılmaktadır. Bütün toplumlar içinde Türk, atalarının kanını taşıyan ve kutsal olan Türk’ün bu bir damla kanı “*kadim bir soylu*” işaretlenmektedir. Böylece 20. yüzyılın başında Türklerin yeni güç arayışı tarihsel bir hatırlanmayla bulunmaya çalışılmıştır. Şeyh Muhsini Fani Türklük söylemlerinde temsiliyeti daimci bir bakış açısıyla sosyo- bilişsel ve kültürel grup kategorisi içinde biyolojik yönden tanımlar. Söylemsel olarak genişletilen bu akrabalık/sülale formları tarihi referans yoluyla Türk biyolojisi üzerinde organik bir bağ kurmaktadır. Böylece Türk milliyetçiliği “*Oğuzların, Atillaların, Hülagülerin, Topal Timurların, Timuçinlerin, Yavuzların, Yıldırımların*” biyolojik/kan gücünün temsilini içeren ve Anadolu’daki Türklerin zamansal ve mekânsal sınırlarını aşarak Türkler-arası kapsayıcı, bütünleşik bir kültürel topluluğun (Turan) milliyetçiliği olmaktadır. Eskiden kılıçla ve harpla sahip olunan hâkim kültür, tarihinin temsil gücüyle “etnik/milliyetçi temelli bir hakimiyet” biçimi alır.

Türkçü söylemlerin egemen yapısının soy ve kanla olan bağının ayrıntısı “erkek” imgelemiyile haritalandırılır. Böylece hâkim kültüre ait temsiliyet temelde Türk erkeğinin fiziğiyle kavramsallaştırılma işidir:

[12] *Ey Türk... <<Asya>> çöllerinin bütün vasat ve ateş-i ruhunda toplanan Türk! Sen, kırmızı al bayrağın şi’r (idrak) ve muhabbetiyle taht saltanatın ölen atanın sırtına kurulunca, etrafındaki insan ruhları tazim (saygı) ve haşyetle (korku) doldu. Ve kalpler bir ahenk inkisad (itaat) ile çarptı. Yanık dudaklarla içtiğin <<kımız>>, kaselerden damarlarında tahammür (mayalanma) etmiş kan köpükleri... Kavi kolların çıplak ve bulutlu göğüsün, aslan çehren alnındaki kahredici kargınla (kanca) at üstünde bir duruşun, ah, sade bu halin ufuklara bu kadar bedi’a bir heykel sanat nakış ediyor! Yıldız sayısı kadar çok bir süvari mevkiinin içinde şimdi birdenbire bir sayha (yüksek ses) koptu: <<sancağa bir yer.>> ve süvariler ufukta uçan şimşekler gibi havayı yırttılar, sükûn, kıyamete kalp oldu. Çöllerin boşluğunu dolduran akın girdibatların*

*(kasırğa) rıza-i elması saçının tellerinde titreyen bu süvari katibeleri kaç defa Çin'in, Hint'in, İran'ın ve Avrupa'nın tarihi sinelerini kılıçlarının ucuyla işledi!*³⁵⁵

12. örneğimizde Haşim Nahit Tasvir-i Efkâr gazetesinde “Türklere hitaben” yazdığı makalesinde Türklüğün temsilinde zihinsel bir canlandırma yapmaktadır. Türklüğün temsiliyetinde “kavi kollar”, “aslan çehresi”, “heykel gibi duruş” kavramlarının tekrarı, biyolojik ve fiziksel özelliklere yapılan benzetmeleri eril bir söylem içermektedir. Türklük, Türk erkeğinin fiziksel gücüyle bağdaştırılarak Türk’ün ruhunda bir ritüele dönüşür. Yazarın Türk tasavvuru “estetik” bir dille biçimlenirken, Türk’ün bedeni ve kanı erkek atalarını temsil eden bir role bürünmektedir. Bir zamanlar kanlarında kımızla mayalanan bu güç temsili Çin’den Avrupa’ya kadar nasıl bir medeniyet kurdukları tekrarıyla Türk milletinin bilişsel mekânında temsili bir hatırlama olmaktadır.

3.4.3 Kültürel Ortak Alan ve Kültürel Kodlar: “Savaş ve Soy miti”

Kültürel kodlar, bir gruba ait sembollerin anlamlandırılma işidir. Anlam ve temsile dayanan bu kodlar aynı kültürün mensuplarının dünyaya karşı aynı şekilde düşünme, hissetme ve benzer şekilde yorumlamalarını sağlayacak kavram, görüntü, fikir gruplarının paylaşılmasıdır. Böylece bunlar kültürel kodlar olarak o grubun temsil sistemleri olurlar³⁵⁶ ve kültürel ortaklığı ifade ederler. Savaş dönemi kültürel kodların anlamlandırma pratikleri, özellikle kültürlerin özel durumları (savaş gibi) olduğunda mit, sembol ve değerlerin abartma, yüceltilme, olumlama ve fetişleştirilmesiyle “kimlik simgeleri” olarak yeniden üretilmesidir. Bunlar seçilmiş bazı metaforların; retorik bir dil, benzetme, kişileştirme düzeyinde kodlanırlar. Türk milliyetçiliğinin mit ve sembolik repertuarı, geçmiş tarih ile işlenmiş bir dizi “savaş” ve “soy” mitine ait mefhumlara dayanır. Kültürel kodu işleyen mitler ve semboller, kültürel ortaklık alanı oluşturacak şekilde; orduların seferber edilmesi, aynı kandan insanların kendini feda etmesi, etnik direniş ve etnik grupların temsil anlayışı olarak “bizim” grubu karşılıklı

³⁵⁵ Haşim Nahit, “Türk!”, **Tasvir-i Efkâr**, sayı 673, 13 Rebiülevvel 1331/20 Şubat 1913, s.4.

³⁵⁶ Stuart Hall, **a.g.e.**, s.11.

olarak bağımlılıklarını-bağılılıklarını ve duygularını pekiştiren zihinsel bir etkinliktir³⁵⁷:

[13] *Murad'ın otağı üstünde Kosova sahralarının uzunluklarına seni dalgalandıran rüzgarlarla zafer ve necabet (soyluluk) selamları gönderirken nasıl yükseldiyse, Fatih'in azimkar ve mehib(heybetli) ruhunun Bizans surları üzerinde Turanın zaferini okuduğun zamanlar nasıl yükseldiyse, Süleyman çelet (hırçın) tabını (huy) Afrika ve Mısır surlarında, Çaldıran Ovalarında nasıl büyük bir sürü galibiyetle okuyarak yükseldiyse Süleyman'ın muhip orduları karşısında zelil ve hakir topraklara sürünen salibi çiğneyip Viyana surları önünde Türklüğün şecaat (cesaret, erlik) ve merdanesini Garba bağırıp yükseldiyse bugün öyle yükseleceksin. Otuz senedir hasret kaldığın cided ve şad bana Şıpka'nın karlı şahikalarında Tuna'nın senin daima neşaid azamet ve faziletini söyleye söyleye akan Tuna'nın kenarında vakar ve şehametle yükseleceksin. Nurların Tuna'nın uzayan sathı üzerinde oynadıkça, Şıpka'nın karlarına döküldükçe sana dokunan rüzgâr uzaklara, garba, şarka bütün kâinata senin şanlı makberlerini nurunda gizlediğin topladığın Türklüğün azameti ruhunu anlatacak. Türk'ün kalbinde sen ve senin nurlarınla edinilen Yeşilyurt, ruhunda atalarının azmi şecaati, seni yükseltmek için hududa koşuyor. Seni yükseltmek için senin nurlarına sürülmek istenen lekeleri sürdürmemek için, senin kanlı rengini muhafaza için azim etmişlerdir. Onun için her mana hiçtir. Gök yıldırım, bir volkan, deniz, tufan olsa.*³⁵⁸

[14] *Yeryüzünde rengini kandan almış taht sultanım. Türk'ün kavi omuzları üstünde, bugün harp meydanına azim ettim. Mısra-i Osman'daki yıldız katibelerine bedel, şimdi etrafımda süngü şamileler var. Gökte güneş nurunu söndürdüğü saatlerde bile ben Osmanlı sancağında parlarım. Karanlık gecelerde kâinatın bütün eşkâlini söylerken, bir Türk neferin gözündeki şule (alev), alnındaki meşale serhatlerde benim şeklimi teyit eder. Türk'ün kudretli*

³⁵⁷ Smith, **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, s.43.

³⁵⁸ Şems Alâeddin Cemil, "Hilâle Türkün Hitabı", **Renin**, sayı 1489, 22 Zilkade 1330/2 Teşrinisani 1912, s. 3-4.

*varlığı tabiatın en azametli tecellileriyle doludur: topundan bilirim tufanından şahap (parlak yıldız, kıvılcım) süngüsüünden şimşek ve mehtap halk eder!*³⁵⁹

13. ve 14. örneğimiz savaş mitine ait “hilal” sembolünün yeniden bir anlamlandırma girişimidir. Simgesel iletişimin bir türü olarak ilk zamanlar dini bir sembol olan “hilal” mitinin Balkan Savaşı’yla birlikte Türk milletinin kimliği içinde yeniden yorumlanıp sembolik bir forma dönüşmesidir. “Hilal” metaforunun kişileştirildiği bu ifadelerde kullanılan retorik Türk kültürünün hem anlam aracı olarak belirleyicisi hem de milliyetçiliğinin söylemi olarak oldukça belirgin şekilde somutlaşmasıdır. Kültürel ortak alanın yeniden inşasıyla milliyetçiliklerini temsil edecek şekilde anlamlandırılma işi bu zor dönemde Türklüğün dünyaya karşı yeniden temsilini içeriyor. Yeniden tüketilebilir imgelerin bu mefhumu “abartılarak” ve “yüceltilerek” aslında Türk milletinin karakteriyle özdeşleşmiş bir sentezlemesidir. Etnik bağla özdeşleşen “hilal” mefhumu milli sürekliliği sağlayacaktır. Böylece kimliğini mitsel yönden saptayarak tekrar o eski “altın çağlara” duyulan özlem, hilal sembolünün Türk tarihi ilişkisiyle tamamlanmaktadır. Türkçü mit repertuarını oluşturan diğer bir simgesel etkileşim türünü “soy miti” oluşturmaktır:

[15] *Şimdi korkunç, acı rüzgarların, uğultuların iniltilerin hüküm sürdüğü, sislerin, zulmetlerin durulduğu altın ovaların, şimdi sakın ve sukut içinde sanki ölmüş zan olunan çayırların şimdi ıssız ve sessiz uyuyan muhitin bir gün gelecek canlanacak, şanlanacak, bu mübarek Türk kıtasının varlık güneşi doğacak, yükselecek... ve Altındağ’ı mıntıkası bu yükselen Türk güneşinin hayat veren şemailleriyle (karakter) yikanır, yaldızlanırken altın ordu, Türk ordusu, bayrakları, silahları, bütün haşmet ve saltanatıyla oraya çadır kuracak...*³⁶⁰

Türklerin kültürel ortaklığını temsil eden 15. örnek, Halide Edip’in Turan milliyetçiliğine ait soy miti olan “Altındağ” sembolüyle anlamlandırılmaktadır. Altındağ ışıldayan, parlayan kutsal dağdır ve dokuz tanrının yeri anlamına gelen Altay Dağları’nın simgeleşmiş biçimidir. Gök yüzünde bulunur ve Türk yurdunun,

³⁵⁹ Iraklı Bir Türk, “Hilâl”, **Cenin**, sayı 1475, 8 Zilkade 1330/19 Teşrinievvel 1912, s.4.

³⁶⁰ Halide Edip, **a.g.m.**, sayı 1484, s.3.

devletinin göz alıcılığını temsil eder. Ayrıca Altın Türk kültüründe hakanlık simgesidir.³⁶¹ En Eski Türk geleneğinin anlayış ve dini inanışına ait Altındağ’ında büyük Tanrı Ülgen oturur ve yaratılış efsanesini buradan idare ederdi.³⁶² Buradan dünyaya yayılan Türklerin hem yeninden bir dirilişi ifade eden hem de soy temsiline dayanan Altındağı mitiyle, geçmişe ait o görkemli dönemin (*altın ordu, yükselen Türk güneşi*) temsil simgesi olarak tekrar bir “altın çağ”a dönülmek istenir. Etnik simgesel iletişime dayalı bu mit, grup üyeleri arasında *ortak kaderleri* hakkında yoğun bir farkındalığın canlandırılmasıdır. Soy miti, yabancı bir güce karşı bireylerin dayanışmasını vurgulayarak, kimlikler için belirleyici bir işlev olur.³⁶³ Savaşta soy miti olarak sembolize edilen diğer bir argüman “Türk kanıdır”:

[16] *Sen ruhunda, kalbinde, fikrinde onun ışığını duyduğun zaman ey cihat yar genç Türk, işte o zaman asil Türk gücünü his edecek, damarlarında kaynayacak Altın ordunun kanı senin eğilmiş belini, ince bükük boynunu doğrultacaktır. Sen ancak özüyle, sözüyle, yazısıyla, ruhuyla nam, bir Türk olduğun zaman ışımaya layık bir insan olacaksın.*³⁶⁴

[17] *Türklük tehlikededir... eğer sen de babanın kanı varsa, Yıldırımların, Fatihlerin, Timurların, Cengizlerin, yerlerin ve göklerin oğlu isek, babanın mezarını düşmanların ayakları altında bırakmaktan bir elem ve ıstırap duyuyorsan, sen de silahına sarıl ve kendi milletini, onun şeref ve namusunu kurtarmak için öl ve öldür.*³⁶⁵

16. ve 17. örnekler Türk kanının köken miti olarak kodlanışıdır. 16. örnekte kullanılan “*Altın ordunun kanı*” mefhumu bir duygu ortaklığı vermenin yanı sıra kökenle ilgili bir mit olmaktadır. Kan, savaş boyunca Türk sülale/akrabalık formlarının gösterilmesi (*damarlarda kaynayan*) açısından milli söylem olarak belirirken 17. örnekte yine soy mitine dayalı gelişmektedir. Sık sık Türk tarihine ait liderlerin kanı;

³⁶¹Deniz Karakurt, **Türk Söylence Sözlüğü**, Ağustos 2011, (Çevrimiçi), <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf>, 13 Şubat 2021.

³⁶² Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Cilt 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s.432.

³⁶³ Armstrong, **a.g.e.**, s.32.

³⁶⁴ “Dertler ve Devalar-3: Harpten Evvel Milletler”, **Tanin**, sayı 1585, 23 Cemaziyelevvel 1331/ 29 Nisan 1913, s.3.

³⁶⁵ Şeyh Muhsini Fani, **a.g.m.**, sayı 1463, s.1.

“Fatihler, Cengizler, Timurlar, Yıldırımalar” ve “yerlerin ve göklerin oğlu” (Oğuz Han’ın soyu) ile zikredilip soy miti olarak kalıplaşmaları da milli söylemin imgesi olmaktadır. Kültürel devamlılığı mitleştirilen diğer bir olgu toprak/vatan mefhumudur:

[18] *Türkiye, ben seninim ve sen benim müebbeden (sonsuzluğum)... Türkiye ben senin çocuğum, sen beni anam, babam ol! Türkiye ben senin ezeli ve ebedi aşınanım (tanıdığımın); sen de aşınası ol! Türkiye ben senin mihrabınım, lütuf et toprağından yediğim ekmek seni müdafaa için koluma kuvvet versin!... Nehirlerin kanım, volkanların can vahadanım(yeşillik) nazlı kolların arasında sakladığın yurtlar ırzım imanımdır. Türkiye müsaade et bana veda et bana! Enhar(nehir) erguvanımı Tuna boyuna boşaltanım bırakın canımı hastalarının kanıyla söndüreyim, böylece yalnız seni ve seninle ırz ve imanımı kurtarayım!*³⁶⁶

[19] *Benim yurdum reng-ü ziya (aydınlık) aklımı alan <<Türkiye>>dir. <<Türkiye>> arzın en mukaddes toprağıdır. İlk insanların mehdi, insanlığın ilk mabudu oradadır. Beşer varlığını orada idrak etti. Taabbüd (ibadet etmek, kulluk etmek) ve münacatı (dua, Tanrıya yakarma) haykırdığı ilk mabuduna orada diz çöktü. <<Türkiye>> arzın en güzide kıtasıdır. Kum çöllerinden, karlı şahikalara, bakir ormanlardan, Allah’ın mustarip insanlığa vaat ettiği asude (sessiz) hadikalara (bahçe) kadar onun her şeyi var.*³⁶⁷

18. örnekte Ali Rıza Seyfi Tasvir-i Efkâr gazetesinde ele aldığı “Vatanıma” yazısı, vatanın mitleştirilmiş bir örneğini teşkil eder. Metin söyleminde vatan metaforik bir anlatımla olumlama ve fetişleştirme koduyla kutsal bir mite dönüşür. “Türkiye’nin” mitleştirilmesi kimliklerinin toprak üzerinden kodlanması içerir. 19. örnekte ise Iraklı bir Türk Balkan Savaşı’nın başladığı günlerde Darülfünun gençlerine hitaben yazdığı makalesinde Türkiye topraklarını kutsal bir mekan olarak tasvir eder. Mekânsal sınırın saptanması, toprak/vatan nosyonunun kimlik içerimi açısından Türk kimliğini meşrulaştırır. Grupla özdeşleşen bu vatan sınırı, “kalıcılık”, “süreklilik” bakımından

³⁶⁶ Ali Rıza Seyfi, “Vatanıma”, **Tasvir-i Efkâr**, sayı 560, 6 Zilkade 1330/17 Teşrinievvel, 1912, s.3.

³⁶⁷ Iraklı Bir Türk, “Gönüllü”, **Senin**, sayı 1481, 14 Zilkade 1330/25 Teşrinievvel 1912, s.4.

kimlik simgesinin işareti olur. Böylece vatanın mitleştirilmesi toprağı “milli varlığa” dönüştürmüştür.

3.4.4 Kanıtsallık: “Kültürel Farklılıklar”

Türk milliyetçiliğinin diğeri bir söylemsel özelliğı kendilerini güçlü kanıtlara dayandırarak ifade etmesidir. Bunun iki nedeni vardır. İlk olarak 19. yüzyılda imparatorluklar modernleşmenin kültür alandaki etkisiyle içinde yaşayan milletlerin “kültürel farklılıklarını” ortaya çıkaran bir bağlamda işlev görmesi idi. Özellikle modernizmin popüler bilimi antropoloji, milletleri ve ırkları tanımlarken biyolojik özelliklerini sınıflaması, kültürel farklılığının ispatı yarışına giren milletler için ötekine göre “farkını” ve “zıddını” işaretlemeye bir argüman olmuştu. Tarihe başvurmak, geçmişi yüceltmek, seçilmiş millet olmak, tarihsel ispat için pek çok tavır “milli farkı” işaretlemek için bir kanıttı. Tıpkı Almanların Germen tarihine, Yunanlıların antik Yunana, Bulgarların Slav geçmişine başvurduğu gibi Türklerde hem varlığını ve kimliğini millileştirmek hem de ötekine göre farkını ispat için geçmiş kaynaklara başvurmuştur. Farklılıkların ortaya çıkarılması aynı zamanda bir söylem biçimi de üretiyordu. Kültürel alandaki bu anlamlandırma refleksi milliyetçilik söyleminin yeniden üretimi ve politığe evrilmesiyle sonuçlanıyordu. Osmanlı imparatorluğunda yaşanan savaşlar ve etnik/toplumsal hareketlerin bir sonucu da Türkleri hem kültürel (medeniyet) hem kimlik alanında yok sayan söylem ve eylemlerdi. Özellikle Batı gözünde Türkler sürekli harp eden barbar/medeniyetsizi temsil eden konumdaydı. Bu tutumlara karşı Türkler bilişsel ve toplumsal manada öteki milletlerden farklarını işaretlemek üzere temsiliyetlerini kanıt için bir anlam savaşına girmişlerdi.

İkincisi imparatorluğun hakimiyet alanının daralmasıyla geçmişteki güç ve hakimiyete duyulan özlem idi. Smith’e göre milli yaratıcılık ve milletin özüne dönüşler özellikle şiddetli ideolojik çatışmalar ve kriz zamanlarında gelişmekteydi. Böyle dönemlerde toplumsal aktörler de mevcut nesilleri, milli tarihteki eski “altın” çağlara en azından manevi anlamda döndürmek istemişlerdi. Tam da bu noktada yazarlar tarafından sıklıkla metinlerde işlenen konu “altın çağı”³⁶⁸ ait kahramanlıklar, başarılar

³⁶⁸ Bknz, Smith, **Etno-sembolizm ve Milliyetçilik**, s.55.

ve yüksek medeniyet sahipliğini ortaya koyma çabalarıydı. Türk ahlakı, arkeolojik kazılar ve cenk tarihi gibi argümanlar milli söylem ve kültürel fark için kanıt oluşturmuştu. Türkçü söylemlerde ilkin imajını yeniden keşfetmenin bir kanıtı olarak geçmişle ilintili “*milli ahlak*” anlayışına dayalı bir söylem geliştirmiştir:

[20] *Türklük mukaddes ve muhteremdir. Şimdiye kadar terbiye-i ahlakiye, şan ve şerefiyle yaşamış ve ilelebet yaşayacaktır. Bunu tarih pek güzel ispat eder. Ben bir Türküm.*³⁶⁹

20. örneğimizde Tanin gazetesinde Kemalzâde Akif, Fûnun dergisinde tercüme edilen bir İngiliz makalesinde Türklüğe yapılan hakaret ve bu hakaretlere verdiği cevaplarıyla milli farkı kanıtlamanın tipik bir özelliğini sergiler. Övgüler “*mukaddes ve muhterem*” ve Türk grubuna üyelik “*Ben Bir Türk’üm*” ifadeleri temsiliyet ve farkı ortaya koymaktadır. Tarihe yapılan atıfla “*şan ve şeref*” cümleleri imaja yönelik Türk doğasının üstünlüğü olarak görülmektedir. Batının yaptığı klişe hakaret ve aşağılamalara indirgenen Türkler buna karşılık olarak “*tarihsel başarılarını*” hatırlatıp milliyetçi bir söylemle bu imajı tersine çevirmeye çalıştılar. Bu başarıları bilimsel içeriklere başvurarak desteklediler:

[21]....*abidelerin zaman rengi hicretin ikinci asrı ortalarına tesadüf ediyor. Orhun yazılarının mükemmeliyeti lisanının müterakki (ilerlemiş) bir tarz-ı edibanede oluşu, yazılarda saklı efkâr (düşünce), Türk kavminin o pek kadim mazide müstakil ve müterakki bir medeniyeti olduğunu izhar (göstermek) ve ispat ediyor. <<Kül Tigin>> kitabelerinin kıraatından sonra daha sekiz dokuz sene evvel, Almanlar tarafından başlanıp hal-i hafriyat ve keşfiyatı devam eden (Turfan) taharriyatı (araştırma); (Orhun), Türk medeniyetinden daha eski bir (Türk Medeniyeti) ’nin vücudunu meydana çıkarıyor. Kati olarak tarihini tabiin meşgulse de? (Turfan) civarında bulunmuş (İdi kut) şehrinin en müterakki ve müzahir zamanı, hicretin birinci asrı nihayetinde olduğu maznundur.*³⁷⁰

³⁶⁹ Kemalzâde Akif, “Türklük Tahkir Edilemez”, **Tanin**, sayı 1241, 26 Safer 1330/15 Şubat 1912, s.1.

³⁷⁰ Sabri Korkud ve Haşim Ertuğrul, “Türk Medeniyetine Dair”, **Renin**, sayı 1491, 24 Zilkade 1330/4 Teşrinisani 1912, s.4.

Türk milliyetçiliği söyleminin en güçlü kanıtı arkeolojidir. 21. örneğimiz Sabri Korkud ve Haşim Ertuğrul Renin gazetesinde “Türk medeniyetine dair” makalelerinde Orhun Abideleri’ni, Türklerin kadim bir medeniyete sahip olduğuna dair kanıt olarak sunmaktadır. Türk milliyetçiliğinin oluşumunu destekleyici bu tarihsel kazı özellikle Türklerin aleyhinde yazılan bazı isnatları (dedikoduları) çürüğe çıkarmak için bir konferansa ait bildirgede dile getirmektedirler. Türkler bu kanıtı tıpkı Arapların, Romalıların, Asurların, Keldanilerin, İranlıların, Yunanların kadim uygarlıkları gibi kendilerinin de hususi (özel) birer medeniyetlerinin ve Türklerin de daha İslamlıktan evvel kurulmuş başka medeniyetlerinin olduğu gibi yalnız cenkçi ve harpçi bir millet değil aynı zamanda yüksek bir medeniyete sahip olduğunu göstermek için kullanmaktadırlar. Türklerin ayrıca ilk payitahtı olan Karakum’da; Orhun vadisinde, Turfan’da; İdikut; Karabalgasun gibi bölgelerde müstakil bir medeniyetleri olduğunu önemli müsteşriklerin (Şarkiyatçı veya Türkologların): Radloffların, Vamberilerin yaptıkları araştırmalar ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarla Türkler, kitabelerin çözülmesi ve bu medeniyetin varlığına bilimsel delil olarak sunmaktadırlar.³⁷¹ Bu tarihsel kazılar milli söylemi oluşturmak için özellikle Türkleri yok sayan milletlere karşı çok güçlü sistematik bir argümandır. Türklerin tarihin ilk devirlerinden itibaren her daim kadim bir medeniyete sahip olduklarını Batı’ya göstermek için özellikle “harp/cenk tarihi”ndeki başarıları milli söylemin önemli kanıtsal kaynağı olmuştur:

[22] *Ve kıta-i Asya’nın yine o esnalarında tabiatıyla bir hercümerççe (kargaşa) uğradı. Bütün kavimler, kavmiyetler, garba Avrupa’ya doğru hicretlere, muhaceretlere başladılar. Türklük, Tatarlık’ta biz-zaruri (zorunlu olarak) düştü. Lakin Türkler, Tatarlar ne tarafa yayıldılarsa o iklimin hâkimi oldular, her gittikleri yerlerde istiklallerini, satvetlerini (ezici kuvvet) gösterdiler. Derhal bir saltanat edindiler... işte bu lücce (kalabalık) azametten bir mevce (dalga), fakat ne mübarek ne muhteşem bir mevç idi ki sevindi, parladı, yüксеle yüксеle geldi. Avrupa’nın önlerine doğru, cihanın daima en mesut o asra göre ise hemen en mütemadin (sürekli) bir kıtasına fethine girdi. Girdi de saltanat-ı mübeccele Osmaniye-i tesisi, lakin tarihi alemde emsali az pek az görmüş hareketler ibdai (kendine özgü) ederken kendini tesis eyledi, çünkü yalnız*

³⁷¹ Korkud ve Ertuğrul, **a.g.m.**, sayı 1491, s.4

*şecaatle (yiğit), hamasetle (yüreklilik), muttasıf (vasıflı) dinledi. Müşfik (sevecen), halim (yumuşak huylu), kerim (onurlu) etti de! Galiplere ne gösterirse mağluplara öyle şefkat izhar (göstermek) eylerdi.*³⁷²

22. örneğimizde İkdâm gazetesini ise Türklerin farkını harp tarihine, saltanat kurma ilişkisine ve üstün niteliklerine vurgu yaparak ifade etmektedir. Türk karakteri “*Şecaatle (yiğit), hamasetle (yüreklilik), muttasıf (vasıflı), Müşfik (sevecen), halim (yumuşak huylu), kerim (onurlu)*” ifadelerle hem üstün bir kavim olduğu belirtilmekte hem de kahramanlık, hakimiyet dönemlerinin izlerini taşımaktadır. Kurulan saltanatlar sahip oldukları güç formülasyonunun kanıtı olarak bu bilginin gücünden yararlanılmakta ve milliyetçi söyleme kanıt oluşturacak şekilde genişletilmektedir. İkdâm gibi Tanin gazetesi de Türklük söyleminin kanıtını “*kültür farkıyla*” ortaya koyar:

[23] *Türkler, hicret zamanına ve ondan daha evvel, yani: Avrupa’nın birçok kavimleri; ormanlarda post giyip, av avlayıp, yarı vahşi bir hayat geçirirken, yazı, kitap nedir bilmezken, şimdi sırf cengâver ve hükümdar olmak, sırf harp ve fütüvvet icra etmek için yaratılmış gibi telakki olunan Türkler, daha o zaman böyle bir medeniyeti kurmaya muvaffak olmuşlardır.....Evet! Bizim de hususi bir medeniyetimiz var. Biz Türklerde ta İslamlıktan evvel, kendi başımıza bir medeniyet yaptık: Türk medeniyeti dedik ve bağırdık. Bunu bilmemek bizim için bir azap büyük bir mahcubiyet idi. Artık bize: (siz, İslamlıktan sonra medeni oldunuz, İslam medeniyetinde çalıştınız da adam oldunuz) diyenlerin hemen sözlerini ağızlarında bırakıyorduk. İslamlıktan sonra Turan’ın her tarafında Rus ve Çin, Türkistan’da, Buhara’da, Hayfa’da, Kırım ve Kafkas’ta, Hindistan’da, İran’da ve bugünkü Türkiye’de kurduğumuz hemen müstakil Türk medeniyetleriyle, o kadar iftihar edemeyeceğim geliyor. Bunları hemen hemen müstakil bulmuyorum, başkalarından alınıp bezenmiş sanıyorum bununla beraber yine Türk medeniyetidir.*³⁷³

³⁷² Ali Kemal, **a.g.m.**, sayı 5586, s.1.

³⁷³ Korkud ve Ertuğrul, **a.g.m.**, sayı 1491, s.4

23. örneğimizde Tanin, Avrupa'nın suçlamalarına yönelik "seçkinlik" düşüncesi, kültürel farkı ortaya koyan "*Avrupa'nın birçok kavmi ormanda post giyip... yarı vahşi hayat yaşarken, okuma yazma bilmezken, şimdi sırf cengâver ve hükümdar olmak, sırf harp ve fütüvvet icra etmek için yaratılmış gibi telakki olunan Türkler, daha o zaman böyle bir medeniyeti kurmaya muvaffak olmuşlardır*" ifadeyle dönemin "medeniyetsiz" ikiliğine maruz kalan Doğu (Türklerin) üzerinde atfedilen tarihsel tezleri çürüğe çıkarmak için ecdatlarının "üstün medeniyetinin" kanıtı olarak işaretlenmektedir.

3.4.5 Toplumsal Düşman: "Onlar ve Biz"

Osmanlı tarihinde düşman tanımlaması çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ortaçağ'ın başlarından itibaren Akdeniz dünyasına hakim olmak için yola çıkmış iki evrensel dinden her biri ayrı bir uygarlık için bir mit üretmişti: İslam-hilal ve Hristiyanlık- haç.³⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam liderliği münasebetiyle "tek" düşman tanımlamasını din referanslı Darü'l harp düşüncesi etrafında şekillendirmişti. Dini bir çatışma karşıtlığına dayanan ve "onlar" ve "bizi" kapsayacak şekilde tanımlanan bu düşüncüyü "hilal" ve "haç (salip)" mitleri temsil etmekteydi. Balkan Savaşları'nda ise düşman tanımlaması içinde yine dini referansı barındıran ancak yoğun şekilde etnik unsurun öne çıkarıldığı iki düşman yani "iç" ve "dış" düşmanlar üzerine kurulmuştu. "Müslüman Osmanlı= hilal" anlayışı Balkan Savaşlarıyla "Müslüman Türk=hilal" temsiline dönüşmüştür. Çünkü Türkçüler, bir yandan Türk birliği- Turan- derken, diğer taraftan da "Türkçülüğün beynelmilliyeti İslamcılıktır" diyerek İslamcılıktan ve siyaseten Osmanlı'yı muhafaza etmek hedefiyle Osmanlılıktan vazgeçmişlerdi.³⁷⁵ Buradan da anlaşılıyor ki Türklerin birinci düşmanı Balkan Savaşı'yla hilal ve haçın diğer bir deyişle Müslüman Türk ve Balkan Hristiyanlarının savaşıdır. İkinci düşman tanımlaması ise "iç düşman" tanımlanmasıdır ve özellikle Türklük ruhunu taşımayanlar bu grupta yer almaktadır. Toplumsal düşman kategorisi Türk milletine düşmanlarını gösterirken aynı zamanda düşmana karşı "davranış kalıplarını" da ekmektedir:

³⁷⁴ Armstrong, a.g.e., s.123.

³⁷⁵ Cezmi Bayram, *Türk Milliyetçiliği "Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri"*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013, s.31.

[24] *Bunlar pek ra'na (iyi) bilirler ki mağlup oldukları halde Avrupa Hristiyanları Osmanlılara karşı bir karış yer bile vermeyeceklerdir. Zira buralar için [bir kere salibin girdiği yere bir daha hilal sokulmaz!] Usulü artık bir şiar (yol, ülkü) ve bir destar olmuştur. Halbuki galip oldukları halde Osmanlılık bile mahv olur. Sıra ikinci bir şiar ve destûr mucibince (lazım gelen) [hilal bir kere çıkarıldığı yere bir daha avdet (eski yere dönüş) edemez.] İşte! Halasa mubabere-i haziranın hikmeti şu iki kelimeden ibarettir. Hilal ve salibin son düellosu biz böyle telakki etmeliyiz ve artık kendimizi aldatmamalıyız.*³⁷⁶

[25] *Ah ey hilal Rumeli'de camilere takılan*

Yere göğsü hâkim gibi bir çılgık saçan nakuslar (çan)

Belki senin kulağını sağır etmiş, bu figan

Asırlardan akşamlara bu ezeli yadigâr

Demek sana ebediyen yabancı?

Bu böyle ise, pek acı...

Bu böyle ise ey tufanlar baştan başa akınız,

*Türk'e muti (boyun eğen) olmadıkça Garbı Şarkı yakınız!...*³⁷⁷

[26] *Balkan, Plevne, Şıpka senindir, senin Tuna*

Ecdadının kemikleri şahit durur buna

Anlat salibe söyle ki: Ahit eyledik bunu

Maziye inkılap edecektir salip için

Necm (yıldız) ve hilalin estiği yerler, senin bütün:

³⁷⁶ Ahmet Agayev, "Yirminci Asır Ehl-i Salibi: Hala Hilal ve Salib Cıdalı", **Tasvir-i Efkâr**, sayı 556, 2 Zilkade 1330/13 Teşrinievvel 1912, s.4.

³⁷⁷ Ali Canip, "Kaval", **Tanin**, sayı 1645, 23 Recep 1331/28 Haziran 1913, s.5.

Balkan, Plevne, Şıpkı, Tuna serteser (baştan başa) senin

*Koş bekliyor ruh-i zafer senin*³⁷⁸

24. örnekte Ahmet Agayev Tanin gazetesinde, 25. örnekte Ali Canip ve 26. örnekte Süleyman Paşazâde Sami Tasvir-i Efkâr gazetesinde ikili bir karşıtlık içeren dış düşman tanımlanmasının yapıldığı hilal (biz) ve haç (onlar) temsiliinde sözü edilen Türkleri örtük ve edilgen bir dille ifade etmektedirler. Osmanlılık politikasına bakışı değiştiren ve geçersiz hale getiren bu düşünceler aynı zamanda Türk milletini önceleyerek merkezi bir konuma taşımakta ve geçerli kılmaktadır. Böylesi inançla düşmana karşı nasıl bir bilişsel tutum sergileneceği gösterilir. Söylem, geçmişin hatırlama öğeleriyle çok yoğun biçimde çalışır. Bir taraftan biz imajı inşa edilirken aynı zamanda karşıdaki düşman da (onlar) belirtilir ve düşman örtük biçimde ifade edilen karşıtlıklara dayanır. Biz ve onların karşıt yeniden tanımlanması Türklerin fitri özellikleri kapsayacak şekilde olumlu vurgular çevresinde dönmektedir:

[27] *Millet-i fatiha ve hâkime olan biz Türkleri halk-ı idare şimdiye kadar baştan başa Türkiye anılan ve Türklüğe nispet edilen bu memlekette bundan sonra başka emeller hükümran olacak ve Türklerin hakkı Fatih/feth ve hüküm ile bir nokta-i ittihatla toplamak istedikleri anasır ve akvamın her biri kendi milletleri lisanları etrafında birleşeceklerdir. En kısa tabirle bugün eski Türkiye mevcut değildir... Ali bir fitratta yaratılan Türkler kendilerine benzeyen suretlerle insanları bir noktai camia etrafında toplamak için asırlardan beri kanlarını, canlarını dökmekten çekinmediler. Başkalarını yaşatmak için kendi hayatlarını feda eden bu kavmin bugün küfran-ı nimet, sarih bir zalim ve hıyanet karşısında bulunduğunu kim inkâr edebilir? Şimdi Türk'ün padişahına, hanına ve hakanına itaat ettiğini ve onun dinine taptığını söyleyen ve Türk'ün Allah'ı ve onun namına yemin eden bir halk bugün aksine hareket ediyor...*³⁷⁹

³⁷⁸ Süleyman Paşazâde Sami, "Turani Harp", **Tasvir-i Efkâr**, sayı 564, 10 Zilkade 1330/21 Teşrinievvel 1912, s.1.

³⁷⁹ Şeyh Muhsin-i Fani, **a.g.m.**, sayı 1427, s.2.

27. örneğimizde Şeyh Muhsini Fani'nin Tanin gazetesinde kendisini Türklükle özdeşleştirdiği ve “biz” ve “onların” iyi bir ifade örneği olan metninde Türk vatandaşlarına Şark Meselesi konusunda açıkladığı bir hakikatte eski Türkiye'nin mevcut olmadığı gibi bütün düşmanların asırlardan beri emellerine ulaşmak için Türklüğü batırması (inkıraz) karşısında Türklere kim olduğunu hatırlatıp betimleyici bir temsil sunmaktadır. Metin söylemi “biz” ve “onlar” ikili karşıtlığı üzerine kurmuştur:

Biz	Onlar
Millet-i Fatiha, Millet-i Hâkime	Halk-ı İdare
Ali (yüksek yaradılışlı)	Zalim
Fedakâr (Sadık)	Hıyanet (hain, vefasız), Küfran-ı nimet

Yukarıdaki ikili karşıtlıklarla dayanan bu söylem biçimi olumlu ve olumsuz olarak kodlanan ve temsil edilen grup (düşman) hakkında nasıl konuşulması gerektiğini bize öğretir. Düşmana karşı geliştirilen davranış kalıplarıyla Türk milliyetçiliği söyleminin “kolektif bilişsel modeli” böylece oluşur. Bu modelde “egemen olanın” konumu ve “boyun eğmesi” gereken taraflar açıkça ifade edilir. Çünkü Türk tarihi boyunca bu böyle devam etmiştir. Burada yapılan kıyaslama “bizi” oluşturur ve düşmana karşı birleştirici bir işlev görür. Metinde söylemsel olarak “haklı” ve “haksız” olan tarafların bir anlamının da çıktığı bu parçada “bizin” hakkını savunacak ve düşmanı ortaya koyacak tutarlı bir söyleme ihtiyaç vardır:

[28] *Artık bu Türk usandı... tarihinin, vatanının, senin intikamını almak istiyor. Ne haklı da istiyor... sen onların ecdadını yaşattın; fakat onlar senin ahvadını (torunlar) boğazladılar. Sen onlara keşaneler (köşk) verdin, onlar senin haneni viraneye döndürdüler... sen ihtisarlarına hürmet ettin, onlar kardeşimi Şıpka'da oğlumu Milano'da yeğnimi Kars'ta boğdu. Gözüm ateş, sözüm ateş, ağzım ateş doldu. Beni yakıyor... ben bu mukaddes konumla ortaya atlamayayım mı hakanım!*³⁸⁰

³⁸⁰ Aka Gündüz, “Fatih’e”, **Tanin**, sayı 1460, 22 Şevval 1330/ 4 Teşrinievvel 1912, s.3.

28. örneğimiz Aka Gündüz savaşın tam da kapıda olduğu bir zamanda Fatih Sultan Mehmet'e hitaben yazdığı söylev tarzındaki yazısında Türk'ün düşmanı kimdir? Metinde düşman "haklı" ve "haksız" ikiliği kullanılarak ifade edilmektedir. Hakkını korumak için söylem içindeki coşturucu ifadeler (*Artık bu Türk usandı..., Gözüm ateş, sözüüm ateş, ağzım ateş doldu. Beni yakıyor*), liderlerin ön plana çıkarılışı ve psikolojik olarak içine düştükleri bilişsel sıkıntı durumunun milli bir kine (*tarihinin, vatanının, senin intikamını almak istiyor*) dönüşmesiyle "haklı" ve "haksız" ikiliği; "iyi" olanların niteliklerini vurgulamak (*sen onların ecdadını yaşattın, sen onlara keşaneler (köşk) verdin*) ve "kötü" olanların özellikleri (*onlar senin haneni viraneye döndürdüler, kardeşimi boğdular*) ortaya çıkarmak milli bir söylem içinde düşmanla savaşma haklılığı için argüman olmakta ve milli bir mevzu haline getirilmektedir. Böylece söylem semantiğinde "bizim" yaptıklarımız iyi, "onların" yaptıkları kötüdür. Milli bir mevzuda düşman konumuna yükseltilen taraf açıkça gösterilirken, yapılan eylemleri net şekilde açıklanmaktadır:

[29] *Bulgaristan hem Şark için hem bütün Avrupa müsalemeti (sulh) için daima bir memba (kaynak) tehdit demektir. On beş yirmi sene kımıldamayacak süratte güzel bir dayak yerse o zaman şarkın sükûn ve rahatı ebediyen temin edilecektir. Çünkü böyle şımarık, mütecaviz (saldırgan) ve entrikacı bir Bulgaristan'ın mevcudiyetinden kurtulan Türkiye rahat rahat ıslahat yapacak ve Rumeli'yi Bulgar eşkıyasının tecavüzünden suret-i katiyye de kurtarmış olacaktır. Avrupa ancak bu sayede Şark meselesinden halis olabilir.... Bizim Düvel-i muazzamdan rica edeceğimiz şey pek basittir: Balkanları kendi hallerine bıraksınlar. Yalnız Balkan hükümetlerine desinler ki: İşte Türkiye isterseniz kendisiyle harp ediniz, fakat başınız sıkıştığı zaman bizden hiç yardım istemeyiniz. Bu söz bir talim gibi tesir eder. Bugün suffiye sokaklarında kahramanlık satan pehlivanların sesi birdenbire kesilir. Onlar kesmeyecek olursa Türk Süngüleri o sesleri onların göğüslerinde boğar. Yaşasın Harp!*³⁸¹

[30] *Bulgar yine baş kaldırıyor...düşmanımızdır*

³⁸¹ "Harp", **Tanin**, sayı 1458, 20 Şevval 1330/2 Teşrinievvel 1912, s.1.

Balkanlar artık yolumuz, meskenimizdir

Ölsek de ne gam, düşman ile müdafaamızdır

Harp etmedeyim her tarafım ateş-i hundur

Bulgarlarla dövüşmek bana zevk-i derundur

Ak saçlı ninem beklemesin yollar uzundur

Her cenge gelir...cenge bugün mürde ve zinde

*Git söyle ecel, beklemesinler beni evde!*³⁸²

[31] *Bizim için Osmanlılığın, Türklüğün namusu, şanı, şerefi için Kosova Ovası'nda can veren hakanımızın türbesini domuz çobanları çiğnesin. Rumeli'nde beş asından beri hudutları bekleyen, vücutlarından kaleler yapan kardeşlerimizin çoluğu, çocuğu düşman elinde, şanlı ecdadımızın mezarları Bulgar ayağı altında kalsın!*³⁸³

Balkan Savaşı'nda düşmana karşı açık söylem örneği gösteren 29., 30. ve 31. örnekte olumlu biz temsiline karşı onlar temsilinde seçilen bazı olumsuz sıfatlar, Bulgarlara dair söylem ve bilişsel tavrı ortaya koymaktadır. Balkanlardaki barışı tehdit eden, her seferinde Rumeli'ndeki varlığıyla Şark Meselesi'nin çözülmesini ve Türklerin orada rahatça ıslahat yapmalarını engelleyen Bulgarlar “şımarık”, “mütecaviz (saldırgan)”, “entrikacı”, “eşkıya”, “domuz çobanları” gibi küçültücü sıfatlar yoluyla “tehdit unsuru” olarak düşman kategorisinde sınıflandırılmaktadır. Bu parçada Bulgarlar başına buyruk davranmasının sebebi de Avrupalı devletlerdir. Eğer bu devam ederse onlarla savaştan çekinmeyecek açık bir meydan okuma ifadesi olan “*Türk Süngüleri o sesleri onların göğüslerinde boğar*” cümlesi bu tavırlara karşılık Türklüğün güç gösterisiyle tamamlanmaktadır. Türklerin savaş sırasında düşmana karşı en fazla geliştirdiği söylem biçimi “güçlü” ve “güçsüz” gibi kıyaslamalardır:

³⁸² Süleyman Nazif, “Harp Şarkısı”, **Tasvir-i Efkâr**, sayı 558, 4 Zilkade 1330/15 Teşrinievvel 1912, s.1.

³⁸³ Dertler, Devalar-1, sayı 1583, s.3.

[32] *Türk öldürülür, fakat mağlup edilemez!*” sözü dünyanın en büyük deha-i askeriyesine dimağının hücurat-ı metinesi arasında taşıyan Napolyon’dur. Bu kavim Asya-i vasatında kılıcı elinde geldi. Bugün cenubi Avrupa elinde yaşıyor. Türk ölür. Ve bazı ahvalde ordusunun intizam muvaffakı haleldar olur. Fakat ruhu, ruh-i umumi kâinat gibi lağvet olursa hakkın kuvve-i asliyesi gibi namağluptur. Ey Türk! O senin ecdadının hûn behâ-i (diyet) hamasetidir.³⁸⁴

32. örnek Süleyman Nazif’in Tasvir-i Efkâr gazetesinde ele aldığı “Dayan Kahpe Bulgar” makalesi “güçlü” ve “güçsüz” anlamına gelecek şekilde örtük bir betimleme yapmaktadır. Türkler öldürülse bile “asla mağlup olmayan- namağlup” bir güce ve kahramanlığa sahiptir. Aynı zamanda tarihten beri her zaman güce sahip olan Türkler Napolyon’un sözüyle desteklenirken bilişsel olarak karşısındakinin (onlar) güçsüzlüğü örtük ve dolaylı yoldan ifade edilip aslında “mağlup” görünen tarafın anlamı da ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle her zaman Türklerde mevcut olan güç ötekinin (düşmanın) güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır. Savaş zamanı önemli bir ayrıntı da Türklerin dışardaki düşmanlara karşı milli bir duruş sergilerken aynı zamanda kendinden olmayan iç düşmanlara karşı verdikleri mücadelelerdir:

[33] *Ey Türk oğlu! Sen pek acı günler yaşıyorsun. Sana bu acılığı unutturmak isteyenler düşmanlarındır. Sana bu memleket zaten otuz beş sene evvel gitmişti diyenler yüreklerinde bu vatan ateşini taşımayan vatansızlardır. Sana artık Rumeli’yi unut! Anadolu’ya, yalnız oraya bak! Diyenler felaket günlerinde daha büyük, daha metin görünen Türk yüreğine, o büyük, çelikten Türk kalbine malik olmayan kadınlaşmış erlerdir. Sen bu acıları unutma! Yırılan sancağın, çiğnenen namusunu, intikamını yüreğinden çıkarma!*³⁸⁵

Birinci Balkan Savaşı’nın kaybedilmesiyle 33. örnekte Tanin gazetesinde ele alınan makalede, toplumsal ve psikolojik çöküntü içine düşen Türkleri umutsuzluğa sevk edecek düşünceler karşısında bir “iç düşman” tanımlaması yapılmaktadır. Türklüğe karşı olanlar “Türk olan”- “olmayan” kıyaslamasıyla içinde Türklük ruhu taşımayanlar öteki konumuna düşerken “vatansız”, “kadınlaşmış er” gibi küçültücü sıfatlar içinde

³⁸⁴ Süleyman Nazif, “Dayan Kahpe Bulgar!”, *Tasvir-i Efkâr*, sayı 574, 20 Zilkade 1330/31 Teşrinievvel 1912, s.1.

³⁸⁵ “Dertler, Devalar-1”, sayı 1583, s.3.

isimlendirilmektedir. Bu yüzden Türklük inancı iç düşmanların tanımlanması için önemli bir temadır:

[34] *Türklük hatalarında beliren izmihlal (çöküş) ve sukut-u asarın bugün artık müsamaha ve ihtimal gözleriyle görmenin her Türk için en büyük bir günah olacağını kabul edelim. Bu günahın hüküm ve takdirinde yanılmayacak muhakemeyi sual, elbet “vicdandır”. Etrafımda bütün insanların sarsılmaz akideyi silinmez bir hayale tereddüt kabul etmez bir maksada sarılarak arkalarının bekası varlıklarının alası ve bahtiyarlığı için nasıl çalıştıklarını görelim de bu gerilen ve düşen Türklük ölümüne lakayt (ilgisiz) kalalım... bu nasıl kan?*³⁸⁶

34. örneğimizde Hüseyin Ragıp Balkan Savaşları’nda yaşananları kan ile ilişkilendirerek iç düşman tanımını Türklük fikrine sahip olmayan özellikle siyasi zümrede görmektedir. Çünkü bu kişiler Türk tarihine yabancı kalmış ve habersiz bu milletin/kavmin toplumsal sefaletini görmeyecek kadar fikriyatta suskun kalmışlardır. Bu zümreler milletin istikbali için hiçbir endişe duymayan “günahkârlar” olarak görülmektedir. Türkleri ve Türkçü fikirleri yok sayan, kişilerin kanlarından şüphe edilmektedir. Böylece Türklük fikrine sahip olamayanlar Türk milletinin ikinci bir düşmanı olarak sınıflandırılır. Bu dönemde özellikle Türklük için vicdani bir sorgu yapmayanlar da büyük suçlamalara uğrarlar:

[35] *Vicdanında imandan, kanında benden bir zerre yok muydu? Bu haline Bulgarlar acıyacak, seni bir Yunan gazetesi yazacak! Karadağ dilinde destan mı olacaksın? Hayır sen Müslüman değilsin. Müslüman'ın imam vardır, imanı olan düşmana yüz çevirmez. Hayır sen Türk de değilsin. Türk'ün vicdanı vardır; vicdanı olan düşmandan çekinmez. Hele benim kanımdan, hele o, bu ihtiyarlığında bile yanıp tutuşan kanından hiç değilsin. Benim kanım Müslüman kanı, Türk kanı, Oğuz kanıdır. Ya Rabbi! Ya Rabbi! Beni bu yaşta on sene evvel vefat eden karımdan şüphelendirme! Harbe giderken bana yaramı sarmak için sırmalı çevre işleyen karım bu günahı işlemez! İşlemedi*

³⁸⁶ Hüseyin Ragıp, “Dertlerimiz ve Derman”, **Senin**, sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3-4.

*Etinde, kemiğinde, kanında yoksa, ruhunda var kahpe oğlan!.. Ruhen, piçsin!
Ve mademki rahmetli kadına, bana, Türk' e ait olmayan bir piçsin; neye daha
çok müteessir olayım?*³⁸⁷

Tanin gazetesine ait 35. örnekte Aka Gündüz'ün milli hikayesine ait bir mektup, savaş ortamındaki bir baba ve oğulun diyalogunun iç düşman örneği sergiler. Hikaye bir babanın sitemli ve acı olayı gibi görünse de aslında Türklüğün iç düşman tanımlaması yapılır. Metnin söz dizimlerinde baba, Müslüman-İmanlı, Türklük-vicdan eşleştirmelerine sahip olamayan oğlunu “kahpe”, “piç” olarak görmektedir. Söylem örtük biçimde isterse öz evladı olsun, eğer içinde Türklük ruhunu taşımıyorsa o bir düşmandır. Böylece Türk genci bu tür bir suçlamaya maruz kalmamak için Türk kimliğiyle işaretlenen vicdan, iman ve Türk kanı taşıyan Türklükle özdeşleşecektir.

3.4.6 Bilişsel Tutumlar: “Türklük İnancı”

Basın metinleri, kamuoyunu etkileme ve kanaat geliştirme yönünden herhangi bir konu hakkında ikna edici özelliği sahiptir. Dil ve söylem yoluyla toplumun belleğinde egemen grubun kimliği ve bilgisi, şimdiki ve geçmiş olayların resmedilmesi ve meşrulaştırılması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Basın metinleri yapı olarak gündeme getirdiği konuların güncelliğini koruduğu için insanların güne dair neyi düşüneceğine ne hakkında konuşacağına karar vermede ve toplum zihninin kontrol edilmesinde rol oynar. Basın metinlerinde yer alan ideolojiler, ülküler veya toplumsal tutumlar hem söyleme doğrudan yansır hem de somut olaylara dair (örneğin savaş) kişisel yorumlamaları ve görüşleriyle toplumun zihinsel modellerini de kontrol ederler.³⁸⁸ Savaş dönemi basın faaliyetleri, Türklerin milli tutumlarını geliştirme ve milli davranış aşılama açısından bir “Türklük inancı” yaymayı amaçladılar. Böylece toplumsal aktörlerin tutumuna ait duygusal ikna söylemleri, kültürel-zihinsel direnişin ve toplumsal tutumların doğrudan ifadesi haline geldiler:

[36] *Evet, artık bu dünyada bizim için başka bir diyecek kalmadı. Türklüğün, Osmanlılığın, büyük bir tehlike karşısında bulunduğu bugün biz ecdadımızın ya devlet başa ya kuzgun leşe sözlerini heyecan ve asabiyetle tekrar edeceğiz;*

³⁸⁷ Aka Gündüz, “Piç”, Tanin, sayı 1511, 7 Rebiülevvel 1331/14 Şubat 1913, s.4.

³⁸⁸ Dijk, İdeoloji “Multidisipliner Bir Yaklaşım”, s.444.

çünkü vatanımız bizim için bir mezayik (sıkıntılı) zillet ve ıstırap oldu.... Türklük tehlikede.... İşte Semerkant'ta, Kahire'de, Kosova'da meşhet-i (şehit düşlen yer) Hüdavendigâr, İstanbul'da türbe-i Fatih, Bursa'da merkat-ı (mezar, lahit) Yıldırım... Türklüğün mukaddes erkanının şanla ebediyen yaşayan ecdadından medet hû ah öl, tengrinin inayetiyle yürü, koş vatanı parçalamaktan, düşmanlarının pâ-mâl (çiğneme) hakareti olmaktan kurtar. Dünyanın en büyük bir hahikat-i içtimayesidir. Sen de bu hakikatten gafil, olmadığını göster ve bir damla kanı vatanın için dökmekten çekinme, vatan senin, şan senin bu şan ile yürü, koş ve mukaddesiyetini kurtar. O senin ecdadına mezar oldu, şimdi senin bir avuç toprak halinde kalabilmen için bu mezarı ihtişamın üzerine bir damla kan akıtacak ve diyeceksin ki: ya devlet başa ya kuzgun leşe.³⁸⁹

36. örneğimizde Şeyh Muhsini Fani Tanin gazetesindeki “Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe” başlıklı makalesinde Türk varlığının içine düştüğü büyük tehlike karşısında mantıklı bir çıkarım yapmakta ve savaşa karşı tutum geliştirmektedir. Metin söylemi iknaya yöneliktir. Yazarın hedefi Türklüğün yok olma tehlikesi karşısında savaşa yönelik toplum tutumunda bir değişiklik yaratmaktır. Son çare Türkleri kültürel bir direnişe davet eden kendini vatana seferber edecek söz ve çağrıyla “bizim” grubu, tıpkı ecdadının kendini feda ettiği gibi Türkünde kendi kanını akıtmaktan çekinmeyecek zihinsel olarak savaşa karşı tutumlarını değiştirmeye yönelik kolektif bir duruş noktası sergiler. Böylesi bir inançla, Türklük inancı olarak milliyetçi tutumlarının sağlamlaşmasında rol oynar. Milliyetçi ülkünün bir parçası olan inanç önermeleri kolektif inanç haline gelirler:

[37] *Gözde ateş, elde ateş, dilde ateş, başladık... dağlar kardan kayadan, hudutlar yardan tellediğimidir? İstemeyiz!... Baruttan olsun!... Baruttan olsun ki ateşleyelim... inci kalkan, dideler(göz) kan, bağrımız iman dolu, yatağına yaslandık... karlar beyaz, dereler beyaz, çağlayanlar beyaz mıdır?... İstemeyiz!... Kırmızı olsun!... Kırmızı etmek için başımızı kurban edelim... ruhların figanı hakkın fermanı böyledir, can ve cihan s'ad (zahmet) ve advan*

³⁸⁹ Şeyh Muhsin-i Fani, **a.g.m.**, sayı 1463, s.1.

(çok koşan kimse) feda olsun!... Bize aziz vatan lazım... top patladı..... Esin rüzgarlar İşkodra ordusunda patlayan top sesleriyle Edirne karargahına selamlar götürüyor... Edirne! Sen vakit mukabele edeceksin? Pullu duvaklardan sargılarımız var, sarıp atacağız vurulup saracağız, dayanıp durduğumuz, atıp vurduğumuz gibi... sedyelerimiz ana, bacı köklüdür, onlarla cennete gidilir... vurup dövüş, dövüşüp giden atalar gibi...İmanımızda hakkın, vicdanlarda hakanın aşkı var. Biz bu aşkla, biz bu şevkle şeref yolunda şarklı asker olup gideriz! Harp, harp, harp!... Karadağ! Kralların doğurduğu, karanlıkların beslediğı Karadağ! Gözü ateş, sözü ateş, özü ateş, Altındağ evladı geliyor: harp... harp...harp... ”³⁹⁰

[38] Al sancağına sarılı tarihinin dört süngüden çatılı rahlesine düşman, el sevindi görmüyor musun? Kaldır başını! Tarihin! son sayfasında feryat ediyor: beni kurtar!... Yedi yüz seneden beri damarlarında yana yana dönen kanın, koyu pıhtılarından ona kuvvet ver... beyninde uğuldayan zulmeti ve boşluğı silmek, mana ve hakikat vermek istersek, şehadet parmağını koy yüreğinin üstüne... oradaki hareket beyninden vicdanına oradan ruhuna her şeyini söyleyecektir, Türk oğlu!.....İşitiyor musun? Hakkın sesi ruhun sesi, arzın sesi ağılıyor: Al sancağına sarılı tarihinin, dört süngüden çatılı rahlesine düşman, el sevindi! Kurtar onu!... Süngün kırılsın? Sancağın parçalansın? Tarihin yitsin mi? Söyle bana Türk yiğidi! Bitsin mi? Pençeni bağrından, yumruğunu alnından, beynini imanından çekme! Gel dinleyelim, anlayalım, anlatalım gel... Fâninin sıratı, bâkiye misaldir. Haydi geçmek için kurban ol, kurban olalım... arkadaş!³⁹¹

37. ve 38. örneklerde Aka Gündüz Tanin gazetesindeki “İlk Top” ve “Vatandaş” makalesinde milliyetçi tutumları/söylemi savaşa gitmek için ikna etmenin somut bir örneğini yansıtmaktadır. İkna etmek için kullanılan “slogansal” dil “şiiirsel” bir anlatımla yazarın inancı ile toplumda paylaşılan bir gerçekte (savaş) olan uyumu, tutum geliştirme konusunda Türk milliyetçiliğinin epistemik inancı olmaktadır. Yazara ait görüşler, düşmana karşı milliyetçi tavrı çeşitlendirir. Yazar, milli tutumu ve

³⁹⁰ Aka Gündüz, “İlk Top”, **Tanin**, sayı 1465, 27 Şevval 1330/9 Teşrinievvel 1912, s.2.

³⁹¹ Aka Gündüz, “Vatandaş”, **Tanin**, sayı 1459, 21 Şevval 1330/3 Teşrinievvel 1912, s.3.

inancıyla metnin üslubunu ortaya koyarken esas hedefi Türkü savaşımaya ikna etmek ve savaşı desteklemektir. Söylemde örtük bir rıza üretimi vardır. Metin söyleminde ölüm yumuşatılmış benzetmelerle sıralanmış (*sedyelerimiz ana, bacı köklüdür, onlarla cennete gidilir-ödül*) ve ölüme kodlanan sözler (“*Kurban olalım, “feda edelim”*) “kurbanlaştırma” betimi bir ikna yöntemidir. Savaşa karşı hem bir tavır hem de düşünsel bir milli model ortaya koyan metin, tarihe ait mitik bir öge olan “*Altındağ’ın evladı*” bağlamıyla anlamlandırılmaktadır. Aka Gündüz’ün “Bizim” gruba ait tutumları geliştirildiği ikinci metninde seçtiği ikna yöntemi “vicdani sorgu”dur. Burada direkt kişiye yapılan hitap şekli muhatabının vicdanında bir muhakeme yapmasını sağlar. Yazarın amacı somut olan bir olayı çarpıcı ve heyecan uyandıran ifadelerle betimleyip Türkün vicdanını harekete geçirmek ve savaşa dair kanaat geliştirmektir:

[39] *Türk vicdanımda bir ateş olacak, ateş vicdanımla ben volkan olacağım, volkan imanımla Balkanlarda intikam yıldırımını gibi patlayacağım. Ellerim başımda, gözlerim toprakta, vicdanım karanlıkta huzuruna geldim. Bir daha gelmem, bir daha gelmeyeceğim. Hayır bu sefer gelirim; şan içinde, al kan içinde geleceğim.*³⁹²

39. örnekte Aka Gündüz, Birinci Balkan Savaşı’nın kaybedilmeye başladığı günlerde ele aldığı “*Mahkem-i Kübra (Büyük Mahkeme)*” makalesi Türk milletinin psikolojik çöküntüye düşmemesi ve inancını kaybetmemesine yönelik bir tutum geliştirme ve intikamlarını taze tutmak için “bizim” grubu tekrar savaşımaya ikna edecek bir çabadır. Böylece Türklük kolektif bilişsel bir tutumla “bizim” grubumuz dahilinde içselleştirir. Bu çeşit içselleştirme aynı zamanda bilişsel tutumlarda düşmana karşı algıya yönelik intikam tutumları da eker:

[40] *Kalbimde uzun senelerden beri yığdığım intikam barutlarını ateşlemek için keramet bekliyorum. Bak! Kafkasya’da, Girit’te, Plevne’de Şıpka’da, Dömeke’de gömdüğüm şehitlerin hakkını unutmadım. Daha düne kadar insaniyet namına Trablus’ta üzerime atılan canavarların zehirli tırnaklarının yarası kalbimin üzerinde. Hep bunların intikamını alacağım gün geldi. Bugün*

³⁹² Aka Gündüz, “Mahkeme-i Kübra”, **Tanin**, sayı 1504, 30 Safer 1331/7 Şubat 1913, s.3.

*senin ve benim bayrağımız. Sen yine Türk'ün omuzunda eski azametini dalgalandıracaksın, yükseleceksin!*³⁹³

Türklük bilgisi dahilinde 40. örneğimizde geliştirilen söylemde Iraklı bir Türk, metninde Türk bayrağı üzerinden kodladığı tarihsel olayları ve yaşanmışlıkları Türk milletine hem bir “ders çıkarma” hem de Türklük inancının hedefleri doğrultusunda düzenler. Buna göre geçmişte yaşanan olaylara ait durumların bilişsel bir duygu yükünü taşıyan yazarın intikam inancı, bir direnç ve hakimiyetin tutumu olarak düşmanla mücadeleye sevk edecek bir davranış ekmektedir. Dijk, tutumların (ideolojiler, inançlar veya ülküler) geleneksel sosyo-psikolojideki yaklaşımlarda her zaman bilişsel, değerlendirici ve duygusal olmak üzere üç bileşeni olduğuna dair bir varsayımdan bahseder. Ancak bu üç bileşen kişisel bir inanç yansıtmaktadırlar. Dijk için önemli olan inancın gerçekliğe dayanmasıdır. Fakat yine de somut durumlar (savaş gibi), kişisel tutumların değerlendirmeleriyle birlikte gerçeklerle karışabilir ve “bizim” grubun üyelerinin algıları üzerinde toplumsal bir yargı düzeni ya da soyut bir yapı ve bir tutum şeması geliştirebilirler.³⁹⁴ Balkan Savaşlarında yaşananların somut gerçekliği Türk milliyetçiliği söylemi içinde yer edinmiş ve duygusal inanç demetleri olarak milli tutumların bilişsel şemasını oluşturmuştur. Bu şemada savaşta yaşanan acılar, kayıplara yönelik etnik kökeni öne çıkaran yazarların değerlendirmeleri, toplumsal konuma dair bilgileri, zihinlerde geliştirilmiş kişisel inançları, Türklük bilgisinin ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından bilişsel tutum kategorisini ortaya koymaktadır:

[41] *Bakınız, bir Tatar, Türk kanının bir damlasına bile ne kadar büyük ehemmiyet veriyor ve bu damlanın Türklüğü kurtarmak için günün birinde işe yarayacağını söylüyor. Nasıl olur ki, damarlarında Türk'ün kanı arkalarında Cengizlerin, Yavuzların, Yıldırımın şanı dönen Türk evladı bugün vatanlarının inkısamına (bölünme) ırklarının inkırazına (batma, çökme) karşı kayıtsız, fütursuz, dursunlar?... Nasıl olur ki, bir Türk kitlesi kendi vatanlarına, mevcudiyetlerine, Türklüğün azamet-i şan ve unvanına karşı isyan eden bir sürü halk ile birleşip kendi varlığını yine elleriyle tahrip etsinler?... Hayır, yüz*

³⁹³ Şems Alâeddin Cemil, **a.g.m.**, sayı 1489, s. 3-4.

³⁹⁴ Dijk, **İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım**, s.103-104.

*bin kere hayır... bu bir su-i içtihat (kötü anlayış) idi. Şimdi her hakikat anlaşıldı. Caniler serbest bırakılıp memlekette hak ve adalet pâ-mâl (çiğnenme) edilmeye, salah debboyları (eşya) yağma olunmaya başlar başlamaz her iş meydana çıktı.*³⁹⁵

41. örnekte Şeyh Muhsini Fani tarih ve kültürel bağlam yoluyla oluşturduğu tutum şemasındaki söz dizim düzeni Türklüğe dair inanç ve kişisel bir değerlendirme örneği vermektedir. Yazarın tutum ve Türklüğe dair inançları hem bir ikna hem de Türk'ün uyması gereken bir görev olarak sunulmaktadır. Osmanlı tarihinin bu son sayfasında yaşanan sarsıntılar Türk milletinin bilincinde bir değişime neden olurken, içine düşülen kısır durumdan çıkıp yeniden anlaşılmak için kaderini kendi tayin edecek ve "bizim" grubu savaşa seferber edecek bir gerçeği yansıtan söylemlerde bir tutum ve inanç şeması çerçevesinde esas hedefte aslında neyin gerçekleştirileceğini açıklarlar. Aşağıdaki örneklerde dile getirilen söylemlerin amacı düşmana karşı gösterilecek dirence karşı inançlarını bir davranışa/eyleme dönüştürmektir:

[42] *Düşman yine öz yurduna el attı*

Mezarından atan kılıç uzattı

Yürü, diyor, hakkı zalim/zulm kanattı

Atilla'nın oğlusun sen unutma!

"Medeniyet" deme; duymaz uzağız

Taş üstünde taş kalmasın durma, kır;

Kafalarda düz yol olsun her bayır

Atilla'nın oğlusun sen unutma!

Koş! "Plevne" yine al bayrak takın

Gece, gündüz suyu aksın

³⁹⁵ Şeyh Muhsin-i Fani, **a.g.m.**, sayı 1427, s.2.

Yakın, kahrın bütün Balkan'ı yakın

*Atilla'nın oğlusun sen unutma!*³⁹⁶

[43] *Dul anamın bana manisi;*

<<git Arslan oğul! Hududu bekle!>>

<<Sen dini, bütün cünudu (ordu, asker) bekle!>>

<<Aç gözlerini bulunma gafil!>>

<<Dikkat aman oğlum! Olma âtil (uyuşuk, tembel)>>

<<Harp etmiştik Yunanla adil! ...>>

<<Sen düşmanı her tarafta ezdin>>

<<Ecdadını bir düşünde cihat et>>

<<Sen harbe bütün o şevk ile git!>>

<<Türkün top, bir de kanı vardır!>>

<<Kurşun ile olmalı ittifak>>

<<Türk oğlu! Budur senin vazifen!..>>

<<Sen hemen de giyin kuşan da cenge>>

<<Gir öyle yarın, sarıl tüfeğe³⁹⁷>>

Tasvir-i Efkâr gazetesinde Ziya Gökalp'in Türk oğullarına hitaben yazdığı 42. örnek ve 43. örnekte İkdâm gazetesinde M. Gıyaseddin'in "Hudutta Nöbet" şiirlerinde Türklük inancı yoluyla "bizim" grubu savaşa ikna etmek için bir sağduyu ve tutum oluşturmaya yöneliktir. Türk oğullarının sağduyusu, "ata/baba" ve "ana" imgeleri üzerinden şekillenir. 42. örnek Türk gençlerinin duygularına seslendiği "Atilla'nın oğulları" kodu, "ata/baba" imgesi üzerinden ikna etmenin bir çeşit yoludur. Söylemin

³⁹⁶ Ziya Gökalp, "Cenk Türküsü", **Tasvir-i Efkâr**, sayı 567, 13 Zilkade 1330/24 Teşrinievvel 1912, s.3.

³⁹⁷ M. Gıyaseddin, "Hudutta Nöbet", **İkdâm**, sayı 5634, 16 Zilkade 1330/27 Teşrinievvel 1912, s.2.

coşkulu ifadeleriyle sanki babanın oğula verdiği savaşma görevi Türk gencinin önemli bir vazifesi olur. 43. örnekte ise özellikle “*dul kalmış ana*” imgesi ve ananın oğluna seslenişinin seçilmesi söylemin vurucu noktasıdır. Çünkü Türk kültüründe Anne/ana sözü dinleme bir çocuğun büyüklerine karşı en büyük saygı göstergesidir. Metinde anne, (babasını kaybetmiş/muhtemelen şehit) oğlunun kendisini vatan için feda etmesini ister. Böylece savaşmaya ikna için anne imgesinin “sözü” kendini feda etme eylemiyle milli bir ahlak anlayışı olarak belirir. Yazarların mikro düzeyde paylaştığı bu milli inanç ve tutumları böylece somut olaylarla kesişip savaşa karşı seferber etmeye hizmet ettirir.

3.4.7 Milli Övünç: “Üstün Kavim Anlayışı”

Milli savaş propagandasında en fazla başvurulan söylem biçimi hâkim milletin temsiliyetlerine yapılan övgülerdir. Türklerin milli söylemlerinin belki de bir amacı Osmanlılardan kalma çok milletli kimlik yükünden kurtulmak için geçmişi kazıyıp o eski nostaljik üstün çağa ulaşmayı amaçlamaktı. Armstrong’a göre nostalji üstün yaşam biçiminin ısrarcı bir imgesi olarak tanımlanmalıydı. Bu yoğun hatırlama biçimi bir tür kolektif hafıza biçimiydi.³⁹⁸ Nostaljik geriye dönüş özellikle savaş ve kriz zamanlarında toplumsal aktörler/ gazeteciler/yazarlar stratejik bir propaganda aracı olarak başvurdukları iletişim araçlarını sadece kullandıkları dille değil, aynı zamanda söylemde ulus devletle özdeşleşmiş ve ulusun olumlu öz imajını yansıtan bilgiler yoluyla üretmekteydiler.³⁹⁹ Toplumsal aktörlerin Türklük inancını besleyici propaganda biçimleri: imaj temsili tarihle ilintili olarak Türkün karakterini/rolünü yansıtan sosyo-psikolojik yorumlamalar yönüyle oluşturmuşlardır. Toplumsal aktörlerin amaçladıkları şey “bizim” gruba ait değerleri üyelere aktarmak, milli inanca olan sadakatlerini ve grubun Türklükle özdeşleşmelerini sağlamaktır. Özdeşleşmenin psikolojik boyutunda karşısına göre kendilerini “özel” bir değerlendirme içinde ele alırlar. Öze ait “övgü” dolu olumlu değerlendirmeler “üstünlük” söylemi olarak belirmiştir. Üstünlük söylemleri, özellikle Balkanlar halklarının “aşağılık kompleksi” içinde geliştirdikleri milli tepkilerine karşılık olarak Türk milliyetçiliği içinde beliren “üstünlük refleksinin” sonucudur. Çünkü asırlardır millet-i hâkim olunan toprakların,

³⁹⁸ Armstrong, **a.g.e.**, s.39.

³⁹⁹ Teun A. van Dijk, **News, Discourse, and Ideology**, s.191-205.

halk-ı idare denilenler tarafından yavaş yavaş ellerinden alınmasını asla kabullenememişlerdir. Bunu büyük bir mezalim olarak tanımlanmışlardır. Bunlara karşılık verilen öfke dolu tepkiler milliyetçi söylemlerinde sıkça ifade edilmiştir. Bu psikolojik durum belirli söylem kalıpları içinde gelişirken milli övgüde kullanılan sıfatlar, kullanılan söz dizini ve önermeler bunu kanıtlar niteliktedir. Milli övücün söylem kategorisi; Türklerin “fitri” özelliklerin övülmesi, “seçilmiş” bir kavim olduğunu inancının geliştirilmesi, “üstünlüğün güç göstergeleri”-gücü ifade eden sıfatlar, “öncü” bir millet olduğu fikri ve “asil bir millet” söylemin parçası haline geldiler:

[44] *Her gün didiklenen, sürülen dökülen, her felaketi, her sefaleti, her tepmeyi yedikçe daha kanaatkâr, daha sadık, daha fedakâr, çalışan... birbirlerinin boğazlarını sıkarlarken ortaya giderek onlara hakiki menfaatlerini gösteren nihayet bütün memleketin mezahib (yollar) vicdaniyetine hürmetler göndererek mütabi (ona uyan) vataniye döş (göğüs) hamiyetinde biperva taşıtıkça kan vergisi, şan vergisi veren <<Türk>> ancak bu anasır arasından bir hattı-ı vesiledir. Sanki bu kan, bu bir damla Türk kanı, bu Turan oğlunun daha masumu bütün dünyadaki inkılaptan amili olmak üzere yaratılmıştır...kahraman tabiatındaki hakiki varisi olan bu Timuçin kızanlarının şu müstear (ödünç alınan) mevcudiyette hiç hiçbir hakkı yok mudur? Lakin Türk, o sabr-u hamul (metanetli) kahraman susar... yalnız bu edebiyâne sukutu, aczinden değildir. Çünkü Türk kanının niçin ve nerede dökülmesi lazım olduğunu pek ala takdir eder. Türkler kimlerle ve ne gibi şerait ile harp meydanlarında boy ölçtüklerini hala unutmamışlardır ve unutmayacaklardır. Hakkı ve milleti için ölmeyi pek güzel bilen Türk yaşamak hakkına malik olduğunu takdir ediyor O koskoca imparatorluğun mukadderatını taksim ettiği vatandaş anasırı ile anlaşmak için de ortada hattı-ı vesile olduğunu takdir ediyor.*⁴⁰⁰

44. örneğimizde Velledin Bin Mevlâna Tanin gazetesinde Türklüğü değerlendirdiği makalesinde tam da savaşın başladığı ve toplumda kutuplaşmanın en

⁴⁰⁰ Velledin Bin Mevlâna, “Anasır-ı Osmaniye Arasında Türklük ve Nereye Gidiyoruz-1”, **Tanin**, sayı 1447, 9 Şevval 1330/21 Eylül 1912, s.5.

görünür olduğu bir zamanda Türk milliyetçiliğini bir üstünlük ölçütüne göre sınıflamaktadır. Türklerin “fitri” özellikleri “*kanaatkâr, daha sadık, daha fedakâr, çalışkan, kahraman*” gibi sıfatlarla işaretlenirken, Türk kanının “*bu bir damla Türk kanı Turanın oğlu...bütün dünyadaki inkılaptan amili olmak üzere yaratılmıştır*” ifadesi Türkleri “seçilmiş” bir kavim olmaya yükseltmektedir. Türklüğün üstün doğası (veya doğuştan sahip olunan) inancı, hâkim yapılarının güçlü bir değeri haline gelir. Türklüğe ait bu “değer” yapısı üstünlük ve erdemliliği sebebiyle Türkleri “öncü” bir millet yapmaktadır. Bu bağlamda “öncü” olma hakkı sadece bu meziyetlere sahip üstün, güçlü ve kahraman bir millete ait olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır:

[45] *Sen ey Türk, ey sukutunda Ra'dın (şimşek) kıyamet gizlenen aslan, altı yüz senedir, bu medeniyetin hayvanlık diye isim verdiği sendeki rahim ve şefkati, Ali cenabı bugün pençenle bağrından kopararak bir avuç kan gibi bu alçak medeniyetin kirli nasyasına at! Altı bin senedir, Çin'de, Hint'te, İran'da, Turan'da yalnız ismi değişen saltanatlar tesis eden dünyada harp ve saltanatlar tesis ettik, dünyada harp ve saltanat senin âsib ve zanaatındır!*⁴⁰¹

45. örneğimizde de üstünlüğün yeniden bir üretimi söz konusudur. Iraklı bir Türk'ün söyleminde yer alan “*sukutunda...gizlenen aslan (güçlü), sendeki rahim, şefkat, Ali cenap*” övgü sözleri karaktere dayalı bir üstünlük belirtisidir. Türkler bu özelliğe sahiptir çünkü dünyanın dört bir tarafından kurdukları saltanat, zanaat bunu kanıtlar ve onu bu gücün sahibi, öncüsü yapar:

[46] MUHABERE DESTANI⁴⁰²

Ulu tanrı Türk'ü yüce yaratmış

Dinini talime hoca yaratmış

Türk yurdunu uçtan uca yaratmış

Demiş bunu yaşat hep şan içinde

⁴⁰¹Iraklı Bir Türk, **a.g.m.**, sayı 1475, s.4.

⁴⁰²“Muhabere Destanı”, **Tanin**, sayı 1466, 28 Şevval 1330/10 Teşrinievvel 1912, s.3.

Demiş ki nereye girmişse hilal

Orası Turandır onu geri al

Domuz çobanları olamaz kral

Tanrının ülkesi: Turan içinde

Ordudur Türklerin ana ocağı

Harp yeri onların baba ocağı

Ulaştık menzile bir akşam çağı

Göründü Karadağ duman içinde

Kan ile kılıçtır Türk'e alamet

Tehlike içinde görür selamet

Düşmana kopardık kızıl kıyamet

Yarısı serildi meydan içinde

[47] *Sen bugün ölmedin, henüz sağsın*

Gülle, kurşun ve bombalar yağsın

Sinen ölsün, ateşler hedefi

Bu ateş can yakar, fakat şerefi

Irzı namusu, payimal (ayak altında) etmez...

Kan döker Türkler, ab-ı rû (yüz suyu, hasiyet) dökmez!⁴⁰³

Tanin gazetesinde yayınlanan 46. ve 47. örneklerde Türk'ün üstünlük göstergeleri tanrı vergisi bir durumdur. Üstün olmayı “doğal” bir durum olarak yorumlayan yazarlar, Türklerin rollerini tanımlayan, Türklük “onuruna” dahil ettikleri övgüler ve üstünlük ifadeleri “*kutsanmış*” bir kavmin olduğu algısıyla etiketlenmektedir. Mikro düzeyde üretilen bu söylem yapısı Türklüğün kamusal söyleminin formülüdür:

⁴⁰³ Celal Sahir, “Milli Namus”, **Tanin**, sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4.

[48] *Dünyada behiştî (cenneti) kayıp eden bir adam varsa bugünkü Türk gencidir. Vaktiyle Asya'yı malikane yapan, aynı zamanda Hint'te, İran'da ve Turan'da üç imparatorluk tesis eden bir ırkın oğulları bugün nefy (sürgün) ve imha tehlikesine maruzdur. Semadan toprak üstüne düşen bir mahlukun alemi, bizim hicranımız kadar merhametsiz ve büyük müdür? Altay'dan adalar denizi sehline (toprağı yumuşak yer) geldik ve yerleştik. Padişahımız malik olduğu dinin en büyük rütbesini, hilafatı ihraz (elde etmek) etti. Tedrisat ve alicenap ecdadımız kollarındaki kuvvet bu mana-i iktidar ile imtizaç (bağdaşma, uyuşma) etse idi, bir daha siyasi buna muvaffak olsa idi, esatirî (efsanevi) Roma İmparatorluğu bizim sultanımızın ihtişamı önünde küçülecek, sönecekti. Heyhat! Bu fırsatı kayıp ettik. Şimdi Türkiye aciz ve mezellet (alçalma) için numune olarak gösteriliyor. Dört beş asır evvel <<merihi bile zabt>> etmeyi düşünebilirdik; şimdi her sene küçük bir seyyare kadar toprak bizden ayrılıyor! Eskiden krallar fermanımıza münkad (boyun eğme) idi, şimdi tabii sabıkamızın her naçiz ferdi gururumuzu çiğnemeye imkân bulur!*⁴⁰⁴

Birinci Balkan Savaşı'nın kaybedildiği sıralarda 48. örnekte Mehmet Ali Tevfik'in büyük bir ayrılık olarak nitelendirdiği yazısı üstük kompleksinin verdiği psikolojik yansımalarını taşır. Tanin gazetesi hâkim kültür anlayışına ters düşen savaş durumunu milli bir felaket olarak nitelendirip böyle yüksek hakimiyete sahip bir ırkın oğulları şimdi nasıl olur da eskiden fermanlarına boyun eğenler karşısında küçülecektir. Bunu kabul etmek mümkün değildir.

3.4.8 Kanı birliği (konsensüs): “Kolektif birlik”

Türk milliyetçiliğinin önemli bir aşaması da milli varlığın tehlikeye girmesiyle söylem mekânında ifade edilen ortak kanılardır. Tanin, İkdâm ve Tasvir-i Efkâr gazetesi hem toplumsal hem de politik bir strateji olarak “birlik ve beraberliğe” dayalı Türklük söylemlerinde “kolektif bir uzlaş ve milli “entegrasyon” içine girmişlerdir. Milliyetçi ülkünün bir girişimi olarak aynı kanıya sahip olma, otoritelerin düşman tehdidi karşısında milli bir konuşma halinin kamu söylemi olarak

⁴⁰⁴ Mehmet Ali Tevfik, “Turanlının Defteri: Büyük Hicran”, **Tanin**, sayı 1540, 7 Rebiülahir 1331/15 Mart 1913, s.4.

yaygınlaştırılmasıdır. Özellikle sıkça savaşılmaya yapılan vurgular milli söylemlerle birleştirilerek politik bir duruş olarak haline gelmiştir. Savaşın başından sonuna kadar ele alınan makalelerdeki ortak kanılar; hep beraber savaşa karşı harekete geçme, birlik ve beraberlik içinde hareket etme ve vatan savunmasını milli bir “namus” davası olarak görmektir. Türk milletini kurtarma fikirleri aslında Türk milliyetçiliğinin tüm söylem biçimlerini kontrol eden aşamadır. Türk milliyetçiliğinin politik söylem aşaması olarak da isimlendirebileceğimiz bu kategori milli söylem döngüsünün genellikle bu ana temalar etrafında döndüğünden dolayıcıdır:

[49] *Bulgar ordularını seferber haline koyarlarmış varsın koysunlar; bizimle harp ederlermiş, varsın etsinler. Şanını, şerefini muhafaza etmek isteyen bir devlet ancak bir dereceye kadar salaha taraftar olabilir.....Bulgarlar harp istiyorsa harp ederiz.*⁴⁰⁵

[50] *Evet, artık yeter ne olacaksa olsun! Herkesin lisanından sadır olan söz budur... hiçbir memlekete karşı tecavüz ve istila fikirleri beslemediğimiz herkesçe malumdur. Bizim şimdi ettiğimiz muhabereleler ancak dedelerimizin bize bıraktığı yerleri şan ve haysiyeti, milleti muhafaza etmek içindir ve bunun içindir ki hak ve adalet bizimle beraberdir...binaenaleyh muhaberenin neticesinden asla endişe etmeyelim... muhabereye gidecek olan çocuklarımızı, kardeşlerimizi gülererek götürelim ve az bir zaman sonra muzafferin avdetlerini intizar edelim. Hepimiz düşünelim ki bu muhaberenin sonunda memleketimiz inşaallah uzun bir devir salah ve musamelete girecektir. Kancık düşmana karşı lüzumundan ziyade sabır ve tahammül caiz değildir. Artık yeter!*⁴⁰⁶

[51] *Geliniz ehl-i vatan yek dal yek can olalım*

Vatanın başı için cümlemiz ihvan(dost) olalım

Vatanın şanı ile şaddan olalım

Vatanın taşına toprağına kurban olalım

⁴⁰⁵ Ali Kemal, “Harp İstiyorlarsa, Harp Ederiz”, **İkdam**, sayı 5608, 20 Şevval 1330/2 Teşrinievvel 1912, s.1.

⁴⁰⁶ Giridizâde, “Artık Yeter”, **İkdam**, sayı 5609, 21 Şevval 1330/3 Teşrinievvel 1912, s.1.

Gülerek cenge Gazanfer gibi puyan olalım

Vatanın taşına toprağına kurban olalım

Dökelim kanı düşmanların aksa edelim

Hun a'sda ile vadileri imla edelim

*Bütün ecdadımızın namını ihya edelim.*⁴⁰⁷

İkdam gazetesi savaşın hemen akabinde Türk milletini harekete geçirecek ortak kanıyı 49.,50. ve 51. örneklerde bize sunmaktadır. Metinlerde “Bulgarlar harp istiyorlarsa harp ederiz”, “Evet, artık yeter ne olacaksa olsun! Herkesin lisanından sadır olan söz budur...” ve “Geliniz ehl-i vatan yek dal yek can olalım” gibi genel ifadeler Türkleri birliğe ve beraberliğe sevk edecek temel bir söylem oluşturur. Metnin semantik boyutu “bizim gurubun” ülküsünün yeniden üretimini içerecek ifadelerle grup içi hem dayanışmayı hem de savaşmayı ima edecek bağlamda kullanılmaktadır. Kelime sonlarında “-iz” ekleri “bizli” konuşmanın anlamını tamamlayarak metnin söz dizim boyutunda yeniden üretim sağlar. Yukarıdaki örnekler peş peşe yayınlanmış metinlerdir. Buradaki metinlerarası yapılar baktığımızda ortak ve birbiriyle bağlantılı söylemler olduğu görülür. Metnin üslubu “biz” gurubuyla sanki bir konuşmacı-dinleyici eylemi içinde gerçekleştirmektedir. Tek taraflı bu iletişim eyleminde önemli olan Türk milletiyle bir etkileşim sağlanarak “biz” grubuna Türk milliyetçiliğinin kolektif birlik inancını kazandırmaktır:

[52] *Yaşamak için mücadeleye, çarpışmaya, çarpışmak için kuvvete, kuvvet içinde varlığını düşünecek bir topluluğa ihtiyaç var... karşımıza çıkan bu hesapsız millet ordularına karşı dağınık ve kuvvetsiz bulunan Türk ne yapacak? Nasıl muvaffak olabilecektir?... Türklüğü kurtarmak için onu ölüme sürüklenmeye sebepleri arayıp bulmak ve Irkımızı kurtarmaya çalışmak lazımdır... büyük Türk kavmini her yerde saydırmak, sarfını hayatını ve karını*

⁴⁰⁷ Hasan Mecti, “Destan-ı Harp”, **İkdam**, sayı 5612, 24 Şevval 1330/6 Teşrinievvel 1912, s.1.

*tanıtmak ve Türkün yirminci asırda bütün kudret ve saadet ihtiyaçlarını gidermeliyiz...*⁴⁰⁸

[53] *Ey memleketin, genç dimağları, sizden kalbimin düzah-ı ateşiyle istirham ediyorum. Vatana merhamet ediniz. Sizi besleyen o medar-ı müşfike karşı nankör! hain! olmayınız. İhtirasata hedef olup da Türklüğün şanı, Osmanlı namını karalamayınız. Ecdadınızın o büyük namlarını emel-i şahsiye uğruna heder etmeyiniz. Sen ve benim beka-i hayatımız olsa olsa altmış seneden fazla olamaz. Fakat bugün vatan ölürse ne senin ne de benim ecdadımın namı kalmaz. Geliniz, el ele verelim, bu kısa ferda bize lanetle ölmek için hazırlanmış bir gün demek olur.*⁴⁰⁹

[54] *Şüphesiz ki Edirne 'yi ataları ve bu meyanda milletin namusunu kurtarmak için harp etmek mecburiyetinde bulunduğumuz gün millet bütün kuvvetiyle harbe atılacak, kendini, namını, namusunu kurtarmak için son kuvvetine kadar çalışacaktır... Bugün vatan tehlikede bulunuyor. Abâ ve ecdadımızın miras-ı mukaddesine, yani dinimizi, vatanımızı, millet ve namusumuzu imkânın son derecesine kadar müdafaa etmek en mukaddes vazifemizdir.*⁴¹⁰

52, 53. ve 54. örneklerimizde Tanin gazetesi savaşa karşı birlik ve beraberlik konusunda İkdâm'la benzer bir kanı sergilemiştir. Ancak Tanin gazetesi Müdafaa-i Milliye'nin beyanıyla (54. örnek) fikir birliği sağlayacak söylem yapısını daha ileriye taşıyarak Türk milliyetçiliğini “*milli bir namus/ırz*” mefhumuyla işaretlemektedir. Milli bir dava haline dönüştürülen savaşma eylemi, bilişsel olmanın yanında aynı zamanda grup üyelerini kapsayan, kolektif beraberliği kimliklendirmenin bir boyutudur. Söylem yapısı içine yerleştirilen Türk kimliğinin genelleyici yapısı etnik çekirdeği oluşturan ve pekiştiren hedeftir. Kanı birliği yaşanan tarihi ve kültürel değişimleri şekillendirirken Türk milliyetçiliğini toplumsal tabanda atfedilmiş bir konuma yükseltir. Milletin rolü üzerine odaklanan Tanin, atalardan kalma şan ve şerefi ileriye taşıyacak kendini bir adanmışlık içine sokacak homojen duygu hissiyatı

⁴⁰⁸ Hüseyin Ragıp, **a.g.m.**, sayı 1484, s.3-4.

⁴⁰⁹ Kalbi sevda-i Vatanla Yanan Bir Türk, “Vatan Tehlikede mi?”, **Tanin**, sayı 1199, 14 Muharrem 1330/4 Kanunisani 1912, s.2.

⁴¹⁰ “Müdafaa-i Milliye”, **Tanin**, sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4.

vermektedir. Adanmışlığı sağlayacak olan bir ölkü ve ruhun varlığı düşmana karşı bir vazife görevi yükler:

[55] *Memlekette bir Türk terbiye-i milliyesi, bir Türk vicdani milliyesi inkişaf (geliştirmek)ettirmek; Türklüğün hepimizin ruhunu, mevcudiyet-i fikriye-i maneviyesini dolduran <<gaye-i milliyet>>ye doğru sürüklemek için bizimle tevhid ve teşrik (ortak) mesai edecek genç millettaşlarımız, <<emel-i milli>>mizin husulünü ihzar (hazırlama) edecek avamili (sebebi) şimdiden bütün çıplaklığıyla görsün; bizi bütün manasıyla <<Türk>> yapacak olan (kin ve intikam) hislerinin veçhe-i in'itafi takdir etsin, en büyük düşmanımızın nerede olduğunu bilsin.*⁴¹¹

55. örnekte Tasvir-i Efkâr gazetesinde ise Ahmet Servet'in Türk gençlerine hitaben kaleme aldığı 1913 yılına ait makalesinde düşmana karşı kolektif birliği sağlayacak çözümü milli bir emel, ruh ve vicdanda bulur. Türk milletine verilen bu görev, hep beraber oluşturulacak bir Türk terbiye-i milliyesiyle mümkündür. Böylece bu fikirlerin mevcudiyeti “kolektif uzlaşının” ve dolayısıyla Türk milliyetçiliği ölküsünün temelini oluşturur.

3.4.9 Milli ajitasyon (Dramatikleştirme)

Milliyetçi söylemlerin önemli bir özelliği kriz zamanlarında yaşanan durumları ajite etmesidir. TDK'ya göre ajitasyon mecazi anlamda körükleme, insanın zihninde ve duygu dünyasında bir sarsıntı yaratma ve kişinin/toplumun gerginliğinin dışavurumudur.⁴¹² Ajitasyon söylem yoluyla üretilebilir ve bu durum toplumsal hareketleri sağlayıp kitleyi etkileyebilir. Özellikle basın metinlerinin güncelliği kitleleri çabucak harekete geçirme konusunda daha hızlı çalışabilirler. Türk basınında da milliyetçilik söylemi içinde bu yöntem vardır.

Balkan Savaşları Osmanlı için toplumsal hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı gergin bir dönemdi. Kitlelerin sinir uçlarını etkileyecek bir haber bile toplumu kolayca

⁴¹¹ Ahmet Servet, “Türklüğe ve İslam’a Karşı Merdud Hareketler”, *Tasvir-i Efkâr*, sayı 674, 14 Rebiülevvel 1331/21 Şubat 1913, s.2.

⁴¹² <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim) 20 Şubat 2021.

sokağa dökabiliyordu. Savaşın, imparatorluğun uzun süredir devam eden toprak bütünlüğünü korumaya yönelik tehdit oluşturmasıyla devlet politikası merkezine yerleşmeye başlayan Türkçü fikirler, mücadelelerin harekete geçirilmesinin tek yoluydu. Artık milli varlık olarak görülen topraklar Balkan saldırganlığına karşı savunulmalıydı. Bu nasıl gerçekleşecekti. Askeri girişimlerin yanında toplumsal alanda düşünsel mücadeleyi tamamlayacak alternatiflere ihtiyaç vardı. Tam da bu noktada toplumsal aktörler milliyetçilik söylemleriyle bu uyumu sağlayacak bir propaganda argümanı olan milli ajitasyonun “duygusal, dramatik, kışkırtıcı” ifadelerine başvurdular. Bunu Türklerin davranışlarını ve düşüncelerini düzenlemek üzere kullandılar. Dijk’ın ifade ettiği gibi makro yapılar yani toplumsal aktörlerin veya entelijansiyanın düşünceleri “bizim” grubun inançlarının bilişsel işlevini görüyordu. Bu bağlamda da mikro seviyede bilişsel tutumların ekildiği milliğin ajitesi toplumsal yargıların temelini oluşturuyordu.

Milli ajitasyon kategorisi Türk milliyetçiliğinin yeniden bir üretim ve “propaganda” aşamasıdır. Örtük bir propaganda yoluyla temelde Türklerin milli ruhunu canlandırmasına ve seferberliğe olan desteğin attırılmasına yönelik bir söylem şeklidir. Dramatize edilerek ifade edilen söylemler, savaş karşısında “bizim” grubun içine düştükleri duruma karşı güçlü bir tepki vermeleri ve harekete geçmeleri amaçlanır. Fedakârlık, bu tür eylemlerin gerçekleşmesinde istenen durumdur. Özellikle Tanin gazetesi, savaş boyunca milli ajitasyon yöntemiyle sıkça “mezalime” uğrayan, “ezilen” bir milletin pozisyonu göz önünde tutmuştur. Tüm söylemlerin yapısında metaforik bir anlatım söz konusudur:

[56] *Ey yeni Turan sevgili olana söyle sana yol nerede? Evet, ey anayurdu, senin sıcak ve şefkatli aguşundan (kucağından, vücudundan) çıkarak pek uzaklara düşen, oradaki yüce dağların arasından davet ve irşat nidalarını işiten oğulların... sen her gün, gamlı kalplerinin hiddet ahları, nemli gözlerinin hasret yaşları arasında yas ve elemle anan bu yaşları bugün, öksüz evlatların seni arıyor, sana kavuşmak istiyor, ey anayurdu, ey sevgili Turan söyle, sana yol nerede?.....Söyle ey sevgili ülke analarımın mübarek ili! Turan çocukları senden uzak geçen bu farklı ve acı dakikaların devamına tahammül edemeyecekler, senin saadet ve muhabbet taşan sinene giden böyle cüda*

*(ayrılık) böyle yetim ve mahrum yaşamayacaklar. Burada yalnızlıklar, burada geceler, burada kimsesizlikler var. Burada senin kucağının hararet ve ruh veren havası, hayat veren ruh ve ziyası yok... burada üşüyorlar... söyle sevgili ülke, sıcak ve mukaddes ocağına yol nerede?..... Ah seni bulacak, sana kavuşacak ve takdis edeceğiz...*⁴¹³

56. örnekte Halide Edip, Birinci Balkan Savaşı sıralarında yurt kaygısı içinde ele aldığı makalesinde, Turan ülkesi metaforuyla ajite ettiği milliyetçiliği, “*gamlı kalpler*”, “*hiddet ahları*”, “*nemli gözler*”, “*yas ve elem*”, “*öksüz evlatlar*”, “*yetim*”, “*kimsesiz*”, “*burada üşüyorlar*” gibi duygusal söz dizimler üzerinden, topraktan mahrum kalmış Türklerin durumunu yeniden üretmektedir. Böylece “ezilen taraflar” “kendini acındırma” yoluyla “bizim” gruba gösterilir. Dramatize edilen durum Turan Türkçülüğüyle bağlantılı bir şekilde sunularak milliyetçilik propagandası yapılmaktadır:

[57] *Kavi ve geniş omuzlarında yükseldiğin Türk'ün ulu cenabını, azamet-i vicdanını okuduğun yerler, bugün salibin zehirli ve kirli dişleriyle çiğneyip tükürdüğü lokmalarla dolu. Bak dinle. O yerlerde mutlaka salibin zalim ve gaddarane uğramış bir kâtibe-i beşerin, o senin eski tabiatların İslam'ın enin ve ilahına doycaksın. Sen böyle yapmazdın. Sen yalnız, seni parçalamaya koşanları, yırtmaya uğraşanları mahv ederdin. Hele senin nurların altına gizlenen, sığınan zavallıları dalgalarının nefha (hoş koku) nevaşiyle (okşama) ne kadar okşardın. İşte sen, hep böyle okşadığın insanların bugün tahrikine uğruyorsun. Sen lütuf ettikçe sana zalim dediler. Sen okşadıkça sana gaddar dediler ve diyorlar.*⁴¹⁴

[58] *Kırım'da, Kafkasya'da, Balkanlar'da, Afrika'da kaç defa çocuklarının kafasını kılıç darbesiyle uçurdular, kaç defa gebe kadınların karnını bıçakla yardılar. Kaç defa kızların namusunu hak ettiler. İşte bütün bunlara medeniyet denildi. Sana söylüyorum, Türk. Kalbinin üstüne kızgın bir taş koyarak beni dinle. Altı bin senelik saltanat ocağını söndürmek, hilalini parçalamak*

⁴¹³ Halide Edip, **a.g.m.**, sayı 1484, s.3.

⁴¹⁴ Şems Alâeddin Cemil, **a.g.m.**, sayı 1489, s. 3-4.

*istiyorlar, şimdi sen de sana kast edenlerin ocağını söndür. Bayrağını çarıklarının altında ez, çiğne! Medeniyet, sana kapılarını kapasın, onların fabrikaları sana top, tüfek, hiçbir şey vermesin, sen bana harp et, kalbindeki intikam yangınlarıyla barutlarını hep ateşle. Gün yüzü duman kasırgalarının tazyiki ile yeryüzü kan sellerinin ağırlığıyla çöksün, sen yine harp et, topun tüfeğin kılıcın bitsin, elbisen paçavralara dönsün. Aç kal, işte o zaman sırtına ilk vahşiler gibi bir hayvan postu al. Bir hayvan gibi yaparak ve toprak kemir. Kaya parçalarından yapacağın silahlarla yine cenk et. Vur, kır, yık, yak, kes ve insan kafasından yapacağın hesapsız kalmalar üstüne medeniyetin bütün hukuk kitaplarını as. İşte bu yirminci asrın son sahifesi olsun!*⁴¹⁵

Renin ve Cenin gazetelerinin Birinci Balkan Savaşı'ndaki 57. ve 58. örnekleri milli felaketi hem duygusal hem de kışkırtıcı ifadelerle Türkleri savaşa seferber edecek şekilde sosyo-psikolojik bir tahlilini sunmaktadır. Yazar 57. örnekte “yazıklama” yoluyla ifade ettiği “*bugün salibin zehirli ve kirli dişleriyle çiğneyip tükürdüğü lokmalarla dolu. Bak dinle. O yerlerde mutlaka salibin zalim ve gaddarane uğramış bir kâtibe-i beşerin, o senin eski tabiatların İslam'ın enin ve ilahına doycaksın. Sen böyle yapmazdın*” gibi bir söylemle savaş durumunu dramatize etmektedir. Böylece milli bir ruh hissi ortaya çıkaracak biçimde ajite edilen durumu, 58. örnek heyecan uyandıracak biçimde; “*Altı bin senelik saltanat ocağını söndürmek, hilalini parçalamak istiyorlar, şimdi sen de sana kast edenlerin ocağını söndür. Bayrağını çarıklarının altında ez, çiğne! Medeniyet, sana kapılarını kapasın, onların fabrikaları sana top, tüfek, hiçbir şey vermesin, sen bana harp et, kalbindeki intikam yangınlarıyla barutlarını hep ateşle*” ve “*Kaya parçalarından yapacağın silahlarla yine cenk et. Vur, kır, yık, yak, kes ve insan kafasından yapacağın hesapsız kalmalar üstüne medeniyetin bütün hukuk kitaplarını as*” gibi “kışkırtıcı” bir dille vatanseverlik ruhunu çağrıştıran bir seslenme yapar. Söylem yapısında Türkler için özellikle kadınlar ve çocuklar namus figürleri olarak savaşmanın ve mücadele etmenin kışkırtıcı bir sebebidir. Tanin gazetesi savaş boyunca Türk milliyetçiliğindeki tüm söylemleri “milli namus” söylemi üzerinden kodlanmaktadır. Bu yüzden kadın ve çocukların korunup kollanması milliğin bir namus meselesidir. Grup çıkarını savunan bu ifadeler, grubun

⁴¹⁵ Iraklı Bir Türk, **a.g.m.**, sayı 1475, s.4.

kontrolü açısından önemlidir. Bu tür bir etkileşim yoluyla yazarın hitap ettiği kesimi siyasi bir sürecin içine dahil etmek amaçlanır. Bu tür önermelerin dinamik yapısı, statü ve güçleri dolayısıyla Türkleri eyleme sokacak “intikam” söylemleriyle tamamlanır. İki savaş boyunca Türk milletinin ruhunu ve vicdanını kamçılacak ifadeler savaşma eylemine sokacak biçimde milliyetçi ajitasyonun temelini oluşturmaktadır. Savaşlarda ezilen taraflar için intikam elzemdir. Özellikle intikama yönelik keskin ve net ifadeler milli mücadele merkezinde yer almaktadır:

[59] *Anadolu'nun çamlı ormanlarında, kızıl orman boylarında sana saf aşkı hatırlatan kaval bundan sonra bu acı günleri kinini ağlasın. Dağlar, taşlar, çağıldayan bütün ırmaklar Rumeli'nde boyunları kesilmiş, karınları parçalanan analarımızın, kardeşlerimizin ahlarını çınlasın. Analar beşikte, hocalar hutbede, çocuklar mektepte, askerler kışlada, musikiler talim meydanında hep bugünkü zalimlerin, feryatların hatırlarını inlesin. Sen unutma ki: Rumeli'nde daha iki milyondan fazla Türk kardeşini bırakıyorsun. Meriç, Vardar, karasular Akdeniz'e hep bu kardeşlerinin figanını taşırlar. Aydın'ın, Antalya'nın, Adana'nın kıyılarını öpen dalgaların hışıltısı aşık türküsü değil, senden yardım ve intikam isteyen babalarının, kardeşlerinin iniltisidir.*⁴¹⁶

[60] *İnliyor arşı sırr-ı kesir lerzan (inlemek)*

Hakka düşmüş zavallı nazlı vatan!...

Ağlayan gözlerinde nur ve ziya (aydınlık)

Kalmamış...sanki muntazır (bekleyen) hayfa(yazık)

Senin, ey Türk şitab ve himmetine

Durma...koş...git onun davetine

Cisminin süngülerle parçalanan

Yarasından akan kanla vatan

⁴¹⁶ “Dertler, Devalar-1”, sayı 1583, s.3.

*Senden, ey Türk hayat bekliyor...*⁴¹⁷

59. ve 60. örneklerde de milli ajitasyonun duygusal ve intikam dolu ifadeleri milli söyleminin önemli bir argümanı olmaktadır. Metinlerde “*boyunları kesilmiş, karınları parçalanan analarımızın, kardeşlerimizin ahlarnı çınlasın.* ”, *iki milyondan fazla Türk kardeşini bırakıyorsun. Meriç, Vardar, karasular Akdeniz’e hep bu kardeşlerinin figanını taşırlar*” ve “*Zavallı Vatan*”, “*Ağlayan gözlerinde nur ve ziya (aydınlık) Kalmamış, Senden, ey Türk hayat bekliyor*” gibi ifadeler devlete yönelik bir tehdit haline gelen Balkanların artık Türk halkı için uzun süre intikam duygusunun giderileceği bir mekân olarak işaretlemektedir:

[61] *Yetiş! Diyor.... Türbesinde şehit baban: Murat Han,
Öç istiyor: diri diri oyulan kınalı kuzular,
Öç istiyor: yavrusuyla karısına kavuşan,
Karnı deşik genç kadınlar...Başı topuz öksüzler
Bak toprağa! Yarım milyon dindaş kanı ne söyler:
Öç al baba...öç al kardeş öç al aman.... Öç al öç!
Hasan Rızaları vuran kahpe, kancık elleri
Hesabı çok...yer kartalı....akıncı al ocağı
Büyük Niyazi’yi yetiştiren elleri
Alçaklardan temizle de...göster Türkün gücünü*”⁴¹⁸

61. örnekte Tanin gazetesi, Birinci Balkan Savaşında yaşanan kayıplar ve acıların “intikam” söylemlerini İkinci Balkan Savaşında tekrar mücadeleye teşvik etmek için ikinci bir şans olarak yeninden üretmektedir. Türk milliyetçiliğinin etnik bağıyla çerçevelenen söylem tekrar savaşma eylemine sokacak şekilde düzenlenir. “*Öç istiyor: diri diri oyulan kınalı kuzular, Öç istiyor: yavrusuyla karısına kavuşan.*” ve “*göster Türkün gücünü*” gibi söz dizinleri ölen kişiler adına üçüncü ağızından dile getirilerek bu dramatik hal, ezilen bir milletin talihini tersine çevirmek için bir yol olarak

⁴¹⁷ İsa Ümrân, “Ey Türk”, **Tanin**, sayı 1502, 28 Safer 1331/5 Şubat 1913, s.3.

⁴¹⁸ Muallim Hicri, “İleri”, **Tanin**, sayı 1672, 21 şaban 1331/26 Temmuz 1913, s.3.

görünür. Savaşın sonlarına doğru milli söylemlerde ajitasyon özeleştirisi ve sitem şekline bürünür:

[62] *Müslümanı, Türkü düşman sürümü*

“Altındağ” üstünde duman bürümü

Devhalar (büyük, uluağaç) /ruhlar, melekler ufka yürümü

Başını çevirip duyan kalmamış

Ağla gözüüm, ağla! Hicran yaraşır

Vatansız erkeğe zindan yaraşır

“Hak güneşi” midir karşımda batan?

Nazlı ninem midir yerlerde yatan?

“Sen misin sen misin garip vatan?”

Ellere satılmış, arazin yaşamayın

Harap edilmiş, otağın, bağın:

Ağla gözüüm ağla hicran yaraşır

Erkeksiz vatana düşman yaraşır

Utan ey Türk oğlu, halinden utan!

Bunu mu diledi senden Kayı Han?

Böyle mi emir etti ulu yaradan?⁴¹⁹

Savaşın kaybedilmeye başlandığı sıralar milli ajitasyonun doruğa ulaştığı bir zamandır. 62. örnek Türk kimliği duygusu üzerinden yoğun biçimde dramatize edilen savaşın bir özeleştirisini içerir. Sitem edilen Türk erkekleri milli bir kaybın odağına yerleştirilir ve bu ifadeler aynı zamanda vicdana dokunan, kin duygularının da tazelenmesi açısından vurucudur.

⁴¹⁹ Aka Gündüz, “Bozgun”, **Tanin**, sayı 1497, 23 Safer 1331/ 11 Kanunisani 1913, s.4

3.5 Balkan Savaşları Döneminde Türkçe Basında Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı

Balkan Savaşları Türk milliyetçiliği söyleminin kavramsal kod safhasının oluşturulduğu dönemdir. İkdâm gazetesi (ılımlı muhalif), Tanin gazetesi (hükümet yanlısı) ve Tasvir-i Efkâr (tarafsız/bağımsız) gazetelerinden taradığımız toplamda 1386 nüshadan 71 nüshada Türkçülük ve Türk milliyetçiliğine gönderme yapılan sözcük ve sözcük öbeklerine rastlanmış olup; 1912'ye ait Tanin'de 26, İkdâm 'da 7, Tasvir-i Efkâr'da 7 metinde; 1913'te ise Tanin 18, İkdâm 7 ve Tasvir-i Efkâr gazetesi 6 içerik yayınlamıştır. Toplamda Türk milliyetçiliğiyle ilgili elde ettiğimiz 71 metin Osmanlı Türkçesinden aktarılmıştır. Savaş dönemi Türk milliyetçiliği metinlerinden seçtiğimiz; Irk, Akvam (Kavim), Türk, Ecdad, Turan, Türkçülük-Türklük, Oğuzhan, Tatar, Cengiz, Atilla, Ötüken, Hülagü, Timuçin, Timurlenk, Orhun, Hakan-Han, Soykan, Altındağı, Türk İli gibi 19 maddeden oluşan sözcük ve sözcük öbeğinin kullanım sıklığının milli söylemin kavramsal alanını oluşturduğu görülmüştür.

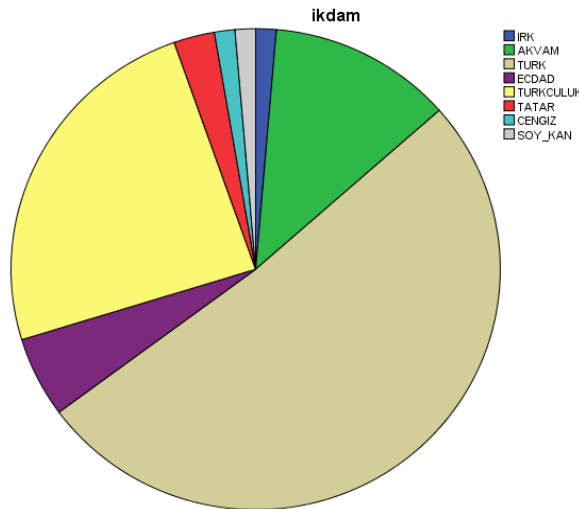
Dönemin Türk milliyetçiliği terminolojisinde “ırk” kavramı Türk milletin etnik tanımı bağlamında kullanılırken “akvam” kavramı “kavim” kelimesinin çoğulu olarak “millet” kelimesiyle yine özdeş anlam olarak soy temelli geniş bir topluluğu/kütle/Türk ailesini (Orta Asya ve Anadolu'dakiler) kastetmektedirler. “Türk” mefhumu da yine ırk ve akvam (kavim) kavramları içinde bazen açık veya örtük biçimde etnik kimliklerini kastetmek için kimliklerini öne çıkaran bir kavramdır. “Ecdad” kelimesi ata ve dede kelimeleriyle birlikte soyun devamını anlatan milli bir söylem üretimine yardım ederken, “Turan” ve “Türkçülük-Türklük” milli ülkü söylemi olarak, “Oğuzhan”, “Tatar”, “Cengiz”, “Atilla”, “Hülagü”, “Timuçin”, “Timurlenk” gibi isimler milli tarih yazımını genişleten akrabalık formlarının tezahürü olmuştur. “Ötüken”, “Orhun”, “Altındağı” ve “Türk ili” gibi eski Türk devletlerine ait kavramlar milli terminolojide mekânsal bağları hatırlatmak için kullanılmıştır. “Hakan” ve “Han” ise eski Türk devletlerinde hükümdarların soyluluğunu ifade eden unvanlar dolayısıyla eskiye bilişsel bir geri dönüşü temsil eder. Metinlerde kullanılan “soy-kan” kavramı da yine etnik kimliği tamamlayan ve atalarla olan kan bağıını anlatmak için kullanılır.

Tablo 4. İkdam Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912)

İKDAM GAZETESİ (1912)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
IRK	1	1.4
AKVAM (KAVİM)	9	12.2
TURK	38	51.4
ECDAD	4	5.4
TURKCULUK-TURKLUK	18	24.3
TATAR	2	2.7
CENGİZ	1	1.4
SOY_KAN	1	1.4
Toplam	74	100.0

Bu kavramlardan hareketle İkdam gazetesinin 1912 yılında frekans sıklığına baktığımızda, toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği kavramlarından bazıları 74 kez tekrar edilmiştir. “İrk” kavramı 1 kez (%1.4), “Akvam (kavim)” kavramı 9 kez (%12.2), “Türk” kavramı 38 kez (%51.4), “Ecdad” kavramı 4 kez (%5.4), “Türkçülük-Türklük” kavramı 18 kez (%24.3), “Tatar” kavramı 2 kez (%2.7), “Cengiz” kavramı 1 kez (%1.4) ve son olarak “Soy-kan” kavramı 1 kez (%1.4) tekrar edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok Türk, Türkçülük ve Akvam (kavim) kavramlarının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 1. İkdam Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912)

İkdam gazetesinin muhalif politikasına rağmen 1912 yılı yayın içeriğinde Türk milliyetçiliği terminolojisine ait 38 kez kullandığı “Türk” (%51.4) kavramı genellikle “Türk milleti”, “Türk Halkı”, “Türk Oğlu” “Türk ferdi (bireyi)”, “Türk erkânı (söz sahibi)”, “Türk ırkı”, “Türk unsuru” ve “Türk efradı” ile ilintili söz dizimleriyle liberal/kültürel milliyetçi bir söylem oluşturduğu görülmüştür. “Türkçülük-Türklük” (%24.3) ve “Akvam (kavim)” (%12.2) kavramlarının sık kullanımı ve İkdam’ın özellikle bu kelimeleri politik bir dil içinde milli söylem olarak Birinci Balkan Savaşı boyunca savunması siyasal alanda Osmanlılık ideolojisinden Türk milliyetçiliğe doğru kaydığını ispatlamaktadır. “İrk, ecdad, Tatar, Cengiz ve soy-kan” mefhumlarını az da olsa kullanmış olması onu Turan milliyetçiliğine yaklaştırmıştır.

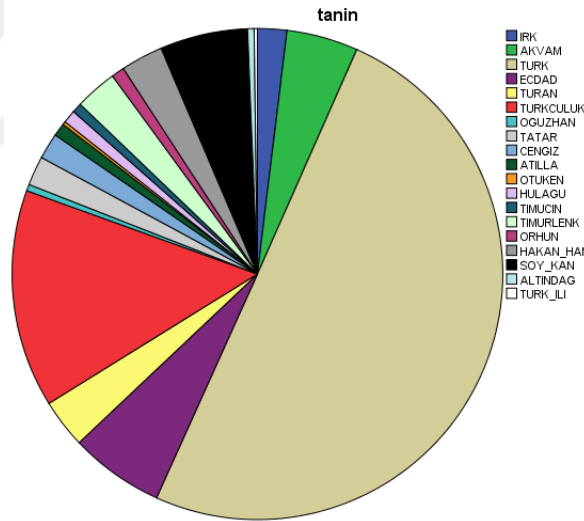
Tablo 5. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912)

TANİN GAZETESİ (1912)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
IRK	9	1.9
AKVAM (KAVİM)	22	4.7
TURK	234	50.1
ECDAD	29	6.2
TURAN	15	3.2
TURKCULUK-TURKLUK	67	14.3
OGUZHAN	2	.4
TATAR	9	1.9
CENGİZ	8	1.7
ATILLA	4	.9
OTUKEN	1	.2
HULAGU	4	.9
TIMUCIN	3	.6
TIMURLenk	13	2.8
ORHUN	4	.9
HAKAN_HAN	13	2.8
SOY_KAN	27	5.8
ALTINDAGI	2	.4
TURK_ILI	1	.2
Toplam	467	100.0

Tanin gazetesinin ise 1912 yılında frekans sıklığına baktığımızda, toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği kavramlarından bazıları 467 kez tekrar edilmiştir.

“İrk” kavramı 9 kez (%1.9), “Akvam (kavim)” kavramı 22 kez (%4.7), “Türk” kavramı 234 kez (%50.1), “Ecdad” kavramı 29 kez (%6.2), “Turan” 15 kez (%3.2), “Türkçülük-Türklük” kavramı 67 kez (%14.3), “Oğuzhan” kavramı 2 kez (%0.4), “Tatar” kavramı 9 kez (%1.9), “Cengiz” kavramı 8 kez (%1.7), “Atilla” kavramı 4 kez (%0.9), “Ötüken” kavramı 1 kez (%0.2), “Hülagü” kavramı 4 kez (%0.4), “Timuçin” kavramı 3 kez (%0.6), “Timurlenk” kavramı 13 kez (%2.8), “Orhun” kavramı 4 kez (%0.9), “Hakan-Han” kavramı 13 kez (%2.8), “soy-kan” kavramı 27 kez (%5.8), “Altındağı” kavramı 2 kez (%0.4) ve “Türk ili” kavramı 1 kez (%0.2) tekrar edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok Türk, Türkçülük ve ecdad kavramlarının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 2. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912)

Tanin gazetesinin 1912 yılına ait Türk milliyetçiliği repertuarında ateşli bir Turan milliyetçiliği söylemi vardır. Tanin gazetesinin özellikle savaş boyunca bir kimliği öne çıkarma ve kökeni hatırlatma çabasıyla metinlerde en sık ele aldığı “Türk” mefhumunun %50.1’lik gibi bir payı kimlik tasarımı oldukça tamamlayıcıdır. Tanin’in Birinci Balkan Savaşı’nın (1912) arifesinde “Türk” mefhumunun 234 kez kullanımıyla oluşturduğu; “Türk Medeniyeti”, “Türk İmparatorluğu”, “Türk Hakanlığı”, “Türk İlhanlığı”, “Türk Kağanlığı”, “Türk Hanlığı”, “Türk ili”, “Türk yurdu” gibi söz dizimleri eskiye dönüşle devletin egemenlik biçimlerini ve altın çağını

hatırlatırken, “Türk gençliği-yiğidi” hedef kitlesini, “Türk oğlu- evladı” soy tanımı, “Türk kitlesi-milleti” etnik tanım, sınıflama ve öne çıkarma, “Türk güneşi” ülkü tanımı, “Türk neferi-ordusu” askeri tanım yaparken, ayrıca “Türk” mefhumunun tek başına hitabı da milli kimliklerini kast eden bağlamda kullanılmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi’ne olan yakınlığıyla bilinen Tanin gazetesi iktidarın ideolojisinin kamusal sözcüsü gibiydi. Özellikle parti içinde Türkçü fikirlerin taraftar bulması Tanin gazetesine de doğrudan yansıyor. Bu bağlamda “Türkçülük-Türklük” kavramının sadece 1912’deki 67 kez tekrarıyla %14.3’lük kullanım payı ve yoğun milliyetçi haber üretim girişimi, Osmanlılık ideolojisini neredeyse yok sayarak siyasalın yeni ülküsüne tamamen Türk milliyetçiliğini yerleştirmek istediğini ortaya koymaktadır.

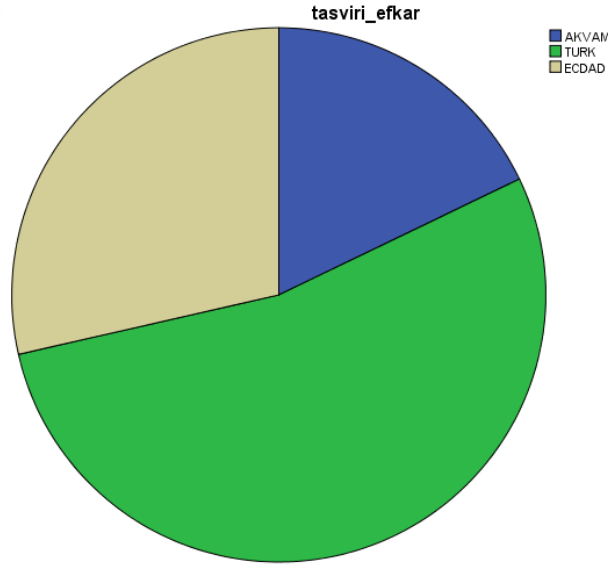
Tanin 1912’de “Türkçülük-Türklük” kavramıyla ilintili olarak kullandığı “Türklük alemi”, Türklük aşkı”, “Türklük düşüncesi” ve “Türklüğün şanı” gibi söz dizimleriyle Türk milliyetçiliğinin ülküsünü kavramsallaştırmaya çalışırken milli bir bilinçlendirme yapmıştır. Ayrıca metin söylemlerinde “ecdad” kavramının 29 kez tekrarıyla ortaya çıkan %6.2’lik pay Tanin gazetesinin etnik milliyetçiliğe önem verdiğini göstermektedir. Bu kavram “ırk” kavramı 9 kez (%1.9), “Akvam (kavim)” kavramı 22 kez (%4.7), “soy ve kanın” 27 kez (%5.8) tekrarıyla desteklenmiştir. Bu kavramları tamamlayan tarihi temsiller Oğuzhan kavramı 2 kez (%0.4), “Tatar” kavramı 9 kez (%1.9), “Cengiz” kavramı 8 kez (%1.7), “Atilla” kavramı 4 kez (%0.9), “Hülagü” kavramı 4 kez (%0.4), “Timuçin” kavramı 3 kez (%0.6), “Timurlenk” kavramı 13 kez (%2.8) kullanım yükseliği güç, kimlik ve ülkü oluşturma çabasını göstermektedir. Tanin gazetesinin Turan milliyetçiliğine verdiği önem “Turan” kavramının 15 kez (%3.2) tekrarıyla görülmektedir. Bu önem “Ötüken” kavramı 1 kez (%0.2), “Orhun” kavramı 4 kez (%0.9), “Altındağı” kavramı 2 kez (%0.4) ve Türk ili kavramı 1 kez (%0.2) tekrarıyla uzamsal yönden desteklenerek Tanin’in soy temelli milliyetçiliğini de öne çıkarmaktadır.

Tablo 6. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı ve Yüzde Dağılımı (1912)

TASVİR-İ EFKÂR GAZETESİ (1912)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
AKVAM (KAVİM)	5	17.9
TURK	15	53.6
ECDAD	8	28.6
Toplam	28	100.0

Tasvir-i Efkâr gazetesinin 1912 yılında frekans sıklığına baktığımızda toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği kavramlarından bazıları 28 kez tekrar edilmiştir. “Akvam (kavim)” kavramı 5 kez (%17.9), “Türk” kavramı 15 kez (%53.6) ve “ecdad” kavramı 8 kez (%28.6) tekrar edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok “Türk” kavramının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 3. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1912)

Tasvir-i Efkâr gazetesinin iktidardan tarafsız/bağımsız politikasına rağmen savaş gibi önemli toplumsal bir olay söz konusu olduğunda milli ve kolektif bir dil üretmiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesi de tıpkı Tanin gazetesi gibi Turan milliyetçiliği çizgisinde haber ürettiği görülür. 1912 yılına ait metinlerinde “Türk” mefhumunu 15 kez tekrarı (%53.3) onun Türk milliyetçiliğine verdiği önemi gösterir. Tasvir-i Efkâr “Türk”

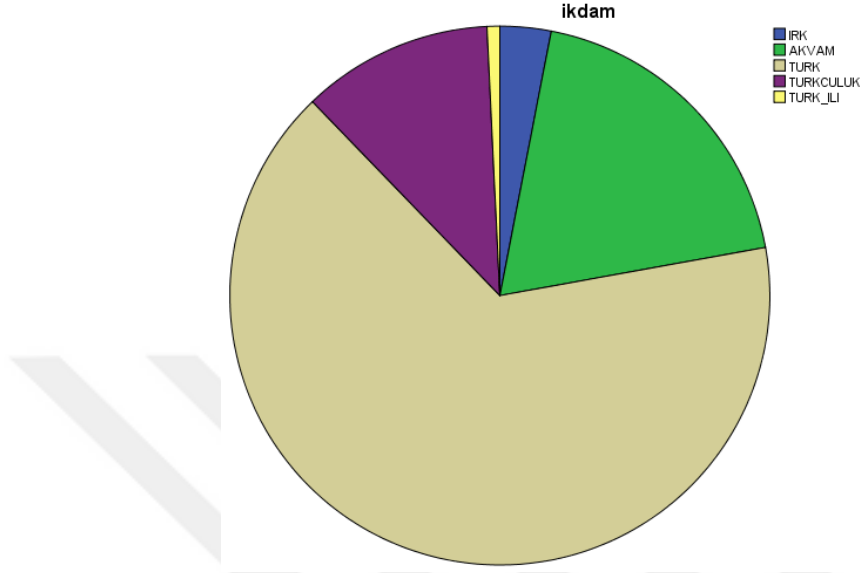
sözcüğünü “Türk oğlu” -soy tanımı, “Türk sipahileri”- askeri tanım, “Türk yüreği”-
ülkü tanımın ilintili biçimde kullanılmıştır. “Türk” kavramıyla benlik tasarımı ve milli
mefkure aşılama çabası içine girmiştir. Özellikle turan milliyetçiliğine verdiği önemi
“ecdad” kavramına (%28.6) kullanımıyla göstermektedir. Yine “Akvam(kavim)”
kavramı (%17.9) Türk milletini sınıflandırmak ve ait oldukları grubu göstermek için
kullanılmıştır.

Tablo 7. İkdâm Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım
Sıklığı (1913)

İKDAM GAZETESİ (1913)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
IRK	4	3.1
AKVAM (KAVİM)	25	19.1
TURK	86	65.6
TURKCULUK-TURKLUK	15	11.5
TURK_ILI	1	.8
Toplam	131	100.0

İkdâm gazetesinde 1913 yılında, toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği
kavramlarından bazıları 131 kez tekrar edilmiştir. “İrk” kavramı 4 kez (%3.1), “Akvam
(kavim)” kavramı 25 kez (%19.1), “Türk” kavramı 86 kez (%65.6), “Türkçülük”
kavramı 15 kez (%11.5), ve son olarak “Türk ili” kavramı 1 kez (%0.8) tekrar
edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok Türk, Akvam ve Türkçülük
kavramlarının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 4. İkdam Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913)

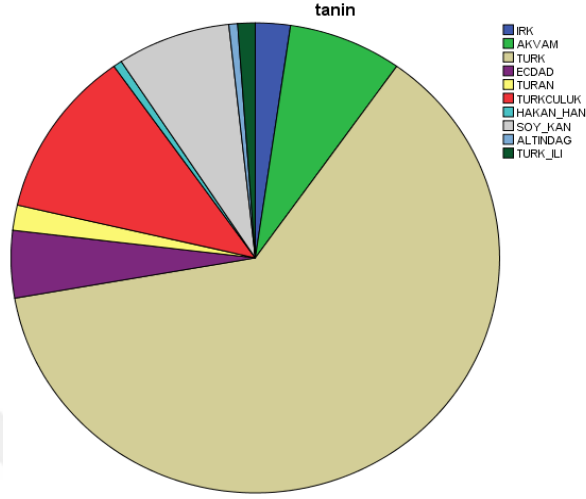
1913 yılına gelindiğinde İkdam gazetesinin yayınladığı makale sayısı (7 makale) aynı kalmış ve Birinci Balkan Savaşı'nın getirdiği yıkım dolayısıyla İkinci Balkan Savaşı'nda "Türk" mefhumunu (86 kez- %65) 1912'ye göre daha sık kullandığı görülmüştür. "Türk" sözcüğü "Türk milleti", "Türk askeri" ve "Türk lisanı" bağlamıyla kullanılmıştır. Türk dilini savaş dönemi boyunca savunması ve "Akvam(kavim)" kavramının (25 kez- %19.1) da 1912'ye göre arttırması onun Herderci halk milliyetçisi yönünü ortaya koymaktadır. Yine 1913'te "Türk ili" 1 kez %0.8 az sayıda kullanımı ve "Türkçülük-Türklük" 15 kez %11.5 kavramının kullanmaya devam ederek aynı politikasını sürdürdüğü görülür. Ancak İkdam'ın Türkçü politikası Turan milliyetçiliğindeki gibi tüm Türkler yerine daha çok merkeze Anadolu'da yaşayan Türk halkını yerleştirir. "İrk" mefhumuda 1912'ye göre az da olsa artmıştır.

Tablo 8. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı (1913)

TANİN GAZETESİ (1913)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
IRK	4	2.3
AKVAM (KAVİM)	13	7.5
TURK	108	62.4
ECDAD	8	4.6
TURAN	3	1.7
TURKCULUK-TURKLUK	20	11.6
HAKAN_HAN	1	.6
SOY_KAN	13	7.5
ALTINDAG	1	.6
TURK_ILI	2	1.2
Toplam	173	100.0

Tanin gazetesinde 1913 yılında, toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği kavramlarından bazıları 173 kez tekrar edilmiştir. “İrk” kavramı 4 kez (%2.3), “Akvam (kavim)” kavramı 13 kez (%7.5), “Türk” kavramı 108 kez (%62.4), “ecdad” kavramı 8 kez (%4.6), “Turan” 3 kez (%1.7), “Türkçülük-Türklük” kavramı 20 kez (%11.6), “hakan-han” kavramı 1 kez (%0.6), “soy-kan” kavramı 13 kez (%7.5), “Altındağ” kavramı 1 kez (%0.6) ve “Türk ili” kavramı 2 kez (%1.2) tekrar edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok Türk, Türkçülük-Türklük, akvam ve soy-kan kavramlarının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 5. Tanin Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913)

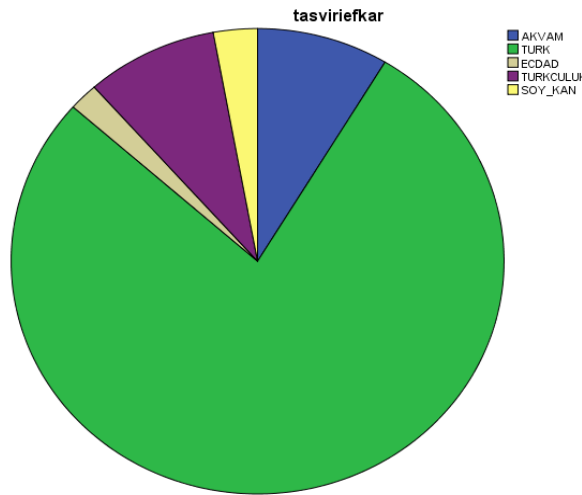
1913 yılında savaşın kaybıyla Tanin gazetesinin hem yayınladığı makale sayısı (18 makale) azalmış hem de metinlerde yer alan bazı kavramların kullanım sıklığı 1912’ye göre büyük oranda düşmüştür. Özellikle “Türk” kavramı kullanımının (108 kez %62.4) yarıya indiğini söyleyebiliriz. “Türk” sözcüğü “Türk milleti”, “Türk lisani”, “Türk ili”, “Türk özü”, “Türk kardeşi”, “Türk gücü”, “Türk nuru”, “Türk kanı”, “Türk oğlu”, “Türk kuzuları”, “Türk genci” ile ilintilenerek sıfat olarak kullanılmıştır. Bu sözcükler özellikle savaşın getirdiği yıkım dolayısıyla milli ajitasyon kategorimizde bahsettiğimiz metinlerdeki dramatikleştirme evresinde yoğun olarak ifade edilerek savaşmak için ikna yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu kategoriye tamamlayan “Türkçülük-Türklük” kavramının 20 kez tekrarı (%11.6.) 1912’ye göre düşmüş olsa da bu kavramla ilişkilendirilen “Türklüğün namusu”, “Türklük namı”, “Türklüğün hicranı” ve “Türklüğün felaketi” gibi sözcüklerle olan bağlamı 1912’de ilişkilendirdiği Türklüğe göre değişime uğramıştır. Tanin gazetesi 1913’te Turancı düşüncesine ait “ırk” kavramı 4 kez (%2.3), “akvam (kavim)” kavramı 13 kez (%7.5), “ecdad” kavramı 8 kez (%4.6), “Turan” 3 kez (%1.7), “hakan-han” kavramı 1 kez (%0.6), “soy-kan” kavramı 13 kez (%7.5), “Altındağ” kavramı 1 kez (%0.6) ve “Türk ili” kavramı 2 kez (%1.2) kullanım sıklığı 1912’ye göre düşüşe geçmiştir.

Tablo 9. Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Kullanım Sıklığı (1913)

TASVİR-İ EFKÂR GAZETESİ (1913)		
Kavramlar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
AKVAM (KAVİM)	9	8.7
TURK	81	77.9
ECDAD	2	1.9
TURKCULUK-TURKLUK	9	8.7
SOY_KAN	3	2.9
Toplam	104	100.0

Tasvir-i Efkâr gazetesinde 1913 yılında, toplam 19 maddeden oluşan Türk milliyetçiliği kavramlarından bazıları 104 kez tekrar edilmiştir. “Akvam (kavim)” kavramı 9 kez (%8.7), “Türk” kavramı 81 kez (%77.9), “ecdad” kavramı 2 kez (%1.9), “Türkçülük-Türklük” kavramı 9 kez (%8.7) ve “soy-kan” kavramı 3 kez (%2.9) tekrar edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; en çok Türk, Türkçülük ve Akvam kavramlarının geçtiği belirlenmiştir.

Şekil 6: Tasvir-i Efkâr Gazetesi Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların Yüzde Dağılım Grafiği (1913)

1913 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinin makale sayısı hemen hemen aynı kalmakla beraber 19 maddeden oluşan bazı kavramları kullanım sıklığında bir artış yaşanmıştır.

Savaşın getirileri dolayısıyla Tasvir-i Efkar'ın Türk milliyetçiliği terminolojisindeki kavramlara daha fazla kullandığı görülmüştür. En sık kullandığı “Türk” kavramını 1913 yılında 81 kez (%77.9) tekrarlayarak yoğun bir çaba içine girmiştir. “Türk” sözcüğü “Türk alemi”, “Türk gençleri”, “Türk vicdanı”, “Türk terbiye-i milliyesi” ve “Türk bahadırı(yiğidi)” gibi sözcüklerle ilintili biçimde ifade ederken Türklüğün (9 kez %8.7) mefkuresini bildirme ve milli bilinçlendirme işini üstlenmiştir. Yine “akvam (kavim)” kelimesinin 9 kez (%8.7) kullanımı 1912’ye göre biraz daha fazladır. “Ecdad” kavramı 2 kez (%1.9) ve “soy-kan” kavramı 3 kez (%2.9) kullanarak Turan milliyetçiliği düşüncesini sürdürmektedir.

Tablo 10. Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkar gazetelerindeki Kullanım Sıklığının Karşılaştırılması (1912)

Kavramlar	1912					
	İkdâm		Tanin		Tasvir-i Efkar	
	n	%	n	%	n	%
İrk	1	1.4	9	1.9	-	-
Akvam (Kavim)	9	12.2	22	4.7	5	17.9
Türk	38	51.4	234	50.1	15	53.6
Ecdad	4	5.4	29	6.2	8	28.6
Turan	-	-	15	3.2	-	-
Türkçülük-Türklük	18	24.3	67	14.3	-	-
Oğuzhan	-	-	2	.4	-	-
Tatar	2	2.7	9	1.9	-	-
Cengiz	1	1.4	8	1.7	-	-
Atilla	-	-	4	.9	-	-
Ötüken	-	-	1	.2	-	-
Hülagü	-	-	4	.9	-	-
Timuçin	-	-	3	.6	-	-
Timurlenk	-	-	13	2.8	-	-
Orhun	-	-	4	.9	-	-
Hakan –Han	-	-	13	2.8	-	-
Soy -kan	1	1.4	27	5.8	-	-

Altındağ	-	-	2	.4	-	-
Türk İli	-	-	1	.2	-	-
Toplam	74	100.0	467	100.0	28	100.0

1912 yılı İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki frekans sıklığına baktığımızda 19 maddeden oluşan kavramlar içinde en sık “Türk” ve “Türkçülük-Türklük” mefhumu kullanılmıştır. Her üç gazetede içinde ise “Türk” sözcüğünü en sık kullanan Tanin gazetesidir (284 kez). Onu takip eden İkdâm ise bu kavramı Tanin’e göre daha az (38 kez) kullanmıştır. İkinci en çok kullanılan kavram ise Türkçülük-Türklük kavramı olmuştur. Yine Tanin bu kavramı en sık kullanan (67 kez) gazetedir. İkdâm ise 18 kez kullanırken Tasvir-i Efkâr kullanmamıştır. Tanin gazetesinin hem yazı kadrosu hem de politik duruşu münasebetiyle İkdâm ve Tasvir-i Efkâr gazetesine göre “İrk”, “Akvam (kavim)”, “Ecdad” “Turan” ve “Türkçülük-Türklük” “Oğuzhan”, “Tatar”, “Cengiz”, “Atilla”, “Hülagü”, “Timuçin”, “Timurlenk”, “Ötüken”, “Orhun”, “Altındağı”, “Türk ili” “Hakan-Han” “soy-kan” gibi maddeleri toplamda 467 kez kullanmasıyla Osmanlılık ideolojisi yerine açıkça Türk milliyetçiliği ülküsünü yerleştirmek istediğini göstermiştir. Tanin, Turan milliyetçiliğine dayalı bu söylemsel kodlar yoluyla Birinci Balkan Savaşı boyunca gerek makale gerek hikaye gerekse şiirle yoğun bir haber üretimine girmiştir. Hem milli duygular aşılacak hem de uyanışa katkı sağlayıp Türk vicdanını harekete geçirerek savaşmak için bir yol olarak düşünmüştür. 19 maddeden oluşan bu kodlar soy temelli geçmişini hatırlanma işi içinde oluşturulmaya çalışılan söylem olarak Türk milliyetçiliğini politik imge ve ülküsüne ait doğasını ortaya koymuştur.

Tablo 11. Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğe Dair Kavramların İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki Kullanım Sıklığının Karşılaştırılması (1913)

Kavramlar	1913					
	İkdâm		Tanin		Tasvir-i Efkâr	
	n	%	n	%	n	%
İrk	4	3.1	4	2.3	-	-
Akvam (Kavim)	25	19.1	13	7.5	9	8.7

Türk	86	65.6	108	62.4	81	77.9
Ecdad	-	-	8	4.6	2	1.9
Turan	-	-	3	1.7	-	-
Türkçülük-Türklük	15	11.5	20	11.6	9	8.7
Oğuzhan	-	-	-	-	-	-
Tatar	-	-	-	-	-	-
Cengiz	-	-	-	-	-	-
Atilla	-	-	-	-	-	-
Ötüken	-	-	-	-	-	-
Hülagü	-	-	-	-	-	-
Timuçin	-	-	-	-	-	-
Timurlenk	-	-	-	-	-	-
Orhun	-	-	-	-	-	-
Hakan-Han	-	-	1	.6	-	-
Soy-kan	-	-	13	7.5	3	2.9
Altındağı	-	-	1	.6	-	-
Türk İli	1	.8	.2	1.2	-	-
Toplam	131	100.0	173	100.0	104	100.0

1913 yılı İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki frekans sıklığına baktığımızda 19 maddeden oluşan kavramlar içinde en sık “Türk”, “Türkçülük-Türklük” ve “akvam” kavramları kullanılmıştır. Balkan Savaşları’nın kaybıyla Turan milliyetçiliğine ait bazı maddelerin tekrar edilmediği onun yerine Türk milletini sınıfsal olarak anlatan millet tanımı içinde ele aldıkları görülmüştür. Tanin gazetesi Turan milliyetçiliği çizgisini sürdürse de “Türk” (108 kez) ve “Türkçülük-Türklük” (20 kez) mefhumunu daha az kullanmıştır. Ancak bu oran İkdâm ve Tasvir-i Efkâr’a göre yüksektir. İkdâm ve Tasvir-i Efkâr ise 1913 yılında “Türk”, “Türkçülük-Türklük” ve “Akvam (kavim)” kavramının kullanımını arttırmıştır. Bu dönemde her üç gazetede Akvam (kavim) veya millet olgusu önem kazanmıştır.

1912 ve 1913 yılı İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki frekans sıklığını genel olarak ele aldığımızda 1912 (Birinci Balkan Savaşı boyunca) Tanin gazetesi İkdâm ve Tasvir-i Efkârdan gerek makale gerekse söylem olarak daha sık Türk milliyetçiliği haber üretimi ve propagandası yapmıştır. 1913'te (İkinci Balkan Savaşı boyunca) İkdâm ve Tasvir-i Efkâr için “Türk”, “Türkçülük- Türklük” ve “akvam (kavim)” daha fazla işlenir olmuştur. Böylece göstermektedir ki 1912 yılında 19 maddeden oluşan kavramların kullanım sıklıkları yüksekliği 1913 yılında da devam etmesi Türk milliyetçiliğinin kolektif düşünsel yapısı dolayısıyla farklı politik düşünceye sahip İkdâm, Tasvir-i Efkâr ve Tanin gazetesini aynı çizgiye yaklaştırdığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

19. yüzyılın “milletler çağı” olarak isimlendirilmesinin bir nedeni de kitleleri ayaklandıran ve toplumların şekillendirmesinde etkili olan milliyetçi söylemin varlığıydı. Milli söylem biçimleri modern dünyada artık mikro düzeyde özünü görme, düşünme, kendini konumlandırma ve aidiyetlik hissi duyma yönünden yeni bir düşünme biçimini ortaya koymuştu. 19. yüzyılın sonunda bu düşünme biçimi basın yoluyla üretilmekteydi. Dönem şartlarına göre basın toplumun tek ve en güncel haberleşme biçimi olduğu için düşünceleri yaymanın başlıca aracıydı. 19. yüzyılın düşünme biçimi, basını kontrol eden toplumsal aktörlerin/entelijansiyanın ifade ettikleri düşüncelerine ait milli dilini mikro düzeyde; tümce ve önerme biçimleri, söz dizimleri, dilsel kodlar, tarihten seçtikleri toplumsal temsiller, diyalojik anlatım türleri, tutum ve inançları, toplumun kanaatlerini iletişimsel yönden kontrol etmekteydi. Teun A. Van Dijk’ın ampirik çalışmasını ortaya koyan “toplumsal, bilişsel ve söylem çalışmasında; toplumsal aktörlerin söylemdeki zihni etkileme, temsiller ve fikirler dahil olmak üzere, toplumsal inançları onayladığına ve değiştirdiğine ait ampirik çalışmasından hareketle Türk milliyetçiliği de bir fikir sistemi olarak kendi grubunun inançlarını sosyo-bilişsel yönden onaylamaktaydı.

Osmanlılık politikası karşısında Türklük söylemlerinin onaylanmasını sağlayan etmenlerin başında Balkan Savaşları (1912-1913) gelmektedir. Çünkü savaş yüzünden kaybedilen topraklar Türkler üzerinde yoğun sosyo-psikolojik bir etki bırakmıştır. Bu etkilere savaşta yaşanan göç, salgınlar ve insani kayıplar da eklenince Osmanlı İmparatorluğuna hakimiyet ve gücü yeniden tesis edecek yeni yolları düşündürmekteydi. İşte bu noktada milletin uyanışını ve yeni ülküsünü tasavvur edecek bir bilinçlenmenin, milli kimlik ve milli dilin oluşumu ortaya koyan Türklük fikirleri Balkan Savaşları’yla görünür hale gelmişti. Bu bağlamda da Balkan Savaşları Türk milliyetçiliği söylemleri içinde milli bir öz-bilinç ve farkındalığı sağlayan unsurlardan biri olmuştur.

Çalışmamızda örneklem olarak seçtiğimiz İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerindeki bulgulardan hareketle savaş boyunca Türk milliyetçiliğinin söylemsel yapısının genel planında hem toplumsal biliş hem de milli uyanışı temsil eden bir

“benlik tasarımı” yapıldığı görülmüştür. Metinler, tarihsel hafızayla yoğurulurken bu aşamada özellikle Türk milletiyle aidiyetlik konusunda pozitif bir ilişki kurularak Türklüğün epistemolojik ve ontolojik bilgisi verilmiştir. Toplumsal aktörlerin/yazarların Türk benliğini hatırlatma ve sorgulanma işiyle milli bilinçlendirme görevi makro düzeyde “toplumsal bir düzenleme” işlevi görmüştür. Özellikle Tanin gazetesinin toplumsal biliş ve milli uyanış aşamasında tarihten ödünç aldığı olaylar örüntüsüyle bilişsel bir haritalandırma yapması milli benliğe dair farkındalık yaratarak zihinlerde soyut kolektif bir örgütlenmeyi sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca ötekine (düşman) göre Türk kimliğinin içsel konumlandırmaları yine benlik tasarımıyla sonuçlanmıştır. Türkleri düşünmeye sevk eden ve onlara bir sorumluluk yükleyen milli uyanış aşaması tarihsel bağın yoğun ilişkisiyle anlamlandırılmaktadır. Türk benliği ataların güç formlarına dayalı olarak Türklerin ilk ortaya çıktıkları tarihten başlayıp Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Türklere kadar “daimi” bir bağ içinde tanımlanarak Balkan Savaşı’yla ortaya çıkan kimlik karmaşası karşısında bir aidiyetlik hissi yaratmıştır. Metinlerin söz dizimleri genel olarak dil ve tarihsel anlamlandırma pratikleri içinde Türkleri kendi grubuyla özdeşleştirmiştir. 1912 Balkan Savaşları boyunca artık politik bir imge ve ülkü haline gelen Türk kimliği siyasi bir nitelik kazanmış özellikle Tanin ve İkdâm gazetesinin milliyetperverliği çerçevesinde dile getirilmiştir.

Politik bir dille işlenen Türk kimliği Osmanlılık tanımında kullanılan çok kimlikli “millet” mefhumunu da değiştirmeye eğilimli olmuştur. Millet kavramı artık soysal bir bağla kurulan ve Türk halkını ifade eden bir bağlamda kullanılmaktadır. Böylece “millet” kavramı Türk milleti kavramıyla soy temelli bir değiş tokuş yapmıştır. İkdâm tarafından çoğunlukla politik bir propaganda aracı olarak kullanılan Türk kimliği siyasal alanda gündeme getirilmektedir. 1913 yılına gelindiğinde savaşın kaybı Türk kimliği ile ilişkilendirilerek milli uyanışın yeniden bir üretimi söz konusu olmuştur. Böylece toprak ve bölgedeki temsiliyet kayıpları Türklerin kendi benliklerinin önemini anlamalarını sağlamıştır. Türklüğün ülküsü, kurtuluşun bir çözümü olarak sunulurken özellikle İkdâm ve Tasvir-i Efkâr’ın Türk dilini öne çıkarışı geride kalanların asimile olmalarını önlemek için benliği tamamlayıcı bir unsurdur.

Yeni bir kimlik politikasına dönüşen milli söylemlerin anlamlandırılma çabaları tarihsel hafıza ile biçimlenirken benlik kategorisini tamamlayıcı bir aşama da toplumsal temsillerdir. Söylemin toplumsal temsili “Hakim Kültür” anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış biçimi Türklerin kendilerini ve dünyayı nasıl gördükleri, algıladıkları ve konumlandıklarını ortaya koyan bir söylem biçimidir. Hakim kültür anlayışı içine kodlanan güç ve soy (kan) temsilleri toplumsal kaynaklarının nereden geldiğine referans olmaktadır. Böylece Türk milliyetçiliği söylem üretimi kaynağını soy temsili ve ataların güç temsilinden almaktadır. Tarihin belli kesitlerinden seçilen güçlü tarihi figürler Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılan gücü yerine “yeni bir güç arayışının” formülüdür. Türk kimliği bu temsiliyeti taşıyan güç üzerinden kodlanır. Bu kodlanış aynı zamanda gruba “üyelik ölçütünü” belirlemektedir. Kadim bir soyla işaretlenen Türk benliği özellikle güçlü erkek bedeni üzerinden estetik bir dille eril söylem içinde yeniden üretilir. Savaş sebebiyle hitap edilen hedef kitle Türk erkekleri olur. Kadınlar ve çocuklar erkeklerin savaşa katılımı için destek figürüdür. Bu yüzden söylemler toplum bütününe hitap etmez. Temsil sistemi ayrıca toplumsal kaynak olarak bir mekânla (Orta Asya) işaretlenmektedir. Böylece mekânlar Türklerin varlığına dair benliklerinin bir parçası haline gelmektedir.

Türk milliyetçiliği söylemi, sembolik repertuarını “savaş ve soy” miti ile anlamlandırmıştır. Kültürel kodlar olarak kültürel ortak alanın ifadesi olan bu mitlere fetişleştirme, yüceltme ve kutsallık atfedilerek Türk kimliği bu imgeler üzerinden temsil edilmiştir. Böylece mitleştirilen öğeler (hilâl, Altındağ, ataların kanı, Türkiye/vatan) bir temsil biçimi olarak Türklerin kendi gruplarıyla özdeşleşmesi ve kimlik tanımlamaları açısından önemlidir.

Türk milliyetçiliği söylem haritasını güçlü kanıtsal verilere dayandırarak ifade etmektedir. Cenk ve medeniyet tarihi milli söylemlerde özellikle benliği kanıtlama çabaları açısından “kültürel farkı” ortaya koymak için işlev görmektedir. Arkeolojik kanıtlara başvurmak “milli farkı” belirtmek için kullanılmaktadır. Böylece “seçilmiş millet” olduklarını göstermek ve geçmişi yüceltmek için kullanılan bu argüman milli bir söylem alanı oluşturmuştur. Türklerin eski üstün medeniyet ve saltanatları, Türk ahlâkı, cenk tarihi kendilerini diğer milletlerden ayırmak ve farkını ortaya koymak için kanıt olmuştur.

Balkan Savaşları boyunca milli söylem içinde yer alan toplumsal düşman kategorisi ise “biz” ve “onlar”ın örtük ve açık söylem tanımlamalarıyla sınıflandırılarak Türk milletine gösterilmeye çalışılmıştır. Balkan Savaşı biz ve onları temsil eden “hilal” ve “haç” sembollerinin savaşı olarak görülmektedir. İç (Türklük ruhu taşımayanlara yönelik bir sınıflama) düşmanlar ve dış (Balkan Savaşına katılan gayrimüslim halklar) düşmanlar olarak inşa edilen biz ve onların ikili karşıtlık ve kıyaslama ilkesiyle olumlu-biz ve olumsuz-onlar üzerinden kodlanmıştır. Böylece Türk milliyetçiliğinin “kolektif bilişsel bir modeli” biz ve onların temsiline dayanmaktadır. Bu kategoride Türk milletine, düşmana karşı nasıl davranılması gerektiği öğretilir ve tutumlar kazandırılır. Bu, Türklük ülküsü aşılması bakımından önemli bir safhadır.

Türk milliyetçiliği söylemi içine kodlanan diğer bir aşama da mikro düzeyde ifade edilen bilişsel tutumların bir “Türklük inancı” fikrini geliştirmesidir. Türklük inancına yönelik yazarların/entelijansiyanın geliştirdiği kanaatler savaşa katılım ve vatani savunmaya yönelik ikna edici bir söylem olarak belirmiştir. Böylece yazarlara ait milli tutum ve davranışlar toplumsal tutumların doğrudan ifadesi haline gelmiştir. Yazarların kullandığı slogansal dil, bu aşamada milliyetçi söylemi çeşitlendirmiştir. Metinlerde Türklük inancı uğruna düşmana karşı bilişsel bir duygu yükü taşıyan ve ikna yöntemiyle rızaya dayalı söylemler, kendini feda etmek suretiyle Türklük ülküsü hedefleri arasına yerleştirilmiştir.

Milli söylemlerin yapısında Türklüğün özüne dair bir tanımlama da söz konusudur. Bu tanımlama, tarihle ilintili imaj temsilinin üretildiği milli övünç aşamasındaki “üstün kavim anlayışı” üzerinden oluşturulmaktadır. Bu inanç genellikle Turan milliyetçiliği söylemi içinde Türklüğün eski altın çağlarına ulaşmayı hedeflemek için yapılmıştır. Toplumsal aktörlerin/entelijansiyanın metinlerde sık sık dile getirdikleri üstün bir kavimden geldikleri inancı milli söylemin propaganda aracına dönüşmüştür. Bu düşünce imaja yönelik temsil yönünden Türklük inancını destekleyicidir. Türklük inancının temeli, tanrısal olarak işaretlenmiş ve Türk’ün doğası tanrı tarafından bahşedilmiş bazı meziyetlere sahiptir. Bunlar “seçilmişlik”, “öncülük”, “asillik” ve “güçlü olma” gibi nitelikleridir. Böylece üstünlük ölçütü; yüksek fitri özelliklerine yakıştırılan olumlu sıfatlar ve güçlü medeniyetlerine/cenk tarihine ait övgü dolu sözlerle çerçevelenerek “doğal” bir yapıya bürünmüştür. Bu bakımdan milli övünç

aşaması, Balkan milletlerine karşı Türklerin millet-i hakime olmalarından dolayı “üstünlük refleksi” içinde oluşturdukları bir söylem biçimidir. Böylece tarih boyunca kurulan medeniyet ve hakimiyet gücü Türkleri öncü millet ve seçilmiş olduklarına yönelik bir tavır içine sokmuştur.

Türk milliyetçiliği söylemleri içinde “kolektif birlik” ve “uzlaş” üretimi vardır. Ele alınan her üç gazete metinlerinde, düşman tehdidine karşı kanı birliğine vardıkları görülmüştür. Birlik ve beraberliğe yapılan çağrı ve duygular milli söylemin genel yapısını ortaya koymuştur. Savaş “milli bir namus” davası olarak görülürken vatan için harekete geçme politik bir tavır biçimini almıştır. Bu aşama Türklerin “bizim grup” için milli bir dayanışma sergilemesi ve Türklük inancına olan bağlılıklarını arttırmaya yönelik bir söylem türüdür.

Türk milliyetçiliği söylemlerinde yeniden üretim ve propaganda milli ajitasyon aşamasıyla yapılmaktadır. Savaş durumunun ajite edilmesi tutum, ikna ve inançları pekiştirerek Türk milliyetçiliği ülküsünün yeniden üretimini sağlamaktadır. Seferberliğe olan desteğin artırılması için dramatikleştirilen olaylar savaşa karşı güçlü bir tutum (milli kin) ekmektedir. Metafor yoluyla kışkırtıcı ve intikam dolu söz dizimleri milli bir ruh oluşturarak “bizim grup” un kontrol edilmesi açısından önemlidir.

Çalışmamızın bulgularına göre Balkan Savaşlarının etkisiyle yeni bir Türklük ülküsü doğmuş ve söyleminin doğasına ait bir öz şeması olduğu ortaya çıkmıştır. Makro boyutta Türk milliyetçiliği, “grubuna” ait hem yeni bir güç arayışının hem de Türkçü ülkünün formülünü ortaya koymaktadır :

Üyelik ölçütü: bizim kültürümüz, Anadolu’daki Türkler ve kan bağıyla bağlı olanlar (tüm Türkler),

Hedef: vatanın kurtarılması,

Değerler: Türklük inancı, Türk ahlakı, Türk terbiyesi, Türklüğün ortaya çıkarılması, korunması ve sürekliliği,

Eylemler: savaşa katılım, vatanı müdafaa, seferberlik,

Toplumsal konum: hakimiyet ve güç temsiline dayalı; hâkim kültür anlayışını ortaya koyan bir milletin varlığı ve köklü geçmişe dayalı üstünlük.

Kaynaklar: Orta Asya ve Ortadoğu’yu kapsayan o güne dek kurulmuş tüm Türk devletleri ve medeniyeti.

Balkan savaşlarıyla varlığı tehlikeye düşen Türkler, Osmanlılık aidiyetinden farklı olarak kendi ontolojik varlığını temellendirdiği Türk milliyetçiliği söylemiyle varlığını yeniden üreten bir çaba içerisine girmiştir. Söylem kaynağını Orta Asya’dan (Ötüken) alır. Coğrafi sürekliliğin devamı mahiyetindeki bu kaynaksal bağlam devletin doğuşunun ve “toplumsal kimliklerin” tanımlanmasında kullanılmaktadır. Bu noktadan hareketle Türk milliyetçiliğinin söylemi geçmişe bağlı atalardan gelen, değerleri köklü, organik ilişkilere sahip, hedef bağlamında varlığı devam eden sınırsız(daimci), müşterek bir tarihe sahip bir kütle varlığından (Türkler-arası) bahseden entegrasyoncu bir yapıdır. Türk milliyetçiliği ayrıca milliyetçilik teorilerindeki İlkelci (Primordialist) teori ve Etno-sembolist teorinin açıklamalarıyla da uyumludur. Söylemlerdeki mikro boyutta daimci ifadelerle İlkelci (Primordialist) teoriye yaklaşırken yoğun olarak Etno-sembolistlerin milliyetçiliğin oluşumunda savundukları gelenek, hatıra, mit ve sembollerle kurulu bir yapısı vardır. Türk milliyetçiliğinin söylemindeki milli kader anlayışı ise liberalizmin “kendi kaderini tayin etme” ifadesine yaklaştırarak sınırlı da olsa ona liberal özellik kazandırır. Ancak milliyetçi söylemlerini bireye odaklamaktan çok kolektiviteye dayalı olduğundan devlet öne çıkmaktadır. Çünkü Türkler için devletin bekası onu geleceğe taşıyacak yegâne yoldur.

Çalışmamızın varsayımlarından birisi Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı devletin resmî ideolojisi konumundaki Osmanlılık çizgisinin Balkan Savaşları süresince ve sonrasında oluşan toplumsal, siyasi ve iktisadi ortamın değişime uğraması nedeniyle siyasi Türkçülük fikrinin önceye göre daha belirgin şekilde kendini hissettirir hale geldiği idi. Buna göre çalışmamızda sınırlandırdığımız tarih aralığında örneklemimizi oluşturan gazetelerde Türk milliyetçiliği/Türkçülüğü çağrıştıran 71 yazıya rastlanmış ve bunlar toplamda taradığımız 1386 nüshadan elde edilmiştir. Türklük ile ilgili her bir yazıya ayrı bir nüshada rastlanmış olup bu oran 1386 gazete

içerisinde yüzde 5'e (%5) denk gelmektedir. Bu bağlamda varsayımımızda ifade ettiğimiz savaşın resmî ideolojiyi Türk milliyetçiliği fikrine doğru kaydırıldığı fikrinin kuvvetlenmesini sağlayacak bir veri elde edilmiştir. Zira Birinci Balkan Savaşı'nın başında her üç gazetede siyasi Türkçülük fikrini üreten metinler öne çıkmaya başlamıştır. Genel olarak söylemlere baktığımızda Türkçü ve Turan milliyetçiliği ön plandadır. Turan Türklüğü söylemleri burada birleştirici unsur olmanın yanında özellikle “uyanış” için kendi köklerinin bir kanıtı olarak sunulmuş ve tarihsellikten yararlanılmıştır. Türkleri, devletin varlığını devam ettiren kurucu unsur olarak göstermek ve yeniden bir diriliş sağlamak amaçlanmıştır.

Balkan savaşları boyunca Türk milliyetçiliğinde sıkça ifade edilen 19 maddedeki söz ve sözcük öbeklerinden; Irk, Akvam, Türk, Ecdad, Turan, Türkçülük-Türklük, Oğuzhan, Tatar, Cengiz, Atilla, Ötüken, Hülagü, Timuçin, Timurlenk, Orhun, Hakan-Han, Soy-kan, Altındağı, Türk İli gibi mefhumlar milli söylem dili üretmek için kavramsal kod safhasını oluşturmuştur.

1912 yılı frekans analizinde İkdâm gazetesi “Türk” kavramını 38 kez (%51.4), “Türkçülük-Türklük” kavramını 18 kez (%24.3) ve akvam kavramını da 9 kez (%12.2) en sık kullanmıştır. 1913 yılında ise “Türk” 86 kez (%65.6), “Türkçülük-Türklük” 15 kez (%11.5) ve akvam 25 kez (%19.1) en sık kullanmıştır. İkdâm gazetesinin her iki savaş boyunca Türk milliyetçiliği söylemine ait bu kavramları arttırdığı görülmektedir.

Tanin gazetesi 1912 Birinci Balkan Savaşı boyunca frekans analizinde “Türk” kavramı 234 kez (%50.1), “Türkçülük-Türklük” kavramını 67 kez (%14.3), “ecdad” kavramını 29 kez (%6.2) en fazla kullanmıştır. 1913 yılında ise savaşın kaybına paralel olarak bu kavramların kullanım sıklığında bir düşüş yaşanmıştır. “Türk” kavramı 108 kez (%62.2), “Türkçülük-Türklük” kavramını 20 kez (%11.6), “akvam” 13 kez (%7.5), “soy-kan” 13 kez (%7.5) kullanmıştır.

Tasvir-i Efkâr gazetesi ise 1912 yılında en sık “Türk” kavramını 15 kez (%53.6) kullanmıştır. 1913 yılında ise kavram kullanımını arttırmıştır. “Türk” kavramını 81 kez (%77.9), “Türkçülük-Türklük” kavramını 9 kez (%8.7) ve “akvam” kavramını 9 kez (%8.7) kullanmıştır.

Her üç gazetenin Türk milliyetçiliğiyle ilgili söylem üretimine girdiği bu metinlerde en sık kullandıkları “Türk” “Türkçülük-Türklük”, “akvam (kavim/millet)” ve “soykan” gibi kavramsal kodlarla milli bir uyanış hareketi sağlayarak esasen bu kodlar üzerinden Türk milletini önceleyen siyasi bir Türk kimliği yaratmaya giriştikleri görülmüştür.

İkinci varsayımımızda ifade ettiğimiz kamunun zihninde rıza üretimi ve fikir birliği sağlamada etkili olan, kamusal söylemin yeniden yapılandırıldığı bir mecra konumundaki basının siyasi Türkçülük üretiminde ve kitlelere benimsetilmesinde iktidarca istifade edilen bir araç olduğuydu. Bulgularımızdan hareketle İkdâm ve Tasvir-i Efkâr siyasi Türkçülükle ilgili metin üretmişlerdir. Ancak iktidardaki İttihat ve Terakki Partisinin sözcüsü konumundaki Tanin gazetesinin bu manada ürettiği makale sayısı dikkate alındığında diğer iki gazeteden açık ara önde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, Türkçülük ülküsünün üretiminde ve kitlelere benimsetilmesinde iktidarca Tanin gazetesinden istifade edildiği söylenebilir. İkdâm, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin Türkçe basından farklı politik görüşleri temsil etmelerine rağmen Türk milliyetçiliğindeki tutumları hemen hemen aynı olmuştur. Ancak Tanin gazetesinin milliyetçilik söylemi Turan milliyetçiliğiyle dayalı bir milliyetçilikken, Tasvir-i Efkâr gazetesi Turan milliyetçiliği, İkdâm gazetesi ise Herderci halk milliyetçiliği/liberal/kültürel milliyetçilik şeklinde tezahür ettiği izlenmiştir.

1913 yılında Akvam (kavim, millet) kavramına her üç gazetenin önem vermesiyle Türk aydınlar içinde çizilen milliyetçilik, Herder’in halk milliyetçiliği ve Balkan milliyetçiliğine yaklaşmıştır. Ancak Türkçülük fikirleri Balkan milliyetçiliğiyle karıştırılmamalıdır. Türk milliyetçiliğinin söylemlerinde vurguladıkları “milli terbiye/ahlak” mefhumları kendine has duruşu, varlığını koruma izleri taşımaktadır. Balkan milletleri ise yeni milli devletler kurup, şoven bir milliyetçilik sergilerken, Türk milliyetçiliğinin yegane amacı yeni bir devlet kurmak değil gücü yeniden tesis için yüzünü Türk milletine çevirmektir. Türkçü söylemlere baktığımızda doğası gereği zaten var olan devletin kurucu unsurunu yani Türkleri 19. yüzyılın getirilerine uygun olarak devletlerini koruma refleksiyle yeni bir medeniyet tasavvuru içinde yorumlamaktır.

Kısacası Ziya Gökalp’inde dediği gibi milliyetçi bir fikrin oraya çıkması için milli felaketlere ihtiyaç vardır. 1912-1913 Balkan Savaşı’nın getirdiği felaketler Türkler için varoluşsal bir savaşım mücadelesini ortaya koymuş ve milli bir söylem yapısı ortaya çıkarmıştır.

Çalışmamızda edindiğimiz bulgulara göre Osmanlılık karşısında Türklük söylemini üreten ve yayılımını hızlandıran iki etken vardır; Birincisi toplumsal aktörlerin/entelijansiyanın rolü ikincisi basındır. Osmanlı’nın son dönemine damga vuran kamusal alanda milli bir entelijansiyanın rolü ve varlığı, siyasal alandaki aktifliği ve yukarıdan aşağıya doğru yaptıkları müdahale sonucu milli bir cemaat şuurunu uyandırmış uzun vadede uyanış sürecini hızlandırmışlardır. Çalışmanın verileri Türk milliyetçiliğinin geniş çerçevede basın alanında, toplumsal aktörler tarafından nasıl bir dil üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. İnşa edilen kolektif kimliğin kavramsallaştırılma girişimi biz ve onların yani hakim olanlar ve idare edilenlerin nasıl ilişkili olduğuna dair bilgi içermektedir. Bu ilişki mezalim, savaş, toprak kayıpları, yok olmaya karşılık olarak millilik, hakimiyet, güç, kimlik inşası gibi bir birleşimden oluşur. Bu ikilik toplumsal aktörler tarafından belirlenmiş ve Türklük ülküsü Türk halkı arasında meşruti bir hal alarak toplumsal hayatın ve kültürün şekillenmesinde rol oynamıştır.

Bu grup Osmanlılık politikasının iflasını görmekteydi. Savaşa karşı savunma amaçlı ilk tepkiler milli tutum sergileyen kesimden gelmiştir. Aydınlar, Osmanlı “millet” kimliğinden kısmen sıyrılmak suretiyle milli kimlik yaratma ve milli bir vatanseverlik için devletin kuruluşundan beri her daim batıya dönük olan yüzünü doğuya döndürmüşlerdir. Metinlerdeki Turan söylemleri bu konuda bizi ikna etmektedir. Milli ve manevi bir kuvvet vermek için çalışan aydınlar, artık “ben” diyebilecek bir Türklüğün mimarıydılar. Bir Türk olmanın anlamı ve Türklere dünyayı dil/söylem yoluyla daha anlamlı kılma çabaları Türklüğün gelecekteki hedeflerini ve ideallerini belirlemiştir. Balkan Savaşlarında yaşananların somut gerçekliği Türk milliyetçiliği söylemi içinde yer edinmiş ve duygusal inanç demetleri olarak kolektif bir kimlik inşasıyla Türklerin günümüze kadar sürmüş olan milli bilişsel/zihinsel şemasını yapılandırmıştır. Böylece baskın çekirdek nüfus olan Türkler görünür hale

gelmiştir. Söylemler bu dönemde Türklerin bilişsel ve toplumsal sürecinin milli kuluçka dönemini oluşturmaktadır.

İkincisi devlet desteğini alan veya iktidarın ideolojik aygıtı olan gazetelerin zihni etkileme ve iknadaki rolü, milli bir dil üretimiyle milli felaket zamanında kamuoyu oluşturma ve Türk milli vicdanına seslenme göreviyle bir Türk kimliği husule getirmelerindeki aracı rolleridir. Basın hem milli söylemleri yeniden üreterek milli kimlik anlayışının gelişim ve paylaşımında hem de savaş dönemi Türkçü örgütlerin (Müdafaa-i Milliye, Türk Gücü Cemiyeti gibi) beyannamelerine de yer verip propaganda yaparak Türk gençlerine/askerlerine milli bilinçlendirme adına işlev görmüşlerdir. Bu söylemlerin yarattığı bir millet fikri, günümüzde dahi geçerliliğini korunmaktadır. Askeri müdahaleler dışında gazetelerin rolü, iç ve dış düşmanlara karşı milli vicdan ve milliyet hissi yaratarak fikri bir mücadele başlatmıştır.

İmparatorluğun Osmanlılık politikalarını sürdürmesine rağmen artık Balkan Savaşlarıyla millet mefhumunun algı biçimleri milli söylem yoluyla değişmiştir. Türkçü bir dil üretimi ve millet düşüncesi eski düzenin sürdürülmesinin de geçersizliğini göstermektedir. Bu politikanın iflasını bir yıl sonra gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'yla görmekteyiz. Osmanlı'nın bu ikinci felaketiyle kolektif milli uyanış hareketinin; vatanseverlik ve milli ajitasyon evresi, Milli Mücadele zeminine taşınmış, milliyet hissiyatı ve milliyet vicdanı söylemi sayesinde milli bir devlet teşekkülünü ve sonrasında milli programları devreye sokmuştur.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Batı'da Siyasal Düşünceler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Ahmad, Feroz: **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.
- Akarlı, Engin: **“II. Abdülhamit (1876-1909)”** Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul, 1985, s.1292-1294.
- Akçura, Yusuf: **Türk Yılı 1928**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2009.
- Akçura, Yusuf: **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015.
- Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Armstrong, John A.: **Milliyetçilikten Önce Milletler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Assmann, Jan: **Kültürel Bellek “Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik”**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Arsal, Sadri Maksudi: **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.

- Aydın, Suavi: **Modernleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000.
- Ayhan, Bünyamin: “II. Meşrutiyet döneminde ittihat ve Terakki, Siyaset ve Basın”, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Siyaset ve Basın**, Ed. Hakan Aydın, Konya, Palet Yayınları, 2010, s.46.
- Bayram, Cezmi: **Türk Milliyetçiliği “Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri”**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013.
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılabı Tarihi: Balkan Savaşları**, Cilt II, Kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Calhoun, Craig: **Milliyetçilik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Carr, Edward Hallett: **Milliyetçilik ve Sonrası 1914-1917**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
- Castellan, Georges: **Balkanların Tarihi**, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1995.
- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür “Kimliğin Gücü”**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Çavdar, Tevfik: **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Duman, Seyyare: **Söylem Araştırması: Kuramlar, Yöntemler, Çözümlemeler**, Eskişehir, Dorlion Yayınları, 2018.

- Dijk, Teun A. Van: “Discourse Analysis As Ideology Analysis”, **Language And Peace**, Ed. Christina Schäffner, Anita Wenden, Amsterdam, Dartmouth Publishing, 1995, s. 17-33.
- Dijk, Teun A. Van: “News, Discourse, and Ideology”, **The Handbook of Journalism Studies**, Ed. Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch, New York And London, Routledge, 2009, s. 191-192.
- Dijk, Teun A. Van: **Söylem ve İdeoloji**, İstanbul, Su Yayınevi, 2015.
- Dijk, Teun A. Van: **İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım**, Çev. Ayşe Demir, Ankara, Hece Yayınları, 2019.
- Ekinci, Necdet: “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, **Türkler**, cilt 14, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Eraslan, Cezmi: **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019.
- Findley, Carter V.: “Tanzimat”, **Türkiye Tarihi 1839-2010**, Ed. Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011, s.37.
- Geertz, Clifford: **Kültürlerin Yorumlanması**, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2010.
- Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayın, 2018.
- Georgeon, François: **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri “Yusuf Akçura (1876-1935)”**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Georgeon, François: **Osmanlı- Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.

- Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Milenyum Yayınları, 2018.
- Gökalp, Ziya: **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Gökçek, Fatma Müge: “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.65.
- Günay, V. Doğan : **Söylem Çözümlemesi**, İstanbul Papatya Yayıncılık, 2018.
- Güngör, Ebubekir: **Türkistan’da Fikir Akımları**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2011.
- Habermas, Jürgen: **Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Halaçoğlu, Ahmet: “Balkan Savaşları (1912-1913)”, **Türkler**, Cilt 13, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.296-307.
- Halbwachs, Maurice: **Kolektif Hafıza**, Ankara, Heretik Yayınları, 2018.
- Hall, Stuart: “Temsil İşİ”, **Temsil “Kültürel Temsiller ve anlamlandırma Uygulamaları”**, Ed. Stuart Hall, Çev.İdil Dünder, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Hayes Carlton J. H.: **Milliyetçilik: Bir Din**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- Heywood, Andrew: **Siyasal İdeolojiler**, Ankara, Liberte Yayın Grubu, 2013.
- Hobsbawm, Eric J.: **Geleneğin İcadı**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

- Hobsbawm, E.J.: **Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Hroch, Miroslav: **Avrupa’da Milli Uyanış**, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2011.
- Innis, Harold A.: **Empire and Communication**, UK, Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
- İnalcık, Halil: **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1992.
- İnalcık Halil: **“Türkler ve Balkanlar”**, **Balkanlar**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.
- İnalcık, Halil: **Devlet-İ Aliyye “Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet”**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl**, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.
- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar**, İstanbul, Küre Yayınları, 2018.
- Karabekir, Kazım: **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Karakurt, Deniz: **Türk Söylence Sözlüğü**, Ağustos 2011, (Çevrimiçi), <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf>, 13 Şubat 2021.
- Karpat, Kemal H.: **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev. Dilek Özdemir, Ankara, İmge Kitapevi, 2006.
- Karpat, Kemal H.: **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015.

- Karpat, Kemal H.: **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi “İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)” IX Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Kedourie, Elie: **Avrupa'da Milliyetçilik**, İstanbul, Köprü Kitap, 2017.
- Kerov, Zubritski Mitropolski: **Kapitalist Toplum**, Ankara, Sol Yayınları, 2014.
- Kırımlı, Hakan: **Kırım Tatarlarında Milli kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Kohn, Hans: **Nationalism Its Meaning and History**, Florida, Robert E. Krieger Publishing Company Malabar, 1965.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul**, Pozitif Yayınları, 2018.
- Kuran, Ahmet Bedevi: **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000.
- Kurat, Akdes Nimet: **Kazan Türklerinin “Medeni Uyanış Devri” (1917 Yılına Kadar)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XXIV, Sayı 3-4, 1966, s.96-194.
- Kurat, Akdes Nimet: **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kushner, Davıd: **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979.

- Lawrence, Paul: **Nationalism History and Theory**, New York, Routledge, Taylor & Francis. Group 2014.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, III. Edisyon, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2017.
- Machiavelli, Niccolo: **Hükümdar**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2016.
- Mann, Michael: **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Cilt II, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.
- Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Mardin, Şerif: **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Mazzini, Guiseppe: **Avrupa'da Demokrasi Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Köprü Kitapları, 2014.
- McLuhan, Marshall: **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Milton, John: **Areopagitica "Basın Özgürlüğü Üstüne"**, Çev. Derman Kızılay, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Ortaylı, İlber: **Batılılaşma Yolunda**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007.
- Özkırımlı, Umut: **Milliyetçili Kuramları 'Eleştirel Bir Bakış'**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Ögel, Bahaddin: **Türk Mitolojisi**, Cilt 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Ortaylı, İlber: **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Paine, Thomas: **Sağduyu**, İstanbul, Lotus Yayınevi, 2016.
- Palmer, Alan: **Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu “Bir Çöküşün Yeni Tarihi”**, Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul, Bilgin Yayıncılık, 1995.
- Polat, Nazım H.: “Millî Mücadelede Sivil Direnişin Kökleri: Müdafaa-i Millîye Cemiyeti (1913-1919)”, **Türkler**, Cilt 15, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Richard, C.Hall: **The Balkan Wars 1912–1913 “Prelude To The First World War”**, Taylor & Francis Group, London and Newyork, 2000.
- Roger, Antoine: **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul, Versus Kitap, 2008.
- Rocker, Rudolf: **Nationalism and Culture**, Los Angeles, Rocker Publications Committee, 1937.
- Rousseau, Jean- Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Rydgren, Jens: **The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France, US**, Berhahn Books, 2004.
- Sancar, Serpil: “Söylem”, **Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek**, Ed., Fikret Başkaya, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2005, s.579-587.
- Smith, Anthony D.: **Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism**, New York, Routledge, 2003.

- Smith, Anthony: **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik.**, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2009.
- Smith, Anthony D.: **Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih**, Ankara, Atıf Yayınları, 2013.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Somel, Selçuk Akşin: “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.88.
- Sefercioğlu, Necmeddin: **Türkçü Dergiler**, Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2008, s.5-9, (çevrimiçi) http://ulkunet.com/UcuncuSayfa/turkcu_dergiler_4745.pdf, 1 Eylül 2020.
- Şenel, Aleaddin: **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1993.
- Şenel, Alâeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.
- Tanör, Bülent: “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.10-26.
- Troçki, Lev: **Balkan Savaşları**, Çev. Tansel Güney, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt: 1, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt: 2, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.

- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt: 3., İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
- Turhan, Mümtaz: **Kültür Değişimleri**, Ankara, Altınordu Yayınları, 2016.
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995.
- Ülken, Hilmi Ziya: **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.
- Varlık, Bülent: “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.120.
- Wallerstein, İmmanuel: **Modern dünya Sistemi**, İstanbul, Yarın Yayınları, 2015.
- Yalman, Ahmet Emin: **Modern Türkiye’nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)**, Çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Yetkin, Çetin: **Siyasal Düşünceler Tarihi II**, İstanbul, Gürer Yayınları, 2012.
- Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Makaleler:

- Bresser-Pereira, Luiz Carlos: **Nationalism at the centre and periphery of Capitalism**, 2008, (çevrimiçi) http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0103-40142008000100012&script=sci_arttext&tlng=en, 22 Ocak 2020.
- Calhoun, Craig: **Nationalism and Ethnicity**, Annual Review of Sociology, Volume 19, 1993, s.211-239.

Davidson, Neil: **İn Perspective: Tom Nairn**, International Socialism, Journal, volume82, March, 1999(çevrimiçi), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj82/davidson.htm>, 23 Şubat 2020.

Dundes, Alan: **Halk Kimdir?** Çev. Metin Ekinici, Milli Folklor, 1998, s.139-157.

Woods, Eric Taylor: **Cultural Nationalism**, 2015,(Çevrimiçi) <https://stateofnationalism.eu/article/cultural-nationalism/#article>, 22 Ocak 2020.

Gazete: Makaleleri, Şiirler, Söylevler

Ahmet Agayev: “Yirminci Asır Ehl-i Salibi: Hala Hilal ve Salib Cidalı”, **Tasvir-i Efkâr**, sayı 556, 2 Zilkade 1330/13 Teşrinievvel 1912, s.4.

Ahmet Servet: “Türklüğe ve İslam’a Karşı Merdud Hareketler”, **Tasvir-i Efkâr**, sayı 674, 14 Rebiülevvel 1331/21 Şubat 1913, s.2.

Aka Gündüz: “Vatandaş”, **Tanin**, sayı 1459, 21 Şevval 1330/3 Teşrinievvel 1912, s.3.

Aka Gündüz: “Fatih’e”, **Tanin**, sayı 1460, 22 Şevval 1330/ 4 Teşrinievvel 1912, s.3.

Aka Gündüz: “İlk Top”, **Tanin**, sayı 1465, 27 Şevval 1330/9 Teşrinievvel 1912, s.2.

Aka Gündüz: “Bozgun”, **Tanin**, sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4

Aka Gündüz: “Mahkeme-i Kübra”, **Tanin**, sayı 1504, 30 Safer1331/7 Şubat 1913, s.3.

Aka Gündüz:	“Piç”, Tanin , sayı 1511, 7 Rebiülevvel 1331/14 Şubat 1913, s.4.
Ali Canip:	“Kaval”, Tanin , sayı 1645, 23 Recep 1331/28 Haziran 1913, s.5.
Ali Kemal:	“Zavallı Türk”, İkdam , sayı 5586, 26 Ramazan 1330/8 Eylül 1912, s.1.
Ali Kemal:	“Harp İstiyorlarsa, Harp Ederiz”, İkdam , sayı 5608, 20 Şevval 1330/2 Teşrinievvel 1912, s.1.
Ali Rıza Seyfi:	“Vatanıma”, Tasvir-i Efkâr , sayı 560, 6 Zilkade 1330/17 Teşrinievvel, 1912, s.3.
Celal Sahir:	“Milli Namus”, Tanin , sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4.
....	“Dertler, Devalar-1”, Tanin , sayı 1583, 21 Cemaziyelevvel 1331/ 27 Nisan 1913, s.3.
....	“Dertler ve Devalar-3: Harpten Evvel Milletler”, Tanin , sayı 1585, 23 Cemaziyelevvel 1331/29 Nisan 1913, s.3.
....	“Dünkü Büyük Nümayiş: Harp! Harp”, Tanin , sayı 1461, 23 Şevval 1330/5 Teşrinievvel 1912, s.3.
Giridizâde:	“Artık Yeter”, İkdam , sayı 5609, 21 Şevval 1330/3 Teşrinievvel 1912, s.1.
Gökalp, Ziya:	“Cenk Türküsü”, Tasvir-i Efkâr , sayı 567, 13 Zilkade 1330/24 Teşrinievvel 1912, s.3.
Gördesli: Hüseyin Hüsnü:	“Türklük Namına”, Tanin , sayı 1448, 10 Şevval 1330/22 Eylül 1912, s.4.
Edip, Halide:	“Türklüğün Tarihi”, Senin , sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3.

Edip, Halide:	“Türklük Düşünceleri”, Senin , sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3.
....	“Hanımların Nümayiş Vatanperveranesi”, Tanin , sayı 1513, 9 Rebiülevvel 1331/ 16 Şubat 1913, s.3.
....	“Harp”, Tanin , sayı 1458, 20 Şevval 1330/2 Teşrinievvel 1912, s.1.
Hasan Mecti:	“Destan-ı Harp”, İkdam , sayı 5612, 24 Şevval 1330/6 Teşrinievvel 1912, s.1.
Haşim Nahit:	“Türk!”, Tasvir-i Efkâr , sayı 673, 13 Rebiülevvel 1331/20 Şubat 1913, s.4.
Hüseyin Ragıp:	“Dertlerimiz ve Derman”, Senin , sayı 1484, 17 Zilkade 1330/28 Teşrinievvel 1912, s.3-4.
Iraklı Bir Türk:	“Hilâl”, Cenin , sayı 1475, 8 Zilkade 1330/ 19 Teşrinievvel 1912, s.4.
Iraklı Bir Türk:	“Gönüllü”, Senin , sayı 1481,14 Zilkade 1330/25 Teşrinievvel 1912, s.4.
İsa Ümran:	“Ey Türk”, Tanin , sayı 1502, 28 Safer 1331/ 5 Şubat 1913, s.3.
Kalbi sevda-i Vatanla Yanan Bir Türk:	“Vatan Tehlikede mi?”, Tanin , sayı 1199, 14 Muharrem 1330/4 Kanunisanı 1912, s.2.
Kazım Nami:	“Türklük İçin”, Tanin , sayı 1396, 4 Şaban 1330/19 Temmuz 1912, s.3-4.
Kemalzâde Akif:	“Türklük Tahkir Edilemez”, Tanin , sayı 1241, 26 Safer 1330/15 Şubat 1912, s.1.
Mehmet Ali Tevfik:	“Turanlının Defteri: Bulgar Şairi ve Türk Çocukları”, Tanin , sayı 1643, 21 Recep 1331/26 Haziran 1913, s.3.

Mehmet Ali Tevfik:	“Turanlının Defteri: Büyük Hicran”, Tanin , sayı 1540, 7 Rebiülahir 1331/15 Mart 1913, s.4.
M. Gıyaseddin:	“Hudutta Nöbet”, İkdam , sayı 5634, 16 Zilkade 1330/27 Teşrinievvel 1912, s.2.
Muallim Hicri:	“İleri”, Tanin , sayı 1672, 21 Şaban 1331/26 Temmuz 1913, s.3.
....	“Muhabere Destanı”, Tanin , sayı 1466, 28 Şevval 1330/10 Teşrinievvel 1912, s.3.
....	“Müdafaa-i Milliye”, Tanin , sayı 1497, 23 Safer 1331/11 Kanunisani 1913, s.4.
Sabri Korkud ve Haşim Ertuğrul:	“Türk Medeniyetine Dair”, Renin , sayı 1491, 24 Zilkade 1330/4 Teşrinisani 1912, s.4.
Süleyman Paşazâde Sami:	“Turani Harp”, Tasvir-i Efkâr , sayı 564, 10 Zilkade 1330/21 Teşrinievvel 1912, s.1.
Süleyman Nazif:	“Harp Şarkısı”, Tasvir-i Efkâr , sayı 558, 4 Zilkade 1330/15 Teşrinievvel 1912, s.1.
Süleyman Nazif:	“Dayan Kahpe Bulgar!”, Tasvir-i Efkâr , sayı 574, 20 Zilkade 1330/31 Teşrinievvel 1912, s.1.
Şems Alâeddin Cemil:	“Hilâle Türkün Hitabı”, Renin , sayı 1489, 22 Zilkade 1330/2 Teşrinisani 1912, s. 3-4.
Şeyh Muhsin-i Fani:	“Şark Meselesinin Türklüğe Göre Yeni Yüzü”, Tanin , sayı 1427, 17 Ramazan 1330/30 Ağustos 1912, s.2.
Şeyh Muhsin-i Fani:	“Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe”, Tanin , sayı 1463, 25 Şevval 1330/7 Teşrinievvel 1912, s.1.
....	“Türkler Tahkir Edilemez”, Tanin , sayı 1423, 13 Ramazan 1330/ 26 Ağustos 1912, s.3.

.... “Türk Milliyetperverliği”, **İkdam**, sayı 5594, 6 Şevval 1330/ 18 Eylül 1912, s.1.

.... “Türklük Meselesi”, **İkdam**, sayı 5866, 15 Recep 1331/20 Haziran 1913, s.1.

.... “Türk Gücünün Umumi Nizamı”, **İkdam**, sayı 5891, 11 Şaban 1331/15 Temmuz 1913, s.5.

Velledin Bin Mevlâna: “Anasır-ı Osmaniye Arasında Türklük ve Nereye Gidiyoruz-1”, **Tanin**, sayı 1447, 9 Şevval 1330/21 Eylül 1912, s.5.

.... “Zavallı Türk Sen Her Vakit Tahkir Olunacak Mısın?”, **Senin**, sayı 1435, 25 Ramazan 1330/7 Eylül 1912, s.1.

Dergiler:

.... Türk Yurdu Dergisi, 1-2 Ciltler, Tutibay Yayınları, 1911-1912.

İnternet Bağlantıları:

.... <https://www.archives.gov/founding-docs/virginia-declaration-of-rights>, (çevrimiçi) 20 Ağustos 2019.

.... <http://www.studylecturenotes.com/international-relitions/elements-and-factors-ofnationalism-in-international-relations> (çevrimiçi) 28 Ağustos 2019.

.... <http://www.oxforddictionaries.com>, (çevrimiçi) 01 Eylül 2019.

.... <https://sozluk.gov.tr/> , (çevrimiçi) 03 Eylül 2019.

.... <https://sozluk.gov.tr>, (çevrimiçi) 20 Şubat 2021.

۶۶	۹۲
۶۷	۹۳
۶۸	۹۴
۶۹	۹۵
۷۰	۹۶
۷۱	۹۷
۷۲	۹۸
۷۳	۹۹
۷۴	۱۰۰
۷۵	۱۰۱
۷۶	۱۰۲
۷۷	۱۰۳
۷۸	۱۰۴
۷۹	۱۰۵
۸۰	۱۰۶
۸۱	۱۰۷
۸۲	۱۰۸
۸۳	۱۰۹
۸۴	۱۱۰
۸۵	۱۱۱
۸۶	۱۱۲
۸۷	۱۱۳
۸۸	۱۱۴
۸۹	۱۱۵
۹۰	۱۱۶
۹۱	۱۱۷
۹۲	۱۱۸
۹۳	۱۱۹
۹۴	۱۲۰
۹۵	۱۲۱
۹۶	۱۲۲
۹۷	۱۲۳
۹۸	۱۲۴
۹۹	۱۲۵
۱۰۰	۱۲۶

[illegible]

حکمران اولہ اولہ کیم بیلیور فاج
برہ برنامتک تعیب اولہ بیلیوری ۔
اوپور دینم ہونکت بانجہ سہم کی آغا جردن
برہک اسمی بانجہ دیوان بانجہ سورمہ بر آژ

[illegible][illegible]

فردی کنجریہ .

ÖZGEÇMİŞ

2010 yılında tam burslu olarak girdiğim İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden 2015 yılında fakülte ve bölüm birinciliği derecesiyle mezun oldum. Yüksek lisansımı yüzde elli burslu olarak 2015 yılında İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı'nda "Medya Yakınsaması ve Mobil Gazetecilik" başlıklı teziyle tamamlayarak 2017 yılında mezun oldum.

2017 yılında İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı'nda doktora programına kabul edildim. Öğrenimim devam etmektedir.

2018'de çıkan İnternet Haberciliği: Kuram, Uygulama ve Eleştiri kitabında "Mobil Gazetecilik" başlıklı ve Uluslararası Medya Skandalları kitabında "Gerilim Stratejileri Bağlamında İtalya'da Yaşanan Olaylar" başlıklı bölüm yazarlığım bulunmaktadır.